

РОМАН КВЕТНИЙ

ТОЙ, ЩО ПОЧУВ

Роман Кветний

ТОЙ, ЩО ПОЧУВ

Оповідання

Вкту
Той хто тави
Big автота.
Все буде Україна.
Море

2023

*На обкладинці картина художника Йома Това Блюментала
«Дерево життя, що проростає із свитку Тори у пустелі»*

Р. Н. Кветний

Той, що почув. Оповідання. – Глобус-Прес, 2023. –

292 с. + 31 іл.

ISBN 966-751-8300-14-5

Нова книжка Романа Кветного під назвою «Той, що почув...» об'єднує оповідання та нариси, що написані ним протягом останнього двадцятиріччя. Тут історії, пов'язані з вірою та провидінням, життєвими іспитами та випробуваннями, історичними подіями, спогади про студентські роки, відносини між вчителями та учнями, життя вчених, бізнес і його закони, люди і собаки і, безумовно, Кохання... В оповіданнях знайшли відображення і останні події в усьому світі – війна, пандемія... Чимало сюжетів навiano власним досвідом автора, який пройшов складний шлях розвитку науковця, викладача, бізнесмена. Цю першу книжку Романа Кветного українською мовою давно очікують численні читачі і друзі автора і, здається, з виходом її прихильників стане ще більше.

Сам автор пише: «Я продовжую шукати своє “незнайдене”, те, що мені ніколи не знайти... На мою думку, завжди повинна залишатися певна невизначеність, і кожний з читачів може сприймати твори по-своєму чи домислювати розвиток подій... Я вірю в непереможність добрих людей, якщо вони разом!».

Книжку присвячено Героям, що боронять Україну!

© Р.Н. Кветний, 2022

© Глобус-Прес, макет, 2023

Від автора

*Війнам Героям,
що боронять Україну,
присвячую*

Йде війна, здається, не на часі наші мирські справи, але я глибоко впевнений, що ми повинні намагатися жити своїм звичайним життям назло ворогам: працювати, вчити, кохати, грати у футбол, співати... Водночас кожний на своєму місці повинен робити усе для фронту і вірити у Перемогу. Тому саме зараз я видаю збірку своїх оповідань.

Читачам, а особливо тим, хто близько зі мною знайомий, не треба шукати там себе. Там ви усі, і там вас немає. Певні персонажі і їх характери взято мною з життя, однак усе, що з ними сталося, мною вигадано, за рідкісним виключенням, наприклад, переписка з Героєм чи описання подій у розповідях про футбол та спогадах про студентські вистави. Оповідання написані у різні часи, і я тоді також бував різним і не знав, що станеться зі мною і усіма нами далі.

Вони живуть своїм життям і якимось взаємодіють зі світом. Прочитавши новелу «Альфред», присвячену Альберту Бушелю, його донька відновила стосунки з батьком, з яким не спілкувалася багато років. Онуки Ігора Брондза пізнали про свого дідуся-лікаря таке, про що він їм ніколи сам не розповів би.

Щось змінюється, та я не повертаюся до своїх творів і не вставляю нові факти чи власне нове сприйняття. Так, коли я описував в оповіданні «Мое життя і футбол» свою пристрасть до грузинського футболу і шкодував з приводу нестачі яскравих грузинських футболістів, то ще не знав, що через кілька років з'явиться Хвіча і влюбить у себе всю футбольну Європу.

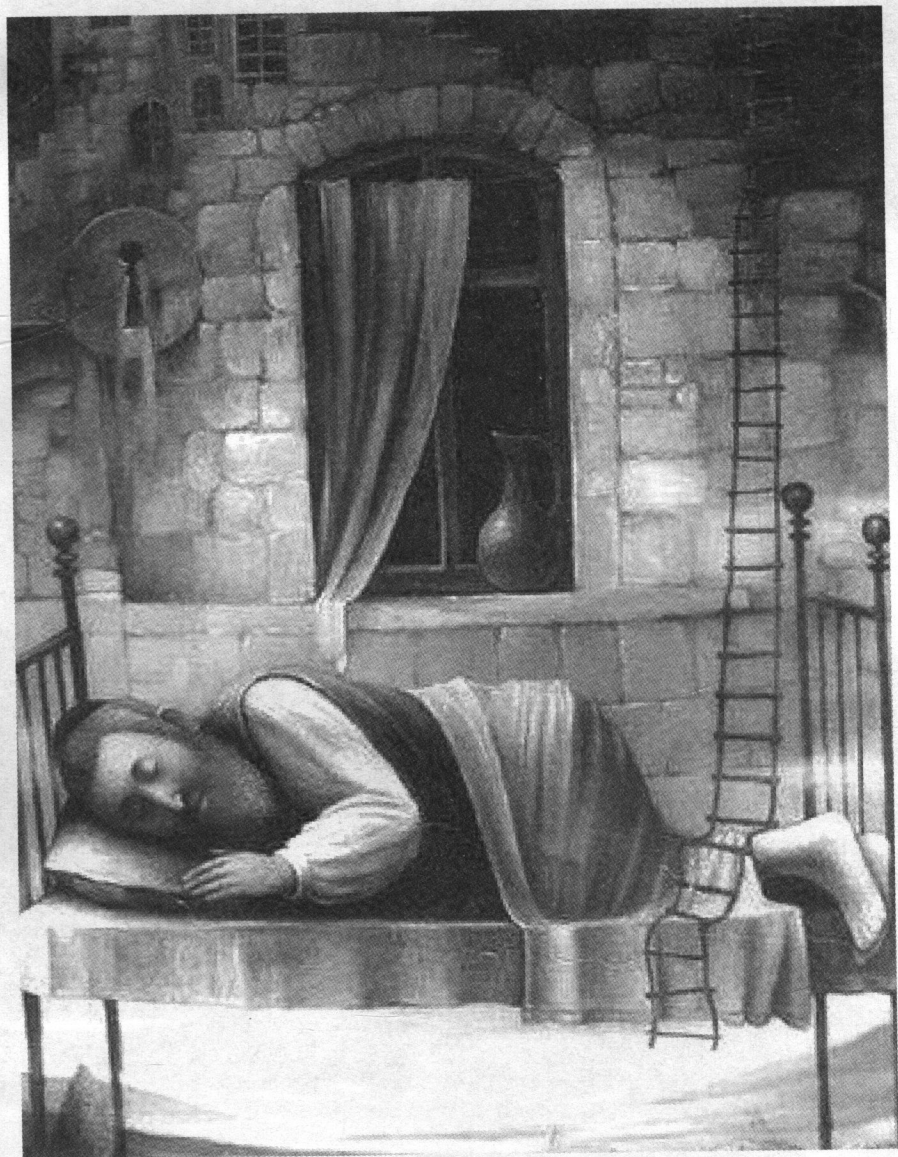
Я продовжую шукати своє «незнайдене, те, що мені ніколи не знайти...». На мою думку, завжди повинна залишатися певна невизначеність і кожний з читачів може сприймати твори по-своєму чи домислювати розвиток подій. А тим більш, не буває цілком об'єктивного сприйняття, і ми знаємо усе тільки з точки зору того, хто розповідає... Змінюється світ, змінюємося і ми. Ніхто з нас ще не так давно і не гадав про епідемію та війну, про повітряні тривоги і зруйновані мирні міста. Такий наш жорстокий світ, де, як би ми не мріяли, є божевільні і маніяки, в руках у яких опиняється влада, зброя і людські долі.

Я вірю у непереможність добрих людей, якщо вони об'єднуються разом!

Вірю в остаточну Перемогу України!

**ТОЙ, ЩО
ПОЧУВ**

Художник Борис Шапіро

Той, що почув...

Рувим викладав все життя. Неважливо, чому він навчав. Певний обсяг знань можна освоїти і самостійно, потрібно лише вміти вчитися, тримати душу і тіло у рівновазі. Об'єктивних критеріїв немає – кожен повинен прислухатися до себе, адже шлях для кожного індивідуальний. Він вмів пояснювати молодим людям, як діяти в тій чи іншій ситуації, і вони досягали успіху або позитивних змін, найчастіше не усвідомлюючи важливості цієї допомоги або поштовху, який він їм надав. Вдячності він не очікував. У своєму житті він не завжди обирав вірні ситуативні рішення, але стратегічно завжди прагнув вести себе правильно. Немає безгрішних людей, проте ми не повинні приносити біль іншим. А справедливості немає. І абсолютного зла немає, так само, як немає безумовного добра. Усе це суб'єктивно, а крім того, обтяжене ще й відхиленнями від психічної норми (хоча, хто знає, що таке норма?), яка є в усіх або, скажімо так, трапляється з кожним. Ось що принесло йому славу Мудреця...

Люди приходили, відправляли дітей, друзів, а він чесно намагався підказати, заспокоїти, направити. Йому подобалося, коли це виходило, та ставало дуже прикро, коли відчував свою безпорадність. І траплялося це часто! Занадто часто, як він думав.

Одного разу з сусіднього містечка подзвонив давній армійський друг і попросив прийняти свою родичку з Калинівки з хлопчиком-підлітком, в якому поєдналися дивовижні здібності з математики, літератури та ще чогось іншого, навіть було не зрозуміло відразу чого саме. Все це співіснувало з повною відсутністю адаптації до життя. Хлопцеві шістнадцять, він закінчує середню школу і що далі?

Ганна Семенівна, мати хлопчика з Калинівки, приїхала з худорлявим, ледь косооким підлітком, який ніби зійшов з

картинок про студентів єврейської релігійної школи єшиви. В круглих маленьких окулярах. Здавалося, що йому не вистачає тільки пейсів і чорного пальта з кіпою. Він був звичайно одягнений – сині пошарпані джинси, якийсь смугастий светр, кросівки, кепка.

Його рудоволоса, балакуча мати розповіла, що її чоловік вирушив до Ізраїлю близько десяти років тому з наміром влаштуватися і викликати родину, але Ганна Семенівна не наважилися поїхати, і ось так вони живуть – він в Міцпе Рамон на краю пустелі, а вони в Калинівці. Сеня (так звали хлопчика) з дитинства був дивним і завжди говорив про це сам. Він не грав у футбол і «війну», дуже маленьким, незрозуміло як, сам навчився читати і грати у шахи. Більш того, він не читав дитячих книг, а з часом захопився кабалою і езотерикою. Був надзвичайно кмітливим. Навчався посереднє, проте миттєво запам'ятовував тексти, рахував і множив подумки три- та чотиризначні числа.

– А що з ним робити далі? – спитала Ганна Семенівна. – Ось він закінчує десятий клас, треба здавати іспити, а далі? Він не збирається вступати до жодного інституту! Та і як він там вчитиметься, адже він нікого не слухає.

Хлопчик сидів і мрійливо посміхався, поблажливо дивлячись на матір.

– Так зараз не треба нікуди вступати... Наступного року почнеться війна, потім епідемія, а коли ще все владнається... Поки я граю у шахи в інтернеті і можу там підзаробити.

Рувим попросив Ганну Семенівну залишити його з хлопчиком і довго розповідав йому про сенс життя, добро і зло, відповідальність перед собою і т. д. Те, що він зазвичай говорив молодим людям. Вони слухали і, потрапляючи під його магію, підсвідомо сприймали інформацію і правильні поради. Часто це спрацьовувало, і траплялося, що через пару таких розмов люди змінювалися і обирали вірний шлях. Сеня слухав і ледь помітно посміхався. А в кінці подякував і сказав, що абсолютно згоден з Рувимом і зробить власні висновки.

Рувим взагалі прагнув не давати конкретних порад, і люди, як правило, самі знаходили свої рішення, коли упорядковували думки. Хоча, хто знає, які рішення правильні? Він і сам цього не знав.

Рувим не спитав прізвище хлопчика і більше нічого про нього не чув – ані армійський друг, ані Ганна Семенівна не зверталися. Він спочатку згадував про цього дивного, навіть загадкового, хлопчика, але поступово забув про нього, Минуло близько десяти років, інші події і люди витіснили спогади про Сеню. Дійсно, нагрянула війна, розпочалася епідемія (промайнула думка – адже Сеня про це казав). Потім Рувим раптово захворів і за півроку переніс три складні дорогі операції в єрусалимській клініці Хадасса (на щастя, допомогли туди потрапити заможні друзі і колишні студенти). І не скажеш, що хвороба його особливо шокувала, просто отримав новий досвід. Прогулюючись по залитих сонцем коридорах клініки після операцій (коли вже зміг вставати), Рувим розмірковував, що десь йому відміряли це все пережити. Розглядав крізь вікна Іудейські гори, а лежачи на балконі будинку своїх ізраїльських друзів на краю Єрусалима, що був розташований на пагорбі, дивився далеко вниз на паркан, що розділяє Території, також на дорогу, найчастіше безлюдну, яка йшла до Віфлеєму. Тут починалася свідома історія людства.

Згодом він одужав, але доводилося їздити до Ізраїлю на перевірки. У нього в організмі існували залишки вбивчого процесу, які, на щастя, дрімали, однак потрібно було тримати все під контролем, а зробити це можна тільки в Ізраїлі. Там його щоразу оглядала вродлива жінка-професор з рентгенівськими очима і старий єврей хірург, який під час операції протягом восьми годин зшивав йому кровоносні судини. В одному з таких візитів у Рувима випала пара вільних днів, виникла пауза перед обстеженням, яке мало підтвердити ремісію. Вони з другом вирішили здійснити давню мрію і відправитися у Цфат, центр кабалістів і художників.

Здається, Цфат виріс з єврейських легенд, містечко, розташоване на горі, де синагоги сусідять поруч з художніми

галереями, і сивобороді старці у чорних пальто співіснують з пейсатими хлопчиками, які грають у футбол. Квартал художників був переповнений. Картини звичайнісінькі. Найцікавіший, напевно, Марк Точилкин. Спочатку Точилкин вражає своїми гротескними євреями, музикантами і рабинами, потім дратує, ну а коли звикаєш, розумієш, що Марек Точилкин, який не схожий ні на кого іншого, надорганічно виглядає саме тут, у Цфаті. Решта митців не викликали особливих емоцій. Рувим любив живопис, побував, причому неодноразово, у багатьох світових музеях, отож його важко було здивувати.

Після огляду картин вони попрямували до кабалістів. Могили праведників були схожі на давні єврейські кладовища, які він бачив у рідній Україні, у Кракові, у Празі. Такі ж поховання, що і у Меджибіжі на могилі Баал Шем Това, засновника хасидизму, які Рувим відвідував чимало разів. Належали вони до того ж періоду XVI століття, коли у Цфаті оселилися праведні рабини, що втекли від інквізиції з Португалії та знайшли притулок у Священній землі Іудеї. Рувим цікавився історіями про праведників. Вони познайомилися з ізраїльтянином, який розповів їм про нового пророка, який кілька років творить чудеса у Цфаті. Його звали Шимон. Він навчає, лікує і пророкує долю.

– Сьогодні неділя – він приймає. Спробуйте дістатися до нього, – порадив ізраїльтянин. – Шимон зазвичай нікому не відмовляє. Розповідають про чудеса, що він творить. Я зараз їду з Цфату, а ви спробуйте. Я впевнений, що ви не бачили і не побачите нічого подібного.

Він пояснив, як знайти будинок, де живе Шимон. На івриті це ім'я означає «той, хто почув Б-а» або «той, з ким Б-г розмовляє».

Вони довго йшли звивистою дорогою з кладовища, підіймалися сходами в гору. Надходив вечір, і в багатьох вікнах Рувим з другом бачили, як киваючи головами моляться євреї. Нарешті вони прийшли. У дворі юрмилися люди, друзі протиснулися у вузький коридор і відразу почули голос:

– Тікансу бавакаша! – і далі без акценту. – Заходьте, будь ласка.

У задній частині кімнати у напівтемряві сидів худорлявий бородатий молодик у круглих окулярах. Він нічим не відрізнявся б від звичайного хасида, якби не погляд його чорних очей, один з яких рухався сам по собі. Цей погляд проникав всередину співрозмовника і зачаровував. Десь Рувим уже бачив ті очі, блукаючи посмішку, чув той голос. Вони кілька годин розмовляли, перемішуючи російську та українську мову, тому що Рувим, на його сором, не знав івриту. В основному говорив Шимон. Рувим слухав. Після розмови він не міг згадати або відтворити, про що йшлося. В кінці Шимон сказав:

– У вас все буде добре.

– У мене завтра обстеження у клініці, перевірка аналізів, що робити? Приймати ліки?

– Як хочете. Можна нічого не робити і їхати додому. Іноді моліться, – сказав Шимон і посміхнувся.

– Не вмю.

– Цього не треба вміти, просто моліться...

Наступного дня Рувим літаком повернувся додому.

На обстеження він не пішов.

Азовець

Бійцю полка «Азов»

Дану Скляріву – позивний Свято

Його вдома і друзі кличуть Дан. У паспорті написано Данило. А мені більше подобалося зм'якшувати Дан на Даник. Так сталося, що він ріс без батька, і траплялося, що його мама, яку я добре знаю, просила мене поспілкуватися з ним, адже маленькому хлопчику потрібне чоловіче слово і порада. І я радив і виховував, як міг.

Дуже хороший, лагідний, спокійний хлопчик виріс у вродливого, кремезного, доброго парубка. Вчитися за шкільною програмою Даник не надто бажав, але читав книжки і взагалі цікавився багато чим. Пробирав себе у різних заняттях – працював у ресторані, магазині, на виробництві, в офісі... Всюди його любили, та все це було не його.

Добре малював, і я колись радив йому зайнятися комп'ютерною графікою. Та і з цим не склалося... Він почав думати про кар'єру професійного військового, став готуватися до цього – займався спортом, щось вивчав... Мріяв саме про «Азов». Задля цього пройшов усі відбори і конкурси, багато чого, адже конкуренція і вимоги були неабиякими, і врешті-решт його прийняли.

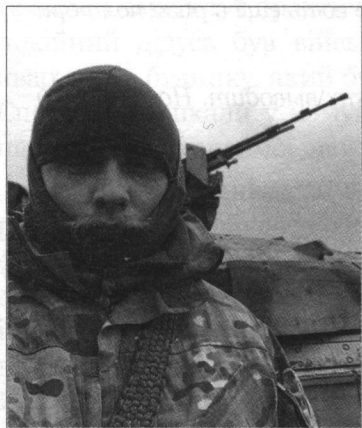
А далі на базі у Маріуполі з ними працювали кращі інструктори. Готували до великої війни, яка здавалася тоді неймовірною. Безумовно, армія не відповідала тій ідеалістичній картині, на яку він сподівався, і з часом, як Даник розповідав мені у відпустці, він вже не був впевнений, що хоче займатися цією справою все своє життя, та почалася війна і він опинився у найгарячішій її точці.

Ми підтримували зв'язок з ним майже до кінця його перебування на «Азовсталі». Я вирішив опублікувати його листи до мене майже без купюр (він писав російською і я не

став перекладати). Там нічого немає про смерть і про героїзм, він не описує, як вбивав ворогів, як гинули товариші, про свої поранення, як вони не мали вже що їсти і пити, чим лікувати поранених і стріляти... Це короткі листи з «Азовсталі», день за днем. Послання мужньої людини з пекла. Прочитайте – там усе можна відчувати, як у тому фільмі та фото Ореста чи у піснях Пташки...

Зараз він у полоні, але ми віримо !

Травень – липень 2022, Маріуполь, «Азовсталь»

«Это фото ещё в самом-самом начале. Сейчас усы сбрил, кстати, но отрачиваю снова».

«Представьте поверхность Луны со всеми ее кратерами, это и будет «Азовсталь». А если серьезно, то здесь очень много подземных коммуникаций, но к сожалению, чуть ли не каждый день они подвергаются бомбардировкам и рушатся».

«Пока на отдыхе, но бункерок наш всячески пытаются забомбить. Сам стараюсь новости читать, надеюсь решат что-то. Тут много бункеров, я в совсем маленьком по сравнению с остальными».

«Выйти отсюда – это сейчас самое заветное желание!».

«Плохо грузится интернет. Прошу, чтобы наш разговор остался между нами (это очень важно, потому что мама и так нервничает, и от этого я себе места не нахожу). У меня тяжелая контузия, но хожу и разговариваю, говорят, будет лучше со временем, сейчас на отдыхе в бункере, но тут и бункер не укрытие, сбрасывают бомбы по три тонны тротила».

То, что все решится политическим путём и нас как-то выведут я верю на 3% из ста... почти не верю, но Надежда умирает последней.

Более вероятен вариант, что нас возьмут на измор и заставят сдаться в плен, но в плен я не пойду в любом случае. Пишу все это не от отчаянья, настроение на удивление неплохое – просто трезво оцениваю ситуацию. Безумно Вас всех люблю и каждую ночь представляю, как я приезжаю домой, выхожу из поезда и Вы меня встречаете, хоть что-то приятное!».

«Скоро уже не будет за что держаться на этом заводе: в глубину воронки по три этажа, но есть ещё в раза полтора глубже, этажей пять».

«Сегодня ООН вроде бы гражданских выводит. Но не всех, у нас ещё сидят гражданские».

«Два дня выводят и не стреляют пока».

«Перемирие закончилось – снова бомбят...».

«Жив, скоро уже поправлюсь и пойду дальше воевать – там связи будет меньше в разы».

«Люблю Вас ! Надемся!!!».

Це останнє, що він написав мені. Далі зв'язку не було. Згодом одне коротке повідомлення з Оленівки і уривчасті дані з інформаційних служб, що він живий. На щастя його не було у списках загиблих підчас вибуху там. Ми знайшли його на одному фото серед полонених з російських джерел. Це усе...

Віримо у твоє повернення, Данику, хлопчику наш!

Сподіваюся, що поки вийде ця книжка, ти вже будеш з нами.

Слон

Фредик народився в єврейській родині в українському містечку, яке колись було частиною смуги осілості. Так що євреїв тут завжди проживало дуже багато. Правда, головним чином у старих міських районах, прилеглих до центра. А Фредик з батьками жив у районі, званому військовим містечком, і євреїв тут практично не було. Так склалося, що його покійний дідусь був військовим, і вони успадкували його квартиру в будинку, який був відбудований зі старої казарми. Спочатку мешкали у комунальній квартирі. Ну, а згодом їх переселили до окремої двокімнатної.

Фредик народився на початку вісімдесятих, а через пару років у СРСР відбулася «відлига» Горбачова. Почалися реформи, і його батьки, як і багато інших, вирішили емігрувати до Ізраїлю. Несподівано батько в останній момент передумав, і вони поїхали разом з матір'ю. Він виїхав хлопчиком, однак на батьківщині ще встиг побитися за «жидівську морду». Взагалі, він любив і вмів битися, першим не починав, та коли доводилося, бився мовчки і до перемоги. У дворі і на вулиці підлітки його поважали, і недавні супротивники часом обіймалися і ходили разом купатися до річки. Якимось його назвали «жидівською мордою» без злоби, навіть, мабуть, не розуміючи суті цього образливого прізвиська. Тим не менш Фредик знав, що за «жидівську морду» треба битися. Покійний дідусь його ще маленького вчив: «Назвуть жидівською мордою – одразу бий у торець!». Він бив, і його після цього вже ніколи не прозивали.

Тато Боря був надзвичайним романтиком, гарно співав і грав на гітарі, на акордеоні, отож і отримав прізвисько Красунчик Боря. Він закінчив відділення фізичного виховання місцевого педагогічного інституту, трохи тренував дітей в секції гандболу, а потім кинув це і влаштувався на роботу завідува-

чем клубу на заводі. Красунчик став головним ініціатором від'їзду до Ізраїлю, однак в останній момент побоявся їхати, через що вони з матір'ю ще півроку сиділи на валізах з отриманими документами. Мама працювала медсестрою, і їй не було чого втрачати, а Боря... Залишилося загадкою, чому він тоді відмовився їхати. Фредик більше ніколи його не бачив. Коли він приїхав в Україну через тридцять років, Красунчика вже не було в живих.

В Ізраїлі вони відразу ж потрапили в єврейський вир-оселилися у Міцпе Рамон, поселенні між Ейлатом і Беер-Шевою біля кратера Рамон. Місце не надто приємне, там навіть стягують менше податків, ніж в інших ізраїльських містах. На початку дев'яностих туди потрапило безліч іммігрантів, а ще раніше тут оселилися родини військовослужбовців після виведення ізраїльських баз з Синаю. Вони знімали якусь квартиру, Фредик ходив до школи. Там йому було комфортно – поряд вчилася чимало новоприбулих дітей з України, і він навіть спілкувався з дівчатами з Чернівців українською мовою. Мама працювала прибиральницею в лікарні, а згодом щось там закінчила і стала медсестрою. Вони жили так само скромно, як і багато інших. Фредик (в Ізраїлі він став Єфроїмом) активно займався спортом і вчився без злетів і падінь.

Незабаром став відмінним бійцем системи рукопашного бою «крав-мага», завжди найкращим. У таборах з підготовки школярів до військової служби ГАДНА мав репутацію непереможного. Після школи – обов'язкова служба в ізраїльській армії ЦАХАЛ – бойові війська, спецназ. Він там відчував себе надзвичайно органічно. Особливих військових дій на його строкову службу не випало, хоча ліванський кордон у ті роки завжди перебував у неспокійному стані. Пізніше навчався на офіцерських курсах, далі – продовження служби і Друга Ліванська війна, в якій він приймав значну участь. Його позивний Піль на івриті означав – Слон. Спочатку його прізвисько звучало по-іншому, а потім прозвали Піль, тому що у боротьбі його ніхто не міг збити з ніг. Хоча він виглядав тонким і не масивним, проте надто потужним. Єфроїм дістав

важке поранення у липні 2006 року в битві при Бінт-Джубейлі. Читаємо повідомлення преси про ті події: «26 липня загін спецназу зі складу 51-го батальйону піхотної бригади Голані потрапляє у засідку в Бінт-Джубейлі. Вісім солдатів було вбито і двадцять п'ять поранено. Це найбільші одноразові втрати ізраїльської армії під час бойових дій».

То був його загін, і Єфроїм дивом вижив. Ізраїльські лікарі, часом, творять чудеса. Він вижив і продовжував служити. Мало що змінилося зовні в його вигляді – високий, коротко стрижений красень з орлиним носом і світлими очима. Він так і не мав постійної подружки і не одружився. Мама померла від швидкоплинного раку – той випадок, коли навіть в Ізраїлі не змогли врятувати.

У 2017 році у званні майора він звільнився в запас. Працював інструктором «крав-мага» у своєму містечку Міцпе Рамон. У 2020 році під час атестації отримав звання полковника. А у 2022 році, взимку, йому повідомили, що Боря помер, і він вирішив поїхати на батьківщину в Україну. До рідного міста, щоб навідати могили родичів: батька, дідуся і бабусі, як колись пообіцяв мамі. Так і зробив. Ранок 24 лютого зустрів у рідному місті, і дізнався, що на Україну поперла російська навала. День він розмірковував. Єфроїм не любив відступати, однак чи близькі йому проблеми цієї країни, її війни? Хто він тут? Чи потрібно йому все, що тут відбувається... І вирішив – потрібно!

Єдине, що він умів робити, так це воювати. Він поїхав на збиральну дільницю у військомат, там був чималий натовп людей, і з кожним претендентом розбиралися дві жінки-військослужбовці. Його справа була особливою – громадянин іншої країни. Його направили до начальника – в окремі кімнаті підполковник одного з них віку розмовляв з кимось по телефону. Люди постійно заходили і виходили з кімнати. Він дочекався паузи, представився і сказав, що готовий служити Україні. Як бойовий офіцер попросив відправити добровольцем на фронт. Підполковник усе зрозумів, і наступного дня Єфроїм опинився вже у Києві – пройшов перші важкі дні війни, звільняв Бучу і Ірпінь, далі попав на південь.

Там спочатку війна виявилась здебільшого позиційною, працювала дальнобійна артилерія. Коли перейшли до наступу, надзвичайно допоміг його досвід Ліванської війни. У манері ведення бою бойовики Хезболли, з якими він там воював, мали велику схожість з кадірівцями, проти яких воювали тут. В одному з нападів він був трохи контужений, втратив свідомість, і коли, прийшовши до тями, побачив бородаті обличчя по іншій бік лінії вогню, на мить подумав, що знову б'ється за Бінт Джубейль...

Єфроїм командував ротою. Він швидко здобув беззаперечний авторитет. А його «крав-мага», чому він навчав своїх бойових товаришів, став у пригоді у сутичках з росіянами. Тут його також називали Слоном. Дійшли до Дніпра – попереду Херсон. Він не думав, що буде далі. Тепер він навіть радів, що вдома у Міцпе Рамон його ніхто надто не чекає, хіба що сусід, старий вчитель Михаїл, теж з України. За останні роки вони стали друзями. Ще його учні, хлопці з навчального центру, яких він тренував перед службою в ЦАХАЛ.

У жовтні Єфроїма вбила міна, яка влетіла до їх окопу. Його тіло відвезли до рідного міста і поховали поруч з батьком, бабусею і дідусем. Був випущений салют на честь загиблого героя. У похованні брали участь головним чином військові і волонтери, а ще Михаїл, який з великими труднощами дістався з Ізраїлю через Польщу. Через свята у нього не було уроків у школі, а похорон навіть на день був перенесений – євреї не може бути похований у суботу та визначні для іудеїв дні та свята. Бойові товариші продовжували битися на фронті, а родичів у Єфроїма тут не лишилося. І взагалі, схоже, родичів у нього зовсім не стало. Хоча... усі євреї є родичами. Місцевий рабин над його могилою промовив єврейську заупокійну молитву Каддіш.

Випробування

Моїм друзям Маліковим–Хейфіцам

Він завжди був стурбований станом свого здоров'я – це був не просто егоїзм або перебільшена любов до себе, він дуже боявся стати тягарем, безпорадним, померти на руках близьких людей... Це було страшно і лякало його більше, ніж смерть, яка викликала скоріше цікавість – невідомість, чи там далі щось є? Як переконаний агностик він розумів: навряд чи... Але завжди залишається:

– Хоча ???!!!

Тому і робив аналізи, і періодичні медичні огляди. Він вважав, що онкологія навряд чи до нього чіплятиметься – знав про себе, що не ангел, але часто робив добрі справи, тому був впевнений, що онкологія з'їдає у першу чергу тих, хто дає слабіну на емоційному тлі, а в цьому плані він завжди відчував себе на висоті.

Згадав, що колись прочитав повість Солоухіна «Вирок», і приміряв її на себе.

Ось серце може дати збій, як у Батька свого часу, тому він робив усілякі обстеження серця і судин на холестеринові бляшки... І ось раптово після одного огляду йому сказали, що з бляшками усе в порядку, проте лімфовузли щитовидної залози начебто збільшені, і потрібно проконсультуватися з цього приводу з фахівцями. На щастя, хороший друг, батько його студента, очолював кабінет ультразвукових досліджень місцевого онкологічного диспансеру. Він подивився, викликав ендокринолога, потім зробили прокол, аналізи, однак нічого особливого не знайшли і рекомендували:

– Треба спостерігати...

Так вони стежили два роки і встановили, що якось все це розвивається, лімфовузли кальцифіковані, процес поширюється

за межі груди, аналіз крові свідчить про збільшення онко-маркерів. Це все його сильно здивувало, він почував себе добре і не вірив ні в яку онкологію. Але лікар сказав:

– Моя порада – їхати до Ізраїлю.

– Невже мій поганий лімфовузол не зможуть швидко вирізати ваші майстри?

– Вони зможуть, та не знатимуть, скільки різати і що робити далі. Їдьте, я тут працюю, я знаю!

Йому не хотілося, однак він поїхав ніби на консультацію, один, з маленькою валізою на пару днів. Все ще не вірив, що «за ним вже прийшли».

Він зупинився у близьких друзів у Єрусалимі, а вони відвезли його до лікарні Хадасса. Позналили з чарівною ізраїльською дівчиною Авівою, яка займалася медичним туризмом, тобто обслуговуванням і організацією комерційного лікування в Ізраїлі для іноземців. Авіва привела його до ультразвукового відділення, де завідувала доктор Ліат Апшельбаум, гарна жінка з всепроникливими очима. У неї на практиці на той час знаходилась група студентів, майбутніх лікарів. Вона оглянула його щитовидну залозу і запитала:

– Я збираюся показати вас студентам, ви не проти?

– Так, будь ласка, звичайно!

Ліат розмовляла з ними на івриті, а йому англійською сказала:

– Потрібно оперувати. Готовий?

– У разі потреби, хоч сьогодні...

Далі Авіва познайомила його з хірургом Джеффри Вейнбергером, літнім симпатичним євреєм у кіпі з пензликами тици-ту на поясі. Його називають найкращим «кравцем-хірургом» в Ізраїлі, за його вміння швидко і якісно зшивати кровоносні судини, а їх протягом операцій на шії ріжуть чимало. Джеффри оглянув його, описав операцію, зробив розрахунок і залишилося тільки заплатити гроші і з'явитися завтра до лікарні.

З'ясовувати онко чи ні, часу не було – діяти треба було терміново. Тут, на відміну від вітчизняної медицини, усе було чітко відомо.

У нього були в запасі гроші на цю справу, однак активувати їх і перевести швидко не вийде. На це потрібен деякий час, а затягувати не можна. Тому він звернувся до друга, відомого бізнесмена, у якого були необмежені, на їхньому рівні розуміння, можливості. Гроші на операцію привезли готівкою прямо до лікарні наступного ранку.

Перша серйозна операція – для нього все було новим. Він уже читав, що Джеффрі – відомий хірург, який багато років працював в клініках Ізраїлю і Канади. Особливого страху не було. Він ще не усвідомлював серйозності ситуації і постійно запитував лікарів, чи зможе він незабаром грати у футбол і теніс. Йому виділили велику комфортну палату, розділену на окремі бокси для двох пацієнтів. До вечора була заповнена і друга її частина молодим хлопцем з батьком. Родичам у Хаддасі дозволяється ночувати з хворими у разі потреби. Навіть спеціальні ліжка для них передбачено. Вночі вони так хропіли, що до операції він не зміг виспатися.

Початок операції відбувається в Ізраїлі як підготовка до польоту на космічному кораблі. З пацієнтом знайомиться вся команда, його проводжають у путь (дай Б-г не останню, але буває по-різному), друзі і родичі, усі вільно спілкуються. З ним були його ізраїльські друзі. Потім почалося, дали наркоз...

Він прийшов до тями у реанімації після семи операційних годин. Там провів добу, операція була довгою і важкою, лікарям багато чого довелося розрізати і накласти шви. У результаті вирізали більшу частину щитовидної залози з кальцифікованими лімфовузлами. Тоді лікарі не знали, що у нього рідкісний тип захворювання, який не піддається лікуванню і вимагає лише повного видалення, що згодом призвело до другої операції. Джеффрі робив все надзвичайно обережно, намагався залишити ту частину залози, яка не була захоплена процесом, і не вплинути на голосові зв'язки, що часто трапляється

при таких масштабних операціях у шийному відділі. На щастя, таких ускладнень, як тимчасова втрата голосу, не було. Сильний біль – тоді йому давали морфін. Запропонували оцінити ступінь болю за десятибальною шкалою. Він не знав, що таке біль у дев'ять чи десять балів і оцінив її у п'ять. Всю ніч у реанімації він залишався збудженим і розповідав медсестрі, яку навіть не бачив, про свої подорожі по Африці і Південній Америці.

Вранці його перевели до окремої палати, і відразу посадили у крісло – в Ізраїлі підіймають швидко, якщо немає протипоказань. Він намагався встати і сходити в туалет, але запаморочилось у голові, він втратив свідомість і впав. За це довго сварили санітара, арабського юнака, який не впорався, хоча був дуже уважним і послужливим, як і майже весь персонал лікарні. При падінні він, мабуть, зламав або сильно вдарив ребра, тому що вони довго боліли, через що він не міг нормально лежати. Перша ніч після виходу з наркозу була важкою. Він ніколи не втрачав віри і бажання жити, але тут... щитовидної залози не було, гормональний баланс був порушений, а синтетичні гормони в організмі ще не працювали. Але згодом, коли прийом ліків налагодили, він почав відновлюватися. Подовгу ходив з самого ранку коридорами Хадасси, милуючись видами Іудейських гір, що відкривалися з великих вікон. Він відчував себе у місці, де починалася свідома історія людства, і де натовпами блукали пророки і біблійні персонажі, а ось тепер і він тут знаходиться...

Водночас лабораторія досліджувала його біоматеріали для остаточного діагнозу. Адже у світі ще не навчилися неінвазивно і швидко діагностувати онкологічні пухлини. По-перше, необхідно взяти матеріал і досліджувати його порівняно довго (іноді кілька тижнів). За загальною схемою лікування і реабілітації його повинні були відпустити на домашню реабілітацію через десять днів. Через два тижні після того, як були зняті шви, мали дозволити полетіти додому, однак через два місяці він повинен повернутися на курс лікування радіоі-

зотопами. У друзів він лежав на балконі їхнього прекрасного будинку на горі і дивився вниз, де дорога до Віфлеєму зміїлася повз великого Єрусалимського зоопарку. Багато думок про крихкість існування, нескінченну невизначеність життя, приходило йому в голову. Він відчував якесь призначення подій, що відбуваються – хтось або щось з певною метою веде його цією дорогою і надсилає випробування. Він не розумів тоді, що це не кінець, а лише початок шляху. Результатів біопсії ще не було, і Джеффрі, знявши шви і переконавшись, що все нормально загоюється, дозволив йому полетіти додому. Результати досліджень йому відправлятимуть, а через два місяці буде призначено радіоізотопну терапію. Тепер йому доведеться зіткнутися з іншими лікарями.

Повернувшись додому, він потихеньку почав одужувати. Руки погано піднімалися, через те, що упродовж операції уразилися м'язи шийно-грудного відділу, отже кожного дня він мав виконувати спеціально винайдену ним самим вправу з японською палицею (паличка була звичайна, та він чомусь назвав її японською) і різні фізичні заняття на відновлення. Через тиждень прийшли результати дослідження його розрізаних біоматеріалів, і з'ясувалося, що у нього найрідкісніша форма раку (всього близько 5% таких випадків серед усіх видів онкології щитовидної залози), яка не піддається радіоізотопній і ніякій іншій терапії, а також вимагає повного видалення щитовидної та паращитовидної залоз. Йому відразу ж призначили другу операцію через місяць. Туга брала, але він намагався не піддаватися і нікому не жалітися. Почав вивчати літературу і статті про цю хворобу, був в курсі щодо виживаності, чітко усвідомлював, до чого призводить цей процес, уявляючи собі смерть від задухи, яка очікує невиліковану людину.

Друга операція проходила за тією ж схемою, проте була коротшою і легшою, тому що основну частину залози вже було видалено раніше. Однак несподівано з'явилося певне ускладнення – перед операцією він переніс детальну томографію, і в голові виявили пухлину, яка не мала нічого спільного з щито-

видною залозою. Швидше за все, пухлина була доброякісною менінгіомаю, але розташовувалася безпосередньо біля мовного центру мозку, і важко було передбачити її розвиток.

Він дізнався про це безпосередньо перед операцією, коли Джеффрі раптом сказав йому:

– Ми все заберемо з вашої шиї, але ще є пухлина в голові. Зараз це не в пріоритеті, однак після операції необхідно буде звернутися до нейрохірурга.

З цією новиною він заснув під наркозом.

Поки відновлювався після другої операції, відвідав нейрохірурга, який уважно подивився на результати його обстеження і сказав:

– Складно дати прогноз, ви самі вирішуйте про операцію. Швидше за все вона доброякісна, та я б її видалив – невідомо, як вона буде розвиватися, може вплинути на мовний центр.

– Коли можна робити операцію? – Він звик вирішувати все відразу.

– Через півтора місяці. Нехай шия загоїться.

– Добре, домовилися! Призначайте.

Нейрохірургічна операція з видалення менінгіоми коштувала дорожче попередніх, і в іншій ізраїльській клініці її можна було зробити дешевше, проте він якось повірив у нейрохірурга Емілія Марголіна, і більше нікого не розглядав.

Півтора місяці між другою і третьою операціями він провів вдома і в Карлових Варах, де гуляв, плавав і готувався до чергового випробування. Весь час завдавався питанням – звідки і чому це в нього взялося? У його родичів не було ніякої онкології, та й пухлин у голові не було... Ізраїльські лікарі говорили про Чорнобиль. Але це було давно... Хто ж знає... Він чомусь думав про нейрооперацію без трепанації черепа, уявляв собі нові технології, чомусь не заглиблювався, хоча завжди звик усе детально розуміти. Та він уже зважився, і так було легше.

У плані больових відчуттів третя операція з розкриттям черепа була найскладнішою. Три дні у реанімації, де йому не дозволяли навіть підіймати голову. Саме тоді він зрозумів,

що таке вісім і дев'ять за десятибальною шкалою болю! Чому не десять? Але ж він переніс цей біль, нехай і з морфіном. Все пройшло добре. Діагноз підтвердився – доброякісна менінгіома. У нього залишилися шрами на лобі і на черепі, які з часом розгладилися. Він пам'ятав, як ще чув початок зборів операційної групи і план розкриття черепа, поки анестезія не спрацювала. Бачив, як Марголін малював лінії розрізів і розтинів на його голові на великому інтерактивному екрані комп'ютера. Саме в тих місцях після операції залишилися шрами.

Операція на голові призвела до позитивних змін – у нього нормалізувався тиск і практично зникли головні болі. Наслідків цієї операції він не відчував, тільки шрами свербіли іноді, однак без щитовидної залози йому доведеться прожити все життя, що лишилося. На мікрорівні повністю видалити всі джерела хвороби було неможливо, тому потрібно стежити і сподіватися на ремісію, а також на те, що процес не розвиватиметься швидко. Так він і жив. Він навчився чітко контролювати свій стан за непрямими ознаками і аналізами, навіть не виїжджаючи до Ізраїлю на обстеження і консультації з лікарями, які регулярно проводив у перші роки. Хвороба прогресувала, але повільно, і він сподівався, що до кінця життя вона ніколи не перейде межу, за якою... він не хотів думати, що відбувається за цією межею. Фізично і морально він відчував себе нормально, робив все, до чого звик у своєму житті: читав лекції, працював в університеті, подорожував, грав у футбол і теніс, активніше почав писати свої оповідання, навіть видав дві книги. Сформувалося філософське ставлення до життя і всього, що відбувається – воно було притаманне йому і раніше, та зараз вже оформилося у щось на зразок життєвого кредо. Щодня доводилося приймати жмені пігулок – гормони, кальцій, який не всмоктувався в організмі без паращитовидних залоз. Якимось пристосувався і звик до цього.

І навіть йому цей досвід? Хто йому це послав? Хтось волів подивитися, як він зможе з цим впоратися. Ну що, подивився?

Голова рабина

Михайлу Хейфіцу

Він любив живопис. Неодноразово відвідував світові скарбниці – Лувр, Прадо, Метрополітен, Тіссен-Борнеміса, Ермітаж, Мюнхенську Пінакотеку, Віденську Альбертину, Уффіці у Флоренції... Список можна продовжувати, адже де б він не знаходився, перше, що його цікавило, – це колекції живопису. І вдома в будинку у нього висіло багато картин. Не можна сказати, що він їх збирав, але іноді сам щось купував, чи дарували надзвичайно цікаві роботи, в основному сучасників, хоча зустрічалися і рідкісні цінні екземпляри, такі як «Старий єврей» Мілкуса або офорт Сальвадора Далі з портретом Сервантеса із серії «П'ять великих іспанців» з автографом Майстра. Взагалі, він віддавав перевагу оригіналам, і в будинку була лише одна копія. Ця картина переслідувала його довгі роки, задовго до того, як він побачив її на власні очі. Спочатку вона з'являлась у снах, потім щось промайнуло у вікні зачиненого антикварного магазину у Відні. Туди вперше потрапив на кілька годин між рейсами в кінці дев'яностих. Портрет старого, мабуть, єврея, в профіль, з прикритою головою та кудись спрямованим всезнаючим поглядом. Потім в Третьяковській галереї він з подивом знайшов цього старого на картині Іванова «Явлення Христа народу». Він знав цю картину і раніше, однак не порівнював зображення, що переслідувало його, з одним з її персонажів, старим рабином, який присутній при хрещенні Івана на річці Йордан. Старий якраз дивиться на Івана і на це дійство, яке суперечить канонам іудейської релігії. В його погляді не видно засудження, хоча хтось поруч, здається, заспокоює його. Він взагалі не бачить Ісуса. Це точно був той старий єврей зі снів.

Через пару років в Ізраїлі, у будинку його давнього друга, уродженця Росії, колекціонера і знавця живопису, йому по-

казали етюд Іванова «Голова старця». Адже відомо, що свою картину Іванов писав близько двадцяти років, і, перш ніж закінчити велике полотно, що зберігається у Трет'яківській галереї, написав чимало ескізів і варіантів. Ці картини розкидано по різних музеях і приватних колекціях, і кілька з них відомі під назвою «Голова старого». Проте цей ескіз виглядав особливим, і здавалося, що старий прописаний на ньому краще, ніж на відомій картині у Трет'яковській галереї.

Він здивувався і запитав:

– Оригінал? Як це до тебе потрапило?

Друг пояснив:

– Я отримав її від свого діда, морського офіцера. Він був одружений вперше ще до революції на сербській аристократці, яка пізніше померла від «іспанки». Вони жили у Царському Селі, і їх будинок часто відвідували художники. Дійсно, як я пізніше з'ясував, Іванов жив там у середині ХІХ століття. Прийшла соціалістична революція та громадянська війна, в якій загинув мій дідусь, потім Друга світова війна, але бабусі вдалося зберегти одну картину під час блокади Ленінграда. Саме цю. Зараз непрості часи, потрібні гроші і я вирішив її продати. Є навіть покупець – французький колекціонер з колишніх наших. Підтвердити справжність оригіналу вже приїжджає спеціаліст з «Центру Грабаря» з Москви, адже вони є визнаними у світі експертами з російського мистецтва.

– Так це ж коштує мільйони! Я чув, ескіз «Голова раба» продано на аукціоні в Стокгольмі за приблизно близько до двох. А що таке «Голова раба» у порівнянні з «Головою рабина»?

– Саме так, але це офіційні цифри, покупку рекламував багатій і ту картину пізніше подаровано одному з державних палаців Санкт-Петербурга. А мені потрібно скромно, тихо... І я не хочу везти його в Росію на експертизу – боюся, адже що робити, якщо мені не дадуть повернути її назад. Такі часи

зараз... а тут людина готова купити і дає хороші гроші, звичайно, не так вже й багато, але...

Скільки дає покупець, він не поцікавився, це не мало значення. Сам він не міг її купити, хоча картина приваблювала, і він попросив зробити йому якісну копію, яка тепер висить у нього в будинку.

Через деякий час запитав у друга:

– Продали картину?

– Розумієш, яка річ, експертизу зроблено, все нормально, але експерти стверджують, що реставрація і накладення фарб зроблено за різних періодів, через це детальне обстеження потрібно робити в Росії, а я не хочу категорично. Незважаючи на це, француз вже збирався купувати, нехай і за нижчу ціну, а буквально тиждень тому подзвонили і повідомили, що він помер раптово від серцевого нападу. Шкода... І я подумав, що за цим щось є, її не треба продавати, в ній відчувається якась містика. Нехай залишиться, передам сину... А в мене відтепер все почало налагоджуватися.

З тих пір у нього на стіні висить ця копія «Голови рабина», і він часто дивиться на неї і кортить запитати:

– Ну що ж, Ребе, куди йде цей світ?

Але старий рабин мовчить і дивиться, як дивився на Івана Хрестителя тисячі років тому, без осуду і здивування.

Дуже хороший лікар

Лікарю Ігорю Брондзу

Одного разу пізно ввечері у Сент-Луїсі, біля басейну на віллі мого близького друга, нас відволік від бесіди телефонний дзвінок. Це відбувалося упродовж одного з моїх перших візитів до Америки, ми з другом просто спілкувались, розмовляли і трохи випивали. Я запитав:

– Щось сталося?

– Ні, подзвонив чоловік однієї з моїх пацієток і сказав, що все добре...

І я прокоментував це приблизно так:

– У чому різниця між хорошим лікарем і дуже хорошим? Хорошого лікаря можна потурбувати у будь-який час дня і ночі, якщо щось трапиться, а дуже хорошому можна телефонувати у будь-який час дня і ночі і сказати, що все добре.

Він дійсно вважався надзвичайно хорошим лікарем, і про нього склалися легенди ще в ті роки, коли працював молодим лікарем у сільській лікарні в рідній Україні. Коли він перейшов до вінницького пологового будинку, кожна жінка прагнула народжувати тільки в часи його чергувань. Одного разу, в компанії, я почув історію від молодої матері:

– Я була завжди худа і тендітна, а перед пологами живіт став надто великим. Я зверталась за порадою до різних професорів-гінекологів, і усі як один, стверджували, що я самотужки ніяк не зможу народити, потрібно робити кесарів розтин. Коли прийшов строк, я потрапила до пологового будинку. Там мене оглядає молодий лікар, і я йому розповідаю професорську думку. Він обстежив мене і спокійно так каже: «Не переживайте через два дні о восьмій вечора моє наступне чергування, і десь годині о дев'ятій ви народите без

будь-якого кесаревого розтину». Так воно й вийшло, він якось викрутив і витягнув мого сина, що я не встигла навіть злякатися.

Виїхавши в США, він мав пройти складний шлях підтвердження своєї профкваліфікації, однак він зробив усе і згодом став одним з найавторитетніших діючих гінекологів. Неодноразово його визнавали «Доктором року», і вдячні мами з дітьми впізнають і вітають його на вулицях Сент-Луїса так само, як колись у рідній Вінниці, а стіни його кабінету прикрашають портрети малюків, у народженні яких він брав участь. Незабаром його авторитет у клініці став незаперечним, проте йому довелося чимало чого побачити і пережити на цьому шляху.

Одного разу, на початку його американської кар'єри, коли він пропрацював там лікарем лише кілька років і ще не керував відділенням, до нього потрапила молода жінка, у якої почалося зараження крові, і виникла потреба терміново робити переливання крові. Іншого способу зберегти її життя не існувало. Звичайна процедура, і вона напевно б вижила. Але справа в тому, що вона належала до секти «Свідки Єгови», і разом з нею прийшли її родичі та одновірці. Жінка була без свідомості, отже рішення приймали сектанти, а вони не дозволили зробити їй переливання крові. Для «Свідків Єгови» заборона на переливання крові є безумовною. Ця заборона спричинена ними проти порушення заповіді: «Утримуватися від... крові».

Він пішов до головного лікаря і сказав:

– Немає нічого ціннішого за людське життя. Я збираюся викинути їх геть і врятувати цю жінку!

На що головний лікар відповів:

– Ти не можеш зробити цього без їхнього дозволу, згідно закону нас посадять до в'язниці!

І не впустив його в палату.

Він звернувся до свого колеги, старого єврейського професора, який багато років пропрацював у цій лікарні. Той сказав:

– Я можу тільки взяти тебе за руку і молитися поруч з тобою.

І вони молилися, а жінка померла. Поруч з нею сиділи одновірці в чорних костюмах і не дозволяли лікарям діяти.

І він, який врятував чимало жіночих і дитячих життів, довгі роки не може пробачити собі того, що не зміг тоді нічого зробити.

По-різному буває... Колись давно мій друг, професор-кардіолог сказав мені:

– Я не можу помирати з кожним пацієнтом...

Я йому тоді не відповів, просто промовчав.

І тепер я розумію, що з кожним пацієнтом треба вмирати!

Може, я помиляюся?

Один наш спільний друг прочитав цю історію і сказав:

– Я не можу оцінювати його об'єктивно – він колись врятував мого сина при народженні, але, здається, потрібен ефектний фінал!

А яким може бути ефектний фінал? Кожного дня він встає рано вранці, а іноді доводиться вставати і вночі, і йде до своїх пацієнтів: мам і їхніх малюків. Він не врятував дочку президента Сполучених Штатів... Принаймні мені не розповідав...

Діагноз

Він сидів у кріслі в своєму кабінеті на другому поверсі будинку і дивився на улюблену картину: осінній ліс, тихо, спокійно. Йому взагалі подобалися імпресіоністи, і вдавалося знаходити такі картини сучасних художників, які природньо ставали в їх ряд. Ціна і назва не мали великого значення. Багато чим з його колекції захоплювалися як фахівці, так і цінувальники. Під картиною був гарматний сейф, а в ньому – старий американський помповий Ремінгтон дванадцятого калібру. З ним він кілька разів на сезон їздив на полювання. Він не був спеціалістом у цій справі і ніколи не любив вбивати, проте кілька разів на рік виходив з друзями-мисливцями поблукати лісом, а потім поласувати смачною дичиною. Стріляв добре, не як снайпер, але непогано. В армії одного разу навіть отримав відпустку за відмінну стрільянину. Все як завжди? Ні... Чорт забирай, чи у нього дійсно є тиждень на життя, чи скільки? З одного боку, він давно відчував, що залишилися не так вже й багато речей, які відкривають йому щось нове, приносять справжнє задоволення: все вже відбулося, все вже побачено, а що нецікаво, то воно й не потрібно. Цілі, які він ставив перед собою у дитинстві, досягнуто. А дещо вже не станеться ні за якого сценарію, ні за яких обставин... Однак піти з цього світу не просто тому, що прийшов час, а від якоїсь хвороби, втратити контроль над життям?! Не вся робота ще зроблена, чимало людей просто розгубляться без нього. І якщо має бути якесь продовження, то не буде там спокою без упевненості у тому, що усі мирські справи влаштовано. Поки ще не час йому йти...

Вранці він отримає кінцевий результат, та мабуть, усе і так зрозуміло. Як сказав той доктор Міша: «Вам правду казати?».

Він задрімав...

Ні, не час спати, він швидко минає, можливо, його вже недостатньо. Він повинен зробити те, що може ще встигнути. Він перебирав подумки спогади, людей, якісь подробиці життя, однак усе здавалося не головним. Знову погляд впав на сейф. Йому чомусь захотілося потримати в руках рушницю. Він встав, дістав Ремінгтона, дві кулі на полиці, ті, що залишилися від полювання на кабана взимку, і зрозумів, що йому належить зробити – покарати двох негідників! Принаймні двох, на більше немає часу... Він не любив кров, він не любив вбивати. Вбивати людину не пробував... Чи може він сам винести вирок щодо цих двох? Він прислухався до себе, людини, яка стояла на останньому порозі, і зрозумів, що може. Як сказано в Старому Заповіті: «Зуб за зуб, око за око...».

Зарядив Ремінгтона, вийшов у двір, сів за кермо. Минуло чимало часу з тих пір, як він їздив. Ну що ж, поїхали...

Перший живе поруч, боїться усього, проте як у пристрасного курця у нього є звичка – кілька разів на ніч виходити курити на ганок свого будинку.

Залишив машину за один квартал, пройшовся до будинку, переліз через паркан і сховався за бузковим кущем. Чи є там собака? Так, з'явився пес, вівчарка, загарчав, та враз заспокоївся, підбіг, завиляв хвостом і пішов собі – собаки його любили, мабуть, відчували, що він ставив їх вище людей, тому що вони не обдурять, не зрадять...

А ось і приречений – двері відчинилися, світло запальнички освітлювало товстий ніс і бігаючі очі. Дістатися з десяти метрів – це не складно, він і влучив, а потім швидко смикнувся до паркану, в машину і поїхав, поїхав... Собака сильно гавкав, однак загалом галасу не виникло, і, здавалося, нічого нічого не помітив.

Тепер черга другого, це за містом, є охорона, та нічого, прорвемося, як любив говорити Батько.

Чи має він право бути суддею і катом? Але ж хтось керує ним сьогодні, може, Він?

Не зупинятися! Тут знаходиться містечко багатих будинків, будинок цього перший від лісу. Він з'їхав з шляху, вийшов з машини і пробрався до воріт. Охорона. Як потрапити в будинок? Він не Рембо, і залишилася тільки одна куля, все не так просто, як гадалося. Однак сьогодні його хтось веде – знову пощастило: підїхала машина, зупинилася. Цей вийшов разом з квадратним охоронцем. Зазвичай охоронець супроводжував його до воріт, але не сьогодні.

– Давай, їдь, адже як пізно, ніч, тихо, двадцять метрів я сам дійду, – почув він і машина поїхала геть.

Цей зробив пару кроків, зітхнув, подивився на ліс, на небо і зустрівся поглядом з катом.

– Ти!? – впізнав...

Телефонний дзвінок вивів його із забуття.

– Доброго ранку! Вибачте, що так рано! Це Міша, лікар... Я сьогодні чергую, результати аналізів надійшли, і у вас усе в порядку! Там були помилки, пийте вітаміни, я буду телефонувати...

Він не дослухав, відклав телефона, автоматично включив телевізор.

«...Сьогодні вночі у нашому місті сталося кілька інцидентів: два вбивства, пограбування квартири, спроба зґвалтування. Подобиці – у наступному випуску. А тепер послухайте концерт хору Турецького».

Він різко повернувся, відкрив сейф: Ремінгтон стояв нерухомо, і на полиці лежали дві кулі на кабана.

То як там казав Ісус: «Бо якщо ви прощатимете людям провини їх, то простить і вам Отець ваш Небесний».

За гамбурзьким рахунком

Гамбурзький рахунок – це надзвичайно важливе поняття. Усі борці у бою шахраюють і лягають на лопатки за наказом антрепренера. Раз на рік борці збираються у гамбурзькій таверні. Вони б'ються із зачиненими дверима і завішаними вікнами. Довго, потворно і жорстоко. Тут встановлюються справжні класи борців, щоб не схалтуритися.

В. Шкловський «Гамбурзький рахунок»

Мало хто отримує винагороду за те, на що заслуговує. Недостатньо зробити висновок про наявність якоїсь визначеності, закону чи компенсації за добро. Чимало прикладів вояволичих негідників, які день у день роблять зло, і потім живуть все своє життя без покарання. Водночас є багато хороших людей, які не втомлюються творити добро, попри те, що мало хто може їм за це подякувати. Ви робите добро одній людині, а хтось інший повинен відповісти. Але тоді усі мають погодитися, а де ж вони погодяться? Та й не усі мають бажання брати участь у цьому процесі. Коло не замикається. І добро не винагороджується... Хоча добро і зло – поняття відносні, і часто те, що здається добром, пізніше виявляється злом. І навпаки. Як і поділ на негідників і порядних людей. Це все теорія лінгвістичної змінної, нечітка логіка... Справжній гамбурзький рахунок у житті трапляється, наприклад, коли приходять «німці», але на щастя, вони приходять нечасто, а іноді й ніколи упродовж життя людини. Насправді, кожний день враховується... І добро, і зло нероздільні.

Займаючись наукою, навчанням і бізнесом протягом багатьох років, я бачив безліч прикладів людських відносин, що склалися у мозаїчні історії, де перемішано те, що сталося, з тим, що не відбулося.

Отже, жив хлопчик у родині військових. У період до-рослішання хлопчика батько став генералом. Сам він добре вчився, мав великі амбіції. Завжди вважав себе вищим за ба-гатьох. Дисертацію захистив без проблем, одружився, наро-дилоса двоє дітей. Потенціал відчуває великий, отже прагне рухатися далі. Водночас його літній Учитель, який має захи-щати докторську дисертацію, не такий енергійний і пробив-ний, як його Учень. Проте дисертацію Учителя ось-ось буде схвалено, як раптом до Вищої атестаційної комісії надхо-дить лист (анонімний, тим не менш, його читають), у якому зібрані копії статей, які ніби повторюють ідеї, що увійшли до тої докторської. Ну, звичайно, не усі, однак деякі результати повторюються, а статті опубліковано у серйозних іноземних (американських, японських) журналах, і вийшли пару років тому. Це називається «плагіат», серед науковців немає нічо-го гіршого такого звинувачення. І виходить, що тільки Учень відрізняв усі тонкощі. Комісія дослідила, що у тих статтях не все збігається з дисертацією, і різні фахівці, наукові ради ще довго розглядають це питання, призначають другий захист і врешті-решт присуджують ступінь доктора наук. Минають роки. Учень також захищає докторську дисертацію, завжди і всюди підкреслює повагу до свого Вчителя, визнання його заслуг, піднімає тости на банкетах і цілує зі сльозами вдяч-ності...

Незабаром дисертацію написав Син Учителя, і її повинен був рецензувати той самий Учень. Дисертація була непогана, адже сам Учитель – відомий вчений, а Син його розумний, однак при бажанні будь-яку роботу можна завалити. І її було завалено. А старий Учитель (на той час вже надто старий) від цього захворів і помер. Учень організував похорон, най-більше плакав, клявся вдові і синові, що завжди допоможе. І дійсно, не те щоб допоміг, але й не заважав. Син все ж таки захистився і швидко пішов в гору: став професором, отри-мав кафедру, і працював, працював, жив зі старою матір'ю без родини. А в Учня було двоє норавливих (або погано ви-хованих, або просто таких) дітей: дочка кудись поїхала з ки-

мось, а син покинув інститут і став жити за схемою: «вкрав, випив – до в'язниці» тощо. Цю родину Учень в результаті покинув, одружився зі своєю аспіранткою, та несподівано його спіткала неприємність: звинуватили у хабарництві, а він лише піддався на наполегливе прохання батька одного студента і прийняв новий телевізор до свого університетського кабінету. Його звільнили з університету. Далі гірше – серцевий напад, аспірантка кинула його, і так він, напевно, і пропав би, але Син Вчителя допоміг і грошима, і турботою, ще й домовився, щоб поновили в університеті. Згодом він знову зійшовся з першою дружиною, повернулася дочка, онуки, і все, здавалося, стало налагоджуватися.

Ось ще одна історія. У родині директора великого заводу росли два сини-вундеркінди: один на п'ять років старший за іншого. Обидва з дитинства прагнули стати, як і батько, директорами. Вони добре вчилися, перестрибували через класи, ходили у гори, займалися спортом, все робили правильно, як і личить вундеркіндам. Обидва закінчили шкільну освіту у п'ятнадцятирічному віці, і продовжили навчання в університеті. Старший, закінчивши навчання, здає іспити до аспірантури і успішно її закінчує, захищає дисертацію, але не відправляє документи на затвердження. На його думку, коли роботу захищено на Вченій раді, то рівень його професіоналізму доведено, а формальності його вже мало цікавлять. Він починає займатися бізнесом, де створює велику «піраміду», до якої заманює практично усе населення містечка від піонерів до пенсіонерів і зникає з усіма грошима. Його шукають до цього дня.

А молодший вундеркінд після університету йде працювати на завод, успішно робить кар'єру, стає начальником цеху, заступником директора. Теж займається бізнесом, де діє з перемінним успіхом. Згодом починає надто випивати, після якоїсь афери ненадовго потрапляє до в'язниці, та більше вже не піднімається. Загалом, в університеті його репутація була хитка через випадок, коли він повів групу студентів, початківців-альпіністів у гори, і в скрутний момент (шторм,

дощ, вітер) кинув у горах кілька людей. На щастя, ніхто не загинув, але друзі-альпіністи розчарувалися у ньому. Шановані батьки вундеркіндів вмерли одне за одним з різницею в місяць. Старший син у той момент тікав від вкладників, а молодший пиячив, отже обидва сини не були присутні на похоронах. Чому плоди виховання гідного батька, якого до цього дня шанобливо пам'ятають жителі містечка, виявилися «токсічними»? Можливо, не треба творити насильство над природою і прискорювати плин часу? Чи не тому тоді тонка нитка життя стоншується і легко рветься?

Опишу ще одну долю. Єврейський хлопчик: тато – партійний службовець середнього рівня (той рідкісний випадок, коли у СРСР когось із слухняних євреїв тримали на таких посадах для візуального дотримання політкоректності), за радянських часів – член бюро міськкому КПРС, а у демократичні – депутат міської Ради. Непогана людина, розвинений, розумний, але надто гордий і скупий. Мама – миле створіння, прекрасна актриса театру, улюблениця міського бомонду. Хлопчик, вихований в коханні, багато читав, добре вчився, грав у КВН і футбол. Отже результат: закінчення школи із золотою медаллю, інститут – з відзнакою. Далі вступив до аспірантури, захистив дисертацію – все відбувалося вчасно, незважаючи на відомі національні обмеження. А потім наш герой виявився комп'ютерним генієм. Йому вдалося зібрати групу з декількох молодих програмістів. У дев'яності роки на пострадянському просторі офшорне програмування перетворилося на один з найприбутковіших бізнесів. Отже він швидко став мільйонером.

І ось літак *Lufthansa* перевозить чотирьох героїв цієї історії до міста Гамбург. У кожного своя доля, свій бізнес і своє місце у літаку: в бізнес-класі летить з ноутбуком на колінах Комп'ютерний Геній, там же ласує коньяком Hennessy Старший Вундеркінд, в економ-класі гортає якусь монографію молодий професор, Син Вчителя, а поруч з ним п'є пиво колишній Учень його батька.

Геній думає про гроші і... ні, тільки про гроші! Про все інше він збирається подумати пізніше – адже життя багатія бачиться йому дуже тривалим.

Вундеркінд боїться, що його заарештують прямо в аеропорту: він встиг вилетіти, заплативши, проте, хто їх знає, можливо, його фото вже передано по каналах Інтерполу. Тому, щоб заглушити той страх, він замовляє коньяк знову і знову.

Професор (Син Вчителя) нарешті вирішив зробити пропозицію своїй колезі, з якою зустрічався чимало років, та все не наважився узаконити відносини. «Відразу після повернення...», – розмірковував він, і подумки переключився на міжнародну конференцію, на яку летів до Гамбургу, і яка обіцяла надто цікаве проведення часу.

А колега (Учень) п'є пиво і сердито думає, що його місце займає цей бездарний хлопчик, гідний син свого батька-ідіота, і демонструє свою доброту, взявши його з собою у Німеччину. Останньою його думкою в описуваній момент стало: «Ну, нічого!...».

А далі – прийшли «німці»...

Відбуваються трагічні події – терористи захоплюють літак і вимагають від льотчиків кудись летіти, здається, до Ірану. Як вони опинилися у літаку, хто вони такі? Це все незрозуміло. Швидше за все, якісь радикальні ісламісти або подібні до них. В аеропорту Гамбурга вони вимагають дозаправки. Слідує невдала спроба німецьких спецслужб захопити терористів. Починається розстріл заручників, у першу чергу, звичайно, євреїв, яких відразу відділяють від інших пасажирів. Серед розстріляних були: старий професор, якого ми називали Учнем, і молодий бізнесмен, Комп'ютерний Геній. Цікаво, що старий професор не був євреєм, що він намагався пояснити терористам, але зовнішній вигляд, окуляри і обрізання, зроблене дитині багато років тому п'яним батьком генералом, свідчили проти нього. У несподіваному пориві (а може, й свідомо) Генію вдалося сунути кредитну

картку швейцарського банку і прошепотіти пін-код випадковій людині у літаку. Цією людиною став Син Вчителя. А третім застрелили Старшого Вундеркінда, який теж не мав ніякого відношення до обраного народу, але летів за фальшивим паспортом громадянина Ізраїлю із зіркою Давида на шиї. Слідує новий штурм німецьких спецслужб, на цей раз вдалий. Інших пасажирів було врятовано.

З тих пір минув місяць, і професор усе розмірковує вже не про дівчину-колежанку, а про те, що робити з переданою йому кредиткою? І не в змозі наважитися нею скористуватися...

Ось, що таке добро і зло за гамбурзьким рахунком.

Здивування Бальтазара

*Нельзя в єврея — превратиться,
на то есть только Божья власть,
евреем надобно родиться
и трижды жребий свой проклясть».*

Ігор Губерман

Бальтазар Гефті був здивований і, навіть, дещо розгублений...

Виходець з відомої швейцарської родини банкірів, він не любив євреїв. Бальтазар добре познайомився з ними упродовж навчання в американському Джорджтаунському університеті, де вони завжди удавали з себе надто розумних людей і дивилися на всіх зверхньо. Або так йому здавалося. Коли він навчався у *Wirtschaftsgymnasium*, університеті у Цюріху, він чомусь не стикався з ними. Серед друзів батька переважали в основному банкіри німецько-італійського походження. Якщо навіть в цьому середовищі і були євреї, вони не виділялися. Тоді він знав про євреїв здебільшого з біблейських історій і уявляв їх нещасним переслідуваним народом з скорботними обличчями і згорбленими спинами. Але в американському університеті, коли Бальтазар з батьком переїхав у США після його виходу на пенсію, він побачив євреїв зовсім інших.

Його здивувала компанія євреїв-однокласників, які трималися ізольовано і захопленіше за всіх насолоджувалися принадами студентського життя. Вони відрізнялися від інших студентів тим, що завжди прагнули бути попереду як в навчанні, так і в розвагах. У Бальтазара з'явився навіть друг-єврей Симон Розенталь. Та невдовзі вони посварилися, коли красень Бальтазар відбив дівчину у маленького зросту тов-

стенського Симона. І не тому, що дівчина Бальтазару надто подобалася, а просто для того, щоб кинути виклик єврейському прагненню першості. Отже, євреїв він не любив.

Після університету Бальтазар відправився служити в ВМС США, в нього було подвійне американське і швейцарське громадянство, і він потрапив на атомний підводний човен. Там протягом навколосвітнього походу стався нещасний випадок, він отримав дозу радіації і як наслідок – проблеми з імунною системою на все життя. Пізніше це призвело до лейкемії. Євреїв на підводному човні не було. Та коли він повернувся до Швейцарії і почав працювати менеджером у *NBS Bank*, де батько багато років обіймав посаду віце-президента, з ними прийшлося часто спілкуватися. Це були дев'яності роки минулого століття, епоха накопичення капіталу в Росії, і російські євреї були в авангарді цього процесу. Бальтазар став персональним менеджером для багатьох таких приватних клієнтів. *NBS Bank*, співвласником якого була його родина, навіть почав спеціалізуватися на цьому. У той період ніхто особливо не цікавився походженням грошей, а служби безпеки (так звані *compliance*) виконували більше охоронні функції.

Отже, в Швейцарії опинилося чимало вкрадених і кримінальних грошей. Великі бізнесмени теж вважали за краще зберігати там легальний заробіток, ніж довіряти російським банкам. Це були вже зовсім інші євреї, які відрізнялися і від своїх американських колег, і від старозавітних біблійних персонажів – зігнутих і переслідуваних жертв інквізиції і Голокосту, про яких він читав у книжках. Російські євреї з дев'яностих років, які приїжджали до Швейцарії, були хитрими і обережними на словах, але вельми швидкими в підрахунку грошей і прийнятті рішень. Бальтазар допомагав їм розміщувати і розпоряджатися їхніми грошима, при цьому нещадно обдурював їх. Сумління його не мучило, він не замислювався про походження грошей, а можливість відчувати себе вище цього «обраного народу» приносила йому особливе задоволення.

Я знав його у ті дні, і одного разу, сидячи в барі, він сказав мені:

– Ти знаєш, вчора мені повідомили, що в Росії вбили одного з моїх клієнтів... І у нього залишився мільйон доларів на рахунку, яким я керую!

А після паузи додав:

– Чиї ці гроші тепер? Напевно, мої...

Я не відчув в його голосі ані сумнівів, ані бажання знайти спадкоємців, проте в очах вже можна було побачити смак викрадення тих грошей.

Так Бальтазар розбагатів. У нього було кілька дружин, дітей не було. Остання дружина – дочка колишнього президента Сальвадору. Зі своїм тестем, сеньйором Альберто, у нього склалися тісні дружні стосунки. Сальвадор і Росія не так далеко один від одного за підходом до життя і способам ведення бізнесу. Тому російський досвід Бальтазара надзвичайно став у нагоді колишньому диктатору.

Зовні Бальтазар виглядав вусатим красенем, який любив занурюватися в темні кутки великих міст і відвідувати значні місця. Так, йому особливо подобалося гуляти Парижем або Нью-Йорком вночі, переходячи від бару до бару. Одного разу він побився об заклад на тисячу доларів з другом, що опівночі прогуляється Манхеттеном і перетне Гарлем з П'ятої авеню до Бродвею. Протягом цих прогулянок він мав двадцять доларів у кишені куртки і одягав замість свого золотого *Rolex Submarine* (після служби у ВМС США він віддавав перевагу цій моделі), простий *Swatch*, який можна було при нагоді обміняти у нічного бродяги на своє життя.

Ось яким був Бальтазар, з родинним будинком на пагорбі Лінденхоф у Цюріху, *Ferrari 456* в гаражі і пристрастю до жінок і пригод. Гроші Бальтазар теж любив, а євреїв – ні. Єдине, що, мабуть, затьмарювало його життя, – це необхідність постійної боротьби з лейкемією. Характерно, що коли йому радили звертатися до провідних ізраїльських клінік, він завжди віддавав перевагу своїм швейцарським лікарям.

Бальтазар відчував себе непогано, хоча раз на кілька років йому доводилося проходити курси хіміо- та імунотерапії. Останнім часом він перебував у стадії ремісії та нічим себе не обмежував.

Був кінець дев'яностих, звичайний квітневий ранок, Бальтазар чекав виходу нової моделі *Ferrari* і спілкувався з дилером, щоб опинитися у числі перших клієнтів. Як несподівано в той момент його відвернув дзвінок з Сент-Луїса, де в останні роки жив його батько Єзекііль Гефті. У нього стався інсульт, прогноз був невтішний, і Бальтазар, який все життя любив і захоплювався батьком, полетів до США. Він був пізньою дитиною, батько вважав його народження подарунком з небес і назвав сина на честь одного з біблійних волхвів. Єзекііль дуже любив свого сина, якого виховував сам (його дружина померла при пологах і її не зуміли врятувати навіть знамениті швейцарськими лікарями в кращій клініці Цюріха).

Бальтазар знайшов батька живим і встиг поспілкуватися зі старим Єзекіілем. Все життя вони близько дружили, батько був в курсі всіх справ сина. Тож нічого особливого, крім останнього прощання, Бальтазар не очікував почути. Однак він дізнався про таке, що відчув потрясіння і розгубленість. Єзекііль розповів, що насправді він є німецьким євреєм. Хлопчиком, його батьки таємно вивезли з Німеччини до Швейцарії у тридцять сьомому році. Там хлопчика усиновила швейцарська родина Гефті. І звати його не Єзекііль, а Ісаак. Сліди його справжніх батьків зникли у Німеччині, ймовірно, вони загинули в одному з концтаборів. Ця розповідь надзвичайно вплинула на Бальтазара. У голові промайнув спогад про те, що одного разу в лазні він помітив, що батько обрізаний, і навіть запитав його про те, але той віджартувався. Отже, відтепер йому доведеться жити далі з усвідомленням цього. Цікава історія – раптом він перетворився на єврея! Подумав: «Ну, о'кей, якимось з цим розберемося!».

Бальтазар повернувся до Цюріху – йому треба було зустрітися з багатим російським клієнтом. Євреєм, звичайно.

Не всі бізнесмени з Росії, які звертаються до швейцарських банків, є євреями, однак цей таки був. Бальтазар не міг сконцентруватися на справі. Клієнт про щось просив, а в кінці зустрічі підсунув йому пачку доларів і швидко пішов. Бальтазар на дотик зрозумів, що це десять тисяч доларів. За роки роботи з грошима він навчився визначати, скільки там у пачці, навіть не дивлячись, він міг витягнути купюри на будь-яку суму майже без перерахунку. Серед російських бізнесменів такі подарунки у порядку речей. Раніше Бальтазар відмовлявся, адже і без цього непогано заробляв на клієнтах, та вони ображалися, тоді він скорився і став приймати гроші, картини, годинники... Він завжди вибирав для себе годинники і картини сам, оскільки мав надзвичайно вибагливий смак. Тому те, що йому дарували, за рідкісним винятком, дарувалося далі.

Згодом несподівано він відчув у собі дивне бажання – захотів відвідати синагогу. Найближчою відкритою синагогою у Цюріху є синагога *Agudas Achim*, розташована на вулиці *Erikastrasse* – прямокутна чотириповерхова будівля з кольоровим склом. Над її першим поверхом розміщено зображення Скрижалей Завіту. Над другим поверхом – щит Давида і менора. Бальтазар зацікавився. Батько в молодості брав його до церкви, іноді він сам відвідував цюріхські храми, хоча особливої релігійності у собі не помічав. Швидше, Бальтазар відчував себе агностиком. Просто йому подобався величний спокій і прохолода католицьких соборів, особливо церкви Фраумюнстер в центрі Цюріха на березі річки Лімат. Вона розташовувалася недалеко від його банку, і він часто приходив сюди, щоб помилуватися вітражами Шагала і Джакометті.

Вхідні двері синагоги були обладнані кодовим замком, який використовується парафіянами для входу. Бальтазар, звичайно, коду не знав, тому намагався увійти з кимось. Йому сказали, що будівля є приватною власністю громади, і запитали, якою причиною він може пояснити необхідність увійти всередину. Він розповів свою історію в двох словах і

попросив зустрітися з рабином. Йому дозволили, дали кіпу (за єврейською традицією, не можна заходити в синагогу з непокритою головою) і впустили. Він вперше опинився у синагозі, вона відрізнялася всередині від соборів і церков, які він відвідував раніше. Причому, не стільки зовні, скільки більш галасливою, трохи метушливою атмосферою. Рабин вийшов до нього, і вони досить довго розмовляли. Рабин виглядав надто гарним, міцної статури рудобородим євреєм, з великим носом і сумними очима. Від нього йшла позитивна енергія, яка сприяла відвертості спілкування, і Бальтазар несподівано для себе не тільки розповів свою історію, а й поділився з Рабином своїми емоційними переживаннями. Той вислухав його мовчки, а у відповідь сказав кілька слів незнайомою для Бальтазара мовою, ймовірно, на ідиші або навіть на івриті, тому що слова рабина і інтонація, якою він їх вимовив, були надзвичайно схожі на молитву. Після цього Рабин обійняв Бальтазара і заговорив по-німецьки:

– Нічого, нічого... Ви будете з цим жити. Вам стане легше. Робіть добро. Завтра починається Песах, приходьте до нас ввечері на Седер – святкову вечерю.

Бальтазар згадав з книг, що Песах у євреїв – свято порятунку з єгипетського полону.

На прощання Рабин подарував йому маленьку коробочку з мацою, а Бальтазар раптом засунув руку в кишеню піджака і віддав йому всю пачку доларів:

– На синагогу для добрих справ.

Рабин був вельми вдячний і сказав:

– Все повернеться! Почекайте... Одну хвилинку... – він побіг кудись у куток залу і повернувся ще з одною дуже гарною коробочкою з мацою, як він сказав, «ручної роботи», і пляшкою кошерного вина. Бальтазар узяв, подякував і пішов.

Зустріч з Рабином, відвідування синагоги – це було надто великим навантаженням для його психіки, і він, пообідавши з кошерним вином, в якому не знайшов нічого особливого, а Бальтазар добре знався у винах, вирушив розважитися в ка-

зино. Він любив грати у Блек Джек, де відволікався і перемикав свої думки на інше. Загалом, він вигравав і програвав, тому що виграти не ставало його метою, проте частіше все одно вигравав. І у той вечір йому спочатку щастило, і виграш випав вельми значний, однак ближче до ночі удача відвернулася, і він вже змирився з тим, що усе втратить.

Фінал виявився приголомшливим – Бальтазар виграв рівно десять тисяч доларів і подумав: «Усе повернеться, як сказав рудий Рабин!».

Після цього нічого особливого в його житті не змінилося. Він тоді не прийшов на Седер, однак пізніше часто заходив до синагоги, щоб побачити Рабина, і вони іноді навіть пили червоне кошерне вино разом. Бальтазар намагався принести своє, а він любив Шато Марго, але Рабин пив тільки кошерне.

Бальтазар помер від лейкемії через десять років після батька в одній з ізраїльських клінік, його поховали в Єрусалимі, на старому кладовищі, де він заздалегідь купив собі місце. Бальтазар не був чистокровним євреєм, та гроші усе вирішують, і поховали його, як він заповів, згідно з єврейським законом, а похоронну молитву Каддіш над ним промовив рудоволосий Рабин з Цюріха.

Круїз

П'ятнадцять років тому я рушив у цей круїз на запрошення своїх американських друзів. Спочатку націлювся на Камчатку, але не зміг зібрати компанію і прийняв запрошення відвідати Аляску на величезному океанському лайнері з Сіетла. Я не розкрию нічого нового, сказавши, що Аляска — це орли, кити, ведмеді, лосось, дивовижні пейзажі і золоті копальні... Багато написав Джек Лондон про Клондайк і золотощукачів, собак і вовків, пригоди і боротьбу за життя у снігах, густих лісах і бурхливих річках Аляски. Краще написати, здається, не можна. Проте про євреїв Аляски я нічого не чув. З вікна машини я порахував відсоток людей різних рас в Джуно (головний порт Аляски) і виявилось щось таке: біля 50% азіатів, 20% чорношкірих і 30% європейців, корінних алеутів ми практично не бачили і знали, що їх залишилося дуже мало.

На третій день подорожі ми запланували екскурсію з Джуно до золотої копальні *Gold Dredge 8* у Фербенксі. Зараз ця шахта використовується як музей і туристичний об'єкт.

Там ми не тільки познайомилися з історією видобутку золота на Клондайку, а й отримали можливість намити собі трохи золота, яке пізніше можна було оригінально скласти і у вигляді підвіски зберігати як сувенір. Я багато чого не зібрав, але мої друзі, особливо жінки з їх здібностями до тонкої роботи руками, намили трохи золота.

Персонал, головним чином, старообрядці, були за походженням росіяни, величезні бородаті біляві люди з іменами Іван, Петро, Кузьма. Вони розмовляли англійською, на російську чи українську не реагували. Їм допомагав підліток зі змішаними рисами обличчя, в якому було щось і азіатсько-алеутське, і, як мені здалося, єврейське. Адже євреї від-

чувають, хто «ex nostris». Хлопчик відреагував не стільки на мову, скільки на згадку про Вінницю, яка промайнула у нашій розмові.

Він увесь час крутився навколо нас, ніби хотів щось запитати, та не наважувався. Тільки коли ми вже рушили до автобусу, він наздогнав мене і на стерпній українській спитав:

– Вибачте, пане, ви з України? Вінниця – ваше місто?

І, отримавши ствердну відповідь, сказав:

– Мене звать Чарлі, чи можу я познайомити вас з діду-сем?

Ми вже поспішали сісти в автобус, тому я його не допитував, а повідомив, що завтра ми їдемо на цілий день на поїзді до Юкону. Проте післязавтра корабель виходить з Джуно опівдні, і близько десятої ранку він може підїхати з дідом, якого він чомусь хоче з нами познайомити.

Вранці відїзду я забувся за цього дивного хлопчика, однак коли ми вийшли після сніданку на прогулянку берегом перед відходом нашого лайнера, він вже чекав нас на пірсі. Поруч з ним стояв темношкірий, невисокий, надто худорлявий старий у джинсах і тонкій літній парці з прикрасами.

– Мій дідусь Моня, він хоче з вами познайомитися.

Старий привітався зі мною українською, хоча відчувалося, що йому важко говорити чи він давно не розмовляв нею. Він запропонував сісти прямо там же в кафе на березі поспілкуватися. Мої друзі пішли на прогулянку, а ми розмовляли дві години, і він розповів мені свою дивовижну історію. Чарлі сидів поруч з нами і уважно слухав, не пропускаючи жодного слова, хоча, напевно, чув її багато разів. Дідусь Моня з його засмаглою шкірою, довгим сивим волоссям, зачесаним на прямий проділ, з орлиним носом і пронизливими глибоко посадженими чорними очима, був ніби схожий на місцевого, однак якщо придивитися, то він водночас виглядав і як єврей, розмовляючи українською з парафіяльним єврейським акцентом. Так, він і був євреєм – Моня Шифріс з Моги-

льова. Могилів-Подільський – місто у Вінницькій області на кордоні з Молдовою по річці Дністер. Кордон проходить по мосту, який розділяє два міста: український Могилів і молдавські Атаки.

До Другої світової війни Могилів в основному був заселений євреями, а багато осілих циган здавна жили в Атаках. Весь крутий берег Дністра забудовано заможною циганською знаттю. Шифриси мали господарську майстерню. Жили вони бідно, але дбайливо ростили своїх дітей. Близнюки Ціля і Моня, які народилися на початку двадцятих років минулого століття, добре вчилися і ще до війни вступили до інститутів найближчого до них українського міста Вінниці: Ціля – у педагогічний, а Моня – у медичний. Влітку відвідували батьків у Могильові. Там їх застала війна.

З тих чи інших причин родина не встигла евакуюватися, Моня не потрапив до Вінниці і не попав до діючої армії. В кінці липня 1941 року Могилів вже був окупований нацистами. Ситуація для євреїв стала зрозумілою відразу. Було відомо, що в Румунії легше було вижити, і родина вирішила, що Моня разом з красунею Цілею спробує сховатися в Атаках з тим, щоб потім перебраться до Румунії. Так і зробили. Звичайно, за ті дві години, які ми з Монею провели на пристані Джуно, він не міг детально розповісти мені всю свою історію. Отже вони сховалися спочатку в сараї з молдавського боку біля будинку циганського барона. Фашисти ставилися до ромів лише трохи краще, ніж до євреїв, а заможні ромські будинки і садиби піддавалися особливо упередженим перевіркам. Молоді перебралися у глиб Молдови. На щастя, вони були схожі на молдаван, чорноокі і чорнокосі, і з дитинства спритно розмовляли і українською, і молдавською.

Так він і блукав Європою протягом усієї війни. Ціля померла суворою зимою сорок першого. Про своїх батьків він нічого не знав. У сорок п'ятому йому вдалося виїхати в Америку, і після змін багатьох американських міст і професій Моня опинився на Алясці. Він працював на шахті, одружився з алеуткою.

Його медичні знання, адже він до війни закінчив три курси Вінницького медичного інституту, служили йому добре. Одного разу він вилікував свого тестя, вождя алеутської громади. У Моні є дочка, вона живе в Сіетлі, і онук Чарлі, який приїхав до діда на літо і підробляв на шахті, що сьогодні перетворилася в музей і туристичну пам'ятку. Моня в своїй родині розмовляв з дочкою і онуком на суміші ідишу, англійської та української. Онук Чарлі, надзвичайно близький до діда, знає всю історію про його молодість в Україні, порятунок і поневір'яння упродовж війни. Тому він відреагував на згадку про Вінницю, коли почув її від нас. Ми попросилися, Моня попросив дізнатися про долю його батьків в Могильові.

Коли я піднявся на корабель, вони стояли на пристані – обидва приблизно однакової статі, надзвичайно схожі один на одного євреї-алеути.

Нещодавно я знову побував у США, і ми з друзями вирушили у нову подорож, на цей раз в круїз по Новій Англії. Одним з місць був Бостон, де, крім місцевих визначних пам'яток, відвідування Гарварду і ласування знаменитими омарами в ресторані в порту, у мене була запланована зустріч з представником бостонської лінгвістичної компанії, за контрактом з якою ми багато років успішно розробляли програмне забезпечення для автоматичного перекладу на основі використання методів машинного навчання і штучного інтелекту.

Представник компанії був родом з України. Задля особистого знайомства збирався прийти до мене разом з комп'ютерним підприємцем, одним з керівників великої аутсорсингової компанії, дуже зацікавленої в контактах з українськими розробниками. Зустріч пройшла успішно, ми домовилися співпрацювати і продовжувати контакти. Та найцікавіше, що в цьому одягнутому з голочки стильному юнаку, випускнику Гарварду, я з подивом впізнав Чарлі, того алеутського хлопчика, з яким я познайомився одного разу на Алясці. Дідусь Моня помер п'ять років тому.

Ми з ним спочатку листувалися, але я нічого не зміг дізнатися про долю його батьків, які були швидше за все знищені нацистами у Могилів-Подільському гетто. Моє писав мені, що Чарлі був кращим учнем і вступив до Гарварду. Однак я зовсім не очікував, що доля зведе мене з ним таким чином.

Тепер він збирається приїхати до нас, прагнучи відвідати батьківщину діда. Є старий короткий анекдот про єврейського оленяра! Отже, тут щось подібне: єврей-алеут з Аляски! Але це вже серйозно!

Три моря

Переглядаючи матеріали з минулих подорожей, я натрапив на зроблену на Байкалі десять років тому світлину молодій бурятській жінки, майже дівчинки, з хлопчиком. А в іншій папці – низку зображень з Перу. Між цими світлинами є дивовижний зв'язок, який об'єднує долі трьох молодих людей, народжених у різних куточках світу.

Валера виріс у Сибіру на березі Ангари, якраз там, де річка вибігає з озера Байкал, в Листвянці. Він любив Байкал і мав намір прожити тут життя, але в дитинстві почув, що на іншому континенті високо у горах є озеро Тітікака, яким курсують кораблі, і став мріяти коли-небудь туди потрапити. Після закінчення Іркутського політехнічного університету він почав організовувати лісозаготівлю і торгівлю деревиною. Об'їздив весь Східний Сибір і Алтай, став успішним бізнесменом, однак мрія про озеро Тітікака не відпускала. Ймовірно, це стало поштовхом до організації агентства, яке успішно об'єднало кілька придбаних ним туристичних центрів у мальовничих місцях Алтаю і Байкалу і організацію закордонних подорожей. Так він дістався до Перу. І, нарешті, Валера потрапив у місця своєї мрії. Більш того, Тітікака – не єдина мета цієї подорожі. Велика країна інків, пустеля Наска з дивовижними гігантськими малюнками інших цивілізацій, каньйони в Андах, Мачу-Пікчу, біле місто Арекіпа між вулканами, а далі джунглі перуанської Амазонії... Так загалом виглядав маршрут, а між того всього візит до озера Тітікака у місто Пуно на кордоні з Болівією.

Подорож виявилась казковою. Уславлене озеро не вразило: жодного порівняння з могутнім Байкалом. Але Амазонка справила чудове враження! Подорожуючи, він познайомився з перуанським гідом російського походження Костянтином, який маленьким хлопчиком приїхав до Перу з Тули на

початку дев'яностих з батьком, колишнім військовим, який продав щось там в армії і повинен був тікати з Росії подалі. Отже він вирушив до іншої сторони світу – до Перу, де купив ділянку в джунглях, і спочатку мив золото, а після націоналізації цього промислу зайнявся лісозаготівлею. Спеціалізувався на червоному дереві. Костя допомагав батькові, але при цьому закінчив курси екскурсоводів і супроводжував групи туристів до мальовничих перуанських місць.

Валера і Костя були одного віку і навіть схожі – середні на зріст міцні здоровані-блондини. Вони потоваришували і разом відправилися до Ікітосу, столиці перуанської Амазонії. Там Костянтин познайомив Валеру зі своїм другом Едгаром – індіанцем з племені Бора-Бора.

Якщо ви візьмете моторний човен в Ікітосі і пройдете морем-річкою протягом трьох годин, то опинитеся у джунглях Амазонки, що кишать різноманітною флорою і фауною. Ліс там росте прямо у воді. Едгар був особливою людиною – він знав мову тварин. Зараз, якщо хтось із моїх знайомих хоче побувати в джунглях, я кажу, що можу дати телефон індіанця, що знає всіх тварин на Амазонці і розмовляє з ними однією мовою. Хлопчиком він випадково потрапив до експедиції *National Geographic*. Керівник експедиції, містер Джон Сіммонс (Едгар завжди пам'ятав цю людину, яка зіграла ключову роль в його долі), примітив розумного індіанського хлопчика, влаштував його до інтернату і потім оплатив витрати на навчання у школі екскурсоводів. Ім'я Едгар придумав теж містер Сіммонс, його індіанське ім'я трохи інше, але співзвучне. У школі екскурсоводів він подружився з Костянтином і багато чому навчився. Ну, а мову тварин він знав і до цього.

Едгар відвів Валеру і Костю до свого племені, і там Валера зустрів індіанку Райєн. Якось відразу спалахнуло кохання, і Валера планував відвезти Раю (так він її називав) на Байкал. Райєн ніколи не подорожувала літаком, а тим більше так далеко, і Едгар зголосився супроводжувати її до Росії. Разом з Райєн вони полетіли до Іркутська. Там була зима, і дівчина

відразу захотіла повернутися з цього суворого північного регіону до рідної Амазонки. Ніякі Валерини вмовляння не допомогли. Райєн повернулася до Перу. Упродовж цієї подорожі Едгар закохався у молоду бурятську дівчину Аліму, ім'я якої бурятською мовою означає «яблуко». Згодом вони одружилися, і у них народився хлопчик Ардан (на світліні Аліма і маленький Ардан на Байкалі). Едгар привіз дружину і дитину до Ікітоса, де вони заснували нині всесвітньо відомий *Banana Lodge* у самому центрі перуанської Амазонії, недалеко від рідного селища Едгара.

Справа у тому, що приблизно у цей час помер містер Сімонс, який виявився вельми заможною людиною. Він згадав Едгара у своєму заповіті, залишивши йому великий спадок. Ці гроші мали бути вкладені в організацію еко-туризму. Зараз туристичний центр Валери на мисі Улірба на Малому морі на Байкалі і *Banana Lodge* в Амазонці складають дві вершини вже відомого у світі туристичного трикутника «Три моря»: озера Байкал (Валера) – Тітікака (Костя) – Амазонія (Едгар). Костя і Валера стали з роками також успішними торговцями цінною деревиною. Саме Валера познайомив мене з Едгаром і Костянтином і організував подорож до Перу.

Може здатися, що у них усе відбувалося надзвичайно гладко і безпечно, проте тут справа, мабуть, у моїй манері описання і поглядах на життя – я забуваю про труднощі і виділяю позитивні моменти і результати. Насправді з ними траплялося дуже багато різних випадків. Костя, батько і сестра дісталися до Перу через Мадрид, переслідувані російською військовою мафією, а коли батько вклав залишок грошей у видобуток золота, у Перу було прийнято несподіване урядове рішення націоналізувати цю діяльність, і з гвинтокрилів розстрілювали приватні драги. Маленького Костю було поранено осколками в плече, де шрам залишився назавжди. А Валера навіть спав з рушницею на початку своєї сибірської ділової кар'єри. Едгар пройшов через усі труднощі адаптації індіанського хлопчика у школі-інтернаті, про що ніколи і нікому детально не розповідав. Організація *Banana Lodge*

вимагала схвалення не тільки офіційної влади, а й вождів місцевих племен. Одним з них був батько Райєн, який тримав образ, коли дівчина спочатку втекла з Валерою, а згодом несподівано повернулася. На те, щоб узгодити усі питання знадобився не один рік, чудова дипломатія і чималі витрати Едгара. Проте сьогодні у них процвітаючий бізнес, а *Banana Lodge* постійно займає перші місця у туристичних класифікаторах.

Можу лише додати, що Ардану шістнадцять років, він чемпіон світу з самбо серед молодших хлопчиків. Освоїти самбо допомогло, звичайно ж, і те, що його батько Едгар, дуже добре обізнаний з техніки південноамериканської національної боротьби індіанців капоейри, з ранніх років навчав сина її прийомам.

Ловець снів

Присвячено Миколі Струкову
Використано його листи і,
попри перекладу, я прагнув
зберегти пунктуацію автора.

Ловці Снів – це секта хазарських священнослужителів, покровителем якої була принцеса Атех. Вони вміли читати чужі сни, жити в них, як у власному будинку, і, промчавши через них, ловити ту здобич, яку вони замовили – людину, річ або тварину. Є записки про одне з найдавніших сновидінь: «Уві сні ми відчуваємо себе як риба у воді. Час від часу ми виходимо зі сну, оглядаємо натовп на березі і знову пірнаємо, поспішно і жадібно, адже добре себе почуваємо тільки на глибині. Упродовж цих коротких появ на поверхні ми помічаємо на суші дивну істоту, більш м'яву, ніж ми, яка звикла до іншого способу дихання, ніж наше і прив'язана до землі з усією її важкістю, проте водночас позбавлена солодоці, в якій ми живемо, як у власному тілі. Тому що там, на дні, солодкість і тіло нероздільні, вони єдині. Ця істота там так само є нами, але це ми через мільйон років...

1) Смерть – тезка сновидіння, тільки це прізвище нам невідоме;

2) Сон – це щоденне вмирання, маленька вправа в смерті, яка є його сестрою, тим не менш не кожний брат однаково близький до сестри.

Використовуйте дар ловця снів, щоб зловити щось велике.

Мілорад Павич «Хазарський словник»

Є незвичайні люди, які можуть ловити сновидіння. У звичайних відбувається щось таке: ти прокидаєшся, бачиш біле світло і усе забуваєш. Іноді лишається післясмак. Однак існу-

ють інші – ті, хто вміє ловити сні. Тоді спіймані сні можна використовувати – записувати, прогнозувати по них, згадувати і навіть робити відкриття уві сні. Мені не часто вдається зловити сон, а мій друг Нік – великий фахівець у цьому. Він їх ловить, як спритна кицька мишу, та ще потім грає з тими «мишами»... Мабуть, він ловить безліч різних сновидінь, але мені частіше описує тільки ті, що пов'язані зі мною і моїм оточенням.

Я: Я продовжував бігти і бігти – повз старе єврейське кладовище і синагоги по Широкій вулиці, далі до набережної, повз Рудольфіум, до Карлового мосту і Празької Венеції; швидко з моста – ось готель прямо на воді, «Чортівка»! Я його знаю, і там вже чекають, дехто у плащі бере мене за руку і веде до вікна – під вікном канал і човен... Я перекинувся, встав і побіг – це вже моє рідне місто, аж до старої рятувальної станції по Селянському провулку, човен там, переплив річку, швидко течія, я веслував, човен повний води... Навпроти церква, спів йде звідти, пам'ятаю, що колись тут був паром... Церква Ксенії Петербурзької... Я вискочив з човна і побіг до храму. Звідкись стріляють! Я ухиляюся, але кулі влучають у мене... Болю немає. Я перекинувся – великий ніж у руці, і вся земна куля переді мною!

«Ні... Я не можу вдарити ножем!».

Закричав і прокинувся... Сон з ножем і земною кулею приходив до мене кілька разів у житті у різних варіаціях, і завжди я прокидався від того, що не хотів різати тим ножем... Прокидався з криком. У дитинстві мені казали:

– Це кошмар, ти, мабуть, захворів...

Я ніколи у житті не різав по живому!

Нік: Сьогодні ввечері здалося, ніби ми мчали на велоси-педах по засніжених вулицях якогось міста, в хуртовині, свистів вітер, вогні колихалися, але ніколи не падали! На щастя?

Я: Я не їжджу велосипедом і не так подорожую уві сні. Головним чином, поїзди і незнайомі європейські міста.

Можливо, від того, що я чимало подорожував і бачив у своєму житті, я не мрію уві сні про особливу екзотику. На жаль, я там постійно когось втрачаю...

Нік: Наснилося, ніби ми з мамою (його мамі вже сто років!) їхали електричкою з Вінниці до Одеси, і якось у ній розминулися: чи то я шукав кращі місця в іншому вагоні, чи ще щось, це ціла історія, не в тім суть, головне, що ми опинилися нарізно. Чомусь пасажирам наказують вийти з вагонів, я не пам'ятаю, в якому вагоні знаходиться Ма, і мені потрібно її знайти, у неї на шії як завжди висить телефон, він громіздкий, незграбний і гучний, а у мене годинник з аналоговим циферблатом на руках, з великими цифрами, при тривалому натисканні він перетворюється на дисплей крутого смартфона. Хочу зателефонувати, натискаю циферблат і з'являється вікно, мені потрібно ввести цифри, а я не пам'ятаю, як це зробити, і не можу набрати номер. Несподівано згадую, що мені потрібно набрати «М», і тоді з'явиться номер мами, та я не знаю, як набираються букви! Я прошу у когось телефон, але розумію, що й номери не пам'ятаю, мій телефон сам повинен витягнути зі своєї пам'яті номер. Я з жахом усвідомлюю, що ми з мамою неминуче втратимо одне одного і вона, безпам'ятна, буде відправлена, хтосна куди. А у мене немає ні документів, ні грошей, тільки смартфон в руці, адже все залишилося в сумці поруч з Ма, включаючи зарядку для телефону... Я прокидаюся в страху... Що робити?

Я: Усі є різними, я схильний швидко засинати, і сон приходить до мене, коли я міцно сплю, а ніч Ніка – це чергування сну і безсоння...

Нік: А я слухаю аудіокниги нескінченними годинами безсоння, часто дрімаю... Сьогодні примарилося, що я по телефону розмовляю з АГ (великий бізнесмен, наш спільний друг, трохи молодший за мене), і запитую його, де він святкував свій день народження? А він мені відповідає: «Я поклав тонку ковдру в рюкзак, з яким навчаючись в Гейдельберзі, об'їздив всю Німеччину і гори Швейцарії, і вирушив

на острів Бонго...». Я насторожився, коли почув, що АГ поїхав на ті невідомі острови, тим більше, не пам'ятав, щоб він навчався у Гейдельберзі... Проте слухав далі розповідь від першої особи. Цікаво, чорт забирай! Несподівано за вікном спалахнула гроза з громом, я нарешті схаменувся і почув у навушнику:

– Нічна «Радіокнига» передавала фрагменти щоденника Миклухо-Маклая «Мої подорожі до Нової Гвінеї».

Я: Нік, який народився у Німеччині і прожив більшу частину життя в Іркутську, любить подорожувати, йому цікава і російська глибинка, десь на Волзі, і далекий містичний Цфат. Вінниця для нього взагалі найкраще місто на Землі, своєрідна Фамагуста, і все його зріле життя підпорядковане бажанню туди потрапити...

Нік: Я не хочу нічого більшого, ніж поїхати до Вінниці. Ви знаєте, що я не просто люблю місто, околиці та друзів, ваші історії, стіл на кухні та альтанку... Раніше я заряджався силами не менше двох разів на рік, і це дозволяло мені не здаватися. Я не дарма мріяв провести старість у Вінниці, це додало б мені певної кількості років життя! Ось близько п'яти ночей я читав книгу Паустовського «Далекі роки» (київські роки), а наша осінь цього року ще спекотна, пам'ятаю таку тільки у Вінниці, і в мені починається те, що можна назвати «одержимість Вінницею», інакше й не скажеш.

Я: Однак Москва, Москва моєї молодості – це Арбатські провулки, переплетення вулиць у центрі (Герцена, Огарьова...), Будинок Книги, півний бар «Жигулі» і кафе «Метелиця» на Калінінському проспекті, Лефортово, де знаходився Московський енергетичний інститут, в якому я стажувався. Театри, куди я завжди примудрявся потрапити, навіть якщо не мав квитка заздалегідь, хокей ЦСКА – «Спартак» (я завжди підтримував «Спартак» Старшинова і Якушева), Пушкінський музей і Третьяковка, а тепер... Я навіть не знаю, як туди поїхати. А от Нік останні двадцять років живе у Москві.

Нік: Мабуть, мене перегріло від незвичності. Мені при-
марилося, що я у лютому поїхав з квітучої травневої Вінни-
ці до Москви, тепло там поза сезоном, під ногами мерзенна
снігова каша, вітер, мокрий сніг... Ходжу вулицями, заходжу
до бібліотеки технічної літератури на Кузнецькому Мосту,
потім до Ленінки, і розумію, що мету відрядження немож-
ливо здійснити, і не має де зупинитися, з полегшенням по-
трапляю на вокзал і здаю заздалегідь куплений зворотний
квиток на тиждень. Прагну придбати квиток на найближчий
поїзд, хоча б на завтра вдень або ввечері, але квиткові тер-
мінали не працюють. Йду до звичайних кас, проте їх на міс-
цях немає, на Київському вокзалі паніка – потяги з України
не прийшли, і, мабуть, залізничне сполучення зупинене, різ-
ко і повністю. Що робити?!! Один, холодною зимою у Москві
зі зім'ятим червонцем у кишені і трьомастами гривнями в га-
манці?! Я прокинувся у панічному настрої і подумав – чому
саме зім'ятий червонець (так я ж отримав це за зданий кви-
ток) і чому саме триста гривень.

Я: Ми обидва любимо собак – собаки живуть у моєму бу-
динку протягом всього мого свідомого життя, а легендар-
ний ердельтер'ер Престон прожив у Ніка близько двадцяти
років. Про нього ходили чутки, що він грає в шахи з хазяї-
ном, хоча частіше програє.

Нік: Сьогодні уві сні я знову опинився у Вінниці, з яки-
мось підібраним цуценям вівчарки чекав страшенної повені,
як в дитинстві в Кременчузі, коли помилково оголосили, що
на Дніпрі прорвало дамбу, і все місто побігло рятуватись ку-
дись на пагорб... Як християнські люди ми не можемо обій-
ти осторонь славне свято Різдва Христового, тому що Він
наш Брат і Помічник. Найбільше сьогодні вранці я хотів би
прогулятися з тобою і твоїм собакою Бремкою над Бутом по
хрусткому чистому сніжку, перехреститися на церкву Ксенії
Петербурзької на протилежному березі, взяти склянку за-
потілої морозної горілки... А потім сісти перед телевизором
і подивитися щось на кшталт «кращих голів англійської

Прем'єр-ліги», при цьому курити люльку або, в гіршому випадку, сигару. Хоча я ніколи цього не робив, але треба з чогось починати?

Я: Саме Нік, православний християнин, привів мене до синагоги на Чистих Прудах у Москві...

Нік: Не знаю, що сталося з моєю головою, та коли я повернувся з Волги, мені наснився сон, що я зустрічаю вас з АГ на вокзалі в Москві, і ми тихенько блукаємо десь центром. Ти прошепотів мені на вухо: «Я піду до племінника, а ти будеш з АГ, у нього важлива зустріч». І кудись зник. Як я зараз пам'ятаю – це було біля театру «Современник», тобто на Чистих Прудах. Ми гуляємо чинно з АГ, розповідаємо один одному про те, як справи у наших дочок і так далі. Біля переходу на вулицю, де знаходиться посольство Латвії, напроти нас гальмує лімузин, водій кавказького вигляду опускає скло і каже: «Поїхали, дарагой, Ве Ве готовий прийняти тебе сьогодні ввечері». АГ змінюється в обличчі і жахливим голосом каже: «Це він готовий прийняти мене? Я приймаю рішення приймати чи ні, і скажіть йому, що якщо він, негідник, не зупинить свавілля, то я навіть бачити його не хочу, а взагалі... Геть звідси – я тут з другом гуляю...». Він звертається до мене і каже якось тихо і сумно: «Ну, Миколо, поїхали до Роми, а потім додому». Я розгублено: «Я не знаю, де Рома». «Нічого, – каже АГ, – зараз ми дізнаємося». Поруч спиняється інша машина, навколо з'являються люди в чорному, і АГ стомлено каже їм: «До Роми, а потім додому. Нік, ти зі мною?». Я зовсім розгубився від усього, що відбувається, і щось прошепотів на кшталт: «Я поїду додому, дружина чекає». Люди в чорному послужливо відкривають двері лімузина і запитують: «Вас додому чи на дачу? Ірині Вікторівні зателефонувати? Або попередити її, щоб вона збрала речі і махнемо до Вінниці?». Ось тут я прокинувся. Можна сказати, в найцікавішому місці. Як то кажуть – хвора голова не дає спокою?.. Нещодавно вранці натрапив на статтю – нібито яскраві сні вказують на всілякі неприємні захворювання, зокрема цукровий діабет! Якщо це дійсно так, то я дуже хвора людина. Ось такий сон

зараз, я навіть прокинувся, щоб згадати його. Ніби дружина сказала мені :

– Твій день народження не святкували взимку, давай зараз? Я зроблю салат, а ти наллеш нам по чарочці, ось і свято.

І я починаю відкривати – фінська горілка *Finlandia*, ви пам'ятаєте, така, в матових пляшках? Тільки дивно, що у цеї корок як в пляшках з вином. Відкорковує пляшку штопором, слідом ще одну... На п'ятій дружина питає:

– Ти куди розігнався? Я не п'ю, у мене сьогодні є заняття зі студентами.

– Так і я не п'ю, адже сьогодні я весь день за кермом.

– То і куди ж ми женемось? Геть усього дві пляшки невідкритих залишилося!

– Ну, може, будь-хто знайде. Зрештою у холодильнику горілка не скисне.

Дружина (передражнює):

– Може, будь-хто знайде, та хто у цій довбаній Москві завітає до тебе, крім твоїх однокласників-алкоголіків?

– Ну, Рома пішов до театру, може, він знайде по дорозі. Ми з ним підніmemo настрої.

– П'ятьма літрами горілки?!

Завіса і пробудження.

А вчора я побачив таке – ніби ви живете не в своєму будинку у Вінниці по вулиці Кандидатсько-Магістратській, а в палаці, схожому на Воронцовський. Десь внизу видно синє море, як в Одесі чи у Криму. Ми вирішили покатати м'яча по газонах і збили маленьку молоду пальму, лишився уламок висотою близько метра. Поклали його в горщик, щоб трохи пізніше закопати у землю. Ти сів з кимось грати в карти, а я пішов шукати місце для рослини. Лона почала тимчасово облаштовувати пальму в якомусь розчинному горщику, розміром з відро, і насипала туди спеціальний ґрунт, раптом з'явився твій друг Гіренко і почав розповідати історії

про ваші пригоди. Мені довелося його навіть присоромити: «Саша, ну не при дітях таке розповідати»... Одним словом, все дуже барвисто, сонячно і життєрадісно. Не пам'ятаю, чим це закінчилося. У кадрі не було ні жінок, ні собак.

Як було обіцяно, я пишу про сновидіння. Ніби у день народження Люди ми з Ілоною допомагаємо їй розвішувати картини і розставляти невеликі керамічні предмети – оцінюємо освітлення, окремо чекає черги твій портрет «а-ля класика» – в халаті і шапці, чисто Папа Римський. Прибувають гості і заходять до зали, щоб привітатися. Першим завітав твій брат, я не пам'ятаю, як він виглядає, але точно знаю, що це був він. І ось один за одним заходять ваші друзі, з якими я познайомився тільки на святкуванні твоїх днів народження. Я піддражнюю Люду – її день народження, а першими приходять друзі Роми. Коли ми створили якусь блискучу композицію, захоплено її оглядаємо, хтось повідомляє: «Малікова приїхала». І Люда йде їй назустріч. Все, завіса. Якби я був на твоєму місці і побачив уві сні таку галерею моїх друзів, тоді б казна що подумав. А так – ніби побував у тебе в гостях. Славний сон, до того ж, напередодні Різдва і перед Новим роком.

Уві сні я перевіз тебе до Києва, ніби ти живеш в якомусь химерному будинку, гадаю, в районі Андріївського узвозу, на півдорозі до Подолу, зліва, якщо спуститися донизу. Великий багатоповерховий будинок, оточений напівзруйнованою «кремлівської» стіною, але ніби це своя обгороджена територія. Я приходжу до вас в гості після цілого дня прогулянок по Києву, втомився, ноги гудять, заходжу в цей «дворик», тут людно, бачу вас, Ілона в якомусь невимовному макіяжі на Хелловін, стіл накритий. Я не дуже здивований, ми сідаємо, я розповідаю, де я був, що знімав рано вранці, і відчуваю, що засинаю. Проходить секунда-дві, я відкриваю очі, бачу, як навпроти сидить Тамара Трубнікова (наша ви-

давчиня). Звідкись чути музику оркестрів, повітряні кулі, літак з кольоровим слідом... Що за свято? В п'ятницю, мені кажуть, в Києві зараз святкують закінчення робочого тижня. Знову літаки летять. Дістаю зі своєї сумки старий аматорський фотоапарат (у мене він був, я віддав його Олегу Гордійчуку для його колекції старих пристроїв), зі мною сідає якийсь хлопець років тридцяти п'яти і англійською починає розпитувати про цей чудовий фотоапарат, і я йому пояснюю, що ще в шістдесяті роки на ньому вчили основам фотографії, показую лейбл – *Lyubitel-2*, демонструю, як встановлюється витримка, що там за плівка і так далі. І все це мені так складно пояснити англійською мовою, а ти кажеш, що краще говорити про фотоапаратуру німецькою мовою, і я намагаюся згадати німецькі слова, а потім вертоліт вилітає з-за схилу гори зі свастикою на боці, сідає прямо біля нас, на щастя місця вистачає, з нього вискакують кулеметники і «кінорежисери» – якісь люди з об'єктивами, штативами, прожекторами, електричними кабелями, парасольками, складними стільцями, коротше кажучи, з усім реквізитом для зняття фільму. З «матюгальнику», перебиваючи галас і гуркіт гвинтокрила, кричать: «Не панікуйте! Ми будемо знімати кіно!» Ось тут я і прокинувся. Я довго думав... що це було? Потім зрозумів, що святкували Хелловін.

Я: А на закуску – давня любов наша, яка живе у мріях і спогадах, але на жаль втрачена для нас сьогодні, сподіваюсь, що не назавжди, Крим: Ялта, Гурзуф, Коктебель, Сімеїз...

Нік: Мрія про політ, поки не забувся. Я слухав програму Бикова «Один» на «Ехо Москви» вночі і дрімав. Биков – відомий своєю любов'ю до Криму, і я бачу, що ми з дружиною теж в Криму, на пляжі, здається, у Коктебелі. Слухаю Бикова на своєму iPhone і дивлюся на картинку – нібито він, Биков, десь в горах, і показує, що бачить. «Молодець, – кажу я дружині, – собі і людям. Я піду в гори, а ти тут грійся на камінчиках». І пішов в гори, як раптом відчуваю, що можу літати. Обережно сходжу по стежці, зриваюся, але не падаю донизу,

а ніби зависаю, злітаю у повітрі кілька секунд і повертаюся на стежку. Я бачу людину, яка йде, зістрибує зі скелі, падає донизу, і як би знайшовши повітряний потік, починає літати. «Вау», – думаю я, і бачу навколо чимало літаючих людей. Ось летить човен, в ньому жінка з дівчиною. Насмілився стрибнути. Лечу донизу і раптом відчуваю, ніби потрапив у воду і пливу! Я піднімаюся вище і потрапляю у більш швидкий потік, звикаю до нього і починаю літати. Високо в горах бачу безліч готелів, дуже дорогих на вигляд, всюди є майданчики, з яких люди вилітають самостійно або на якихось химерних кораблях, човнах. Яюсь я здогадуюся, що для багатих людей, які тут відпочивають, створено спеціальні поля, що дозволяють їм літати, а я яюсь випадково вторгся в їхні поля і незаконно користуюся цим благом. Хтось мені пояснює, що ця опція автоматично входить до набору послуг для приїжджих до Криму. Або їх можна замовити окремо при перетині кордону України. (Тобто в моїй мрії Крим залишається українським!). Не потрібно нічого робити, досить поринати у повітряні потоки. Проте не усі цим користуються, хоч багато хто знає, але побоюються. Отже, думаю, потрібно терміново розповісти Ірині і показати усі ці чудеса. Однак я не пам'ятаю, де вона знаходиться. Я піднімаюся і дивлюся на Землю з великої висоти, як Маргарита у польоті на бал Сатани. Де знаходиться Феодосія? Знайду Феодосію, далі Коктебель, полечу понад пляжем, Ірина мене побачить і покличе. Що робити, якщо вона заснула? Я лечу донизу, ось пляж, схожий на єгипетський, де ми купалися останнім разом. Лечу далі і розумію, що з цього нічого не вийде. Та й полетів знову угору. А там щось сталося, щось пішло не так, якийсь ураганні вітри, усі летять у свої гавані і ховаються у готелях. Я знаходжу собі більш-менш тихе місце і намагаюся спокійно вигадати якийсь план дій, однак розумію, що помер і тепер перебуваю на небесах. Там десь лишилася дружина, люди на пляжі, я не зможу туди потрапити, а тільки марно прагну проникнути назад... Отже так і буду стукати і колодити, турбуючи живих. Я прокинувся, зрозумів, що я вдома

і ще живий, лежав і міркував, це рай чи пекло? Там було шалено прекрасно, відчуття польоту чудове, стільки різних деталей – шльопанці заважали мені літати, а я хотів ними керувати польотом, однак не дотягнувся і втратив їх. Ще багато дивних речей, хтось зіткнувся з кимось, хтось впав на стіл... Знову заснув і хотів далі дивитися цей сон, та щось не спрацювало – промова Бикова закінчилася, та й мені більше не захотілося спати. Потрібно буде знову послухати його у подкасті, може, знову засну і полечу? А що як помру? Мені потрібно написати про це, щоб люди знали: якщо я помер, слухаючи радіо, то я десь у Криму літаю...

Маленький професор

Він народився перед Першою світовою війною у багатодітній єврейській родині в містечку під Гомелем. Народився надто маленьким, і мати спочатку думала, що він не житиме. Крім нього, в родині було п'ятеро дітей – троє хлопчиків і дві дівчинки. Мама Ейдя-Лея і тато Меїр чекали, коли наступна дівчинка зрівняє рахунок, позаяк їхні діти народжувалися по черзі, хлопчик – дівчинка – хлопчик – дівчинка, і тепер мала бути дівчинка по порядку, проте з'явився хлопчик... Він народжувався легко, але був настільки слабким, що надії на виживання практично не було. У дитини було все маленьке, тільки вуха великі, м'які, майже прозорі, над чим потім все життя жартували його друзі. У той час в єврейських містечках на початку ХХ століття народжувалося багато дітей, та не всі жили довго. Пізніше їм доводилося дорослішати, переживати або не переживати війни і погроми... Цього хлопчика назвали Залманом, чи просто Зямою, і він таки вижив.

Хлопчик ріс – він був найменшим за віком і за розмірами у великій родині, в якій не прийнято було байдикувати: працювали усі, і Зяма теж. Дитиною він був мовчазний, надто рвучкий, і усе випадало з його рук. За це Зяма часто діставав стусанів від своїх старших братів, спокійних рудих велетнів Саула, Пінхаса і Мойсея. Хлопчик дуже швидко рахував. У ешиві, єврейській школі при синагозі, він пропускав заняття, лише з рахуванням був повний порядок, і він пам'ятав майже усі цифри з Тори, а їх там чимало. Маленький Зяма навіть не міг пригадати, коли навчився рахувати, йому здавалося, що як тільки він з'явився на світ, відразу ж почав це робити. Він не вмів ще правильно говорити, але рахував шматочки цукру, що давали маленькому хлопчикові у великій родині як найкраще частування. Рахував птахів на деревах, перехо-

жих на вулиці. Потім він став обчислювати частку чоловіків і жінок серед оточуючих його людей, собак і кішок, корів і коней... У шиві він рахував букви і слова в Торі, швидко вивчив більш складні математичні операції і десятирічним юнаком легко множив подумки три- і чотиризначні числа. Зрозуміло, що хлопчик володів абсолютно незвичайними і, можливо, навіть видатними математичними здібностями. Це не дуже сподобалося його батькові, кравцеві Меїру, який мав у містечку невелику майстерню, успадковану від батька Мордехая. За задумом, він мав передати її молодшому синові Зямі, адже старші вже пішли з дому. Саул перетворився на Семена і став великим начальником у Мінську, отже мало цікавився своїм корінням і родичами. Пінхас відправився до Америки, і про нього нічого не було відомо, Мойсей, ставши солдатом, блукав з війни на війну. А Зяма рахував... Він незграбно поводився з голкою, колов пальці і шив не так чи не на ту річ... Зрештою Меїр відмовився від своєї задумки. Авжеж, усім було не до майстерні – вони пережили війну, революцію, погроми у своєму містечку, а на початку двадцятих років вся родина переїхала до молодшої сестри Меїра, красуні Фіри, в Україну. Її чоловік, інженер, працював в Києві на великому заводі, і родина була пристойно влаштована. Вони стали жити під Києвом, у Русанівських садах, які згодом стали популярним дачним селищем, а пізніше їх поглинув зростаючий мегаполіс. З часом родина Меїра знайшла притулок у невеликому будинку, який Фіра залишила разом зі своїм інженером, – він вже займав керівну посаду на заводі «Більшовик» і отримав квартиру в Києві біля заводу.

Математичні здібності Залмана не можна було не помітити і, закінчивши школу в кінці двадцятих років, він відразу ж вступив до Київського політехнічного інституту. Маленький єврейський хлопчик з великими прозорими вухами крутився на кафедрі електротехніки, яку раніше очолював відомий математик професор Олександр Петрович Котельников. Мені здається, що саме тоді при вивченні знаменитих книг професора з векторної алгебри у Зямі з'явилися ідеї органі-

заці обчислень, які він потім розробляв все своє життя. Після закінчення школи він залишився там інженером і ще до війни успішно захистив дисертацію. Залман пішов добровольцем на фронт, хоча у нього була бронь. У серпні сорок першого, напевно, на його щастя, він був важко поранений в ногу в першому бою. Через це він усе життя трохи кульгав. Залман так і не повернувся на фронт після поранення і приєднався до евакуйованого в Ташкент інституту. Там він займався своїми векторними обчисленнями, а відразу після війни захистив докторську дисертацію у Києві.

На той час академік Лебедев вже створював свої перші комп'ютери, і нашому маленькому свреєві пощастило брати участь у тих роботах. А після від'їзду Лебедева до Москви, він почав працювати в новоствореному київському Інституті Кібернетики. Розроблялися перші комп'ютери, вітчизняна комп'ютерна техніка спочатку йшла в ногу з американцями, і в багатьох речах випереджала їх, однак через закритість і архаїчність радянської бюрократичної системи, сильно відстала і була зорієнтована на створення великих комп'ютерів для внутрішнього користування.

А в голові Залмана крутилася тільки одна машина, яка за своїми принципами відрізнялася від тих, що розробляли інші вчені, не тільки наші, а й американці, японці, ізраїльтяни... Він був перфекціоністом і ніколи не був задоволений половинчастими рішеннями. Векторним процесорам, створеним ним і його учнями, віддавалася перевага при вирішенні складних завдань, де можна було дійсно розпаралелювати обчислення, тим не менш це його не задовольняло, він жадав повної перемоги над скалярними комп'ютерами, а такого не відбулося, більш того, з'явилися персональні комп'ютери, що взагалі не використовували векторні технології, і, завдяки надшвидкій елементній базі, перевершували всі їх переваги.

Проте Зяма вже працював над новою ідеєю, яка повинна була мати вирішальне значення. Це була його любов, його

пристрасть – вона замінила йому все, іноді в молоді роки він відволікався на представниць прекрасної статі, та жодна з них не займала в його душі місця, порівнянного з векторними процесорами, а з часом і конкуренція зникала.

Проїшли роки, деь були винайдені нові мікросхеми, випускалися надпотужні персональні комп'ютери, а Зяма створював власний процесор. Еволюція нейронних мереж надала йому більше матеріалу і можливостей, проте існували деякі концептуальні проблеми, які потрібно було розв'язати. Часу лишалося обмаль... Одного вечора Залману Меїровичу стало зле – серце почало зупинятися, і саме у цей момент в його мозку з'явився бажаний ідеальний процесор, але розповісти було нікому – свідомість працювала з небувалою швидкістю і легкістю, а життя залишало тіло... Він усе зрозумів і усе знав, та вже не міг поділитися цим ні з ким. І ось він пішов.

Що робити, може є якийсь спосіб передати ЗВІДТИ? Але навіть якщо і є, то навряд чи ми його зрозуміємо... А йому, звичайно, було все одно, зрозуміємо ми чи ні, що це від нього, аби дійшло. Як йому було усе одно, коли його часто викреслювали з нагородних списків. Кого ще можна викреслити, як не безпартійного єврея? Його так і не обрали академіком, адже він і не подавався на конкурс... Яка різниця: академік чи не академік? Аби справа рухалася!

Ми познайомилися з ним на якомусь захисті дисертації у Львові у середині дев'яностих, йому було вже близько вісімдесяти років. Я, тоді ще молодий доктор наук, успішно виступив при обговоренні цієї роботи, а маленький вухатий майстер (чомусь згадав, що він був у двобортному зеленому костюмі), який не пропустив жодної фрази зі всіх виступів, тут же вигукнув:

– Хто це такий? Чому я його не знаю? Приведіть його.

Мене привели до нього. Ми поговорили, випили трохи коньяку і подружилися. Згодом ми ще пару разів зустрічалися на конференціях і захистах, і я завжди помічав симпатію і

увагу в його погляді. Таким я його запам'ятав – трохи кульгавого маленького єврейського професора з великими, майже прозорими вухами, в зеленому костюмі і з рвучкими рухами.

Залман Меїрович був похований з почестями на Байковому кладовищі, недалеко від могили академіка Глушкова, з яким Залман колись працював разом. Дітей у професора не було, дружина давно померла, і на похоронах були присутні його колеги і студенти, а з родичів тільки двоюрідний племінник Міша, який приїхав з Гомеля. Приблизно через півтора місяці найближчий учень покійного професор Овсій Морозов опублікував статтю, яка стала революційною і повністю перевернула уявлення про можливість векторних процесорів. Він використовував ідеї гетерогенних обчислень і управління ними за допомогою інтелектуального компілятора. Статтю опублікували у співавторстві з покійним Залманом Меїровичем, і його ім'я у чорній рамці було першим. Основні наукові принципи, викладені у статті, давно були розроблені Морозовим і його вчителем. Несподівана головна ідея, яка розставила усе на свої місця, прийшла до Овсія уві сні, якраз тої самої ночі, коли помер Залман Меїрович, і Морозов сильно шкодував, що покійний учитель так і не дізнався про це...

Обряд

Кожна людина неєврейського походження, яка переходить в іудаїзм, повинна пройти особливий обряд, гіюр. Він завершується купанням у священній микві – джерелі і обрізанням для чоловіків. Для жінок гіюр складніше, мабуть, тому що за єврейською традицією носієм національності є жінка-мати. Цей обряд є підтвердженням того, що людина готова виконувати усі заповіді, як того вимагає від євреїв Всевишній. Жінки, як правило, приймають гіюр для повноцінного шлюбу з євреєм, проте бувають і винятки.

У своїх оповіданнях я майже нічого не писав про жінок. Дівчина з валізою, красуня співачка Софія Корженевська не беруться до уваги. Можливо, підсвідомо я уникав цього, оскільки ніколи не вважав, що розумію їх. Природу я практично не описую – на мій погляд, неможливо адекватно описати бриз моря, блакить гірських озер або нічні крики лісових птахів у джунглях. Видатні професіонали літератури інколи досягають у цьому успіху, а я не претендую... Так само і з жінками. Жінка живе життям зовсім не таким, як чоловік. Буває, що воно перетворюється на гімн краси і таланту: кіно, музика, театр, іноді наука, але найчастіше – це просто життя. І у бразильських фавелах або сибірських бараках так само можна зустріти представниць прекрасної статі, а запакованих жінок на мусульманському Сході і мешканок тайських борделів чимало також.

Чоловіки значно одноманітніші і зрозуміліші для мене. Жіночі портрети епохи Ренесансу не можна розглядати як зображення звичайних жінок. Їх образи супроводжують легенди, і те, що залишається у нашій пам'яті, не обов'язково відповідає подіям, які насправді мали місце. І у Мони Лізи, і у Дами з горностаєм існували приблизно однакові проблеми, як і у нашої сусідки Зіни. Та у пам'яті залишається легенда.

Маленька дівчинка не часто усвідомлює своє призначення. Навіть те, що вона вродлива, відчуває, знає і вигадує зазвичай по-дитячому, і зовсім не так, як це роблять дорослі. Та й мало хто з гарненьких дівчаток згодом стають справжніми красунями, але буває...

Отже, жила дівчинка Світлана, яка росла з бабусею. Вона зовсім не пам'ятала свого батька, а її мати працювала лікарем швидкої допомоги і завжди зникала за службовими обов'язками або проводила час з компаніями друзів. Дівчина була і гарною, і розумною. Вчилася на відмінно, співала, малювала. Скромна і акуратна – так бабуся виховувала, а в неї були дуже суворі правила, вона була з старообрядницької родини. Світлана робила успіхи як в математиці, так і в літературі. Також вона закінчила музичну школу по класу скрипки. Золотої медалі не отримала – незрозуміло чому, напевно, зі скромності. З нею конкурувала дочка директора школи, а ордени та медалі не призначені до їх видачі у великій кількості. Вступила до політехнічного... Вчилася, грала і співала у музичній групі. КВН, будівельні бригади, походи в гори – все це захоплює студентське життя. Зустрічалася з хлопцем, місцевим аспірантом. Він загинув у горах на Памірі – витягнув її з-під обвалу, а сам загинув... Бабуся до цього часу померла. І мати померла від швидкоплинного раку. Дівчина пішла працювати паралельно з підготовкою дисертації. Час високих технологій і програмістів. У Світлани це добре виходило. Віддаючи данину пам'яті загиблого нареченого, вона пару років була одна, а потім життя взяло своє. Вона була вродливою, енергійною, чуттєвою.

Після трагічного випадку на Памірі Світлана не ходила в гори, однак з часом друзі вмовили її відправитися до Франції: Париж, Руан, Шамоні, вирушили на Монблан. Там вона познайомилася з Джорджем Кайзером. Джордж – зрілий чоловік, бізнесмен з Бостона. Син емігрантів з України у першому поколінні. Єврей. Світський, водночас трохи релігійний. Таке трапляється з євреями – вони, буває, відвідують

синагогу по п'ятницях і святах, але якщо не виходить, то й не відвідують. Світлана переїхала до нього у США.

Згодом розлучилася з Джорджем – інтерес до єврея зник, проте інтерес до іудаїзму залишився. Отже вона вирішила пройти обряд посвяти у єврейство – гіюр. Чому? Це важко зрозуміти, і я не намагаюся пояснити – вирішуйте самі, навіщо їй це було потрібно. Зі Світлани змінила ім'я на Сару – перетворилася на Сару Кайзер. Тепер вона відвідує синагогу в Нью-Йорку по п'ятницях.

Несподівано почала вивчати свій родовід.

Бабуся Софія була родом зі Стрижавки, селища під Вінницею, яке тепер стало частиною міста. Сара вирушила до Стрижавки, де упродовж Другої світової війни поблизу перебувала ставка Гітлера. Її цікавила історія містечка. У січні 1942 року німці вбили усіх місцевих євреїв. Старий мешканець, дід Іван, згадував, що хлопчиком бачив, як їх вели... На місці розстрілу, біля паркану в'язниці, стоїть пам'ятник. Іван також згадав родину її бабусі: так, там був великий будинок – мама і три дочки. І показав, де був будинок – зараз там заправка. Їх батько загинув на фронті, і мати виховувала дітей сама. Щось невиразне розповідав Іван про третю дочку, найменшу. Саме вона була бабусею Світлани. Іван раптом пригадав: «Одна дочка була не рідною, єврейською дитиною, яку вони врятували...». Світлана здригнулася, і все стало на свої місця: ось звідки тяга – у неї єврейська кров!

Старий казав, що подробиці пам'ятає погано, але є його друг Микола, що жив поруч з ними і товаришував з дівчатами. Зараз мешкає зі своїми дітьми у Вінниці, приїздив на могили минулого року. Вона довго шукала того Миколу. Дід Іван не назвав точної адреси, тільки прізвище. Кілька разів їздила шукати за різними адресами. Весь цей час Сара відчувала себе справжньою єврейкою – якщо її бабуся по материнській лінії єврейка, то за всіма галахічними законами вона чистокровна єврейка! Нарешті вона знайшла Миколу – старий та ще жвавий, завзятий рибалка. І ось вони розмов-

ляють, Микола дивиться на неї і згадує: «Там була донька Софія, а друга, Марійка, від євреїв сусідів. Коли батьків розстріляли, сусідка сховала Марійку від німців на хуторі в будинку тітки. Марійка поїхала від них після війни. Як же було прізвище цих сусідів, Кейсери, здається...».

Кейсери, Кайзери... Як близько усе!

І все ж не Софія, Марійка, а ЦІЄЇ крові у ній НЕМАЄ. Про Марію у родині говорили – бабусина сестра, красуня, вона рано померла, і Сара знала її тільки по давньому фото.

Дивно, що до того, як прийняти гіюр, вона ніколи не була в Ізраїлю і, коли нарешті туди потрапила, була дещо розчарована – це дуже відрізнялося на перший погляд від того, як вона уявляла собі країну старозавітного народу. Поступово блукаючи Старим містом в Єрусалимі, дихаючи повітрям Іудейських гір, молячись біля Стіни Плачу, вона щось відчула.

Так живе Сара-Світлана, єврейка-неєврейка...

А раптом, старий щось переплутав, і Софія, а не Марія була дочкою євреїв.

Але чи так це важливо?

Портрет старого єврея з келихом

Він давно збирався відвідати свою історичну батьківщину. По-перше, вважав, що кожний єврей повинен побувати там, по-друге, звідти ближче до Б-а, а по-третє, він просто любив цікаві подорожі, а в Ізраїлі чимало чудес. До того ж він обіцяв приїхати численним друзям, які там оселилися.

У нього навіть була потаємна думка, що добре б там померти, коли прийде час, адже в родині ходила легенда про прапрадіда по материнській лінії, який був заможною людиною, проте у похилому віці він все майно продав і відправився помирати на Святу Землю...

Та думка була прихованою, адже він ще не збирався вмирати, і розмірковував про це в якомусь невизначеному майбутньому.

Нарешті, він спланував подорож, замовив авіаквитки до Ізраїлю, готелі, на щастя, це не складно. Оформляти візу не потрібно, у будь-якому разі, за усіма параметрами (і по материнській лінії, зокрема) він був чистокровним євреєм, тому мав повне право відвідати і навіть назавжди залишитися на історичній батьківщині.

Ближче до подорожі думка про смерть приходила все частіше. Він, нікому не сказавши, підготував мамине і своє свідоцтво про народження, щоб підтвердити свою належність до єврейства. Так... Про всяк випадок...

Політ видався нескладним, процедури в аеропорту напрочуд необтяжливими – він просто показав усі ваучери і зворотні квитки, якими запасся, запланувавши переліт назад через тиждень. Його зустріли, відвезли до готелю, а наступного дня вранці він відразу попрямував до Нього – до Стіни Плачу. Він заздалегідь підготував кіпу і привіз її з собою. Це був красивий в'язаний гачком капелюх, подарований нещомо-

давно другом дитинства, який приїжджав з Ізраїлю. Цей капелюх, утім, погано тримався на його коротковолосій голові, але нічого – він поправляв.

Наступного дня він прогулявся старим містом і відвідав Стіну, де він хотів попросити Його про щось важливе. Він навіть помолився з рудоволосим рабином Давидом, який передав привітання рабину з його рідного міста зі словами:

– Він мене знає, усі мене знають, тільки скажи: від Давида, що біля Стіни Плачу...

Згодом вони з другом прийшли до старого кладовища біля Східної Стіни Старого міста Єрусалима. Він любив стародавні кладовища, відчував там якийсь дивовижний спокій. Він немов занурювався у «море духів», яке витало у цьому місці зародження цивілізації. Після декількох годин блукань, коли друг, знавець єврейських традицій і мови, читав написи на могилах і пояснював їх значення, вони вийшли на могилу Мордехая бен Шлоймо (Кейсера), який помер у 1929 році. Тоді у нього з'явилася думка, що це його прапрадід, однак переконатися у цьому було неможливо.

В Ізраїлі у нього все пройшло надзвичайно добре: молився, відвідував священні для усіх релігій місця, навіть піднімався на Храмову гору до мечетей, спілкувався з друзями, купався в морі. Спомин про смерть більше не з'являвся.

Могила ймовірного прапрадіда чомусь спала на думку через півроку, коли він звично поїхав відпочивати і пити цілющу воду до улюбленого Марієнбаду. Прогулюючись по вулиці Руській, він завітав до магазину торговця антикваріатом і там натрапив на картину із зображенням старого єврея в кіпі з келихом вина в руці. Вона привабила його, і пару разів він навідувався до магазину і торгувався з молодим продавцем антикваріату Давидом Янчиком. Продавець не знав ані автора, ані оригінальної назви картини, яку випадково купив у Мюнхені на блошиному ринку. В решті-решт він сторгував її за тисячу двісті доларів. Він провіз картину у валізі через митницю, та надто боявся, що картину могли сприйняти як

музейну цінність і навіть конфіскувати. Однак його багажем ніхто не цікавився... Пізніше він дізнався ім'я художника картини: Хрвой (Хайм) Мілкус з Хорватії, проте історія написання картини так і залишилася загадкою.

Мордехай Кейсер від народження жив у Німеччині, у Мюнхені. Його предки туди переїхали з Кельна. На Рейн євреї прийшли за незапам'ятних часів – ще до прийняття християнства Римською імперією. Кейсери завжди займалися торгівлею тканинами і мануфактурою, здається, ніби були заможні, інакше чому таке звучне прізвище: «кайзер» у перекладі з німецької означає «імператор», а простих людей так не називали. Мордехай завдяки спадку від батька обзавівся пристойним магазином у центрі міста, який через його розсудливість і кмітливість у торгівлі розквітнув ще більше, незважаючи на кризові часи. У нього було двоє синів. Старший, Нехем, поїхав з батьковим товаром до Польщі, дійшовши аж до території нинішньої України. Там закохався в прекрасну Лію і залишився жити у містечку Стрижавка, пізніше Подільської губернії, а надалі Вінницької області в Радянському Союзі і Україні. У нього народилося четверо дітей (Адольф, Іда, Хана, Гриша). Він став заможною людиною ще до революції, торгував, подорожував світом, часто відвідував Німеччину, Австрію, Польщу. Після революції теж жив добре, погроми пройшли повз нього, адже він був щирим і користувався великим авторитетом серед сусідів селян.

Після початку війни в 1941 році Нехем відмовився евакуюватися або переїхати до родичів дружини в містечко під Жмеринку, яке знаходилося під румунською окупацією, і де євреї мали шанс вижити. Сам він народився в Мюнхені і не вірив, що німці винищують євреїв, вважаючи це радянською пропагандою. Розстріляний 9 січня 1942 року в Стрижавці серед 216 стрижавських євреїв. На його нещастя нацисти вибрали Стрижавку (невелике містечко в десяти кілометрах від Вінниці) місцем свого штабу на Східному фронті і чистка євреїв тут проводилася особливо ретельно.

За легендою, сам Нехем наздогнав розстрільну колону, коли несподівано повернувшись додому, дізнався, що його дружину, вагітну невістку (дружину сина Гриші) і дворічного онука нацисти ведуть на розстріл. Він відмовився від пропозиції сусідів-українців сховатися, наздогнав колону і зайняв місце поряд з рідними.

Син Гриша, який воював на фронті, закінчив війну героєм у Берліні. Він загинув від чистієї кулі після війни під Стрижавкою, коли навідався у рідні місця, щоб попрощатися зі спаленою німцями батьківською оселею.

Молодший син Мордехая, Авраам, надто відрізнявся від батька і брата, був непридатним для торгівлі, багато читав, закінчив історичний факультет Мюнхенського університету. Там залишився викладати, захистив дисертацію і вважався в кінці двадцятих, початку тридцятих років минулого століття одним з кращих фахівців з історії хрестових походів. Є припущення, що він був пов'язаний з масонами і навіть займав високе місце в їх ієрархії. Він відразу зрозумів небезпеку фашизму і зумів на початку єврейських погромів відправитися до США через Швейцарію. Там викладав історію у Принстоні до кінця життя. Він помер на початку шістдесятих років, так і не одружився, і ніяких відомостей про його нащадків не зберіглося.

Сам Мордехай у двадцяті роки вже був людиною похилого віку, жив спочатку з сином Авраамом, пізніше один (його дружина Рахіль померла молодою). Тим не менш він залишався бадьорим, знаходився у доброму здоров'ї, любив випити і був завсідником мюнхенських пивних залів. Там подружився з молодим Хаїмом Мілкусом, хорватським євреєм, художником, який заробляв собі на хліб портретами відвідувачів і зображенням сцен таверни. Виявилось, саме Мордехай найчастіше зображував на портретах Хаїм у різних виглядах – з соплікою, в кіпі з келихом вина, з кухолем пива у баварському вбранні... Мордехай завжди позував молодому другові, коли той не мав замовлень, а потім щедро платив за непотрібні картини.

Саме тому зараз на аукціонах з'являються численні картини знаменитого після смерті художника Мілкуса, на більшості яких зображений усміхнений Мордехай Кейсер у різних позах і костюмах.

Тільки одну картину старий Мордехай любив більше і зберігав для себе як пам'ять – на ній він у бордовому каптані, в який був одягнений, коли хазяйнував у своєму знаменитому мюнхенському магазині тканин і мануфактури на центральній Нойхаузерштрассе, з кіпою на голові і з келихом шабатного вина у руці. Ця картина висіла в його кабінеті в задній частині магазину.

У 1925 році Мордехай відчув, що для рішення відправитися вмирати в Святу Землю Палестини, яке було визначено ним давно, тепер прийшов час. Він продав магазин, усе майно, а будинок залишив своєму синові Аврааму (той був змушений покинути його, коли емігрував з Німеччини). Картину Мордехай вирішив взяти з собою серед небагатьох речей, однак вона кудись зникла під час зборів.

Мордехай прожив на Святій Землі ще чотири роки, а коли помер, то був похований на заздальгідь купленій ділянці старого кладовища на Оливковій горі поруч з могилами Пророків, де будь-який правовірний іудей мріє бути похованим.

Картину поцупив, а точніше, просто взяв на пам'ять, його слуга Рудольф, який дуже любив господаря і зберіг цю картину не з любові до мистецтва, а як добру пам'ять про Мордехая, який виховував його з юності. Однак незабаром картину заховали у дальньому кутку шафи, через те що настали часи фашистської влади, і зображення єврея в кіпі було небезпечно зберігати. Рудольф загинув на Східному фронті навесні 1944 року, десь в тих самих краях, що і Нехем. Картину випадково знайшов через сімдесят років його праправнук студент-механік Отто у 2010 році. Він і продав її за триста євро торгівцю на блошиному ринку, який, в свою чергу, перепродав її антиквару з Марієнбада Давиду Янчику за п'ятсот

євро. А вже у нього її купив за тисячу двісті доларів турист з України восени 2012 року. Найцікавіше, що цей турист з Вінниці виявився правнуком Нехема Кейсера, сином його онучки Фіри і онуком дочки Іди. Отже, купуючи чомусь портрет старого єврея з келихом, який його приваблював, він розповів Давиду Янчику, що портрет нагадує йому прадіда, якого нацисти розстріляли у 1942 році у Стрижавці або його прапрадіда, похованого десь в Єрусалимі.

Уже вдома він розібрався, що картину намалював знаменитий Хрвой (Хаїм) Мілкус, вартість її набагато вище тисячі двохсот доларів, однак визначити, хто на ній зображений, якийсь старий єврей, багатий купець, яких було чимало в Мюнхені до приходу Гітлера, було неможливо... Він вважав його схожим на свого прадіда Нехема, стара фотографія якого зберіглася у сімейному архіві. Далі свого родоводу він не знав, а про прапрадіда чув лише деякі легенди і перекази, які колись розповідала йому бабуся Іда, та навіть не знав, що прапрадіда звали Мордехай.

Про що не знає Фейсбук

Іноді читаю повідомлення у Фейсбуці від мертвих людей. Вони живуть там, у Фейсбуці, їм пишуть, їх вітають з днем народження. Більше того, навіть коли з'являється повідомлення, що людини вже немає, через деякий час все одно хтось намагається відновити зв'язок з померлим. Єдиний спосіб – видалити особисту сторінку, але часто проблема в тому, що секрет пароля від особистого акаунта пішов разом з людиною. Напевно, можна звернутися до адміністраторів Фейсбуку, однак у цьому випадку не можна виключати небезпечних провокацій... Загалом, це не тривіальне питання. Швидше за все, варто підключити інтелектуальну систему, яка перевірить гіпотезу про смерть і автоматично видалить сторінку чи відправить до архіву. Проте це справа тих, хто керує системою.

Нижче я збираюся написати про людей, які живуть у моєму інформаційному просторі, тим не менш їх вже немає. Вони є у моїх друзях у Фейсбуці, і система не дозволяє мені їх забути.

Поруч зі мною мешкав Письменник, який був досить відомий у місцевих колах. Я зустрічався з ним майже щодня, підчас прогулянки з собакою нашою Єрусалимкою, старому мікрорайоні посеред міста, де я народився і прожив більшу частину свого життя. Ми вітали один одного хоча ніколи не спілкувалися. Мене не надто цікавить творчість провінційних письменників, та коли він запропонував дружити у Фейсбуці, я розглянув його оповідання. І було цікаво, що вони були двомовними, коли фрагменти російською та українською мовами змішувалися поруч в одному творі.

У його спогадах про відомих людей Вінниччини, починаючи з п'ятдесятих років, оживало чимало людей, яких я пам'ятав. Наприклад, він писав про юність відомого поета, який був другом мого старшого брата. Після закінчення

педагогічного інституту той поїхав з нашого міста, працював в театрах, а згодом викладав у Санкт-Петербурзі та в США, був удостоєний низки міжнародних літературних премій і став одним з культових представників літературного андеграунду Радянського Союзу. Він писав вірші і романи, багато з яких були опубліковані пізніше.

Наприклад, таке :

Четное

*Если изъять смерть из уравнений пространства,
В выражении «никто не виновен, так как
нет вины изначально» — легко обнаружить
(как если провести рукой по клетке шиповника
или по полу, усеянному стеклом разбитым)
едва внятнѣй образ уже опоздавшей карты,
чьи континенты и острова, etc. дары простые —
дыры, оплавленные простейшим пламенем.*

* Вірш Аркадія Драгомощенка (цитуються зі збірника «Под подозрением». — СПб.: Борей-Арт, 1994).

У вінницькій компанії поетів, художників, музикантів з'являвся знаменитий боксер, який був тоді кумиром покоління (кінець-кінцем усе скінчилося погано: він опинився у в'язниці, опустився і помер у злиднях... не він єдиний...). Долі інших відомих людей нашого міста з того «втраченого» покоління дітей, народжених під час або відразу після війни, у подальшому житті склалися по-різному. Ми, діти п'ятдесятих років, вже були іншими. Я знав тих людей близько, і будучи хлопчиком бачив їх молодими, сильними, красивими, сповненими планів і мрій, якими їх описано в оповіданнях і спогадах Письменника.

Я зацікавився цією людиною, вирішив з ним поспілкуватися, адже ми майже кожного дня стикалися один з одним. Але не сталося: він помер... Я не бачив його кілька днів, а потім скромна похоронна процесія пройшла повз мого будинку.

На весіллі одного з моїх учнів я звернув увагу на жінку з помітними слідами колишньої краси. Вона подивилася на

мене, і склалося враження, що хоче щось сказати. Упродовж застілля, коли вона випила і підбадьорилася, то підійшла і запитала про мого близького друга, який виїхав до США багато років тому. Я їй розповів, що у нього усе добре, він став успішним лікарем, живе у гарному будинку, в оточенні дітей та онуків.

Щось промайнуло в її очах, і я спитав:

– Передати привіт?

– Ні, не треба...

При зустрічі я спитав свого друга, чи пам'ятає він її, і друг з невеликою затримкою відповів, що ні, не пам'ятає.

Пізніше у Фейсбуці вона запропонувала мені дружити і, не згадавши імені (якесь екзотичне), я впізнав її по фото. А в минулому році вона померла, що не помічено Фейсбуком, і не завадило нагадати усім про її день народження.

У мене був колега, ми були друзями, ну або як ще назвати взаємну прихильність людей з п'ятнадцятирічною різницею у віці. Ми спілкувалися в університеті і на наукових семінарах, і одного разу вирушили разом в коротку, але яскраву подорож до Львова. Незважаючи на те, що він був старший за мене, саме я, рано ставши професором, опонував його докторську дисертацію. В молодості надзвичайно яскравий вчений, улюбленець корифеїв науки, майстер спорту з гімнастики, який одружився, нехай і ненадовго, на найкрасивішій студентці, він з роками згасав і все кидався зі своїми ідеями нових вимірвальних шкал, за що отримав медалі з декількох міжнародних виставок. Проте, він ніяк не міг зібратися і оформити патенти або описати свої ідеї у книзі, про що я йому наполегливо радив. Багато років він очолював одну з найпопулярніших кафедр університету. Нікого не ображав, хоча іноді його дії погано піддавалися логічному поясненню. Справами кафедри він мало займався, однак ні в яку не бажав залишати керівництво нею. Все одно був змушений це зробити, і я його всіяко переконував, що це для нього найкращий вихід, відтепер зможе спокійно займатися своєю наукою. Він

сумно кивав головою, і ми домовилися зустрітися у затишній атмосфері за пляшкою хорошого вина. Я нагадав йому, що вже двадцять років з тієї львівської подорожі не спілкувався з ним поза університетськими заходами. Ми детально обговорили це, але... він раптово помер. Фейсбук також не зрозумів про його смерть.

З іншим моїм колегою, якого я підштовхнув до обрання у депутати у часи «великої перебудови», і він став одним з керівників міста, перетиналися кілька разів на чийхось похоронах (про це навіть сумно жартували). А останнього разу – на відкритті меморіальної дошки нашому колишньому ректору, і умовилися зустрітися, поспілкуватися, а він узяв та й помер... Та у Фейсбуці сторінка живе і щороку хтось вітає його з днем народження.

Відомий журналіст, приємний веселий хлопець, з яким я іноді грав у карти, згодом виїхав до Ізраїлю. І його вже немає. А Фейсбук нагадає мені про нього, і кожного разу я уточнюю, а раптом він живий? Це було б чудово! На жаль, ні...

Ні і ні – усі вони вже не з нами, тільки у Фейсбуці!

Ребе з Меджибожа

Українська земля стала рідною для багатьох євреїв, які з'явилися тут набагато раніше, ніж у XV-XVI століттях, коли сталася їх масова міграція по всьому світу після сумнозвісних переслідувань в Іспанії та Німеччині. У стародавніх курганах знаходять мінори і зірки Давида, і це свідчить, що єврейські купці відвідували цей регіон з давніх пір. Крім того, Хазарський каганат, який офіційно сповідував іудаїзм, став притулком для багатьох євреїв. Після його падіння вони переселилися з волзьких степів на південний захід – в Україну. Таким чином, саме тут переплелися два єврейських потоки: з Європи (Польща, Іспанія, Німеччина) і зустрічний – з Азії.

Колись давно, під час одного з перших відвідувань Кракова, я прогулювався містом з черницею в якості гіда, і в одному місці вона сказала:

– Тут жили євреї.

– Чи багато зараз євреїв у Кракові? — запитав я.

– Ні, майже немає, проте вони жили тут так довго і залишили таку спадщину, що в кожному є частка єврея, а в багатьох з нас дійсно єврейська кров змішана з польською!

Відтак, незважаючи на багатотисячолетнє переслідування євреїв, їх долі переплелися з Україною у нерозривний клубок. Саме це притягує хасидів до Меджибожа, Умані та Брацлава, саме це підтримує євреїв, які залишилися тут. Незважаючи на свою невелику чисельність, вони продовжують відігравати помітну роль у долі країни. Серед них провідні підприємці, науковці, колишній прем'єр-міністр і навіть президент! Багатьох українців турбує причетність до єврейських долів – дехто пишається, що живе у будинку, в якому проповідував цадик Нахман в Умані, інший – тим, що його прапрадід був шевцем у Меджибожі і, за чутками, дружив із засновником

хасидизму Баал Шем Товом, а третій – тим, що колись вчив у школі майбутнього прем'єр-міністра України... Легендарна дружба Баал Шем Тоба з Олексою Довбушем з цієї ж серії: за легендою, саме Бешт (таке скорочене прізвисько носив Баал Шем Тов) врятував і вилікував пораненого «Українського Робін Гуда» і заворожив його від куль і ножів. Хто знає, як воно відбувалося у знаменитій печері у Вижниці задовго до приїзду Бешта до Меджибіжу, але ж не з повітря виникли легенди про цю дивну дружбу. Адже, за давніми гуцульськими переказами, Довбуш мав неабияку силу, перемагав будь-кого. Він грабував польських шляхтичів і багатих євреїв на користь бідних селян українців, однак тільки з Бештом не впорався – рука Довбуша, зачарована євреєм, не піднялася. А потім... вони подружилися.

Тепер перенесемося до 1941 року. Війна, маленького єврейського хлопчика евакуюють разом з матір'ю і дідусем з Проскурова. Останнім поромом разом зі старим, який дуже не хотів залишати рідного міста, їм вдалося переправитися через Волгу в палаючому Сталінграді і дістатися до Азербайджана. Батько загинув на війні в 1944-му в Польщі під Варшавою, коли війська Першого Білоруського фронту перейшли через Віслу у спробі підтримати Варшавське повстання.

Через багато років він намагався знайти могилу батька, та не зміг – у Польщі знаходилось багато масових поховань. В Азербайджані теж не було спокійно – німці прагнули дістатися до каспійської нафти, як раптом колесо історії зробило свій зворотній оберт, і війна закінчилася.

Дід відразу почав збиратися додому, мріючи про відновлення рідної Проскурівської синагоги. Мати з хлопчиком залишились в Азербайджані. У Проскурові загинули усі родичі, а діда у сорок дев'ятому звинуватили в участі в сіоністській змові і депортували до Сибіру. Там він зник, не дочекавшись реабілітації. Мама ніколи не розповідала про своє дитинство у маленькому містечку в Україні. Євреїв з Ірану в Азербайджані було багато, вони були іншими і майже нічим не відрізнялися від місцевих жителів. Будучи підлітком від когось він вперше

почув це слово «ашкеназі» – хтось із місцевих так його назвав. Він навіть значення слова не знав, запитав у матері. А вона чомусь пошепки розповіла йому про єврейське містечко під Проскуровом (це місто пізніше перейменували в Хмельницький, але мати завжди називала його Проскурів), він навіть не запам'ятав точно назви, щось шипляче «...джибіж». Десятирічний хлопчик хотів грати в футбол, а не слухати старозавітних легенд.

Він виріс – високий красень, відмінник, дотепний, улюбленець дівчат. Фізико-математичне відділення університету, аспірантура. Його науковий керівник, професор Агаларов, був чужий релігійним і расовим забобонам, а цей смаглявий юнак, схожий на нього у молодості, йому точно подобався. Отже, хлопець захистив дисертацію по чисельних методах розв'язання Задачі Коши для жорстких диференціальних рівнянь. Обчислювальні машини, які почали ефективно використовуватися для розрахунків у шістдесятих роках минулого століття, захоплювали уяву. Потім усе його подальше життя буде пов'язано з комп'ютерами.

Приблизно водночас, коли він захищав дисертацію, його мати померла і сказала йому перед смертю два слова:

– Ми – Кіцеси...

Він не зовсім зрозумів, адже і прізвище батька, і дівоче прізвище матері були не такими. І забув про це надовго. А через багато років, будучи літнім бізнесменом з Ізраїлю, куди він емігрував у вісімдесятих роках, приїхав в Україну по справах. Його партнер запропонував відвідати Меджибіж, могилу Баал Шем Тоба. Давно почуте «... джибіж» і «ми – Кіцеси» вплило у пам'яті.

– Звичайно, це цікаво, поїхали – це ж поруч з Проскуровом, а я звідти родом.

Вони поїхали. Меджибіж – невелике містечко, при в'їзді знаходиться величезна фортеця, що була заснована в XIII столітті. Останнім власником замку був польський князь Чарторийський. Вони проїхали повз фортецю, перш ніж

повернути на старе єврейське кладовище на вулиці Баал Шем Това, де українські написи співіснують з єврейськими. Кладовище було вражаючим, такі він вже бачив в Ізраїлі, у Празі, у Кракові. Посеред кладовища споруджено мавзолей з кількома похованнями – Баал Шем Тов і його найближче оточення. На плиті ближньої до могили Бешта написано ім'я – Ребе Зеєв Вольф Кіцес!

У маленькому Меджибіжі тривалий час (з XV–XVI століть) існувала єврейська громада, коли близько 1740 року туди прибув мудрець і цілитель Ісраель Баал Шем Тов (на івриті це означає: «Той, хто знає ім'я Б-га»). Саме його називають засновником хасидської Кабали. Спростивши ритуальну частину, хасидська Кабала зосередилася на психологічному сприйнятті, де на перший план виступає радість буття і позитивні емоції, а не начитаність і освіченість. Обряди поклоніння виконуються у вигляді танцювальних рухів і молитовного співу без слів. Суть ритуалів хасидської Кабали полягає у досягненні екстатичного стану повного щастя. Послідовники хасидської Кабали впевнені, що Б-г – це перш за все джерело добра і любові, а зовсім не суворий суддя і каратель. З цієї позиції веселощі і радість сприймаються хасидською Кабалою як головний спосіб спілкування з Всевишнім.

Хасиди часто здаються смішними звичайним людям і дратують своєю поведінкою. Так само іноді смішними виглядають перуанські чаклуни і бурятські шамани, а також йоги і китайці, які практикують цігун. Необхідно зрозуміти різницю між гуманістичним вченням Бешта і часто вульгарними сучасними уявленнями. Баал Шем Тов не був смішним – від нього і його вчення йшла велика сила і підтримка не тільки для нещасного, але непохитного у своїй вірності Заповіту Б-га, єврейського народу, а й для українців, які на своїй батьківщині постійно перебували то під монгольським, то під польським, а згодом під російським гнітом.

Зеєв Вольф Кіцес був набагато старший за Бешта і жив у Меджибожі задовго до його приїзду. Він очолював місцеву єврейську громаду. До того, як Баал Шем Тов запровадив

хасидизм у світі у сучасному розумінні цього слова, в Європі вже давно існували громади кабалістів. Тож спочатку Кіцес не дуже привітно ставився до нового Ребе, тим не менш, переконавшись у надприродних здібностях свого конкурента, Зеєв Кіцес став його відданим супутником і учнем. Баал Шем Тов якось зауважив йому: «Ребе Зеєв, ти велика людина! Різниця між тобою і мною в тонкому волоссі, але ти ніколи не зможеш переступити це тонке волосся». Один з послідовників мудро висловився про Бешта: «Помиляється той, хто вірить в ті усі чудеса, які про нього розповідають, як і той, хто не вірить в них, теж помиляється...».

Перед смертю Баал Шем Тов, який майже нічого не записував і не дозволяв записувати свої розмови з учнями, оголосив наступником свого юного онука Баруха. Хлопчика виховували учні і послідовники Бешта до того моменту, коли він став Ребе. Він не був схожий на Бешта, по відношенню до інших хасидських рабинів був зарозумілим і вважав себе єдиним спадкоємцем свого діда. До старості Барух часто впадав в істеріку і депресію, і навіть знаменитий дотепник і мудрець Ребе Герш Гострополер, який також перебував у меджибізькій громаді, не завжди міг вивести його з того стану. А ось інший онук Баал Шем Това Нахман, на могилу якого до Умані їдуть тисячі хасидів, став дійсно легендарним і шанованим. Він залишив хасидське вчення, в якому вкорінено те, що проповідував Бешт. Отже, на єврейському кладовищі у Меджибіжі в мавзолеї поруч з Бештом поховані його онук Барух, Герш Гострополер і Зеєв Вольф Кіцес.

Рожева горила

Ця історія сталася десять років тому...

Ще з дитинства професор колекціонував марки. І за весь час зібрав велику колекцію, головною темою якої була фауна. Навіть каталог, де перераховані і ретельно перевірені усі марки, будь-коли випущені на цю тему, у нього був, і усі марки з його колекції були там позначені! В останні роки він майже не відвідував засідань місцевого осередку Товариства філателістів (між собою філателісти називали його просто товариством), а колись, ще хлопчиком, проводив там більшу частину вільного часу.

Тоді там спілкувалися сотні людей різного віку, об'єднаних пристрастю до колекціонування, а в лихі дев'яності збиралася тільки купа пенсіонерів...

Однак професор не втрачав інтересу до марок, регулярно поповнював свою колекцію, іноді все ж відвідував Товариство, сплачував внески і отримував від одного старого філателіста нові українські марки. Того звали Георгій Сигізмундович, він був похилого віку, і про нього говорили, що він герой Другої світової війни, чи то поляк або француз, і що він колись воював у французькому партизанському русі Макі. Він був вельми чемний і послужливий, та про себе нічого не розповідав. Одного разу професор виручив його, позичивши велику суму грошей на лікування наркозалежного онука, за що старий був йому надзвичайно вдячний і, почувши, що професор у справах бізнесу їде до Парижу, раптом завмер, помовчав, і взявши його за руку, повів вглиб парку, де присів на лаву і попросив кілька хвилин уваги.

– Я хочу віддячити і зробити вам подарунок – екземпляр марки, який прикрасить вашу колекцію. Ви були в Парижі? Ні. О! Тоді я поясню, як знайти місце і людину, у якої ви отримаєте мій подарунок.

Мене повідомили, що забронювали готель біля площі Зірки...

– Етуаль... Це прекрасно! Треба дістатися Триумфальної арки – вона знаходиться у центрі цієї площі. Її легко можна знайти – звідти починаються Єлисейські поля. Ви прогуляєтеся Єлисейськими полями, від них відходить багато вулиць, але нікуди не звертайте. Пройдіть через площу Конкорд, вона дуже красива зі знаменитим фонтаном, дійдете до сада Тюільрі, за яким знаходиться музей Лувр. Якщо в нього не заходите, то потрібно повернути ліворуч і пройти вулицею Ріволі до набережної Сени. Ви пройдете повз лавок букіністів і дійдете до Палацу правосуддя (Консьержері). В останній крамниці перед Палацом ви знайдете старого чоловіка, який буде схожий на мене. Я гадаю, що десь о полудні зручний час. Його звать Жак. Ви скажете йому, що Георгій просив віддати рожеву горилу... Так, саме це ви йому скажете. Він повинен вас зрозуміти. Жак віддасть вам марку... Це буде мій подарунок!

У Парижі Професор був закручений справами і виром паризького життя, нарешті, тільки вранці передостаннього дня свого перебування згадав про Георгія Сигізмундовича і подарунок. Він пішов за вказаним маршрутом. По Парижу завжди цікаво прогулятися, хоча він, чесно кажучи, не очікував знайти того Жака. Однак все сталося саме так, як говорив Георгій Сигізмундович. Жак сидів у своїй крамниці і на вигляд був дійсно схожим, як його описав Георгій Сигізмундович.

– Бонжур, месьє. Ви Жак? Я від Георгія... Він просив передати мені рожеву горилу.

Брови старого затремтіли, але він нічого не відповів. Професор повторив, трохи почекав, той мовчав. Та коли збирався вже йти, раптом почув, як Жак промовив:

– Повертайтеся через годину, вона буде тут.

А рівно через годину Професор отримав упакований в конверт климташ з невеликою рожевою маркою острова Борнео, на якій було зображено горилу.

Професор розумівся в марках, таких марок з Борнео, Суматри та інших островів Індійського океану випускалося багато на початку століття, і коштували вони, як правило, недорого. Він був трохи розчарований, та повертаючись додому через Москву, вирішив заглянути в офіс московського Товариства філателістів і запитати, чи може бути якась хитрість з цією маркою. Він залишив її під розписку заступнику голови Товариства, і йому було призначено прийти наступного ранку

Коли професор прийшов, то почув від заступника голови наступне:

– Дійсно, таких марок було випущено багато. Відомо, що на всьому тиражу на марках було зроблено наддрук, і тільки одна з них чомусь уникла цього. Марка зберігалася у колекції Паризького клубу філателістів, однак під час війни зникла. Паризький клуб нещодавно поширив список відсутніх марок зі своєї колекції і обіцяв чималу винагороду за марку з рожевою гориллою тому, хто її знайде. Винагорода складала щось близько двадцяти тисяч швейцарських франків. Це вона, ваша «рожева горилла»... Ми можемо подбати про клопоти з її передачею, а ви отримаєте свої гроші мінус двадцять відсотків комісійних, які лишаться нашому Товариству. Думаю, що це оптимальний варіант, адже якщо ви захочете продати її самостійно, то доведеться пояснювати, звідки вона у вас взялася і таке інше. А ми знаємо, як організувати процес передачі без зайвого клопоту.

Професор пропозицію прийняв, а через місяць на його рахунок прийшло шістнадцять тисяч франків. Вони виявилися вельми корисними – треба було закінчити ремонт нового будинку. Отримавши гроші, він хотів подякувати Георгію Сигізмундовичу, але в Товаристві той чомусь не з'являвся. Професор спробував його знайти і з'ясувалося, що він недавно помер, його наркозалежний онук кудись зник, а родичів у нього більше не було.

Він вже почав забувати про цю історію, як раптом приблизно через рік отримав дзвінок з Австралії від давнього знайомо-

го, батька своєї учениці і відомого колекціонера, який знав про марки все. Професор раптом згадав «рожеву горищу» і запитав про цю марку.

– Немає наддруку? – запитав колекціонер.

– Так, ніякого наддруку, рожевого кольору...

– Так, була така марка в колекції Паризького клубу, писали, що її нещодавно знайшли.

– А скільки вона коштує?

– Десять-двадцять п'ять...

– Тисяч швейцарських франків?

– Ні, мільйонів американських доларів...

Темне бажання

В один з вихідних днів пізньої осені, піддавшись на наполегливі запрошення свого давнього товариша на прізвисько Банкір, він все ж вирішив приєднатися до мисливської команди і відправитися полювати на кабана. Все відбувалося як завжди: рано вранці приїхали в мисливське господарство, ще було темно, оплатили ліцензію, взяли на борт єгеря і поїхали у відведений район лісу. Приїжджких мисливців зібралось чимало, тому ділянки ділили строго, щоб не перетинатися. Його компанії дісталася далека, досить густо вкрита змішаним лісом ділянка. З одного боку ліс межував з невеликою річкою, а з іншого – полем і старим яблуневим садом.

Далі мисливці поділили ділянку на квадрати і розбились на дві групи. Одна з них виконувала роль гучків-загоничів, з галасом прочісуючи ліс, щоб підняти кабанів, а інша розподілилася і чекала на кабанів (на мисливському жаргоні це називається «стояти на номерах»). Було кілька загонів, траплялися олені, козулі, зайці та лисиці бігали у великій кількості, але диких кабанів не було.

При полюванні на кабанів, як правило, на інших тварин не полюють, адже й ліцензію сплатили «за кабана». У черговому загоні Професору довелося стояти крайнім серед мисливців за номерами, він навіть не бачив за вигином стежки свого сусіда, добродушного товстого бізнесмена на прізвисько Цементник (здається тому, що торгував цементом). Він зарядив рушницю, відправив патрон в патронник, зняв із запобіжника свого Ремінгтона і став чекати. Спочатку було тихо, але як це відбувається у лісі – чути шелест опадаючого листя, інші шарудіння, краплі з дерев, потріскування гілочок...Потім почулися крики гучків, у глибині лісу мчав олень, а кабани так і не вийшли.

Згодом усе замовкло, і йому раптом здалося, що він залишився один. Пройшов тридцять метрів по стежці у тому напрямку, де повинен був бути Цементник, нікого не зустрів, ще трохи покрутився – нікого не видно. Він зрозумів, що про нього забули. Таке буває на полюванні, коли там збирається надто багато людей і машин. Якщо відстань велика, то іноді трапляється так, що хтось збивається з тропи та й заблукає.

Він витягнув мобільний телефон, зв'язку не було, низина. Тоді вибрав сухе місце під деревом на вигині стежки, сів на корч під сосною і став чекати, згадуючи різні історії та поради, які починалися зі слів: «Якщо ти загубився в лісі...». Головна порада полягала у тому, щоб не панікувати і не рухатися з місця, якщо ви чітко не знаєте напрямку. Так він і зробив. Було не холодно, через годину його здолала дрімота, і він заснув, а прокинувшись, побачив, що вже темно. Навколо було тихо, телефон все ще не працював, він встав та пішов стежкою. Пройшовши кілька сотень метрів, побачив світло у глибині лісу. Було вже достатньо темно і світло блимало дуже чітко.

«Напевно, машина...», – промайнуло у голові, і він побіг до світла з криками: «Агов, це я!».

Однак там нікого не знайшов. Він зупинився, озирнувся і побачив, як світло миготить в іншому боці...

Так він годину бігав по лісі за мерехтливим промінчиком, поки не стало зовсім темно. Знесилений, він зупинився на якійсь галявинці, як раптом розгледів, що стоїть біля невеликого будиночка, що нагадує мисливську хатинку, а через каламутне віконце видно світло.

Він підійшов до дверей, постукав, і вони відразу ж відчинилися. На порозі стояв усміхнений старий маленького зросту, а поруч з ним виляла хвостом маленька руда сука, яка зовні нагадувала хорта, дуже витонченого, з великими гарними лисячими очима. Вона почала гавкати, старий закричав на неї:

– Тихо, Лиска!

Вона замовкла, тільки продовжувала підстрибувати, виляючи хвостом і посміхаючись (якщо можна так сказати про собак).

– Заходьте, Професоре, сідайте, тут ви і відпочинете, і перекусите, і висохнете. Я довго чекав на вас...

Він не здивувався, багато разів незнайомі люди при першій зустрічі відразу називали його «Професором» – не тільки в університеті, навіть на базарі у Стамбулі, і у Флоренції на Золотому мосту...

Зайшли до кімнати, вона виявилася напрочуд великою, набагато більшою, ніж на першій погляд могла поміститися у такій маленькій хатині. Було тепло, горів камін, посеред кімнати стояв масивний дерев'яний стіл і кілька стільців. З боків по кутах знаходились великі лавки. Правда, важко було роздивитись, що саме лежало на лавках, вони ховались у темряві. Він поклав рушницю, зняв мисливську куртку і сів на стілець. Старий теж сів, а пес пішов у куток і ліг там, тільки очі його блищали у напівтемряві.

Господар підійшов до каміна, взяв великий мідний чайник, який там нагрівався, і налив запашний, відчутно міцний чай собі і гостю.

– Перекусіть, Професоре, ви зголодніли, бігаючи лісом, – сказав він і підсунув велику дерев'яну тарілку зі скибочками житнього хліба та миску меду.

Це були перші слова, сказані старим після того, як вони увійшли до будиночка.

Професор відчув, що дійсно голодний. Він мовчки брав хліб, занурював його у мед і ковтав гарячий смачний чай з ароматом невідомих приємних трав. Він чомусь ні про що не думав і нічому не дивувався, зосередившись на їжі.

Господар теж мовчав і дивився на гостя, а коли той наситився і відкинувся назад на своєму стільці, старий несподівано невловимим рухом вийняв звідкись колоду карт і запропонував:

– Будьмо грати? Не хвилюйтеся, нічого поганого не станеться... тільки добре, а грошей у вас, мабуть, немає, – посміхнувся він.

«Чому? Є...», – подумав Професор і запитав:

– Що далі?

– Нічого, давайте грати, відпочивати і... ваші друзі вас знайдуть, – посміхнувся старий.

– А в яку гру і на що?

– В яку гру? Звичайно у преферанс, тому що всі знають, що ви більше ні в що не граєте. А на що? Ні, не на гроші... На виконання заповітних таємних бажань. Тобто ми з вами задумаємо одне бажання і зіграємо разом в старий польській преферанс. Хто переможе, у того бажання збудеться. Це те, що я можу вам пообіцяти.

– Ви чарівник? – посміхнувся Професор.

– Щось таке...

«Чому б і ні? Чим я ризикую?» – подумав він, і стало якось спокійно на душі, а вголос запитав:

– І що робити?

– Бажання загадати за хвилину, потім ми кидаємо на туза, а кому він випадає – здає першим. І граємо ми, звичайно ж, полтинник. Домовились?

Професор кивнув і почав думати, що робити? Він озирнувся. Дивно, що пес зник, а з'явилася рудоволоса дівчинка, яка сиділа в кутку і дивилася на нього, не кліпаючи, круглими чорними очима.

– Це моя внучка, Лиска, вона іноді бавиться – перетворюється на собаку, а так – хороша дівчинка, читає, пише, малює. Скоро я відвезу її до міста, пора йти їй до людей... Вона сирота, а я вже старий, скоро зберуся... Ви не звертайте на неї уваги, вона не завадить... Хотілося б до добрих людей...

Старий уважно подивився на гостя, потім на дівчину і додав:

– Загадали бажання, Професоре?

– Так, – відповів гість і відродив у своїй голові своє найзаповітніше бажання.

– І я загадав. Почали?

Кинули на туза, Професору довелося здавати, і почалася гра. Професор грав добре, а коли йому вдавалося сконцентруватися на грі і вигнати будь-які сторонні думки, то навіть надзвичайно добре. Та й хазяїн грав добре, а «гусарик», так званий старовинний польський преферанс, в який грають удвох, а третій, «гусарик», завжди пасує – це фартова гра, в якій набагато більше залежить від удачі, ніж при грі у повному складі. Так грали три години, і Професор програв.

Наприкінці вони випили ще по кучлю чаю з медом, майже не розмовляли, і хазяїн відразу попередив, що бажання таємні, обговорювань не станеться, тому що вони порядні люди, нічого поганого не повинно відбутися.

Професор вийшов з будиночку, і раптом задзвонив телефон:

– Професоре, де ви? — кричав Банкір. – Ми тут перерили увесь ліс!

– Так, уседобре, – відповів він і обернувся, щоб попрощатися з хазяїном і Лискою.

Дивовижно, позаду нікого не було: ні будиночка, ні старого, ні дівчини. Тільки рудий хвіст промайнув у кущах при світлі місяця.

Незабаром два джипи і УАЗик з мисливцями заїхали на галявину, усі кинулися до Професора. Особливо зрадів Банкір, який заснув у машині і забув про товариша. А потім вирішив, що той їде в іншій машині. Тільки увечері, коли зникнення виявили, пустилися у розшуки. Наразі, усі зраділи, добре випили, тим більше, що кабана на цей раз не взяли, тому, як то кажуть, знайшли причину.

Професор про те, що з ним трапилось, нікому не розповідав. Сказав тільки, що просто блукав по лісі. А може, й нічого не було, він задрімав, от і наснилося...

Минув місяць, він вже почав забувати те лісове чудове сновидіння, та перед Новим роком зателефонувала його дочка з Києва і розповіла, що знайшла напрочуд милу собачку, яка майже помирала від холоду на вулиці, і вилікувала її. Тепер вона має намір прилаштувати її до якихось добрих господарів, а якщо не вдасться, то просить батька взяти до себе.

Професор і людям не відмовляв, а щодо собак...

Так 31 грудня до його будинку несміливо увійшла рудошерста маленька граціозна собака, схожа на іранського хорта. У неї був довгий пухнастий лисячий хвіст, одне вухо спочивало, як у хорта, а інше стояло, як у вівчарки. Вона зупинилася навпроти Професора і посміхнулася.

– Лиска! До мене!

Пес розворушився, але не пішов до Професора, а вискочив з кімнати.

– Чому Лиска? – запитала дочка. – Її звуть інакше.

Собака залишилася жити у Професора в будинку, вони часто вечорами сидять один навпроти одного, і, дивлячись в очі, про щось посміхаються...

Шмок

Зюня був «шмок». У тлумачному словнику написано: шмок – це недалеко людина, дурень. Таким він народився відразу після війни. Спочатку він був звичайною, здавалося б, нормальною дитиною – усміхнений, рудий, спокійний хлопчик з абсолютним музичним слухом. Грав з іншими дітьми, добре їв, до п'яти років навчився грати на акордеоні. З тих пір перебував з ним цілими днями, сидячи на маленькому стільчику та граючи різні мелодії перед ганком свого будинку. Він жив з батьками, стародавньою сварливою бабусею і молодшим на два роки братом, здоров'ягою Семеном, у провулку в старому єврейському районі Єрусалімка. Вони носили дивне і рідкісне прізвище Шмацик.

У зошитах Чехова є запис: «Немає такого предмета, який би не підходив євреєві на прізвище». На момент проведення перших переписів у Російській імперії у середині дев'ятнадцятого століття євреї отримували прізвища від батька, району проживання або заняття. Якщо вони були надто бідними, то писар сам обирав прізвище на свій розсуд, і треба було домовлятися з ним про милозвучний варіант. Мабуть, предки Шмациків зовсім не мали грошей зацікавити писара – ось і вийшло таке прізвище.

Батько, дрібний службовець, був худий і сутулий, який чомусь завжди вештався подвір'ям з мітлою. Мати – істерична, нерівномірно пофарбована жінка, яка працювала в домоуправлінні. Вона дуже любила свого Зюнечку, однак з ним щось було не так...

Що з Зюнею не все нормально стало зрозуміло, коли він пішов до школи. Він не міг зосередитися, ледве навчився розбирати деякі букви, не умів рахувати. Виходив зі свого звичного розслабленого стану з посмішкою, що блукала на губах, лише коли бачив свого акордеона. Після першого кла-

су довелося забрати хлопчика зі школи. Мати не могла знайти для нього потрібних лікарів, адже жодних можливостей не мала бідна єврейська родина у середині двадцятого століття у маленькому українському містечку. Вочевидь, Зюня не був дауном, це було щось інше, і прізвисько Шмок або Зюня-Шмок приліпилося до нього на Єрусалімці.

Усі звикли до музики, яка постійно лунала провулком, і гучних звуків Зюніного акордеона. А грав він чудово, з роками удосконалювався, і незабаром став місцевою визначною пам'яткою. Він грав усе – від «Танцю маленьких лебедів» і «Прощання слов'янки» до фуг Баха! Жителі провулку прокидалися і засинали під Зюніну музику. Починав він рано, зазвичай зі сходом сонця, і грав постійно, хіба що у дуже холодні дні робив перерви.

Тато побудував йому навіс над їхнім ґанком, і під ним на маленькому табуреті мостився з роками потовстівший Зюня-Шмок з акордеоном. На щастя, він закінчував грати рано, з темрявою наступало затишшя, однак свої сім-вісім годин відпрацьовував. Усі давно звикли до Зюні, ніхто його не ображав і не сміявся з нього, та й боялися, бо молодший Шмацик, Семен, був ватажком місцевої шпани, і нікому не дозволив би скривдити свого старшого беззахисного брата. Семен був жорстким і досить цинічним хлопцем, але погляд його ставав добрим і туманним, коли він слухав Зюніну гру та дивився на поглиненого у свою музику Шмока. Від завзяття той часто заслинювався, тоді Семен або бабуся витирали йому рота, причому грати Зюня не припиняв.

Шмок, крім музики, мав ще одну пристрасть – песик Шапа, безпородний кобель, схожий на невелику вівчарку, доброзичливий, але дуже гавкітливий. Шапа замовкав тільки, коли Зюня починав грати, іноді пес навіть підвивав біля нього. Зюня міг перервати гру лише для того, щоб погладити або нагодувати собаку, він називав песика Шапа (букву «Щ») Шмок не вимовляв).

Провулок спускався до річки і виходив на греблю. Одного разу ранньою весною, коли по річці спостерігався рідкісний за

останні роки крижаний потік, жителі алеї почули істеричний гавкіт Щапи. Спочатку на це ніхто не звертав уваги, але потім стало очевидним: щось сталося, пес скиглив незвично жалібно. Це звучало як сигнал про допомогу. Виявилося, що Щапа впав з греблі у воду і не міг вибратися, борсаючись серед крижин. Біля греблі зібрався натовп, та допомогти йому було важко, і відчувалося, що собака вкрай знесилений. Раптом, розштовхавши людей, до води підскочив Зюня-Шмок і кинувся у річку. До цього ніхто ніколи не бачив, щоб він купався у річці або плавав. Зюня схопив пса та й виштовхнув його на греблю, а там люди вже витягли тварину на берег.

Зюні люди теж допомогли вибратися з води, та після купання у крижаній воді він захворів на запалення легень і незабаром помер. І довгий час жителям провулка чогось не вистачало – вранці було тихо і не чути більше Зюниного акордеону. Наступного дня після його смерті було якесь церковне свято, і над провулком лунали співи хору церкви Ксенії Петербурзької, розташованої на іншому березі річки. Здавалося, що це реквієм по Зюні, хоча як єврей він ніколи у житті не відвідував церкви, та й синагогу так само.

У Талмуді сказано: «Хто врятував одне життя, той ніби врятував увесь світ». І яка різниця, чиє це життя – людини чи собаки!

Байкал

Давня мрія відправитися на Байкал нарешті стала реальністю. Він забронював квитки на літак Київ–Москва і Москва–Іркутськ, а раніше зв'язався з другом свого друга Миколи, іркутським мешканцем Валерою, який був володарем турбази «Улірба» на Малому морі Байкалу. Затоку утворено мисом Улірба і островом Ольхон, де глибини незначні, а байкальська вода прогрівається до 18–20 градусів. Тому практично завжди влітку можна купатися у заповідному місці, в долині між пагорбами або невеликими горами, з видом на озеро. Долина продувається вітром Баргузин, який створює затишний клімат і запобігає появі комарів. Зібралася вісімка: Женя-Альпініст, Саша-Інтелігент, Саша-Рибак, Андрій-Екстрасенс, Вова-Міністр з сином Вітею-Футболістом і заступником по будівництву Андрійовичем. І він – просто Професор.

Дісталися нормально: злетіли – випили – заснули – приземлилися – випили – злетіли – заснули – приземлилися...

В Іркутську опинилися рано вранці і почали бродити містом і узбережжям Ангари в очікуванні автобуса до «Улірби». На березі біля церкви стоїть великий хрест на високому постаменті – пам'ятник адміралу Колчаку, який тут був розстріляний за часів Громадянської війни і усі, хто виховувався на прикладі Василя Івановича Чапаєва, тепер схилилися перед його антиподом... «Се-ля-ві»...

Далі рушили – спочатку природа не надто вражала: не було тієї густої таємничої тайги, яку він пам'ятав по давній мандрівці берегами річок Ладogi і Свірі у Карелії. Чергувалися пагорби з рідкими лісосмугами, як раптом відкрився Байкал, і це було дійсно чудово. Навіть з берега він справляв враження моря, причому набагато величніше знаменитого високогірного озера Тітікака, на якому Професор побував в Перу, і інших малих і великих озер, які він спостерігав в численних подорожах.

Вони вже по ґрунтовій дорозі через тайгу дісталися до Улірби (і мис, і долина, і база називалися однаково), оселилися у дерев'яному будинку з двох кімнат, і жили байкальським життям з щоденною парною лазнею і купанням в бухті; риболовлею, де ватажком був, звичайно ж, Саша-Рибак, який ловив чимало різної риби і безкоштовно роздавав її місцевим жителям – бурятам з сусіднього села. А риби було стільки, що вистачало і самим покуштувати, і роздати аборигенам. Наступним було сходження на чолі з Женею-Альпіністом по навколишніх невеликих сопках, що для Жені, який підкорив Памір, Ельбрус, Монблан – це була легка прогулянка. Чого не можна сказати про Професора, який, як співав Висоцький, стогнав, але тримався. Звідти відкривався чудовий вид на озеро. Вони подорожували на катамарані, що був найнятий у власника бази Валери, займалися іншими речами, які можна робити на березі цього дивовижного озера з воістину цілющими властивостями. Купаючись в озері Байкал, людина відчуває миттєвий спокій і приплив сил. Адже, коли вони занурилися в озеро після виснажливого підйому по сопках, то в той же день перемогли футбольну команду іркутських студентів, яка до них була чемпіоном узбережжя!

Рахунок був 9:0, і забив не тільки Вітя, для якого футбол був найулюбленішим заняттям у житті, а й п'ятдесятип'ятирічний Професор, три голи якого невимовно здивували Андрійовича, який ще не бачив, як професори забивають голи студентам. Однак варто зазначити, що футбол для цієї компанії був улюбленою недільною розвагою, і вони грали разом вже більш чверті віку.

У своїх вилазках, якими керував Альпініст, що ніколи не розлучався зі штативом з фотоапаратом, вони відкривали чудеса Байкалу. То галявина, всіяна едельвейсами, які є рідкістю навіть у високих горах, то, піднімаючись на найвищу навколишню сопку, натрапили на розсип золотого кореня, дороге і рідкісне лікарське зілля, сорт женьшеню. Через це Женя надзвичайно досадував, що у нього з собою немає лопати – тоді б і подорож окупилася.

Андрій-Екстрасенс, який спочатку називав турбазу «селом Задуп'є», знайшов енергетичні центри в тайзі на березі і лежав там, заряджаючись цілий день. Слухав птахів, рибалив і з'являвся тільки ввечері на традиційну вечерю з супом і горілкою. Пару ящиків горілки привіз на гвинтокрилі Міністр, який прилітав і відлітав по якихось справах, тобто поводився відповідно до прізвиська і посади, але активно приймав участь у всіх заняттях компанії.

Була ще одна справа, яка більше стосувалося Альпініста і Професора, і яку вони згадали упродовж розмови у літаку. За деякий час до цього на Байкалі зник старий професор на прізвище Ніконов, який працював з нашим Професором в одному університеті, а з Альпіністом приймали участь у безлічі різних гірських підйомів і сходжень. Він був дивною людиною, цей Ніконов, трохи, як то кажуть, «не від світу цього». Він займався вивченням блискавок, здобув славу фахівця з виживання у складних умовах, і, за словами Жені, міг спати прямо на снігу, довгий час обходитись без їжі. Йому було вже за вісімдесят, в останні роки він був більш нелюдимий, хоча продовжував вириватися в гори, а Байкал був для нього священним місцем, як Мекка для мусульманина. Чотири місяці тому він поїхав на конференцію з питання блискавок, яка проходила на острові Ольхон на Байкалі і... зник. Востаннє його бачили, коли він прямував на прогулянку до скелі Шаманка. Це величезна скеля, про яку складено чимало легенд, у тому числі, і про шамана, який жив у печері на ній і володів неабиякою магичною силою. Скеля рясніє гротами і печерами і примикає до острова Ольхон, а сам острів знаходиться якраз по той бік Малого моря, навпроти Улірби, і друзі мали на меті відправитися туди на катері.

Це згадалося Альпіністу і Професору, коли вони сиділи напередодні поїздки ввечері біля багаття. Не виключено, що старий «Вовк» вирішив добровільно зникнути на своєму улюбленому Байкалі, але це виглядало дуже перебільшено для реальності. А раптом старий захворів або на його самопочуття вплинуло потужне біополе скелі. Рятувальники довго його

шукали, але ніяких слідів не було виявлено. Отже завтра вони шукатимуть старого на цьому острові.

У порівнянні з природою, що оточує озеро, Ольхон здався не надто цікавим. Степ з невисокими деревами, залишки рибопереробного заводу і досить примітивне село. Тим не менш шлях на моторному човні виявився, навпаки, надзвичайно цікавим! Вони рухалися повз маленькі острови, які густо заселені птахами, і були вражені, коли побачили острів, на якому встановлено буддійську ступу, що позначає священне місце. Це все виглядало дуже красиво і відволікало від думок про старого вченого. Після такої подорожі і прогулянки островом Альпініст і Професор попросили, щоб їх відвезли до Шаманки, з метою дослідити печери і гроти, яких у дійсності виявилось там чимало. Усі домовилися зустрітися разом біля пристані за три години, адже власник човна мав засвігло повернутися до Улірбі. На Шаманці шляхи друзів розділилися. Професор намагався не заглиблюватися у печери далеко, а більше сидів на уступі скелі, спостерігаючи за птахами і переливами байкальської води у променях сонця, яке поступово схилялося до горизонту. У якийсь момент він задрімав, а прокинувшись, зрозумів, що пора повертатися, і став гукати Женю. Але той не відповідав, і Професор, подумавши, що його друг давно на пристані, спустився зі скелі і поспішив до місця збору. Там були всі... за винятком Альпініста. А власник човна волів відпливати через якісь справи до Улірбі. Вони вмовили його затриматися допізна, повернулися, обшукали Шаманку, однак Жені ніде не було. Що робити? Женя – бувалий альпініст, який умів виживати не тільки у теплу липневу ніч, але і в набагато суворіших умовах. Хтось запропонував залишитися усім, проте вирішили повернутися до Улірбі, а рано вранці знову припливти на острів і продовжити пошуки. Коли вони дісталися до бази, вже усім було не до їжі і пиття, а вночі ніхто не спав.

На світанку за хороші гроші найняли моторний човен і повернулися на острів. Ніхто не спостерігав за птахами і

не фотографувався, вони відразу побігли до скелі і здалеку помітили самотню злегка сутулу постать Євгена. Він сидів на уступі скелі над водою. Коли вони підійшли до нього, то побачили, що Альпініст знаходиться ніби в якійсь прострації, як би спить, але з відкритими очима. Його розштовхали, тоді він відразу ж почав вести себе адекватно і спілкуватися. Розповів, що пам'ятає, як заглибився в одну з печер, і, мабуть, втративши рахунок часу, заснув. Пізніше... Тут він замовк і заявив, що пам'ятає сни, однак ще не готовий їх розповісти. А прокинувшись вранці на цьому уступі, він не відразу отямився, і це трапилось тільки зараз.

У вісімки залишився ще тільки один день, проте більше нікому нічого Євген не розповідав, тільки якось розгублено посміхався і щось муркотів у сиві вуса. А коли вони підлетіли до рідного Києва, виснажені затримками рейсів, переїздами з Домодедово до Внуково і «дезінфекцією» теплою горілкою «Журавлі» (іншої в аеропорту не було) за ціною хорошого французького коньяку, Женя нахилився до Професора і прошепотів: «Я бачив його, або мені це примарилось...».

Більше він нічого не сказав тоді, ще й досі відмовчується, напевно, ще не на часі...

Брокгауз і Єфрон

Олександрю Юхимовичу Авсеєву

Не знаю, як описувати природу – потрібно бачити на власні очі, знімати кіно або малювати картини. І ніякими словами не можна зробити це краще за Моне чи Левітана. Можливо, Гоголь у своєму «Сорочинськимикому ярмарку» був найпереконливішим в описі природи (до речі, української) в усій літературі. Або його «чудовий Дніпро у тиху погоду...». Не знаю, як можна описати музику: її треба слухати або виконувати (якщо Б-г дав таланту), а опис магії звуків у словах – невдячна задача, хоча деяким письменникам вдається творити музику зі слів. Наприклад, більш вражаючого опису музичних творів, ніж у Діни Рубіної у «Руській канарці» не зустрів. Я і не претендую на ці лаври. Мені більш цікаво описувати людські долі. Іноді парадоксальні і непередбачувані ситуації та події, в яких люди проявляються таким чином, що хочеться про це написати, а вам, друзі мої, почитати.

Отже – Абрамич! Останнім часом Абрамовичи стали надзвичайно популярними завдяки олігархам з таким ім'ям по батькові чи прізвиськом, а з минулого я пам'ятаю в першу чергу математика Абрамовіца, автора знаменитого довідника з прикладної математики і спеціальних функцій, який і до цього дня лежить у мене на столі. Але справа не в них.

Абрамич народився у скромній багатодітній і багатозв'язній єврейській родині, і його ім'я у дитинстві було просто Сьомка. Чому я написав багатодітна і багатозв'язна? Насправді у його матері була тільки одна дитина, Сьомка. але й три сестри, у кожної по кілька дітей, і хтось з них періодично жив у великій квартирі його бабусі і дідуса у Києві на Володимирській вулиці біля площі Богдана Хмельницького і Софійського собору. Ця багатозв'язність, а туди приїжджали й інші родичі, справляла враження багатодітності. У Сьомки були гарні батьки – тато з надзвичайною пам'яттю і вмінням рахувати і ніжна мати.

Центром родини був легендарний дідусь Лазар (Лазурик, як його називали жінки), який під час війни був, за чутками, чи то партизаном, чи то розвідником. Хоча яким розвідником міг бути цей кременезний єврей, в якому кожен німець визнав би неарійське походження. Він був дуже активним, гучним, володів неабиякою фізичною силою і за будь-яких ситуацій забезпечував свою родину усім необхідним. Сьомка не був схожий на діда – трохи незграбний, середнього зросту, з масивною нижньою частиною тіла, він був схожий на батька. У родині ходили легенди, що рід його батька походив з найстаріших єврейських родів, і навіть від самого Раббі Аківи. А в предках значилися не тільки богослови, а й революціонери-бомбисти. Проте Абрам Подновський (хтось із предків взяв це більш милозвучне ім'я для російської дійсності замість Аківіса) не був богословом чи революціонером, а служив простим економістом. Він володів унікальною пам'яттю і вмінням оперувати цифрами. І хоча Абрам недовго прожив з Сьомкіною матір'ю Майєю, він навчив маленького сина досконало рахувати. Улюбленими книгами Сьомки з дитинства були різні енциклопедії, переважно економічні. А згодом у московській бібліотеці він побачив видання «Енциклопедичний словник Брокгауза і Єфрона», усі 86 томів (82 основних і 4 додаткових). Придбати видання стало його мрією на довгі роки. Музичність назви: «Енциклопедичний словник Брокгауза і Єфрона, 82 томи і ще 4...», – захопила хлопчика. Свою мрію він зміг здійснити тільки через багато років, коли кілька тисяч доларів вже не становили для нього захмарної суми. А колись він міг тільки мріяти. Мати і Сьомка переїхали до Москви, коли йому виповнилось п'ятнадцять, на той час красуня Майя знайшла нового чоловіка, авіаконструктора. За першою же можливістю Сьомка побіг до бібліотеки імені Леніна, щоб власноруч доторкнутися до бажаної мрії.

Потім навчання в економічному інституті імені Плеханова, далі робота в якомусь відомстві і перша спроба зайнятися бізнесом. На його нещастя, це прийшлося на короткий період «андропівського терору», коли хворий начальник КДБ прийшов до керівництва країни, що руйнувалася, і жорсткими

заходами намагався навести порядок. Деякі речі йому вдавалися, однак страждали здебільшого не ті і не за те. Потрапив під роздачу і Сьомка, який збирався відкрити з друзями бізнес з пошиття джинсів, для чого купили з бази великий рулон джинсового матеріалу. А той, хто його списав і продав бізнесменам-початківцям, був викритий контролюючими органами і здав усі свої контакти. За цей епізод, який у нормальній країні не вважався б злочинним, молодий бізнесмен отримав два з половиною роки в'язниці. Можна уявити, яким ударом це виявилось для інтелігентної і законослухняної єврейської родини! Він чомусь потрапив до Крязької в'язниці, що знаходиться у Самарі, вірніше у селищі Кряж, яке сьогодні увійшло до Самари. Там йому довелося несолодко, поки начальник колонії полковник Міхута не зрозумів, як найкраще використовувати унікальні здібності цього єврея, який невідомо як тут опинився. Він поставив Сьомку вести і організовувати облік свого меблевого виробництва. До речі, в решті решт, Міхута за свою комерційну діяльність також опинився на нарах. Це було вже після Сьомкіного звільнення – з ним усі кінці в бухгалтерії зони збігалися. Щось там Сьомка такого дізнався «на зоні», а його звільнили через півтора року умовно-достроково, він уже був іншою людиною і нікому не поступався.

Вийшовши з в'язниці, Сьомка не поспішав повернутися до свого відомства, потихеньку зайнявся бізнесом. Старий чекіст помер, до влади прийшов демократ, настав час, який називали «Перебудовою», з'явилися перші кооперативи. Сьомці пощастило досить швидко стати на ноги. Він обзавівся пристойним офісом, багато чим займався (у ті роки усі так робили), але переважно оптовою торгівлею тканинами і м'ясом. Спрацювали давні зв'язки батька, економіста швацького виробництва, з Україною. Саме тоді Сьомка купив 86 томів «Енциклопедичного словника Брокгауза і Єфрона», 82 основних і 4 додаткових за чотири тисячі доларів. Усе йшло добре, і він вирішив емігрувати до Канади. У нього ще була свіжа образа на Росію за незаслужене ув'язнення. Окрім того, тоді еміграція до цивілізованого світу була надзвичайно

популярною у тих, хто зумів схопити свої перші пристойні гроші у бізнесі. Його дружина Люся дуже прагнула туди поїхати. З нею у Сьомки ніколи не було особливої любові, вони працювали разом і іноді зустрічалися. Одного разу вона приїхала до нього в колонію, і це стало вирішальним у заснуванні подружньої пари. Люся, жовчна жінка, старша за Сьомку, контролювала його понад суворо. Він поїхав до Канади без Брокгауза, оскільки дружина звеліла: «Куди тягнути ті 86 томів!». Отож він і залишив книги у московській квартирі, що тепер існувала як склад для старих речей.

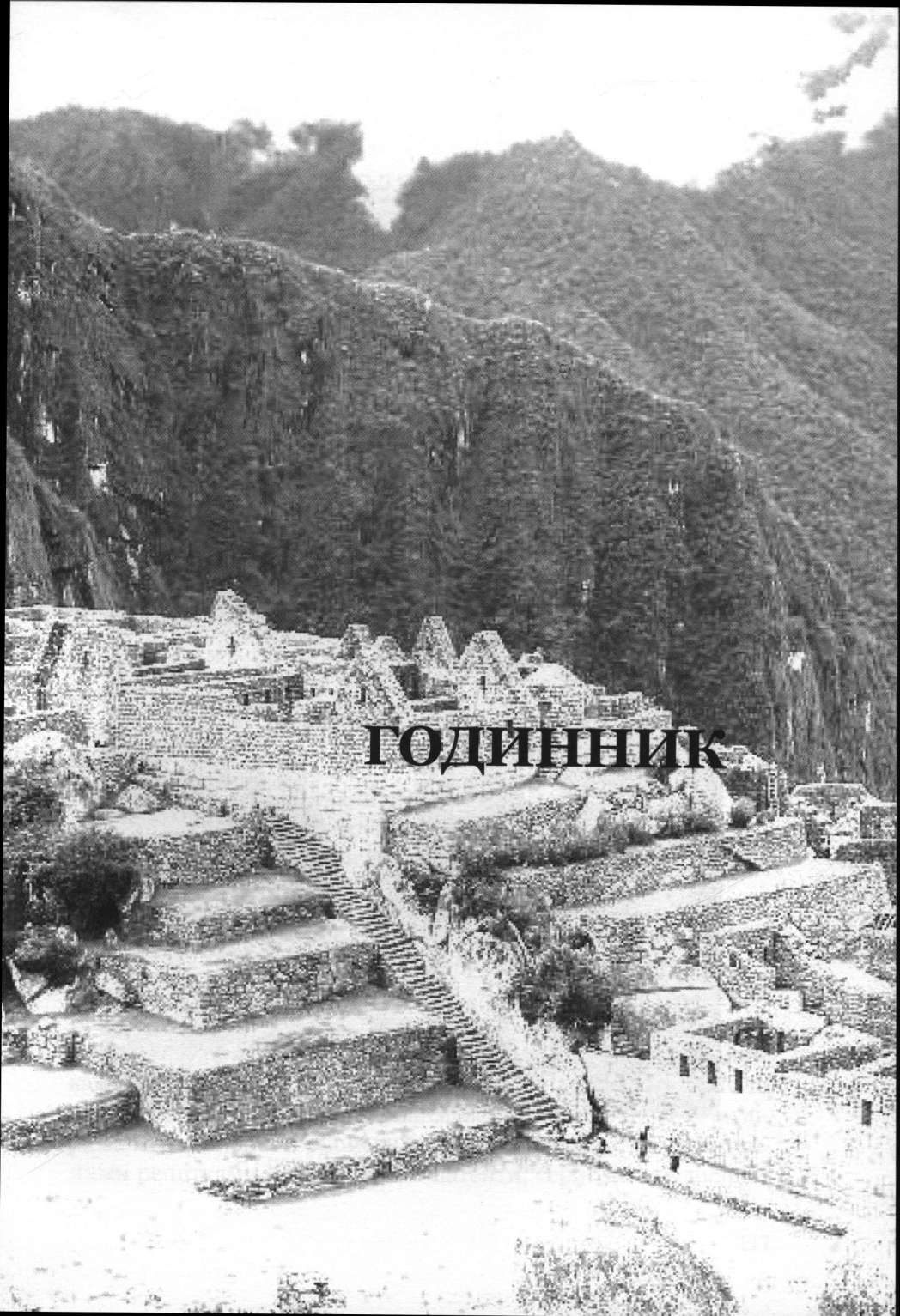
Треба відзначити, що Сьомка антрохи не вважався боязким і до в'язниці, а тим більше після. Не лякався він ні зеків із заточками в ув'язненні, ні головорізів на волі, які одного разу намагалися вкрасти його лімузин у канадському житті. Тоді він буквально ліг на капот вже розігнаної машини, після чого довгі роки у нього боліла спина. А суперечка з арабським хлопцем-футболістом, коли на відпочинку в Єгипті на початку дев'яностих вони з друзями влаштували новорічний футбол з місцевою напівпрофесійною командою, який ледь не обернувся бійкою. Ватажок арабів лише подивившись у світлі Сьомкині очі, просто залишив м'яч і пішов, забравши своїх одноплемінників.

Сьомка боявся тільки своєї дружини Люсі, і життя засвідчило, що недаремно. У незнайомій Канаді все пішло шкереберть – криза, розлучення з Люсею, яке вона вміло облаштувала з сфабрикованими доказами фізичного насильства у родині, а канадські закони завжди на боці жінки-жертви. Отже Люся обібрала Сьомку до нитки, він втратив віру в усе і, покаявшись, повернувся до Росії, водночас до своїх Брокгауза і Єфрона. У Росії іноді трапляються дивні речі – Семен Абрамович Подновський, громадянин Канади єврейського походження, з попередньою судимістю за економічні злочини, став спочатку співробітником, а потім і фінансовим директором провідного підприємства однієї з головних стратегічних корпорацій російської держави «Космос Росії», яка здійснює (цитую за сайтом): «реалізацію державної політики у сфері космічної

діяльності та її нормативно-правове регулювання, а також розміщує замовлення на розробку, виробництво та постачання об'єктів космічної техніки та космічної інфраструктури». Його прийом на роботу проходив через авторитетних людей, яких він зустрів у колонії. Так там усе пов'язано! Коли він виходив на роботу, то представлявся, і, як і належить військовим, а в космічній корпорації усе керівництво складалося повністю з колишніх офіцерів, на початку мав отримати, так би мовити, «прописку», тобто випробування п'янкою. А Сьомка з юності мав здатність багато пити і не п'яніти. Робив це не надто естетично, але переконливо. Коли він перекидав у рот чарку горілки, то хрюкав, пояснюючи це особливим устроєм своєї носоглотки, судомно запивав. Здавалося, що він вже пити більше не в змозі і відразу впаде. Та насправді він міг випити ще чимало. Відтак, хрюкаючи і корчачись у судамах, Семен Абрамович випив три пляшки горілки без відриву від крісла своєї важкої дупи. Усі присутні генерали і полковники на той час вже випали в осад. Так він отримав визнання у повному обсязі – шанобливо став прозиватися Абрамичем.

Абрамич озирнувся, освоївся, звик до всього і повів справи. Вони з генералами і полковниками добре нагріли руки, проте і роботу виконували. Він пропрацював пару років, а згодом йому вже треба було змінити місце розташування. На той час зустрів нову дружину, причому таку, що з нею Абрамич зажив душа у душу. Гроші знову накопичилися, і подружжя повернулося до Канади. Там вже підріс і успішно сформувався син від першого шлюбу, і старенька мама жила щасливо. Однак помилку він не повторив – вивіз-таки Брокгауза з Єфроном, усі 86 томів!

Зараз Абрамич має ресторан, гараж, транспортну компанію, є законослухняним громадянином Канади, сплачує усі податки. Відтепер він правовірний іудей, вивчає праці Раббі Аквіви і його учнів, перших систематизаторів Тори. Та іноді, як спуститься до свого *basement*, відкриє один з 86 томів Брокгауза і Єфрона, то мариться йому... Київ, Володимирська гірка – тоді він знову стає маленьким картавим Сьомкою, який цитує на спір економічні визначення та статистичні дані...

ГОДИННИК

*Годниковий квартал у Руані –
Rue Gross Horloge à Rouen*

Годинник

Павлу Анатолійовичу Молчанову

На ювілей дружина подарувала Олександрю старовинний настінний годинник марки *Le Roi a Paris*» і це нагадало йому Париж та давню подорож до Франції.

Він і його друзі завжди мріяли про таку подорож. У них навіть була приказка: «Що робити в Парижі? Пльонутися в Сену, вивернутися на Монмартрі, обійняти просту французьку трудівницю...». Пізніше, коли Саша повернувся з цієї подорожі, друзі неодноразово жартували: «Ну що, ти пльонув у Сену?». Авжеж... Насправді, ледь не забув у паризькій метушні, однак згадав вже по дорозі назад, спеціально попросив водія екскурсійного автобуса зупинитися на мосту, висунувся у вікно і... все ж таки пльонув! І на Монмартрі все вийшло, на щастя, жили недалеко, в *Hotel Darcet* на *Avenue De Saint-Ouen* у 17-му окрузі Парижа у пішій доступності від кабаре Мулен Руж, в десяти хвилинах їзди від Монмартра та усіх інших принад центру міста.

Друзі давно планували туристичну подорож до Європи, як раптом з'явився той круїз Рига – Травемунде (Любек, Гамбург) – Гавр (Руан, Париж) – Лондон – Копенгаген – Стокгольм – Осло – Рига!

Мрія! Причому, весь час проживатимуть на кораблі, а ось з Гавра пропонувалось трьохденне відвідування Парижа!

На початку вісімдесятих років, у застоїні часи правління Брежнєва, далеко не кожна людина могла розраховувати потрапити до такого туру. Саша і Яша, молоді викладачі, майже кандидати наук, з місцевого політехнічного інституту вирішили прорватися. Саша на той час займався ультразвуковими вимірювачами щільності рідин, а Яша – високочастотними антенними решітками. Обидва мали патенти, серйозні публікації і

готувалися до захисту дисертацій. Однак слід також відзначити, що ситуацію ускладнювало те, що Саша був євреєм, а Яша виділявся двометровим зростом. Та все ж таки вони були місцеві, мали корисні зв'язки, і у них в решті-решт вийшло! Для цього їм довелося пройти співбесіди і перевірки, головне, результат було отримано, і вони в складі групи шанованих регіональних керівників і відомих людей вирушили в круїз. Їхніми попутниками стали кілька професорів медицини, три доценти педагогічного інституту, один з яких – колишній полковник держбезпеки (втім, колишніх співробітників держбезпеки не буває), пара керівників місцевих підприємств, партійні працівники, дружини директорів – театру і місцевої телефонної станції, голова обласного відділення Спілки художників, головний лікар міської лікарні... І вони, Саша і Яша. Керівник відділу обкому партії, який супроводжував туристичну групу, мав репутацію інтелігентної, однак надто суворої людини. Незадовго до цього в одній туристичній подорожі стався інцидент – турист не повернувся на корабель перед відплигтям додому. Як то кажуть, замість батьківщини він обрав свободу. Це, звичайно, обернулося для керівника тієї групи серйозними неприємностями. Відтак, туристів постійно інструктували і перераховували, а в групі, мабуть, пильно стежили за учасниками, але ніхто не знав, хто саме цим займається.

Поїзд доставив їх до Риги. По дорозі усі перезнайомилися і добре випили, кожний у своїй компанії – професори, директори, партійні працівники і звичайні туристи. Особливо завзято занурився в гульки голова спілки художників, адже у багатьох творчих людей є така слабкість. Надалі він віддавав перевагу саме такому проведенню часу, нехтуючи відвідуванням Лувру чи Центру Помпідю.

Туристична група завантажилася на корабель, і круїз розпочався. Не буду описувати деталі подорожі, які надовго залишилися в їх пам'яті. Більш того, з часом кожний з них безліч разів відвідував Лондон, Париж, скандинавські столиці, але те перше враження виявилось чи не найяскравішим. Ця

історія – не туристичний звіт, а описання того, що трапилось з ними у Франції.

Екскурсії проводились спільно для усіх туристів, проте в Парижі, проживаючи у центрі міста, вони умовили керівництво дозволити їм розділитися на невеликі групи. Саша і Яша, шанувальники сучасного живопису, озброївшись картою Парижа, вирушили до Центру Помпиду. Сама прогулянка по Парижу у травні приносила друзям величезне задоволення, настрої був піднесеним. Ось «Мулен Руж», а далі Монмартр, який запланували відвідати наступного дня, повернули до набережної Сени. Так за півгодини дісталися до Центру Помпиду і площі Стравінського. Такої архітектури вони ніколи не бачили, а на площі їх захопив сюрреалістичний фонтан з музикою Стравінського. Вони зайшли всередину Центру, пройшлися по бібліотеці і почали милуватися композиціями. А потім Саша помітив, що поруч з ними часто опиняється мецьє у джинсовому костюмі, який вже кілька разів намагався поспілкуватись з ними російською мовою. Дома їх суворо попереджали, щоб вони ні з ким не знайомилися. Однак цей мецьє дуже цікаво розповідав про Сальвадора Далі, Магріта і Міро російською мовою з легким акцентом... Це привернуло їх увагу, тим більше, що на батьківщині того часу було не так просто знайти видання про сучасний зарубіжний живопис. Вони розговорилися з незнайомцем. Він представився П'єром, нащадком російських емігрантів, і після перегляду виставки запропонував пригостити їх кавою з круасанами прямо там у кафе в Центрі Помпиду. Вони погодилися. За кавою зав'язалася жвава розмова. П'єр виявився великим знавцем живопису, знав багато митців, історію Парижу. Отож він запропонував показати ті місця, що знають тільки місцеві жителі. Та наші герої через день вже мали від'їжджати на корабель із зупинкою в Руані для оглядин знаменитого Собору, інших історичних місць.

Друзі вже поспішали, адже керівник дав їм всього три години на прогулянку, і до обіду треба було повернутися до готелю. Саша пішов у туалет, довго не міг його відшукати,

а повернувшись, побачив Яшу вже наодинці у дивно приголомшеному стані. Всю дорогу до готелю Яша мовчав, глибоко занурений у свої думки.

Увечері вони мали намір здійснити ще одну прогулянку, але керівник раптом передумав:

– Тебе, Яшо, з твоїм зростом видно здалеку, і я не хочу, щоб мені потім повідомили з посольства, що мій довгов'язий турист увесь вечір тинявся на Пляц Пігаль! Усі залишаються в готелі, вже пізно, нагулялися!

Туристи розбилися на групи, і в своїх кімнатах стали пригощатися прихопленими з дому горілкою, салом і ковбасою. Більш того, голова спілки художників і один з медичних професорів настільки розійшлися, що проігнорували наступного дня екскурсію на Монмартр і відвідування Версаля. А наймолодшому і найслабшому доценту стало зовсім погано, і він тинявся по Версальському парку в пошуках туалету. Його друг, полковник у відставці, відкриваючи другу пляшку і дивлячись у вікно своєї кімнати на представниць найстарішої професії, що прогулювалися в очікуванні клієнтів, коментував:

– Довго вони так не протримаються!

Було незрозуміло, кого це стосувалося: жінок, Парижа чи усього західного суспільства і його способу життя.

Яшавесь вечір дивно і загадково мовчав, що було не схоже на нього. А перед від'їздом з Парижа раптом зібрався з мужністю і тихенько прошепотів другові історію, яка його зтурбувала – виявляється, зроблені ним публікації про саморегулювання надвисокочастотних антенних решіток привернули увагу американських вчених, і П'єр запропонував Яші кинути все і залишитися на Заході. Щоб завчасно не піднімати метушню, необхідно було відокремитися від групи на вечірній прогулянці в Гаврі перед відплиттям лайнера. Корабель мав відправитися у будь-якому випадку, тому що інакше стягувалися великі штрафи. Яша остаточно не погодився, і йому надали можливість подумати, поки група дістанеться до Руану, де з ним

обіцяли зв'язатися. Його стан став зрозумілим. Сашу зачепило, що його вимірювачі щільності нікого не цікавлять. А з іншого боку, на відміну від Яші, який марив Заходом, він ніколи не збирався залишати батьківщину, хоча єврейське походження давало не аби які перспективи для цього. Треба розуміти, що це був початок вісімдесятих, і ніхто не міг уявити, що Радянський Союз розвалиться, а кордони відкриються. Тому пропозицію Яші можна було розглядати як єдиний шанс у житті, якого більше ніколи не буде. Але у Яші вдома залишалася родина...

Отже, рано вранці останнього дня перебування у Франції вони вирушили до Руану, де провели коротку екскурсію по місту. Руан відомий своїм приголомшливим собором, який свого часу славився найкрасивішою архітектурою у світі, Жанною д'Арк, французькою воїтелькою, національною героїнею, а також Сімоною де Бовуар, знаменитою феміністкою, подругою письменника Жана-Поля Сартра. У Франції її знають по літературних творах, а в усьому світі по скандальному фото Арта Шейя оголеної Сімони в Чикаго, яке свого часу опублікували на обкладинці журналу *Le Nouvel Observateur*, що наробило багато галасу.

Саша, великий шанувальник імпресіоністів, захоплювався знаменитим циклом картин Клода Моне «Руанський Собор». Коли Моне створював ті картини, він зацікавився темою передачі відмінностей світла у різні пори доби і року. Це пізніше стало одним з головних прийомів імпресіонізму, а Моне розвинув такий підхід у безлічі своїх лататтей (водяних лілеях), які він малював у знаменитому маєтку в Живерні до самої смерті.

Крім Собору, в Руані їх вразив годинниковий квартал – *Rue Gros Horloge à Rouen*. Великий годинник Руана, встановлений на міській вежі, виглядає розкішно і йде справно, незважаючи на те, що йому вже більше як п'ятьсот років. Він є символом міста і однією з найпопулярніших визначних пам'яток. Циферблат годинника – це поєднання синього, бордового і золотого кольору, причому деякі деталі або позолочені, або

зроблені з золота. Саме тоді старовинний настінний годинник став його мрією, і подарунок від дружини *le Roi a Paris* нагадав йому про ту подорож.

По закінченні екскурсії вони пообідали в *Brasserie Paul* на розкішній площі біля собору. Його власники пишаються тим, що саме сюди Симона де Бовуар ходила обідати, коли жила в Руані у 30-ті роки ХХ століття. В меню за порадою офіціанта вибрали знамените «Каченя на рожні по-руанські» і фірмовий нормандський яблучний пиріг, який був настільки апетитним, що навіть отруений доцент спробував його зі словами:

– Пиріжок я з'їм...

Але Яші, звичайно, нічого в горло не лізло.

Після обіду вони вирушили до Гавру. Перед завантаженням на корабель пройшлися по магазинах і ринку на пристані, а після вечері їх обіцяли випустити на прощальну прогулянку набережною Гавра. Відплиття до Лондона запланували на 23.00.

Яша ходив мовчки з якоюсь одержимістю в погляді. Він зібрав маленький рюкзак, щоб після вечері відразу йти гуляти. Саша нічого не питає, йому здавалося, що друг все вирішив – вони більше ніколи не зможуть побачитися.

Раптово на кораблі почалася метушня, керівник групи кілька разів виходив на вулицю похмурий, повертався назад, і врешті-решт сказав їм, що нікого не пустять на берег, а через дві години корабель має відійти. Пізніше з'ясувалося, що у одного з медичних професорів стався напад kleptomaniї. Він попався на тому, що намагався поцупити щось у портовому бугіку, і щоб уникнути неприємностей, прийняли рішення нікого не відпускати на берег. Але про це дізналися з часом, а з самого початку ніхто нічого не говорив, і друзів мучили різні сумніви. Яша половину ночі стояв на палубі і дивився на узбережжя Франції, що поступово віддалялося в тумані. Саша кілька разів виходив до нього і мовчки спостерігав за своїм другом, побоюючись, що той кине́ться у воду. Ні, Яша не кинувся.

Через багато років усе те, про що Яша мріяв, збулося – він поїхав у США, викладав в університеті і працював зі своїми антенними решітками. Згодом купив будинок на Західному узбережжі, де до сих пір живе з родиною в тиші і спокої. А Саша залишився у рідному місті, про що жодного разу в житті не пошкодував.

Альфред

Альберту Рафаїловичу Бушелю

– Привіт, професоре, я ще живий...

Дзвінок з США від давнього друга, про нього вже два роки нічого не було чути, і закрадалися невиразні погані припущення. Він відганяв їх від себе: адже Альфреду було за сімдесят, а в останні роки йому поставили кілька не дуже хороших діагнозів, з якими він, будучи сильною і впевненою в собі людиною, боровся в основному не ліками, а духом.

– Я вже думав про це раніше... Як справи, друже?

Вони обмінялися новинами про життя, дітей, спільних друзів. Альфред продав свій бізнес, купив будинок в Іспанії, багато подорожує, періодично приїжджає до США: лікуватися та відвідувати своїх дітей і онуків.

В країні, де вони жили і товаришували, Альфред пройшов весь виробничий шлях до провідного інженера і вченого на найбільшому металургійному заводі. Після розпаду радянської держави, вирішив емігрувати до США, де багато чим займався, заробляючи на життя, навіть ганяв трейлер з товарами у віддалені куточки Техасу і Мексики. І ось одного разу на набережній Балтімора він зустрів колишнього американського морського піхотинця без ніг, але на надзвичайно зручному багатофункціональному інвалідному візку. Альфред згадав, як страждав його батько-інвалід, у якого не було таких пристосувань. Тоді у нього відразу з'явилися ідеї. А треба сказати, що він завжди був видатним винахідником, мав безліч патентів і добре розумів, як налагодити виробництво різного обладнання для інвалідів. Він згадав про своїх колег-інженерів з заводського конструкторського бюро, яких розкидало по світу через крах виробництва, адже усіх їх можна зібрати... Звичайно, крім бізнесу, ним рухали гуманні цілі. І він відчу-

вав себе здатним не тільки розвивати цю корисну і благородну справу, полегшуючи страждання нещасних людей, але й займатися бізнесом, вибивати гроші з державних фондів, організувати виробництво, укладати контракти... Він знав, що впорається, тож водночас у нього сформувалося тверде бажання повернутися на батьківщину.

Справа була в малому – де взяти початковий капітал? Вистачить мільйона доларів, він продумав бізнес-план перед черговою прогулянкою з піхотинцем Гаррі, з яким вже подружився.

Гаррі до морської піхоти і В'єтнаму працював у прикордонному з Мексикою патрулі в Південній Каліфорнії і знав багато різних способів, як легальних, так і не зовсім, щоб заробити гроші. Його загнала до В'єтнаму не стільки романтика або військовий обов'язок, скільки необхідність покинути країну на деякий час. Все це не завадило йому, однак, лишитися доброю людиною – він багато страждав і бачив.

Коли Гаррі почув розповідь Альфреда про плани організувати виробництво обладнання для інвалідів, він глибоко замислився, а потім сказав:

– Гаразд, *duy*, я допоможу тобі отримати гроші. Ти ризикований, тим не менш везучий, тому у тебе все повинно вийти. Ніякого злочину не станеться, принаймні такого, який можна виявити, однак буде... один мільйон доларів! Лети до Тіхуани, ти знаєш де це місто на заході Мексики, недалеко від кордону. Купиш там трейлер, з тобою зв'яжуться – треба буде перевезти вантаж. Якщо пощастить, заробиш свій мільйон. Сподіваюся, тобі пощастить – ти дуже здібний хлопець, я багато чого бачив і знаю, що кажу. Коли повернешся, гроші будуть у мене.

– *Hey, gringo, are you friend of Harry?* – гукнув до нього лисий, чорно-засмаглий мексиканський старий в узгодженому місці на центральному бульварі Тіхуани Агукаліенте.

Машину завантажили якимись коробками з написами «Інструменти для ручної праці», оформили проїзні докумен-

ти – разом з причепом їх треба було залишити у Сан-Дієго за вказаною адресою.

Перед відправкою Альфред ретельно перевірів усі ящики і не знайшов там нічого забороненого і злочинного. Все відбулося так, як обіцяв Гаррі – кордон і весь шлях пройшли без ускладнень. Він доставив трейлер у Сан-Дієго, як домовилися. Там його чекав такий же засмаглий старий мексиканець, як той, з яким вони познайомилися у Тіхуані. Альфред навіть подумав, що це одна й та сама людина. Коли попрощався, то замість того, щоб вирушити до аеропорту і сісти у літак за квитком, заздалегідь замовленим Гаррі, сів у автобус та й поїхав до Лос-Анджелесу, а вже звідти полетів до Балтимору. Альфред – смілива людина, однак у Тіхуані він чомусь постійно відчував якусь небезпеку.

Гаррі привітався з усмішкою, проте трохи напруженою:

– Ти повинен був прилетіти учора?

Він дав паролі, вони разом перевірили рахунок – там дійсно була позначена сума у мільйон доларів.

Наступного дня вони домовилися зустрітися, щоб відсвяткувати вдалу угоду. Ввечері Альфред раптом здогадався, за що отримав мільйон, і, підхопивши дружину, першим же літаком полетів до Європи, а звідти відразу на батьківщину.

З інвалідним бізнесом все склалося саме так, як він задумав, і за кілька років Альфред став заможним, відомим і надзвичайно шанованим: займався благородною справою, а також заробляв на цьому неабиякі гроші. Він ніколи нікому не розповідав про мільйон, з якого усе почалося, і навіть найближчі його друзі не здогадувалися, за що йому заплатили ці гроші тоді в США. Через п'ять років він повернув гроші Гаррі, проте більше ніколи з ним не зустрічався. Коли прийшов час, Альфред покинув бізнес і вирішив провести решту життя у подорожах.

– Приїжджай до мене в Іспанію на Новий рік – ми побачимося, відсвяткуємо, помандруємо...

– Алику, дорогий, ти ж знаєш, що у мене все розписано на цілий рік: захисти дисертацій, конференції, лекції, отож маю все планувати заздалегідь...

– Приїжджай, професоре, і ти дізнаєшся, за що я отримав той мільйон, і що насправді сталося тоді у Мексиці...

І ось вони втрюх сидять на головній площі Севільї у ресторані біля собору: професор, Альфред і Гаррі. Завтра Новий Рік. Вони п'ють червоне андалузьке вино.

– То що ж ти тоді віз з Мексики, Алику?

– Так меблі якісь... Оснащення...

– А тоді за що мільйон?

– Він просто хотів допомогти, а я так просто не взяв би, і він це розумів. Тому і придумав такий сценарій.

– Чого ж ти тоді боявся?

– Але я ж не знав...

Вони засміялися, випили і подивилися на Гаррі. Той не знав їхньої мови, тим не менш усе зрозумів, тому також розсміявся та випив.

Будьте здорові, друзі!

Авасик

– Ти пам’ятаєш мене? — пролунав у слухавці далекий голос. – Це Альоша Васнецов, ми в дитинстві товаришували.

– Я пам’ятаю тебе, Авасику.

– Так! Це Авасик! Ти не забув... – Телефон замовк, здавалося, там навіть зітхали або плакали.

Йому вже розповідали в університеті, що кілька разів дзвонив якийсь давній друг з Шотландії, який прочитав інформацію на сайті, та не знав, як зв’язатися і просив мобільний або домашній номер телефону. Зрештою йому дали номер, і ось тепер – Авасик...

Звичайно, він його пам’ятав. Вони жили у сусідніх будинках і дружили у дитинстві. Чомусь на думку спало дві подробиці: як він був маленьким хлопчиком і приготував подарунок на день народження Авасика, а потім Авасик переплутав час, і коли він прийшов із подарунком, усі гості розійшлися, а Авасик поїхав до бабусі. Довгий час стукав у двері (до дзвоника тоді не діставав), нарешті йому відчинили, він передав подарунок, а потім ридав під дощем від образи. Він плакав лише кілька разів у своєму житті і пам’ятав, з якої нагоди. Ще згадав, що Авасик відразу після школи пішов до армії. Маленький і худорлявий, у дитинстві він взагалі був слабенький, і у дворі його доводилося захищати. Повернувся через два роки здоровенним хлопцем з рельєфними м’язами, майстром спорту з біатлону. Потім кудись поїхав, казали, що до балтійських країн, і тридцять років про нього нічого не було чути. І ось цей дзвінок з Шотландії.

– Як там Лох-Несське чудовисько? – Нічого розумнішого не спало на думку.

– Звичайно, це тут... Я читав, ти – професор. А я живу в старовинному місті Стірлінг, у мене є бізнес, два сини, ми тут вже багато років.

Авасик розповів, як жив в Ризі, закінчив інститут, у кінці вісімдесятих зайнявся бізнесом – почав виробляти спортивну зброю, досяг успіху. З розпадом Союзу росіянину стало важко жити в Латвії, і він переїхав з родиною до Шотландії, переніс туди бізнес. Двоє дорослих синів – один адвокат, а інший, член збірної Шотландії зі стрільби з лука, чемпіон Європи, зараз готується до Олімпійських ігор. Бізнес йде нормально, не те щоб особливо процвітає, криза все ж таки, але він не в біді. Зараз загалом все роблять його сини, і він майже на пенсії. І, звичайно ж, туга за батьківщиною...

– Я збираюся відвідати рідні місця.

– Приїжджай, буду радий, у мене великий будинок на березі річки. Згадай, як ми рибалили хлопчиками, а взимку гуляли з моєю бабусею по льоду...

– І я все боявся, що якщо крига розіб'ється, і ми потонемо, вона врятує тебе першим; як власного онука, а мене, можливо, не встигне! Так, я все пам'ятаю. У мене є запрошення від вашої федерації біатлону, я постачаю їм зброю, тому через два тижні буду в Києві і обов'язково заїду до вас.

І рівно через два тижні білий Ровер зупинився перед воротами і звідти вискочив сивочолий високий підтягнутий чоловік, в якому неможливо було впізнати маленького Авасика.

Перші два дні Авасик гуляв містом. Його цікавило все, як людину, яка тридцять років не була у рідних краях. Він розпитував про друзів дитинства, захоплював смакував забуті страви рідної кухні: борщ, вареники, деруни, домашню ковбасу, кров'янку, проте, на відміну від місцевих жителів, зовсім не пив... Авасик показав своєму другові зразки зброї, якими дуже пишався. У будинку був сейф для зброї, де знаходився старий Ремінгтон, з яким господар іноді полював, і гвинтівки поклали туди на час візиту і лишили ще якісь спеціальні кулі – гордість Авасика.

А на третій день ввечері, коли професор повернувся з університету, він застав Авасика, який сидів на горищі і дивився на околиці з мансардного вікна. Влітку пізно темніє, і з вікна

немов на долоні відкривалося перехрестя набережних вулиць і спуск до річки.

– Красиво, – сказав професор і подумав, як важко втратити батьківщину, однак Аवासик не підтримав цю тему:

– Ходімо поговоримо у твоєму кабінеті.

Вони спустилися з горища до кабінету, сіли в крісла біля каміна, і Аवासик раптом запропонував:

– Давай вип'ємо! У тебе є шотландський віскі? Я звик до нього.

Вони випили, Аवासик дістав з кишені світлину і запитав:

– Напевно, ти його знаєш!

Це навіть не було питанням, це була заява. Такою була інтонація. Звичайно, він знав його. Той був його найкращим учнем і близьким другом і партнером, тільки одного разу зрадив і ледь не погубив його. Минуло багато років, перш ніж Професор знову підвівся і повірив у людей.

Отже Аवासик почав свою розповідь. Одного разу, ще перебуваючи в армії, він потрапив до спеціального підрозділу, призначеного для виконання делікатних завдань у різних країнах. Він багато бачив і чимало знав. Життя склалося так, що довгі роки не виготовлення, а використання стрілецької зброї було його головною справою. Він був кілером, одним з кращих. Звичайно, діти про це не знали, вважали батька просто успішним бізнесменом. У принципі, так і було. Він працював у різних країнах, проте казав, що завжди знав, кого вбиває – лише негідників. Професор подумав, що вже чув це десь, в якомусь фільмі, – так завжди кажуть «чесні» вбивці. І зараз є замовлення на цю людину. Він дізнався про нього все: вовк у овечій шкурі, з тих, хто чинить зло зі сльозами на очах, а потім відмолує свої гріхи. Таких людей він особливо ненавидів і прийшов до висновку, що може взяти убивство на себе, а він не на усі замовлення погоджувався, давно хотів піти у відставку. Платять за це багато: і йому грошей вистачить, і віддячити своєму другові.

Замість пострілу почувся брязкіт, Авасик повернувся до професора, вони зустрілися поглядами. Сходами на горище піднімалися люди.

Коли Авасика забрали, Професор довго сидів у дворі і спостерігав, як граються його собаки, один чорний, а інший білий.

Бабка

Якось рано-вранці, коли я вийшов на прогулянку зі своїм собакою, я натрапив на кульгаву стареньку бабусю, яку давно не зустрічав. Років десять тому я часто бачив її упродовж прогулянок зі своєю попередньою собакою – далматинцем Орфеєм. Вона вигулювала біля річки злого бульдога, а сама здавалася на вигляд ще більш злісною, ніж її пес. Я помітив, що з роками вона нітрохи не змінилася зовні – безбарвне обличчя, сіро-сиве волосся, зібране в пучок, злегка нахилена вперед фігура, вона лише ще більше кульгала. Я ніколи не бачив посмішки на її обличчі. Мій активний безстрашний Орфей не любив того бульдога і гавкав при його наближенні, а старенька сварилася на нас з Орфеєм тихо, як мені здавалося, польською мовою. Однак одного разу, коли бульдог загубився, я допоміг їй знайти його. Багато років я її не зустрічав, а тепер знов побачив. Вона була без бульдога, мабуть, він вже закінчив своє коротке бульдоже життя.

Через кілька днів, гуляючи зі своїм давнім колегою-істориком, який знав все про наше місто і, гадаю, про всіх його мешканців, я знову побачив цю стареньку і звернув на неї його увагу.

– Ти знаєш її історію? — спитав він.

– Ні, яка тут може бути історія, звичайна стара, бабка з собакою.

– Ні, не звичайна...

Він на мить завагався і запитав:

– Ти що-небудь чув про Софію Корженівську?

– Ну так, відома співачка, виконавиця романсів. Я навіть одного разу слухав на старій платівці, як вона співала мій улюблений романс «Утро туманное»! Мене здивувало жіноче виконання цього романсу, який завжди мені вважався

написаним для чоловічого голосу. Я запитав про долю цієї співачки і дізнався, що вона була дуже популярна у Києві повоєнних років, а потім кудись зникла.

– Не зникла...

І він розповів:

– Вона була красунею. Її батько, полковник Корженівський, воював у польській армії у Познані і стикнувся з німцями 10 вересня 1939 року поблизу річки Бзура. Спочатку наступ було успішним, однак незабаром гітлерівці перейшли у контрнаступ, поляки зазнали поразки і були оточені під Варшавою. Войцеху Корженівському вдалося вирватися з оточення ще з трьома своїми товаришами. Вночі він з'явився у себе вдома у Варшаві. Місто вже горіло і було захоплене німцями. Войцех перепочив два дні і пішов у ліси, де пізніше вступив до партизанських загонів Гвардії Людової, воював у складі бригади Тадеуша Костюшка. Був убитий на Поліссі взимку 1943 року. Його дружина і дочка-підліток Софія, яка народилася в 1927 році, пережили війну у Варшаві. Їх будинок у центрі міста на Єрусалимських алеях згорів за часів Варшавського повстання. Деякий час мати з донькою жили на вулиці, переховувалися по підвалах. Не буду описувати їх сумні пригоди – у той час багато людей переживали таке. Мати Софії була українкою, і вони при першій нагоді після звільнення Варшави поїхали до київських родичів. Софії було вже сімнадцять. Вона була надзвичайно вродлива, володіла чудовим голосом і слухом. У Києві її прийняли до школи для музично обдарованих дітей при консерваторії. Її талант помітили, і вона стала вчитися у десятому класі, незважаючи на вік. Потім – в консерваторії по класу вокалу. Її навчала відома українська оперна співачка Марія Литвиненко-Вольгемут. Вона була улюблениця влади, володарка усіх можливих премій, перша виконавиця у радянських оперних театрах партії Турандот в однойменній опері Джакомо Пуччіні. Сама Марія визнала, що Софія Корженівська краще за неї співає партію Турандот. Відтак, Софія, красуня-співачка з ангельським голосом і незрозумілим походженням: від польського шляхтича і дівчини з родини

старої української інтелігенції (а її дід був помічником одного з генеральних секретарів Української Центральної Ради у 1917 році), після закінчення консерваторії почала виступати, але не на сцені оперного театру, а в естрадних концертах. Мати померла, родичі жили бідно, за радянською класифікацією, належали до старорежимної інтелігенції. Отож треба було заробляти гроші на життя, а у Київському оперному театрі з її походженням не можна було уникнути багаторічного животіння на другорядних ролях. Софія не хотіла їхати в провінцію, тому виходила на сцену естради та ресторанів. З її талантом і зовнішністю успіх був гарантований. І він прийшов, причому приголомшливий. Гроші, шанувальники, подарунки... Здавалося, що життя Софію нарешті балує. Вона з особливим шиком виконувала циганські романси, за що її, біляву і блакитнооку польську красуню, прозвали «білою циганкою». Також вона співала білогвардійський репертуар. Ну, а в 1953 році, перед самою смертю Сталіна, їй не пощастило: або вона відмовила якомусь впливовому залицяльнику, або заспівала чи сказала щось не те, у будь якому разі вона була заарештована, звинувачена у смертних гріхах проти радянської влади і відправлена до Сибіру. Вона підходила за всіма параметрами: дочка польського офіцера, внучка діяча Центральної Ради. До Колими чи Соловків не потрапила, а трохи ближче: до Забайкальської Бурятії. І провела там майже десять років. Потім її реабілітували, чомусь запізно, та вона отримала можливість повернутися до України. Про табори багато писали відомі автори – Шаламов, Солженіцин, Гінзбург і менш відомі. Дехто зламався, хтось загартувався, а були просто знищені люди. Ті, хто змогли вижити, поверталися до нормального життя. Софія повернулася, проте це вже була не та Софія Корженівська. Вона не співала. Красива блондинка перетворилася на побиту життям, кульгаву, немолоду, безбарвну і майже беземоційну жінку. Її тут ніхто не пам'ятав, вона нікому не була потрібна. Їй ніде було жити у Києві, і вона поїхала туди, куди не хотіла їхати молодою і красивою, кудись в провінцію. Їй допоміг прилаштуватися один з небагатьох

давніх друзів, що залишилися. Так вона потрапила до нашого міста. Мешкала у гуртожитку, працювала помічницею художника по костюмах. Потім у неї з'явилася кімната, але Софія завжди жила одна, принаймні, я так знаю. І мало кому могло лестити знайомство з нею, колишньою зіркою, після таборів. Згодом почала підробляти, прогулюючи чужих собак. Їх вона любила з дитинства, і, на диво, після ув'язнення чомусь стала любити ще більше. Хто може знати усі тонкощі, причини і наслідки поворотів чужої долі, особливо такої, що видалась Софії Корженівській, яка роками майже ні з ким не спілкувалася.

– Ось, хто вона, твоя бабка з бульдогом.

Я ніяк не реагував і не коментував – усе це було занадто приголомшливо.

Через кілька днів вранці я знову зустрів її. Вона йшла, сутулячись, не піднімаючи голови і трохи кульгала, така ж безбарвна, худа і беземоційна. Коли ми зрівнялися, я несподівано сказав:

– Добридень, пані Софіє!

Вона підвела голову, пильно подивилася на мене, посміхнулася (або мені здалося) і пройшла повз мене далі.

Брехун

– Я дам тобі грошей, Зюзя, – сказав Кіпіш. – Я пам'ятаю, як твоя мама, тітка Роза, підгодовувала мене у дитинстві. Тому і я зараз тебе трошки підгодую.

Монгольські очі Кіпіша хитро блиснули. Кіпіш був другом дитинства Зюзі, навіть не другом, а скоріше сусідом – вони з матір'ю, п'яничкою, але охайною жінкою, жили у провулку поруч з великим будинком Зюзиних батьків. Мати Кіпіша, якого насправді звали Славиком, кілька разів на тиждень прибиралася у них. Славик крутився там же з ранніх років, поки не вкрав срібний футляр для папірос Зюзиного тата, після чого наводити порядок приходила вже інша жінка. Зюзя завжди заздрив Кіпішеві, який гуляв, коли і де хотів, пив воду прямо з-під крана, чого Зюзі категорично не дозволялося робити. Кіпішем його почали називати ще у молоді роки, а з часом, після ув'язнень, яких було кілька, це стало його злодійським прізвиськом.

Мама народила Зюзю літньою жінкою, коли вони з чоловіком вже не сподівалися на таке диво. Батько Зюзі був військовим і майже весь свій час проводив на службі, а вдома здавався тихим і м'яким чоловіком, який був сильно задоволений народженням хлопчика.

Зюзя ріс добрим, у міру слухняним, можливо, занадто спритним, але доброзичливим хлопчиком, який чув і робив тільки те, що хотів. Його навіть не називали «жидівською мордою» на вулиці в дитинстві, як він стверджував у зрілі роки. Адже усі єврейські діти стикалися з цим більшою чи меншою мірою. Це пояснювалось тим, що він з батьками жив у районі, населеному військовими і робітничими родинами. У стосунках були прості звичаї та побутовий антисемітизм у тому числі, що не заважало дітям дружити та проводити час разом.

Отже, Зюзя виріс. Похилі батьки душі не чули у своєму синові, а він дорослішав і ставав гарним – великий ніс, що виріс навіть швидше за хлопчика, живі чорні, трохи бігаючі, очі, приємний хриплуватий тембр голосу, розслаблена хода, як на шарнірах, витончена манера красиво вигинати руку з виставленим мізинцем, тримаючи сигарету, а на середньому пальці блищав перстень.

Він любив напускати на себе загадковий вигляд і тоді на його обличчі грала напівусмішка Мони Лізи.

Дрібний боягуз, постійний брехун, прикидався чарівним, міг улесливо дивитися прямо в рот співрозмовнику, який з якоїсь причини йому потрібний, і підтакувати:

– Так, так, звичайно!

Його переконливі історії про себе завжди були значними: родич президента (всіх президентів), друг Висоцького (батьки служили разом, майже пройшли всю війну поруч один з одним) – це далеко не всі подробиці його біографії!

Брехав він навіть тоді, коли не було приводу і користі брехати! І робив це майстерно.

На питання: «Ви ж обіцяли?!», – завжди була одна й та сама відповідь (не дослухуючи співрозмовника):

– Так, справу зроблено... воно у мене вдома... (або у бабусі, або... що завгодно...).

Книжок не читав, був напрочуд безграмотним, проте гарно малював. Дійсно мав талант, що помітили ще в художній школі, але через лінощі в основному малював карикатури, а в юності – плакати... Краще за нього ніхто не міг зобразити Леніна на великому прапорі або стенді, за що отримував непогані гроші на «шарашках».

У період великого перелому від радянської влади до капіталізму Зюзя прибавився до кількох своїх друзів, яких супроводжував успіх в комерційних справах. У підсумку зайняв досить хлібне місце, де в його обов'язки входило вирішення питань, що вимагають хабарів і підношень. Хабарі

брав і давав з великим задоволенням, частина з них завжди прилипала до його рук. Деякий час це було вигідно, та ситуація змінилася, бізнес став цивілізованим. Зюзі було все складніше виправдовувати своє існування і «кроїти» доходи – усі вже рахували гроші, і йому доводилося дійсно працювати. А він звик жити широко і тягнувся до успіху в бізнесі разом з розумними і заможними друзями. І родина вже сприймала його за іншу людину, серйозного керівника і бізнесмена, однак він лишався все тим же дрібним хитруном-брехуном... Доводилося підтримувати свою репутацію і десь отримувати гроші. Або взяти один раз, але багато... Він не мав надто чіткого уявлення про те, що таке «багато». Коли його одного разу запитали у ті роки, якою зарплатньою він буде задоволений, Зюзя відповів: «Тисяча доларів на місяць!». І завмер...

Тому кілька десятків, а тим більше сотень тисяч доларів, здавалися йому величезною сумою. Це була середина дев'яностих, коли капітали тільки формувалися, а уявлення про масштаби і реальні умови ведення бізнесу тоді були досить туманними.

Отже Зюзя придумав аферу. Зовсім випадково, перебуваючи в офісі свого давнього друга, він зустрівся із його родичем, москвичем, про якого було відомо, що він дуже багата людина, і приїхав скуповувати молочні заводи. Москвич мав намір побудувати тут бізнес з продажу цінного експортного продукту – сухого знежиреного молока. У мегаполісі на той час було багато вільних грошей, швидко з'явився капітал, і його доводилося кудись вкладати.

Однак для того, щоб продати молочний завод москвичеві, необхідно було його мати! Зюзя відразу згадав про старого узбека, який приїхав в Україну багато років тому, просунувся по службі і керував об'єднанням молочної промисловості в радянські роки. Одного разу Зюзя вирушив з ним разом у круїз. Не те щоб потоваришував (все ж таки вони були різного віку і положення), але настільки зблизився, що міг звернутися з пропозицією. Узбека, на ім'я Карім Рахматович, в

народі називали Карімом-Молочником. Карім погодився допомогти, звичайно, за відсоток від майбутнього Зюзиноного навару. Він запропонував гарний молочний завод у райцентрі Мамайгороду, де директором був старий єврей, його друг. Цей завод вийшов з молочного об'єднання, акції належали частково директору, але у більшості були розпорошені у нинішніх і колишніх співробітників молочного комбінату. Це були жителі Мамайгорода і навколишніх сіл, які певного часу вклали свої приватизаційні сертифікати в акції заводу. Особливого доходу на ці акції ніхто не мав. Адже для того, щоб стати прибутковим, заводу потрібні були інвестиції, модернізація, маркетинг. Для заволодіння контрольним пакетом акцій необхідно придбати більше шістдесят відсотків від загального обсягу. Це здавалося цілком здійсненним завданням, проте його розв'язання вимагало організації і грошей. Зюзя з москвичем вирушили до Мамайгороду. Москвичу завод сподобався (за чутками, він володів мережею таких заводів у Росії). Було названо запаморочливу цифру у чотириста тисяч доларів, яку той був готовий сплатити за контрольний пакет акцій. Зюзя порахував, за скільки він може купити акції, і виявилось: навіть при його скромних здібностях у математиці очевидно, що сума витрат не перевищувала ста тисяч! Досить, щоб подякувати Каріму-молочнику, і... Діаманти, малинові піджаки, шикарні автомобілі, екзотичні країни, красиві жінки промайнули у Зюзиній голові... Він ледве зміг опанувати себе, сів (коліна затремтіли і стояти стало важко) і, витираючи піт з чола, почав думати, де взяти ці початкові сто тисяч. Москвич сказав: з'явиться контрольний пакет акцій – буде предметна розмова. До друзів по бізнесу Зюзі звертатися було проблематично, він вже десь підвів кожного з них, та спробувати все ж можна... Він намагався, ходив, просив, ніхто не хотів з ним зв'язуватися. Тоді він прийшов до Кіпіша. І Кіпіш дав, «підгодував», як він висловився, але сказав:

– Сотню візьмеш, сто п'ятдесят за три місяці віддаси, а не повернеш... Хоча мені і мертві віддають, – і хитро засміявся.

Зюзя вже чув щось подібне, у той момент він нічого не хотів, ні грошей, ні молокозаводів, Кіпіш, помітивши це, обійняв його і додав:

– Жартую, звичайно, віддасиш... ми ж з тобою друзі, носатий!

І Зюзя взяв гроші.

Купівлю акцій організували через одного знайомого директора інвестиційної компанії – дуже розумного алкоголіка Сергія Михайловича. Щодня команди покупців виїжджали до Мамайгороду і околиць, все йшло, начебто, добре. Поступово чутки про покупку раніше мало кому потрібних акцій прокотилася по району, і вони подорожчали. Ста тисяч не вистачило, Зюзя позичав в усіх, хто ще міг йому чимось допомогти. Він постійно дзвонив москвичу, який підтверджував свою пропозицію, приїжджав до міста кілька разів протягом двох місяців і спостерігав за Зюзиною метушнею.

Зюзя засиджувався допізна у своєму кабінеті і рахував. Останнім часом він уперше в житті інтенсивно займався розрахунками з калькулятором в руках. Виявлялося, що в будь-якому випадку навіть при двократному збільшенні вартості покупки він опиниться у великому вигапі, а також можна ще поторгуватися з москвичем. А потім настав день 10 серпня 1998, Зюзя запам'ятав цей день на все життя. Напередодні подзвонив Кіпіш, у якого Зюзя за додаткові двадцять тисяч доларів випросив ще місяць розстрочки, і настрої був неспокійний. Після підрахунку результатів чергового дня покупки у нього на руках було шістьдесят два відсотки акцій Мамайгородського молочного комбінату. Він схопив телефон і зателефонував до Москви. Там ніхто не відповідав. «Дивно, – подумав Зюзя, – ми розмовляли тиждень тому...». Телефон москвича мовчав і наступного дня, і пізніше. Зюзя не їв і не спав, тільки курив. Через тиждень прем'єр-міністр Росії Кириєнко оголосив дефолт.

Грошей, що залишилися, вистачило, щоб втекти...

У рідному місті про Зюзя більше ніхто не чув, його не могли знайти навіть люди Кіпіша. Стара тітка Роза живе одна з містером Альцгеймером і поняття не має, хто навколо неї. Іноді вона думає, що приходить Зюзя...

Після покупки акцій і втечі Зюзі молочний комбінат зупинився, акції залишилися у інвестиційної компанії, яка потім збанкрутувала, а через роки опинилися в одному з банків. У кінцевому підсумку завод успішно модернізували і запустили, проте, це вже зовсім інша історія.

А біля теплового моря у далекій і спекотній країні часто на набережній можна зустріти літнього чоловіка з сигаретою в елегантно вигнутій руці з відставленим мізинцем. Він сидить на лавочці, просто мовчить і дивиться вдалину, де в'ється молочно-білий туман. Усі знають його як приємну і доброзичливу людину, яка малює красиві портрети... І бере недорого...

День виборів

Аркадій Миколайович був відповідальною особою – заступником секретаря партійного комітету інституту. Високий, худорлявий, навіть кістлявий чоловік, який більшу частину життя провів в армії, де дослужився до звання підполковника. Я не знав, в яких військах служив Аркадій Миколайович, але мені здавалося, що це піхота або, в крайньому випадку, артилерія. У той час я навчався у цьому ж закладі, а закінчивши його, пройшов військову службу. Демобілізувавшись, влаштувався на роботу в цей же інститут, інженером на кафедрі, де почав готувати дисертацію. Робота в інституті для мене, хлопчика з педагогічної родини, стала природним продовженням моєї кар'єри. Молоді люди, які хотіли чогось досягти у ті роки, ставали головними виконавцями громадських доручень, чи то поїздки у колгосп, чи суботники або чергування вечірніми вулицями з червоною нарукавною пов'язкою у складі добровільного народного загону. Одним з головних публічних заходів вважались вибори до рад народних депутатів. Це був самий початок вісімдесятих років минулого століття, і кінця «застою» ми ще не бачили. Чесно кажучи, і не очікували (не вірте тим, хто зараз вихваляється, що передбачав кінець СРСР – ті, хто його передбачав, мабуть, були, але навряд чи вони про це висловлювались). Вибори завжди закінчувалися очікуваним результатом, але відповідна організаційна робота вимагала значних зусиль. Отже мене, молодого інженера, призначили заступником голови дільничної виборчої комісії. Звичайно, я не міг відмовитись. Це було надто відповідальне доручення – роботу виборчої дільниці контролювало багато начальників та інспекторів. Головним контролюючим органом виступав партійний комітет інституту. Секретар партійного комітету Юрій Іванович здійснював в основному загальні управлінські та представницькі функції, а організаційна робота була за Аркадієм Миколайовичем. Я, що служив у батальйоні зв'язку

повітряної армії, знайшов його не схожим на льотчиків або зв'язківців. Навіть на танкістів, які розташовувалися поруч з радіопередавальним центром, куди я їздив чергувати, він не виглядав. Піхота або, на крайній випадок, артилерія, а може бути, політпрацівник? Ні, більше схожий на піхоту. Аркадій Миколайович нагадував прозорий швейцарський годинник, і, коли він розмірковував, по його обличчю чітко позначалася робота механізму, обертання мозкових передач і перемикання реєстрів і тумблерів. При цьому він являв зразок чесного комуніста у партійному сенсі цього слова. Мені одного разу довелося спостерігати, як він ляв чоловіка бухгалтерки інституту, яку засудили за підробку платіжних документів. Протягом кількох років вона крада гроші, які люди сплачували за проживання у гуртожитку. Її заарештували і засудили, а чоловік продовжував працювати в адміністративно-господарській частині інституту. Аркадій Миколайович, підносячись над цим маленьким чоловіком, своїм низьким, трохи потріскуючим голосом промовляв:

– Розумієш! Ти що, не міг її зупинити! Розумієш! Це ж твоя дружина! Розумієш!

І той чоловічок у відповідь щось невиразно бурмотів.

У день виборів я приїхав на дільницю о п'ятій годині ранку, а о шостій мав прибути черговий автомобіль. Я вже не пам'ятаю, для чого він використовувався, чи для того, щоб підвозити на ділянку літніх людей, чи тих, хто не в змозі приїхати, чи для того, щоб відвозити до вищих інстанцій звітні протоколи і документи. Звітність у ті часи була дуже суворою, і я пам'ятаю, як на тих самих виборах від нас вимагали дати проміжну кількість виборців, і ми назвали її у відсотках, але без десятих, за що підпали під гнівну обструкцію з боку завідувача кафедри історії КПРС, який контролював цей процес. Машина мала прибути о шостій, однак вона не приїхала. Ділянку розмістили у другому гуртожитку інституту, поблизу від головного корпусу, в якому знаходився партійний комітет. З усіх питань я мав звертатися туди. Я почекав до восьмої ранку і пішов до партійного комітету. Перед дверима зустрів Аркадія

Миколайовича і доповів йому про відсутність машини на ділянці. Він відповів, що треба знайти Юрія Івановича, який має вирішити цю проблему.

Аркадій Миколайович відвів мене до партійного комітету, сів за свій письмовий стіл, обставлений телефонами і завалений паперами, і почав дзвонити. Спочатку він зателефонував у четвертий гуртожиток, де знаходилася ще одна інститутська виборча дільниця – Юрій Іванович збирався туди вранці по дорозі з дому до інституту. Там відповіли, що він вже пішов від них і попрямував до партійного комітету. Це здивувало Аркадія Миколайовича:

– Ми у партійному комітеті, а його тут немає! Можливо, він пішов на третій поверх до штабу виборчої кампанії. Я зателефоную туди.

Він набрав номер:

– Добрий день, це штаб? Мені потрібен Юрій Іванович, тут машина не приїхала на дільницю в другий гуртожиток!

Вони щось відповіли, і він із слухавкою в руці став чекати:

– Вони зараз його знайдуть.

У той момент двері партійного комітету відчинилися і зайшов Віктор Климович – завідувач кафедрою охорони праці, дисциплінований і надзвичайно відповідальний співробітник, який працював на цих виборах у виборчому штабі.

– Аркадій Миколайович, є терміновий телефонний дзвінок, шукають керівництво, треба вирішити негайну проблему на ділянці!

Аркадій Миколайович, вказуючи на слухавку в руці:

– Не можу, чекаю тут Юрія Івановича. Скажи їм, нехай вони передзвонять мені сюди.

Віктор Климович помчав виконувати наказ, але через пару хвилин знову з'явився:

– А я не пам'ятаю номера вашого телефону. Будь ласка, надиктуйте мені.

Аркадій Миколайович почав диктувати, Віктор Климович ретельно записував, а телефон усе мовчав.

– Напевно, шукають... ну, вони його знайдуть.

Через пару хвилин Аркадій Миколайович щось почув по телефону:

– Так, диктуйте, я записую.

Він, перепитавши кілька разів, виписав на аркуші паперу низку цифр і почав набирати, ретельно звіряючись із записаним.

– Сказали, що там я обов'язково знайду його... – Аркадій Миколайович через хвилину роздратовано кидає: – Зайнято...

Почекав пару хвилин і знову набрав. Знову з жалем:

– Зайнято...

Аркадій Миколайович розлютився, почервонів, інтонації стали голоснішими та більш дратівливими. Він телефонував знову, потім знову, але номер постійно був зайнятий. Старий служака продовжував дзвонити і дзвонити, а я вже здогадувався, що відбувається. Це тривало п'ятнадцять хвилин, а потім щось клацнуло у мозковому механізмі Аркадія Миколайовича, він подивився на цифри на аркуші і сказав:

– Ой... це ж я сам собі телефоную... Розумієш!

Зрештою Юрій Іванович з'явився, і машина приїхала, і ті вибори пройшли як годиться, і депутатів обрали, що не віддалило краху існування радянської влади. Після цього я ніколи не був у виборчих комісіях, і зовсім не засмучений цим. Відтепер вибори проходять настільки бурхливо і пристрасно, під наглядом партійного комітету не однієї партії, що, напевно, там трапляється ще більше анекдотичних ситуацій. Хтось розповідь... якщо захоче.

День Радіо, або Декан заборонив

*До п'ятдесятиріччя радіотехнічного факультету
Вінницького національного технічного університету*

У кожної людини є маленька батьківщина – місце, де вона сформувалася, звідки почалося її доросле життя. Для мене таким місцем став радіотехнічний факультет Вінницького політехнічного інституту (так тоді називався наш університет). Тут життя піддало мене першим дорослим випробуванням, тут з'явився справжній інтерес до професії науковця, перша любов, дружба, спорт, поїздки до колгоспу, студентські вечори...

Я завжди мав сильну тягу до творчості – навіть у школі я захоплено займався КВН і був капітаном шкільної команди, яка в ті часи була найкращою в місті. Ми прагнули ставити вистави, писати вірші. Ймовірно, здебільшого це пов'язано з тим, що в нашій школі існував клуб старшокласників «Факел», який створила чудова вчителька літератури Ета Самойлівна Фрідман. Саме вона вперше познайомила нас з поетами Срібного Віку, імпресіоністами і багатьма іншими митцями. Там я почув, що є такі письменники, як Булгаков, Гашек, Ільф і Петров, хоча я чимало читав і, користуючись можливостями батька, професора історичного факультету педагогічного інституту, годинами просиджував у книгосховищі інститутської бібліотеки. І навіть змолоду мріяв про кар'єру журналіста, але моя любов і здібності у математиці взяли гору, і я, подолавши болісний вибір між Вінницею і невідомістю перебування у столиці (а я як переможець низки математичних олімпіад мав запрошення на факультет прикладної математики МГУ), вступив до нашого інституту. Тоді вважалося, що найпотужнішу математичну підготовку дає саме радіотехнічний факультет, оскільки комп'ютерна інженерія – це щось фантастичне, факультет автоматики здійснював тільки перший набір, мій майбутній керівник і завідувач кафедрою професор Маліков

нещодавно приїхав до Вінниці, а кафедра, яку я згодом очолював близько тридцяти років, тільки створювалася.

Отже, я вступив вчитися на спеціальність 0701 «Радіотехніка».

Зараз розповім не про навчання і шлях до науки, хоча, звичайно, найбільше з того, чого я пізніше домігся, було закладено моїми університетськими викладачами: Юхимом Авдійовичем Карповим (до цього дня вважаю його найкращим методистом в історії нашого університету), Левом Наримановичем Гейвандовим (від нього я навчився основам тензорного числення і функціонального аналізу і, зізнаюся, хоча зазвичай в математиці мені все давалося легко, тут доводилося напружуватися), Станіславом Олександровичем Курковим (пояснив мені, як насправді усе відбувається у радіоприймачах) і багатьма іншими.

Як я вже казав, мені подобалося брати участь у постановках студентських «капустників». Ще першокурсником я увійшов до складу знаменитої команди КВН, яка взимку 1973 року обіграла команду медичного інституту. Так трапилося, що КВН надовго закрили, а за перший же виступ на «Гуморині» мене мало не виключили з комсомолу, що тоді майже однозначно приводило до відрахування з інституту. Партиєне керівництво побачило у нашій виставі сатиричне перефразування цитати Леніна, тексти якого в Радянському Союзі вважалися священними. Після заборони КВН творча енергія студентської молоді знайшла віддушину у виставах, які пару раз на рік ставилися з нагоди знаменних дат. Головним святом на нашому факультеті вважався День Радіо. Отже, до чергового Дня Радіо (якщо я правильно пам'ятаю, це був 1976 рік) ми підготували цікавий спектакль, одним з головних героїв якого виступала ряба у яблуках кобила Бетті. Кобила складалася з двох хлопців, вкритих попоною, а роль її голови виконував один рудоволосий студент з виразною конопатою фізіономією і характерною мімікою. Реклама про появу кобили на сцені нашого інституту («Вперше на сцені ВПП! Тільки у День Радіо! Ряба в яблуках кобила Бетті!») заздалегідь була виставлена,

отже, усі студенти з нетерпінням чекали нашого виступу. Студентські вечори завжди значилися однією з головних подій інституцького життя. Тоді ми змагалися з енергетичним факультетом, де також зібрали потужну студентську команду, а декан, Давид Беглярович Налбандян, надзвичайно підтримував їх. Усі виступи перед виходом на сцену приймала оглядова комісія керівництва факультету. Деканом нашого факультету був чудовий Борис Леонідович Рудницький. І ось він, добрий і м'який чоловік, прийшов на репетицію, переглянув виставу і сказав:

– Все нормально, але приберіть кобилу!

– Як прибрати?! Її чекає весь інститут, реклама висить давно! — вигукнув я.

– Приберіть! Вона вульгарна і не смішна, ніхто цього не зрозуміє!

– А що ми скажемо людям?

– Так і скажіть – декан заборонив!

Що нам було робити? Слово декана – це закон для студентів!

І ось у День Радіо на сцені з'являються два ковбої (одного зіграв я, а іншого – студент Дмитрієв), і починається діалог:

– Я ставлю сто доларів проти твого старого капелюха, що ти не осідлаєш мою рябу в яблуках кобилу Бетті!

– Хто? Я не осідлаю твою рябу в яблуках кобилу Бетті!?!

– Так, ти не осідлаєш мою рябу в яблуках кобилу Бетті!

– Чому?!

– А тому, що декан заборонив!

У цей момент відчиняються задні двері в глядацькій залі, кобила Бетті вривається і несеться по проходу з криком:

– Як заборонив? Як заборонив?

А з-за лаштунків назустріч їй вискакує чоловік у чорному костюмі з табличкою «Представник деканату» і кричить:

– Забирайся звідси! Це заборонено! Це вульгарно! Ніхто не сміється!

А публіка котиться від сміху.

Він намагається виштовхнути кобилу із залу, вона навіть падає в прохіді, а я волаю зі сцени:

– Не чіпайте кобилу! Краще стягніть з мене стипендію, але не чіпайте тварину!

Зрештою, «Представник» виштовхує кобилу, а в дверному отворі повертається і каже:

– А ви, Кветний і Дмитрієв, завтра прийдете до мене у деканат!

Наступного ранку мене викликав Борис Леонідович. Він не кричав і не лаявся, а лише тихо спитав:

– Що ти зробив?

– Те, що ви сказали, – декан заборонив!

Борис Леонідович подивився на мене, потім у вікно, знову на мене, і сказав два слова:

– Йди звідси.

Я пішов, а ряба в яблуках кобила Бетті ще не раз з'являлася на сцені нашого інституту. Саме з нею в гуртожитку №1 відкривалося перше студентське кафе «Айвенго», надзвичайно популярне у ті роки. А на відкритті кафе лицар Айвенго в'їжджав верхи на кобилі Бетті, яку ні я, ні ті, хто її колись бачив, ніколи не в змозі забути!

Дядько

Моїм армійським друзям

Він народився великим, товстим, рожевим і відразу сердито заверещав. У лікарні його матері, тендітній жінці, не вистачало для нього молока, і сусідки підкормлювали своїм, через те, що їх власні діти були мляві і швидко наїдалися у порівнянні з ним. Медсестри називали його Дядьком за розміри, апетит і потужний, від народження басовитий голос. Так він ріс, і це було для нього непросто, адже прізвиська «товстий, жирний, кабан...». не сприяють психічному розвитку дитини, хоча можуть загартувати, якщо не зруйнують, її психіку. Він завжди мріяв схуднути, але хороший апетит, турботливі бабуся і мама і, головне, гени. Дід і тато були кремезними, і навіть прадід на давньому, ще дореволюційному, фото виглядав велетнем, на якому лопався костюм, а капелюх на величезній голові у поєднанні з товстою шиєю зі складками виглядав безглуздо. Отже, схуднення лишалося практично нездійсненою мрією.

Проте постійне глузування дітей його не розлютило, і він ріс доброзичливим товстим хлопцем, який ні на кого не ображався. Через розміри його не били, ну хіба що іноді хтось давав пендаля по його масивній дупі, однак такі пендалі отримували і інші хлопці. Зоряний час Дядька, а насправді його звали Петро, настав, коли дворове цуценя впало у водний люк, кришку якого діти не могли відсунути. Щеня скиглило а діглахи безпорадно скупчилися навколо люка. І тоді Дядько напружився, відтягнув люк, і цуценя врятували. З тих пір він став шанованим хлопчиком – тепер його взагалі ніхто не ображав і навіть рідше дражнили. Вчився він добре, проте все робив надто повільно, через що часто на уроках не встигав вчасно записувати і виконувати завдання. Саме тому він рідко отримував оцінки вище четвірок. На фізкультурі йому теж було непросто – швидко бігати був не в змозі, йому важко

було підтягнути товсте тіло на перекладаєні, він зісковзував з колоди, а перекиди або стрибки через козла перетворювалися на відбиття задньої частини тіла. Петро любив читати – Жюль Верн, Майн Рід, Дюма. Ще він збирав марки, любив подовгу розглядати крізь лупу екзотичних дивовижних тварин з далеких країн. Він закінчив школу на четвірки. Отже, мав вступити до інституту – йому було байдуже, на яку спеціальність, і, коли один з друзів покликав його податися разом на радіотехніку, він пішов. Вчитися було не важко, але проблеми існували... Він поступово звикав до чужої йому спочатку радіоапаратури, згодом став розбиратися в підсилювачах і радіоприймачах, навіть щось там паяв. Йшли роки навчання – він знайшов друзів, їздив у колгосп і будівельний загін, трохи займався штангою і шахами, а куди ще йому йти такому великому і незграбному? Все йшло нормально... Це було його улюблене слово. На всі питання він відповідав найчастіше: «Нормально...».

Після інституту Петро опинився в армії – вони з друзями вирішили відразу піти до военкомату. Він не вважав за можливе «косити» від армії, його виховував батько, простий бухгалтер, який пройшов війну в піхоті і рано помер. Мати була вчителькою музики. Під час війни мама і бабуся покинули своє маленьке українське містечко в останніх ешелонах, у палаючому Сталінграді дивом зуміли перетнути Волгу і два роки провели в Ташкенті. Там бабуся тяжко захворіла на малярію, мама працювала на фармацевтичному заводі, а вечорами виступала зі скрипкою в філармонії. На батьківщині нічого хорошого для них упродовж окупації не світило. Усі родичі, які не наважилися або не встигли евакуюватися, були вбиті нацистами. Тому уникати військової служби в його родині вважалося неприпустимим – він пішов служити. Звичайно, він і його друзі думали, що потраплять в один і той же підрозділ, проте вийшло інакше. Петра, як фахівця з радіотехнічною освітою, відправили до батальйону зв'язку в українське село Болотне, але за тисячу кілометрів від рідного міста.

І він служив – їздив на чергування на спеціальний передавальний центр до лісу, налаштував станції за командами з центру управління. Це була цілком нормальна служба, та Петрові було нелегко: його мучила алергія, він натирав ноги, важко вкладався в спортивні нормативи (біг, підтягування на перекладині...). Велика кількість незнайомих людей його трохи лякала, адже він звик до спокійного життя вдома з матір'ю і спілкування в студентському середовищі. Тут було інакше. Однак Петро регулярно писав листи матері, де головною фразою було: «У мене все нормально». Його рота розміщувалася на першому поверсі двоповерхової будівлі, другий поверх якого займали казарми водіїв. Слід зазначити, що серед зв'язківців були в основному неконфліктні спокійні хлопці різних національностей, проти серед водіїв зустрічалися всілякі люди.

Це була середина сімдесятих років, коли вважали за краще створювати багатонаціональні військові колективи. Тому в так званому передавальному взводі у Петра служили росіяни, українці, євреї, білоруси, казахи, молдавани, литовці, узбеки, кілька азербайджанців, грузин – каптерник з гарним ім'ям Оліфанте... Простіше сказати, які національності там не були представлені, мабуть, вірмен і бурятів чомусь не було... Шляхи між ротами перетиналися і солдати спілкувалися між собою в ідальні, на обов'язкових тоді політичних заняттях і у вільний час. Також разом ходили в караули.

Серед водіїв служив солдат на ім'я Горб, родом з Туркменістану, але за національністю росіянин. Сутулий, довгорукий білявий хлопець з хрипким голосом і маленькими, глибоко посадженими очима, які починали дико крутитися, як тільки Горб збуджувався. За поведінкою і хапаннями він нагадував блатного – можливо, сам сидів по малолітству або походив з такої родини. Дядька він активно не любив – товстого (той навіть на армійських харчах не сильно схуд), миролюбного і, на перший погляд, якогось беззахисного, хоч і великого розміру. Горб активно чіплявся до нього – то штовхне, то якось гидко назве... Петро намагався ніяк не реагувати – йому не

подобалася бійка, і він не вмів битися, але пару разів мало не схопився з Горбом.

Одного разу Петро опинився у караульній групі для охорони гауптвахти. Їм треба було замінити охоронців, які чергували попереднього дня. Серед них був і Горб. Коли черговий лейтенант привів їх на гауптвахту, відразу стало зрозуміло, що щось не так. Сержант вискочив і щось тихо, однак збентежено, почав доповідати лейтенантові. Виявляється, Горб отримав листа – щось там сталося вдома, як потім сказали, що його молодшого брата зарізали. Тому він напився з ночі – самогон легко можна було отримати у місцевих жителів. А вранці влаштував погром у вартовому приміщенні і замкнувся там із зарядженим автоматом. Такі випадки траплялися в армії, незадовго перед тим в їх роті маленький молдаванин з чудним прізвисьмом Мурзик намагався повішати через те, що його дівчина в рідному селі вийшла заміж. А після цього Мурзик дуже не хотів комісуватися, щоб не повернутися додому бракованим.

У приміщенні гауптвахти Горб був не сам – з ним чергував туркмен Байрамов, спритний хлопець, який часто таємно куриє травку, що надсилали з дому, а потім довго сидів з абсолютно пустими очима. Байрамов мовчав, мабуть, обкурений, а Горб уже двічі висовувався з вікна, погрожуючи АКМ і кричав:

– Пішли всі на х...р, я вб'ю того, хто наблизиться. Несіть пляшку, або я розстріляю Байрама!

Гауптвахту швидко оточили, і чекали на прибуття спеціального підрозділу. Горб стріляв у повітря і кричав. Тому поки вирішили принести пляшку. Віднести її до дверей гауптвахти визвався чомусь Дядько. Двері відчинилися, за ними виник Горб і спрямований на Петра ствол:

– Це ти, жидяра! — хрипко сказав Горб, дивлячись на Петра своїми маленькими очима, які несамовито оберталися.

Петро не мав ніякого відношення до євреїв, але п'яному Горбу було байдуже. Він потягнувся до горілки, Дядько зробив крок уперед, правою рукою відвів ствол автомата, лівою (він

був правшою, але ліва завжди була сильнішою) щосили вдарив Горба у підборіддя. Перш ніж він відскочив, Горб встиг вистрілити. Петро нічого не відчув, тільки підступила якась слабкість. А солдати вже бігли ззаду. Горба забрали (подальша доля його невідома і мало цікавить), а Петра з наскрізним пораненням у бік госпіталізували. Йому пощастило – куля не зачепила нічого важливого. Все нормально! Далі послідував дембель.

Після армії він вивчав програмування, і до сих пір працює програмістом у великій компанії – його тримають, незважаючи на похилий вік, він хороший фахівець, щоправда, робить усе повільно, проте надійно.

А в лазні, коли хтось запитує про шрам на правому боці, у відповідь неоригінально жартує: «Бандитська куля...».

До речі, з роками він схуд.

Здійснення мрій

Три товариша – це давно зношений літературний прийом. Трьох описували Ремарк, Дюма, Олеша... Три товариша, три богатирі, три мушкетери, троє товстунів, я вже не кажу про трьох поросят... Чому три? Інтуїтивно – двох персонажів не досить, важко вкласти у дві особистості достатню кількість рис характеру для створення і розкриття інтриги, а чотири – це вже стовковисько!

Ось і я вже писав про двох, а зараз напишу про трьох. З дитинства знайомі, вони дійсно подружилися в університеті, де навчалися в одній групі. Це була їхня бригада і в навчанні, і в колгоспі, і у футболі. Іноді вони билися один за одного або три проти усіх, а іноді і між собою. Все як годиться у молодих людей, повних життєвих сил і енергії. Назвемо їх Розумником, Боксером і Хазяїном. За своєю природою вони відповідали прізвиськам: рум'яний крупний Розумник походив з професорської сім'ї, з дитинства мріяв про наукову кар'єру, навчання давалося йому легко і часу на писання віршів, гру в карти, дівчат теж вистачало... Боксер не тільки чудово боксував, водночас був здібним математиком, та як людина спортивна не мав звички курити чи вживати алкоголь. Незрозуміло, чи призвели до сумного фіналу гени (його батько був алкоголіком) чи обставини. Так чи інакше з роками він перетворився на копію батька, і згодом у цьому зморшкуватому, безбарвному, згорбленому чоловікові з хрипким незрозумілим і ледь чутним голосом важко було впізнати колишнього симпатичного і життєрадісного юнака-боксера, на поединки якого товариші ходили, як у театр. А колись він рахував із заavidною швидкістю і, за спогадами однокласників, вирішував математичні завдання набагато швидше, ніж інші. Та навіть краще за одного з своїх шкільних друзів, який пізніше став відомим вченим, професором і

лауреатом математичних премій. Третього друга називали Хазяїном, оскільки він усе робив ґрунтовно, продумано і економно. Він походив з родини військових, але мав велику тягу до землеробства, розводив курей, свиней, кроликів, вирощував квіти, овочі, фрукти. Своїми вмiлими руками він легко справлявся з будь-яким завданням. Все робилося акуратно, по-хазяйські. У цілому, жилавий, з довгими руками, невтомний роботяга, Хазяїн повністю відповідав своєму прізвиську. А ще з ними була Ляля. Не те щоб писана красуня, та щось заворожуюче в її погляді, ході, манері розмовляти змушувало чоловіків замовкати, кидати своїх співрозмовників тільки для того, щоб поспілкувати за нею. Є такі жінки, це складно описати, легше відчутти, і чоловіки розуміють, про що я говорю.

Студентське життя було в самому розпалі: КВН, спорт, рафтинг по бурхливих річках, походи в гори... Усі троє друзів добре вчилися – Розумник, звичайно, краще за інших, Хазяїн ґрунтовно, добротно, в основному на четвірки, Боксер також тримався на плаву завдяки своїм здібностям, хоча великий спорт, тренування, змагання, а він був досить кваліфікованим спортсменом, забирали чимало часу. Дружба, дівчата, галасливі студентські вечірки, де всі пили потроху, крім Боксера, який ще не знав смаку алкоголю і тютюну. Ляля брала активну участь у їхньому житті і сприймалася, скоріше, як четвертий мушкетер. Друзі часто гостювали з ночівкою у віддаленому селі, де у Боксера був порожній будинок у лісі, залишений кимось з далеких родичів. Там вони фантазували про своє подальше життя, де Розумника уявляли професором, Боксера – чемпіоном, а Хазяїна – власником маєтку і батьком великої родини. Життя склалося інакше.

Зрозуміло, що такі молоді люди не страждали від відсутності партнерш, тим не менш усі троє закохалися в одну дівчину – Лялю, а вона віддала перевагу спортсмену. Вони стали жити разом, Боксер відмовився від участі у великому спорті, позаяк мав намір закінчити інститут. В його родині раніше не було людей з вищою освітою, і мати, проста медсестра, мріяла про

це. Свою маму він надто любив, і головним чином через неї кинув спортивну кар'єру заради отримання диплома інженера з електронної обчислювальної техніки. Тоді професія так і називалася, ера персональних комп'ютерів була ще попереду, а обчислювальна техніка існувала у вигляді великих шаф, наповнених залізом і комплектуючими.

Після інституту друзі пішли до армії, ніхто з них не мав наміру від неї «косити». Боксер як кандидат в майстри спорту з боксу потрапив до спортивної роти і знову почав тренуватися. Проте час було втрачено, і він вже не зміг досягти спортивних висот. Друзі відслужили, а у Боксера начебто щось зламалося – він почав і курити, і пити. Замість хорошої роботи, а були такі пропозиції від його найближчих друзів, які вже починали будувати свій бізнес, зайнявся аферами. Позичив гроші і відправив ешелон з українською горілкою до Росії, сподіваючись на виручені кошти купити деревину, продати її в Україні і пристойно заробити на цьому. Сам відправився на Алтай і зник на півроку. Повернувся і без лісу, і без грошей! Кредитори пригадали йому все, порахували борги і ув'язнили. Він відсидів два роки у колонії. Спортивні та армійські загартування допомогли гідно витримати ув'язнення. Друзі їздили до нього, підтримували. Боксер звільнився, але так і не схаменувся – все носився з доказами, що його ошукали. Насправді, після його заплутаних пояснень ніхто не міг зрозуміти, куди поділися горілка і гроші, і це вже не мало особливого значення – потрібно було жити далі. Так він поступово став кимось на зразок «міського божевільного». Відтепер блукає вулицями рідного міста в стані, який боксери називають «гrogгі». Це коли по тобі вже влучили, ти зловив удар, він вже у тобі загальмував усі твої життєві процеси, однак ти ще не опинився на підлозі рингу. Хтось впізнає його, іноді наливає, годує, він підбадьорюється, дістає зошит з доказами, що він не винний, і одну пошарпану фотографію себе молодого на рингу... Згодом зошит кудись подівся, і фото загубилося.

Поки Боксер їздив, продаючи горілку, Ляля вже зійшлася з Розумником, але не дочекавшись від нього офіційної про-

позиції, через рік переїхала до Хазяїна. Вони відразу же розписалися, і навіть повінчалися. Як вона сама про себе жартувала, стала їх «перехідним червоним прапором». За Лялею Розумник сумував недовго, наукову кар'єру після захисту дисертації закинув і направив свій витончений розум на заробіток грошей. Незабаром їх стало більше ніж достатньо, щоб задовольнити всі його повсякденні бажання. Таким чином, справа перетворилося на пристрасть для нього – кожний успіх приносив нові цифри на рахунках. Через те у нього з'являлося таке почуття задоволення, яке він не міг часто відчутти навіть з жінками. Він дуже точно вмів аналізувати ситуацію і завжди вчасно перемикав свої бізнес-інтереси на найприбутковіші напрямки. Спочатку метушився з діамантами – коли не стало якутських алмазів, він вивів на міжнародну корпорацію Де Бірс їх місцеву діамантову фабрику. В середині дев'яностих організував експорт українського м'яса до Росії, а ще до цього скуповував оптом всі залишки консервів на місцевих продовольчих складах і відправляв їх на північ. На початку нового тисячоліття Розумник успішно відчув наближення епохи високих технологій: його люди писали перші мультимедійні інтерактивні ігри для ізраїльтян і американців – те, що зараз називається аутсорсингом. Крок за кроком, він потихеньку створив власну бізнес-імперію. Гроші давали йому владу і, як він вважав, здійснення всіх мрій.

Хазяїн у дев'яності роки зробив свій невеличкий бізнес. Купив пару квартир, склади, які здавав в аренду, але не надто розбагатів. Коли Ляля захворіла, гроші на операцію в Ізраїлі (а це було дорого) дав Розумник. Їх привіз готівкою в чорній валізі непересічного вигляду хасид з пейсами прямо в лікарню. Після розставання Розумник практично ніколи не зустрічався з Лялею – в їх компанії з часом наклали табу на родинні зустрічі, а до Хазяїна він навідувався тільки тоді, коли Лялі не бувало вдома.

Сьогодні, Розумник багатий і знаменитий, проте все ще один, хоча різні жінки живуть у нього час від часу. Хазяїн, як і раніше живе з Лялею, а Боксер зовсім загубився. Раз на рік

в день закінчення інституту вони збираються разом – раніше бували втрюх, але тепер Боксера не пускають туди, де живе Розумник. Вони зустрічаються удвох з Хазяїном, п'ють дорогий ірландський віскі з торф'яним присмаком, який завжди зберігається у Розумника, співчують нещасній долі Боксера, згадують студентські роки, армію і прощаються, кожний задоволений своїм життям. Саме так це виглядає, як вони розповідають один одному.

Буває, Хазяїн заради жарту запитує:

– Ти б обміняв все своє багатство на Лялю? Ти ж любиш її досі!

– Ти божевільний? – незмінно відповідає Розумник.

– Ну, скільки б за неї віддав? – Хазяїн сміється.

На це немає відповіді.

Насправді Розумник в душі готовий обміняти всі свої гроші на Лялю (не шкода – прийшли б нові прибутки, він знає, як це робиться). Хазяїн, навпаки: вони з Лялею живуть не дуже щасливо, і у них немає дітей, а у нього вже давно є інші жінки. Чого йому не вистачає, так це грошей, які він любить більше, ніж всіх жінок разом узятих, в тому числі і Лялю. На тому друзі прощаються до наступної зустрічі, і все залишається, як і раніше...

Йопт!

У Бабеля є оповідання «Як це робилося в Одесі». А я хочу розповісти, як це робилося у Вінниці. Можна було б назвати цю мою історію «Одного разу у Вінниці». Тут усе так, як було насправді п'ятдесят років тому, може, з деякими поправками на суб'єктивність розповідача.

Я зі школи був завзятим кавеєнщиком. В інституті, як тільки я вступив на перший курс, відразу опинився у команді. Встиг, тому що невдовзі КВН заборонили, початок сімдесятих виявився його останнім сплеском, а до відродження КВНу через багато років було ще далеко. Отже, мені пощастило, і я став учасником останньої знакової зустрічі КВН між командами політеху та медінституту. В обох командах було чимало відомих сьогодні людей. Ми навіть запросили знаменитого актора Спартака Мішуліна з Театру Сатири, який гастролював у Вінниці тої зими. Ми виграли тоді, а 1972 рік став роком закриття КВН у Радянському Союзі, і відроджувався він вже іншим поколінням через десятки років. Надто недозволене вільнодумство розгледіли у ньому тодішні керівники СРСР. Але самодіяльний гумор так і бував з радянської молоді, та університетські капусники не замінили КВНу. Натомість були організовані Гуморини. Отже ми стали готуватися до першої Гуморини, яка мала відбутися 1 квітня 1975 року на сцені актовій зали педінституту. В залі зібралася не тільки студентська молодь міста, але і комсомольське керівництво. Й казали, що дехто з ідеологічного відділу обкому комуністичної партії теж був присутнім. Гуморина стала однією з головних подій студентського життя – запрошення користувалися надвеликим попитом, і зала була переповнена глядачами. Потрібно відзначити, що традиційно день народження нашого факультету святкували у День Космонавтики 12 квітня. Ми готували до цього дня виставу, в якій у жанрі театру абсурду поєднувалися і Остап Бендер з Кісою Вороб'яніновим, і

Еллочка-людожерка, і отаман Акім Матвійович Платов з «Левши» Лескова (до речі, реальна історична постать), які розшукували дванадцятий стілець зі скарбами на різних планетах. Ми з моїм другом Філімоном невдовзі до цього побували у Ленінграді, де дивилися у Театрі Ленсовета вельми популярну тоді виставу режисера Ігора Владимірова у стилі буфонади «Левша». У ній ми розгледіли та запозичили чимало цікавих моментів, де актори грали на межі допустимого тодішньою цензурою. Проте, що можна у Пітері, столиці вільнодумства у Радянському Союзі, а що на нашій студентській сцені в українській провінції... Гуморина відбувалася 1-го квітня, і ми вирішили показати там скорочений варіант нашої вистави. По задуму, Кіса з Бендером потрапили до Еллочки і, не знайшовши у неї в стільці скарбів, замислилися, як бути далі. Але тут Еллочка згадала про отамана Платова:

– Вам допоможе тільки Акім Матвійович – оце чолов'яга! Два слова знає: «Струнко! Лягай!».

І Бендер доручає Кісі розшукати отамана. Та де ж його шукати? Кіса, якого грав дуже харизматичний наш інститутський товариш Аркаша, довгов'язий, худий, з тонким голосом, від безвихідності просто став на край сцени і почав волати у залу:

– Акіме Матвійовичу! Акіме Матвійовичу...

Коли він втретє заволав своїм тоненьким голосом, глядачі вже лежали від реготу... Ідесь через хвилину на сцену з криком: «Струнко! Лягай!»,- вирвався (дійсно так: вирвався!) отаман Платов зі своїм ад'ютантом, маленьким Нечипоренком з великою рушницею. Ад'ютант при кожній команді витягувався струнко, а потім падав. Отаман, одягнутий у козацьку форму, як ми її тоді собі уявляли, правду кажучи, кашкетка була залізна (іншої не знайшли), на грудях – бутафорський георгіївський хрест та медаль переможця соцзмагання, в руках шабля, на ногах чоботи. Платова грав я, тоді крупний бородатий хлопець. Платов з Нечипоренком вискочили на сцену, й отаман скомандував: «Струнко! Лягай!». Нечипоренко впав, а Платов з шаблею наголо розпочав наступний монолог (він майже в точності скопійований з баченого у Ленінграді мюзикла):

– Казаки першої та другої сотні порубали двісті сорок три гектари ворогів, а третьої та четвертої – двісті сорок сім, що на два вороги більше, ніж у минулій п'ятирічці і т.д і т.п...

Коли він закінчив, Кіса своїм тоненьким белькочучим голосом спитав:

– Як справи, Акіме Матвійовичу?

– Які, Кіса, справи? Ось, пам'ятаю, у Лондоні Меря в мене була... Така тоненька, худенька... Бувало, запрягаю її і плачу... А у Мадриді – Кармен, ранком копитами так і б'є!

– Так скільки ж у тебе жінок було, Акіме Матвійовичу?

– Жінка, одна, Марфа Івановна, оце була жінка, зараз таких нема! – казав отаман, озираючи зал. – В жодне стойло не влазила! А то все кобили...

Далі події розвивались так: вони залучають Акіма Матвійовича до пошуків стільця зі скарбами, і він дуже цим перейнявся. Однак тепер їм потрібно летіти на іншу планету, а в ракеті тільки два місяці. Тоді надзвичайно великого значення набуло питання отримання дозволу для поїздок за кордон: аналізувалися анкетні дані, характеристики з місця роботи, в партійних органах навіть існували спеціальні комісії для відбору. Проте кінець кінцем усе вирішувалося по важливості посад претендентів, по кумівські. І ми вирішили це обіграти у виставі. З чотирьох кандидатів (Бендер, Кіса, Платов та Нечипоренко) треба було відібрати двох, а реально одного з двох, бо Нечипоренко відразу відставили через молодий вік, а Бендер, як керівник групи, йшов поза конкурсом. Він і був відбірковою комісією, отже вирішив вчинити справедливо – провести жеребкування, тобто кинути на пальцях. Випало на Платова, який відразу вискочив на край сцени і почав промовляти пункти анкети:

– З бідної казацької родини, не був, не залучався, відвідую, але не можу, бо не вмю....

Вислухавши це, Бендер спокійно сказав:

– А полетить, все одно, Кіса!

– Чому?! – заволав Платов.

- Тому що він мій друг!
- Так навіщо ж жеребкування?!
- А щоб зайвих балачок потім не було!

Кіса з Бендером полетіли, а Акім Матвійович замислений залишається на сцені з Нечипоренком і каже у залу:

– Нічого страшного, Нечипоренко, «мы пойдём другим путём»!

(Цей вислів наводжу російською – так, як було сказано!).

Далі з ними ще багато чого траплялося, та це вже не мало значення: я вимовив ключову фразу, через яку мене збиралися виключити з комсомолу. Справа в тім, що «Мы пойдём другим путём!» – одна з програмних фраз Володимира Ілліча Леніна, що була виголошена ним у 1887 році, коли втратили його старшого брата Олександра, учасника народовольчої змови з метою вбивства царя Олександра III. В радянській традиції ця цитата залишилася як рядок з поеми Маяковського «Владимир Ильич Ленин»:

И тогда

сказал

Ильич семнадцатилетовый –

это слово

крепче клятв

солдатом поднятой руки:

– Брат,

мы здесь

тебя сменить готовы,

победим,

но мы

пойдём путём другим!

У Радянському Союзі не можна було жартувати над висловами Леніна!

Після Гуморини ми поїхали до ресторану на зустріч з кавененщиками з легендарної Вінницької команди шістдесятих років, де виступали з привітанням від кавененщиків сімде-

сятих, і там я знову ризиковано перефразував Маяковського (Послушайте! Ведь, если звёзды зажигают — значит — это кому-нибудь нужно?):

Послушайте!

Ведь, если КВН прикрыли —

значит — это кому-нибудь нужно?

На шляху до ресторану, на «Парижі» (так серед молоді називалася площа біля нашого місцевого драмтеатру), я купався у хвилях народної любові — усі мене вітали з відмінним виступом на Гуморині, а хто на ній не був, питали:

— А що ти там такого сказав?

Я й сьогодні зустрічаю людей, які були присутніми на тій виставі, і вона дійсно міцно запам'яталась студентам тих років.

Вже пізно ввечері мені зателефонував Філімон, який був членом комітету комсомолу інституту, й повідомив, що на восьму ранку призначено засідання комітету з розбором нашого антирадянського виступу! Я нічого особливого не відчув: ну, полаються...

Але все відбувалося надто серйозно — засідання тривало чотири години. Головне питання: як я міг посягнути на святе для кожної радянської людини і жартувати над фразою Леніна! Я заперечував, щось пояснював про повсякденність цього виразу... Крім того, ще згадали аморальний монолог Платова! Я ще більше ускладнив ситуацію тим, що відразу заявив:

— Я не бачу тут людей компетентних у мистецтві, з якими я міг би полемізувати про постановку цієї вистави!

Мені довелося все взяти на себе, хоча тексти ми писали разом, заявивши, що сценарій складав я! Філімона вивели з комітету комсомолу з доганою, а мене збиралися виключити з комсомолу. В ті роки це автоматично призводило до виключення з інституту. Причому це було не самостійним рішенням того комітету комсомолу (вони всі відчували себе не надто зручно), а за вказівкою вищих міських партійних органів.

Ведучими засідання виступали: один з керівників парткому (він був товаришем мого старшого брата, і я його знав з дитинства) і молода симпатична дівчина, секретарка комітету комсомолу. В залі сиділи комсомольські активісти, багатьох я знав, але жодний з них не намагався сперечатись. Як тоді було заведено, лише виконували роль статистів – рішення приймали не вони і не тут. Цікаво, що згодом практично всі вони заперечували, що були присутні на тому судилищі... Загалом, у залі сиділо повно моїх товаришів-комсомольців, і, наскільки я пам'ятаю, ніхто не висловився у мою підтримку.

Заперечувала одна людина – завідувачка клубом Євгенія Михайлівна, кавеенщиця шістдесятих, яку надзвичайно поважали і любили студенти. Вона коментувала те, що відбувалося, знаходячись у вестибюлі інституту, причому так голосно, що було чути на другому поверсі у залі, де проходило засідання комітету комсомолу. Казала приблизно таке:

– Ліпше б вона обговорювала поведінку своєї сестри (тут Євгенія Михайлівна додала міцне слово, яке я не наслідуюся тут наводити), а не кращу виставу в історії інституту!

Мова йшла про молодшу сестру нашого комсомольського лідера, першу красуню нашого міста, чії романи були однією з головних тем кулуарних балачок.

Так чи інакше, комітет комсомолу кінцевого рішення не прийняв, і моя справа була передана на розгляд бюро міському комсомолу. Ось там мені вже все згадали по повній програмі – мене порівнювали з фашистами, казали, що перефразувати Леніна те ж саме, що вшановувати Гітлера. А для мене, нащадка розстріляних фашистами та загиблих на війні рідних, це було особливо образливо.

А тут ще головний комсомольський лідер, до речі один з кавеенщиків шістдесятих, який був присутнім на нашій зустрічі у ресторані, пригадав, що я й там ніс щось антирадянське.

Отже, перші сиві волосся на моїй голові з'явилися як раз на тому засіданні. Та більше дратувала безглуздість того, що відбувалось. Більшість з цих людей вчилася колись у

педінституті в мого батька, якого всі любили й поважали, незалежно від політичних поглядів. І мене, його блудного сина, «опортуніста та антирадянщика», через повагу до батька просто пожаліли і обмежилися суворою доганою з вітійоватим формулюванням, яке я не беруся тут наводити. Там була і аполітичність, і безвідповідальність, і зрив виступу інституту у міському заході і таке інше. Батько, коли я йому після репетицій із захопленням розповідав про виставу, радив мені не казати такого, однак я не прислухався. Мені тоді здавалося, що я вже все знаю та розумію сам.

На цьому історія не завершилася – така інформація у Радянському Союзі ніколи не зникала, і через п'ять років, коли я служив у армії, мене, вже сержанта, командира радіопередавального відділення батальйону зв'язку, викликав до себе комбат підполковник Котов і спитав:

– А що це в тебе за дивна догана була в університеті, йопт?

Підполковник був суворий мужик, невисокий на зріст, кремезний, з гучним низьким голосом, однак не злий. Кожну фразу він завершував звукосполученням (навіть не знаю, як це назвати – слово чи вигук): «Йопт!»

Я якось відбріхувався, щось йому пояснював... Він слухав, слухав, а потім замислився, кивнув і сказав:

–Іди, йопт!

Більше мені цю історію не згадували. Треба сказати, що ця вистава була не єдиною і не кращою з того, що ми ставили тоді. Це була пора розквіту студентських вистав, їх готували до усіх значущих свят на кожному факультеті.

В нашому інституті існував студентський театр під керівництвом талановитого режисера Наума Ненайдоха, якого чомусь прозивали Пуміч. Театр існував кілька років, та на жаль, був закритий після спроби поставити п'єсу Євгена Шварца «Дракон», яку теж визнавали антирадянською. Отож про комуністичний режим я ще тоді все зрозумів, і тому за ним не жалкую.

ЙОПТ!

Контроль

Він знав, що за ним стежать і кожний його рух знаходиться під контролем, та все ж, здавалося, можна відірватися. Доведеться заплутати сліди – так заплутати, щоб і самому себе не знайти. Дивне бажання і дивне відчуття постійного контролю. Він відчував цей контроль усім своїм єством і, здавалося, був здатним зрозуміти, коли це закінчиться: само припиниться або він відірветься. І він побіг...

Літак до Стамбула, там швидка пересадка. В епоху коронавірусу аеропорт Стамбула переповнений, навіть не має де сісти. Він нікуди не присів, блукав по залах і поверхах і через шість годин полетів до Мадрида. У Мадриді не брав таксі (там метро приїжджає прямо до аеропорту) і швидко спрямував до центру, зробив коло по площах: *Puerto del Sole*, *Plaza Major*... Ох, як він любив Мадрид, центр, гуляти по Садах Сабатіні поблизу Королівського палацу. Він називав їх «Садами Собакіні» – раніше собак там було забагато, та зараз їх туди не пускають. Але не до Садів – доводиться плутати сліди. Хоча і здається, що ніякого стеження немає, потрібно бути насторожі. Це просто – не зупинятися. Він знав свій кінцевий пункт призначення, і мав бути готовим дістатися до нього. З Мадрида до Барселони летів черговим рейсом місцевої авіакомпанії *Vueling* – усього біля години льоту. В літаку нічого підозрілого не помітив і трохи схаменувся. Тільки ближче до Барселони знову впав у неспокій. З аеропорту на таксі потрапив до Готичного кварталу і дві години кружляв там – плував сліди. Вирішив ночувати в одному з недорогих готелів на Рамбла. Ввечері сидів у кафе біля готелю. І знову нічого не відчував, але знав, що розслаблятися не можна. Далі планував летіти до Цюріха, на потягу в Брюгге, на таксі в Брюссель і звідти до кінцевої точки. Цюріх він прекрасно знав ще з дев'яностих років, у нього там був улюблений готель під назвою *Zum Storchen* на березі річки Лімат (йому подобалося, що українською це означало

«У лелеки», хоча лелек там він не бачив...). Зустрічі зазвичай проходили перед готелем у церкві Фраумюнстер під знаменитими вітражами Шагала. Цього разу жодних зустрічей ні з ким у церкві не було призначено... Він взяв таксі до річки, зупинився там, подивився на церкву, не зайшовши усередину, звернув на *Bahnhofstrasse* і поїхав до залізничного вокзалу. Прямого потягу до Брюгге не було (тут вимовляли «Брюдж»). Він поїхав через Штутгарт з двома пересадками і ввечері опинився там. Згадав фільм «Залягти на дно в Брюгге», що всюди стало мемом: авжеж, якщо залягати, то в Брюгге. У тому ж *Relais Bourgondisch Cruyce*, він там вже бував раніше. Пристойний ресторан над каналом з традиційними мідіями і бельгійським пивом. Проваландався в Брюгге два дні. Спочатку все було спокійно, однак наступного дня ввечері, катаючись на човні, зловив погляд у дзеркалі на повороті каналу і зрозумів, що не відірвався... Ще ніч переночував у готелі і ранком на таксі діставався до Брюсселя. Встиг на рейс літака до Києва. У польоті він знову відчував себе під контролем. Вільним він був тільки у центрі Мадрида. Чому? Пару століть тому купу людей зпалювали на цих площах, і корінні мешканці Мадрида не надто прагнуть жити в центрі, проте він відчував себе там захищеним. Мабуть, просто перебував під заступництвом міста, яке дуже любив. Таке трапляється! Звідкись виникла думка: «А раптом вдасться звільнитися!». І він так сильно цього забажав, що у кінці польоту з'явилося боязке відчуття довгоочікуваної свободи. Приземлився в аеропорту Борисполя, знайшов своє авто на парковці і поїхав до міста. Вирішив поки не їхати додому. На площі Перемоги навпроти цирку вибрав недорогий готель «Либідь». Зайшов у кімнату, подивився у дзеркало, зустрівся очима з людиною в рамці і зрозумів, що не відірвався!

Від себе нікуди не дінешся!

Повернувся до своєї автівки, дістав прихований пістолет і повернувся у готельний номер. Став перед дзеркалом, вставив обойму, загнав кулю в патронник і приставив дуло до скроні.

Трохи подумав, опустив руку, зняв запобіжник, знову взяв в руки пістолет і спрямував його на дзеркало, а точніше на того, хто там відбився...

Тримав його так кілька хвилин, поки рука не втомилася. Згодом опустив руку, чверть години сидів мовчки, дивлячись у дзеркало, сховав пістолет, роздягнувся і ліг спати.

«Чорт з тобою! Будемо жити разом. Принаймні ти розумієш мене, як ніхто інший!».

Швидко заснув і вперше за довгий час спав мирно, як немовля...

Вранці встав, прийняв душ і поїхав додому.

Коробка

Йому здавалося, що він сидить у коробці: там було комфортно, але трохи незручно. До голови Арсенія Петровича надходили різні думки. Коробка була м'якою і напівпрозорою, і відчував її тільки він один. Чув і бачив усе, що відбувається, однак не був в змозі вимовити жодного слова. На засіданні Вченої ради в університеті розглядалася кандидатська дисертація – захищався молодий рудоволосий хлопець, здобувач його колеги професора з сусідньої кафедри. Коробка знаходилася по середині останнього ряду, і він сидів прямо у ній. Іноді до нього хтось звертався – Арсеній намагався відповідати, та не міг навіть відкрити рота. Це було дивно і схоже на якийсь параліч. Він сидів з відкритими очима за останнім столом у залі Вченої ради і мовчав.

Арсеній Петрович давно перетворився на таку людину, яку не турбують без особливої потреби. Він був «священною коровою» в університеті, де тривалий час очолював кафедру. Не зважаючи на те, що він давно залишив керівні посади, уявити Вчену раду без його присутності було неможливо. Раніше, будучи на шляху до похилого віку, Арсеній відчував себе добре, тривалий час намагався радіти життю і долати старечу байдужість і апатію, але згодом став усе частіше опинятися в цій коробці. З зусиллям вилазив з неї, проте сьогодні щось не виходило. Колеги вже звикли, що він якось розгублено ходить коридором і не відповідає ні на привітання, ні на запитання. Це стало властивістю його нинішнього стану, а не зарозумілістю чи неповагою.

На лекції він налаштовувався, збирав сили і дух, і усі пам'ятали його вислів:

– Коли я стою за кафедрою, в мене вже нічого не болить...

Арсенію Петровичу було чимало років, учні знали скільки, а сам він точно пам'ятав дату свого народження, а поточний рік приблизно, і міг переплутати.

Він сидів у коробці і думав: «Треба вилазити, або вони зжеруть хлопця...». У його думках проскочило сильне слово, яким він нагородив надмірно завзятих членів ради. А питання на здобувача так і сипалися. При захисті дисертації можна вигадати такі питання, на які складно дати задовільну відповідь, особливо якщо той, хто запитує, не прагне цього задоволення.

Наприклад:

– У чому різниця між методом і способом?

Або:

– Тут був запропонований чи розроблений новий метод?

– Чи будь-який алгоритм використовувався вами для проведеного дослідження, чи ви діяли інтуїтивно, евристично?

Такі питання не пов'язані з реальною суттю роботи, і їх задають тільки для того, щоб похизуватися власним розумом і ерудицією, нагадати про себе, заплутати здобувача.

Між членами ради склалися непрості особисті стосунки. Вони майже ніколи не демонструвалися публічно, але з роками маленькі і великі непорозуміння, ревності, фінансові та моральні образи і часто роздратування переносилися на студентів, коли можна сказати:

– Нічого особистого, але це ганьба для науки!

Перебуваючи головою ради, Арсеній Петрович намагався згладити такі ситуації з властивою йому дипломатією. І часто виходило. У будь-якому разі, він не пам'ятав за собою явних педагогічних чи дипломатичних помилок. Хоча йому завжди було простіше – фінансово він давно був абсолютно незалежний.

Особливо його дратували промови:

– Ви повинні увійти в науку з парадного входу і нести цей прапор чесно з високо піднятою головою!

Як правило, так промовляли затяті кар'єристи, адже справжній вчений не стане витратити своє красномовство на демагогічні заклики. Це було його глибоким переконанням, раніше він намагався сперечатися, проте останніми роками

його таке не хвилювало. Він не вважав за потрібне боротися з чужим словоблуддям або непорозуміннями, отже уникав таких дискусій.

Рудоволосого хлопця, який сьогодні захищався, він згадав – колись читав аспірантам спеціальний курс, і цей хлопець підходив і про щось запитував, інколи, вони навіть обговорювали найбільш цікаві питання. Тема і зміст дисертації здобувача були звичайними, не більше і не менше, ніж потрібно. Стандартна атестаційна робота. Проте його науковим керівником був надто завзятий молодий професор, який любив демонструвати свою спритність у присутності старших колег, чим їх завжди дратував. Отже питання сипалися, здобувач вже втрачав контроль над своїми відповідями і ніс повну нісенітницю. Він спочатку зблід, потім почервонів, покритися потом і став заїкатися. Пару разів здавалося, що хлопець втрачає свідомість і зараз упаде. На жаль, це ще більше розпалювало членів ради. Напрошується порівняння зі зграєю голодних вовків, які гнали здобич. Та ні, вони не були вовками... Принаймні, не усі з них. Зрештою, голова махнув рукою і перейшов до дебатів. Після виступу керівника, якого мало хто слухав, і стандартних процедур стали обговорювати. Спочатку відбулася промова самого безкомпромісного з присутніх (такий професор є у будь-якій раді), де він не залишив каменя на камені від роботи і здобувача. Трапляється, що надзвичайно складно заперечувати проти оцінок типу: «Наукового вмісту немає!». Його підтримало кілька професорів, хтось виступив дипломатично. Стало зрозуміло, що здобувач приречений. Арсеній Петрович читав його дисертацію і усвідомлював, що то не реальна оцінка, а просто реакція на відповіді, які давав розгублений юнак. Крім того, це навмисно робилося з метою поставити його керівника на належне місце. Ох, як часто в дисертаційних конфліктах учні стають жертвами у професорських війнах!

Арсеній спробував встати і виступити, але не зміг вибратися з коробки.

Його запитали:

– Арсенію Петровичу, може ви бажаєте нам щось сказати?
Він мовчав і не міг сказати ні слова.

З цим треба було щось робити! Арсеній напружився, згадав, як в юнацтві займався карате, і сенсей вчив його збирати волю в кулак і бити так, щоб розбити цеглу, стіну, дошку, голову суперника врешті-решт... Він зібрав усі сили і вдарив, однак нічого не сталося – коробка була на місці і нікуди не ділася. Він продовжував бити, і в якийсь момент вона піддалася. Оточуючі побачили, що Арсеній Петрович подивився вгору і начебто прокинувся, важко встав і закульгав до кафедри. Як тільки він повернувся до зали, усе стало на свої місця, і він раптом несподівано гучним голосом звернувся до колег зі своїми звичними словами, з яких починав усі свої лекції і промови:

– Друзі мої!

У результаті усе для рудого закінчилося щасливо – при голосуванні йому кинули тільки одну чорну кулю, і це ні на що не вплинуло.

Після захисту Арсеній постарався швидко піти – колеги не наважувалися його турбувати, а рудоволосий хлопець довго йшов за ним коридором і бурмотів:

– Дякую, Арсенію Петровичу... Якби не ви!

«Треба зробити обстеження, — міркував він. — Ця коробка якась дивна. Ось зараз її немає».

Перфекціоніст

Усе своє життя я провів серед вчених і викладачів університетів. З дитинства обертався спочатку в педагогічному інституті, де батько очолював кафедру, а потім у своїй політехніці, і знаю чимало різних історій взаємин викладачів і студентів у науковому світі. Щось приховувалося від стороннього ока, про деякі речі взагалі не згадують, і ніхто ніколи про це точно не дізнається. Крім того, значна частина інформації стає відомою у вигляді легенд, без реальних подробиць і з точністю до того, хто її розповідає. Я не збираюсь нікого засуджувати, тому що є секрет особистих відносин, а науковий зміст тих чи інших досліджень і оцінювання реального рівня вченого надто суб'єктивні, і нерідко не можуть бути сприйняті своєчасно. Відносини між викладачами і учнями – це найдраматичніший момент наукової діяльності, за цим величезний пласт любові, ненависті, зради, самопожертви, дрібних і великих образ і прощення.

З точки зору учнів, начебто усе зрозуміло: у них є зразок Учителя, на який вони найчастіше прагнуть бути схожими, вони – як другі батьки (або мами, якщо вчителька – жінка). Учителі, в ідеалі, вкладають душу, сили, знання. Залишимо матеріальне, адже можна сказати, що це їхня робота, хоча часто буває ще й матеріальний інтерес. Учнів необхідно навчити ремеслу, вибрати правильні пріоритети, тримати слово, вміти виділити головне, бути дипломатичним... Але дипломатію добре показувати, якщо маєш силу, а для слабких яка там дипломатія? Насправді, спочатку для молодих людей це у першу чергу доказ їхнього права перебувати у Храмі Науки. Доведете, захистите дисертацію, а далі, як піде: можна залишитися рядовим, можна просунути далеко, а можна зайнятися чимось іншим, тим не менш залишатися причетним до наукового ордену.

Більш того, життя кидає кожного вченого, багато в чому випадково, на певні завдання: Сахарова на бомбу, а професора Іванова, мабуть, не менш талановитого, на розроблення кормів для худоби...

Я думаю, що Учень не повинен бути вдячним, а Вчитель не повинен розраховувати на це – є вдячність, то добре, а ні, то це не обов'язково: не заради подяки все робиться, а як призначення згори.

Щоб залишитися легендою, Вчитель повинен вчасно померти. Учень, який досяг висот, найчастіше беззаперечно хоче втекти з-під варти, він вже все знає сам, а Вчитель – живе нагадування про те, яким невмілим він був. Розуміння приходить пізніше, коли ти сам стаєш Вчителем. Якщо стаєш...

Викладачі часто є дивними і не дуже приємними людьми, що не змінює суті питання. У моїх нотатках не шукайте справжніх персонажів. Це все було, і цього не було, але могло статися. Диявол криється у деталях і не треба його викликати. Можна сказати, що тут головне – бути чесним з собою, однак можна чесно опинитися у полоні власних фантазій або ілюзій.

Розповім одну історію, яка може точно і не відбулася, проте на моїх очах у різних варіаціях вона повторювалася чимало разів...

Учитель винайшов теорію (як йому здавалося, і в цьому він переконав інших) і згодом неодноразово експлуатував її в своїх статтях і книгах і працях учнів. Концепція не була очевидною, та він був надто захоплений нею. Завдяки своїй енергії створив школу. Чистий вчений, математик, але навіть щось там крутилося і реалізовувалося за його моделями. Заможні бізнесмени і промисловці підтягнулися і створилася ілюзія «великого внеску в науку і практику». У цьому є романтика! Реально, можливо, все б працювало і без його моделей і критеріїв. Або результати їх застосування очевидні, а його моделі – лише гарний антураж. У житті такого скільки завгодно. Сам він, швидше за все, багато чого розумів у глибині душі, однак свою роль грав з натхненням.

Хоча правди ми ніколи не дізнаємося. Можливо, він не розумів, і увірував, що його наукові праці дійсно рухають людство, назвав деякі методи і моделі своїм ім'ям. Питання, а хто робить висновок про їх значимість? Хто точно знає, що коли-небудь знадобиться чи не знадобиться людству? Скільки є прикладів, коли малопомітні спочатку результати пізніше стали відкриттями. Один з його учнів став блискучим вченим. Учитель підібрав його молодим аспірантом з малозабезпеченої родини і наблизив до себе, годував, всюди тягнув за собою і вчив як поводитися в науковому світі.

Той, назвемо його Учень, цю науку ввібрав, поїхав до столиці, там отримав докторський ступінь, розбагатів, успішно одружився, зробив кар'єру у бізнесі. Коли повернувся до рідного університету, почав доводити, що вся теорія Вчителя більше ніж спірна через невірні початкові припущення... Учень відносився до цього легковажно – він усе сприймав легковажно, а старий Вчитель витратив на цю боротьбу всі свої сили й енергію. І ось конференція, де вони повинні були зіткнутися!

Того року в Карлових Варах у готелі «Імперіал» відбувався Міжнародний симпозіум з моделювання та прогнозування. Ця спеціальна конференція вже десять років проводиться під егідою так званого Європейського математичного товариства, в якому домінувала пара старих математиків з Росії. Зібралось безліч видатних вчених, особлива тусовка. Приїхали усі, навіть «динозаври», які давно нікуди не виїжджали. Авжеж, бархатний сезон, жовтень, казкові Карлові Вари, можливість за ці п'ять днів відпочити і поспілкуватися у хорошій компанії з «Бехеровкою» або чеським пивом.

Цей симпозіум був особливим – ювілейним, і доповідь Вчителя було включено до програми пленарного засідання. До цього певний час Учитель і Учень майже не спілкувалися – завідували сусідніми кафедрами, але не спілкувалися. Учень готувався виступити в дебатах і пояснити громаді суть цієї, як він вважав, нісенітничі. Він уже розбив ідею Вчителя у кількох

статтях, та старий Учитель, здавалося, цього не помічав і продовжував маніакально пропагувати свої ідеї. У науці так буває, що абсолютно правих немає, тому ми не будемо виносити вердикт, а просто простежимо за розвитком цієї ситуації.

Учень з дружиною зупинилися в «люксі» у готелі «Дворжак», з якого відкривався краєвид на центральну вулицю Старого міста і річку Теплу. Вони любили цей готель і довгі роки, приїжджаючи в Карлові Вари, зупинялися тут. Напередодні конференції гуляли, пили цілющу воду, вечеряли зі давнім другом, колишнім земляком, а нині американським професором, у французькому ресторані «Марше» на березі річки біля стародавньої гуситської церкви.

Послухали фортепіано і саксофон у барі готелю і лягли спати. Він не міг заснути вночі: «Може, й не треба? Нехай старий грається зі своєю нісенітницею! Але це нонсенс...». Ні, він перфекціоніст – все повинно бути справедливо, називатися власними іменами і розміщуватися на своїх місцях. І до чого тут етика – є наукова добросовісність і нісенітницю слід називати нісенітницею! **ВСЕ ПОВИННО БУТИ НА СВОЇХ МІСЦЯХ!**

А вранці все сталося простіше, ніж очікувалося: Вчитель зробив доповідь якось мляво, без звичного тиску. І коли Учень вийшов і по пунктах спростував усі аксіоми, теореми і наслідки, які у його школі виводили роками, він намагався щось сказати, заперечити, та тільки махнув рукою, встав і вийшов із зали. І більше обговорювати було нічого.

Учень очікував будь-яких лютих суперечок, звинувачень, образ. Але не такого... І йому майже відразу стало зрозуміло, що це нічого не варте! Він просидів ще годину, слухав доповіді, потім вийшов і спустився стежкою до джерел. Симпозіум проходив на горі у конференц-залі готелю «Імперіал». Поки він йшов, його долала якась тривога, він повернув до фунікулера і найближчим поїздом піднявся до готелю, де жили усі учасники, тільки він у своєму «Дворжаку».

Вирішив відразу піти до старого і пояснити, вибачитися, ще навіть не знав, що скаже, проте розумів, що треба до нього

йти. У вестибюлі відбувалась якась метушня, він сів у ліфт, в коридорі на поверсі бігали лікарі, юрмилися люди:

- Що сталося? – запитав знайомого менеджера готелю.
- Цей старий вчений, ваш земляк, щойно помер...

Політ

Вима був активним юнаком – КВН, альпинизм, рафтинг, футбол... Відвідував ресторани з друзями-студентами, коли заводилися гроші. А вони заводилися в нього час від часу – йому щастило у преферансі, а ще як відмінник він отримував підвищену стипендію. На ресторани грошей вистачало, швидше, завдяки першому, адже підвищена відрізнялася від звичайної стипендії лише якимось десятком рублями. У молодіжному середовищі завжди користуються популярністю люди з певними додатковими навичками: хороші футболісти, картяри, артисти, але, звичайно, виділяються музиканти. Найпопулярнішим музикантом міста тоді був Боря Квадрат, маленький на зріст, огрядний кучерявий чоловічок в окулярах з сильними лінзами. Своїми короткими товстими пальцями Боря видавав на електричному органі такі акорди, що професійні музиканти завмирили зачарованими. Ніхто не знав, яку він мав освіту, де він цьому навчився. Навіть, звідки він родом, мало хто знав. Боря організував першу в місті рок-групу, в якій разом з ним виступали похмурий бас-гітарист Сумний Саша, солодкоголосий солист Валик Щукін і товстий барабанщик на прізвисько Апельсин. Ця група першою покинула грати на весіллях і у ресторанах, перейшовши до концертних залів міста. Спочатку навіть не до концертних залів, а на спеціальні вечірки, що проводилися на американський манер у ресторанах з платним входом і спеціальним меню. Водночас вже починалася горбачовська відлига, і таким чином музикантам було дозволено заробляти. Вони відмінно грали – Квадрат і Валик писали чудові пісні, а крім того, у Квадрата виявився кулінарний талант. Їх концерти стали надто популярними, і часто навіть високі гості зі столиці приїжджали їх спеціально послухати. Потихеньку Квадрат організував ресторан у хорошому місці, який мав

цілком звичайну назву, кафе «Політ», в народі називався «У Квадрата». У цей ресторан часто навідувалися Вима з друзями. З Квадратом вони не те, щоб близько, але потоваришували, хоча ніколи не проводили час разом поза рестораном і не навідувалися один до одного додому.

Минули роки – Квадрат дещо постарів і втратив юнацький хист, він все менше сидів за фортепіано. Однак ресторан продовжував процвітати і приносив непоганий прибуток через те, що кухарський талант Квадрата розвинувся, він навіть винайшов власну кухню – імпровізаційну! Зараз безліч відомих шеф-кухарів рекламують власні авторські кухні і специфічні страви, а винахідливий Квадрат робив це в маленькому містечку багато років тому. Смак мав відмінний, і ресторан дійсно приваблював публіку не тільки концертами, а й спеціально приготовленими оригінальними стравами.

Несподівано Квадрат вирішив емігрувати до Америки. Чи то маленьке українське місто не давало йому достатньо можливостей для реалізації своїх талантів, чи він розраховував розкрутитися на просторах Нью-Йорка. Можливо, його спіткало нещасне кохання (були такі чутки), або просто дух еміграції на початку дев'яностих захопив, так чи інакше, Квадрат твердо вирішив їхати. Перед від'їздом йому необхідно було зібрати усі свої активи. Серед них головним був ресторан, і його терміново треба було продати, але кому? І Квадрат вигадав хитрий хід: невпевнений у своїх американських перспективах, він хотів мати шляхи для відступу і залишитися співвласником ресторану.

Вима був кмітливий, везучий у справах і занадто гордий, щоб задовольнятися зарплатою наукового співробітника в умовах зростаючої інфляції. Він став бізнесменом. Тоді це було схоже на гру в карти. В основному йому це вдавалося, але чутки і легенди багаторазово перебільшували його успіхи. Його добре знали і любили у місті, і люди із задоволенням вважали його найбагатшою людиною в своєму оточенні. Насправді це було далеко не так, проте в кишені у Вими все ж таки водилися пристойні на ті часи гроші.

Тому Квадрат дійшов до висновку, що треба продати ресторан саме Вимі. Це було зручно: Вима, за чутками, багатий і не буде дріб'язковим, крім того, він до болю чесний, що було важливо у придуманій Квадратом комбінації – продати ресторан і залишитися у долі самому. Мовляв, він просто оселиться у Нью-Йорку і згодом повернеться на батьківщину, щоб організувати бізнес з Вимою. А поки він залишить замість себе свого помічника Вітька, який знає все не гірше Квадрата. Адже усім було зрозуміло, що просто так ресторан не може успішно працювати – він тримався на кулінарному таланті Квадрата і музичних вечорах. Отже, Квадрат придумав схему – він продає Вимові частину ресторану, отримує гроші і залишає після себе частку в товаристві з обмеженою відповідальністю під назвою «Кафе Політ». Лишалася невелика справа – умовити Виму...

Вмовляння тривали тиждень – Вима не хотів вплутуватися у невідому і делікатну справу, але Квадрат щовечора придумував нові страви, висував аргументи, сідав за фортепіано, співав улюблені Виміні пісні і щось своє... Виму ніколи так не годували, хоча його мати була відмінним кухаром, і він багато чого бачив і куштував на традиційних єврейських весіллях, іменинах і сімейних вечерях. У кінці тижня Вима зрозумів, що йому доведеться здатися. Просто подітися нікуди. Він сказав своєму партнерові Зюзі:

– Виходу немає, я більше не можу їсти! Треба купити цей ресторан.

Трохи про Зюзя. Схожий на цигана або арабського шейха, фантазер Зюзя був талановитим художником і близьким другом Вими. У ті роки наївний Вима ще вірив, що справами потрібно займатися тільки з друзями. Тому імпазантний Зюзя, з орлиним носом, гривною волосся і незмінною сигаретою в зубах, який усім здавався кмітливою людиною, попри те, що не прочитав жодної книги, став його головним партнером. Зюзя міг домовитися з будь-ким, а гроші рахував на дотик, завжди намагаючись покласти частину в кишеню. Він не любив брати на себе відповідальність, і на усі пропозиції і рішення Вими гуркотів басом: «Так, звичайно!»

Квадратова пропозиція коштувала двадцять п'ять тисяч доларів. Вима перерахував гроші на названий ним рахунок у США.

А далі сталося те, що повинно було статися – Квадрат і не думав повертатися, без його музики і кухні ресторан перестав приносити прибуток, Вітьок виявився зовсім дурним, а також намагався привласнити частину грошей. Також з'ясувалося, що приміщення ресторану не куповано Квадратом, а тільки орендовано. Отож Вима, переогодований Квадратом, не дуже вникав у подробиці усіх документів, і тепер ресторан треба було терміново викуповувати з державного майна за неабиякі гроші, попри те, що Квадрат стверджував, що принаймні двадцять п'ять років ресторан ніхто не чіпатиме! Але вийшли нові закони, вже наближалися часи реальних цін, і комісія мерії і Фонду Держмайна (а приміщення належало «Тресту ресторанів і їдалень») встановила ціну на рівні п'ятдесяти тисяч доларів, яку орендарі повинні були сплатити протягом двох місяців. У іншому випадку приміщення мало бути продано на аукціоні.

Тим часом Вима і Зюзя вперше опинилися в Америці, і у Нью-Йорку одного разу їх прийняв Квадрат. Він знову смачно їх годував омарами та креветками, сам омарів розкривав, кусаючи панцир зубами, вибачався, що довго не повертається на батьківщину для спільної роботи у ресторані, але ось-ось вирветься... Ну, а Вима, який потрапив у надто неприємну ситуацію з тим рестораном, розписував йому плани продати «Політ» за чималі гроші. Він стверджував, що за ресторан реально виручити сто п'ятдесят, а то і двісті тисяч доларів! У це не можна було не повірити, розумник Вима так красиво розповідав, що сам Квадрат запропонував взяти участь у викупі як співзасновник ТОВ «Кафе Політ» і пообіцяв десять тисяч доларів, які передав незабаром через родичів.

Його обіцянки повернутися залишилися обіцянками, та ресторан був викуплений і вимагав професійного догляду. Змінювалися директори, кухарі, росли збитки, і у Вими лишалось тільки одне бажання – продати той «Політ» якомога швидше.

А продати було непросто – криза початку століття обвалила ціни, і ніхто не давав багато за ресторани. Реальним покупцем став картковий партнер Вими Юра на прізвисько Візник. Він продавав власний таксомоторний парк, любив бенкети і мріяв, що ресторан скрасить його старість, яка вже наближається. Але він не давав більше ста тисяч, а з урахуванням грошей, вкладених у викуп у держави і в ремонт, це навряд чи навіть покривало витрати. Та якщо поррахувати збитки, ресторан після від'їзду Квадрата прибутку майже не приносив, тобто все виглядало досить сумно. А незабаром Візник раптово і серйозно захворів, і покупців не стало взагалі. Або наші герої не вміли продавати. Квадрат так і не повернувся, через що Вима був сильно засмучений долею ресторану і вкладеними у нього грошиками.

Усе швидко змінювалося, і він вже починав розуміти, що втрачає шанс бізнесу з ресторанами, магазинами і складами, а майбутнє – в інтелектуальних технологіях і комп'ютерах. Отже, коли Зюзя раптом запропонував Вимі віддати ресторан йому, оскільки в нього з'явився план: він мав покупця на частину приміщення, ще шматок збирався відокремити під скломайстерню для свого родича, а у тій частині, що лишиться, зробити власну художню майстерню, Вима недовго вагався. Правда, Зюзя повністю сплатити Вимі частку, а вона була найбільшою, не був в змозі або не хотів. Тільки слізно обіцяв зробити це у самий найближчий час. На цьому і погодилися, а у Вими після перереєстрації ресторану, як гора зійшла з плечей. З тих пір вони не часто бачилися з Зюзею – він поринув у свої справи, і обіцяв повернути борги до тих пір, поки колишні друзі взагалі не припинили спілкування. З усієї ресторанної історії у прибутку опинився тільки Квадрат, що отримав трохи грошей за ресторан, який йому не належав.

Минув рік, і одного разу до Вими зателефонував один «авторитетний знайомий»:

– Приїхав дуже шанований чоловік з Нью-Йорка на прізвисько Карлуха, який хоче поговорити з тобою від імені Квадрата про ресторан.

– Це до Зюзі, ресторан тепер його, – відповів Вима.

– Зюзя вішає слухавку і відмовляється зустрічатися, а Карлуха – надто шанована людина, і йому не можна відмовляти. Ми тобі телефонуємо, тому що Квадрат домовлявся з тобою.

– Гаразд, – сказав Вима, – я зустрінуся і все поясню.

Він знайшов Зюзю. Той, справді, почувши про репутацію Карлухи, дуже злякався і спочатку відмовився від зустрічі, але згодом погодився з Вимою.

Вони зустрілися в окремому номері замиського готелю. Були присутні Вима, Зюзя, Карлуха і «авторитетний знайомий».

Вима взяв аркуш папери і став послідовно писати цифри: перша – 25 (стільки спочатку отримав Квадрат), друга – 10 (стільки Квадрат передав на викуп ресторану), потім – 50 (стільки вартував викуп приміщення ресторану у держави) і 100 (реальна вигідна на той момент ціна ресторану). Навіть не вдаючись у збитки та ремонти, зрозуміло, що 15 тисяч доларів чистого прибутку, що отримав Квадрат, набагато перевищують ті гроші, що мали залишитися іншим учасникам ТОВ.

Карлуха уважно вислухав Виму, потім узяв аркуш папери з цифрами і сказав:

– Я не знав про першу цифру. Зараз у мене немає питань, та чи можу я взяти цей папір з розрахунками?

– Авжеж, – відповів Вима.

– А чому він кидав слухавку і не хотів зустрічатися? – Карлуха глянув на Зюзю, але питання було адресоване Вимі.

– Йому було боязко зустрітися і поговорити з тобою.

– Боявся поговорити? У мене мертві починають розмовляти!

Цю Карлухину фразу Вима пізніше згадував безліч разів і навіть цитував при нагоді. Вона була останньою у тій розмові. Більше ніхто від Квадрата не приїжджав і нічого не питав. З Зюзею дружба зійшла нанівець. Гроші він не повернув.

Вони з Вимою, хоч і жили в одному місті, майже ніколи не зустрічалися.

Через багато років на прогулянці з одним зі своїх американських друзів вулицями Лас-Вегасу Вима зупинився біля нового ресторану з табличкою *Flight*.

– Це дуже популярний зараз ресторан, його тримає один товстун «*ex nostris*», який винайшов нову імпровізаційну кухню, а іноді він ще й сідає за фортепіано і виконує чудові блюзові імпровізації. Це дуже смачно – спробуємо?

Вима трохи завагався, посміхнувся і відповів:

– Ні, я вже куштував це раніше...

І вони пішли далі.

Спеціаліст з безпеки

Він помітив мікроавтобус, коли вийшов з свого офісу та сів у машину. Здалося, що бачить його тут не вперше. Ну, а коли він побачив його знову, і ця думка повернулася, то було вже запізно. Вони зіштовхнули його до узбіччя на об'їзному шляху та зупинили. Один спрямував йому в обличчя промінь ліхтаря чи якийсь прилад.

Він чув, як перемовлялися:

– Ні, не він...

– Точно?.

– Ні, не він.

Він здогадувався, що вирішується питання про його життя.

Потім, здається, старший наказав:

– Нехай їде...

Хтось подивився йому в очі: обличчя він не бачив – заважала маска, а погляд, очі запам'ятав. Відпустили. Гадав, що це: помилка чи попередження? На початку дев'яностих у бізнесі ніхто нічого не боявся, а варто було боятися – багатьох людей у ті часи вбивали, деякі зникали без сліду невідомо з яких причин.

Паралельно з науковою діяльністю він займався тоді різними справами, і хтось запропонував відмінну тему – приватизація діамантового заводу... Алмази – виготовлення діамантів... Радянські квоти перестали працювати й з'явилася можливість переорієнтувати завод з якутської сировини на південноафриканську. Мали приїхати майбутні партнери, серйозні люди – бізнесмени з Кавказу. Він зустрічався з ними у Празі, і коли вони почали підраховувати майбутні прибутки, то, до того мовчки сидівший похилого віку дагестанець, раптом сказав:

– Облиште це... За те, щоб тільки увійти у цей бізнес, вже треба добре заплатити. А потім все підрахуємо.

Він у своєму місті займав неабияке положення, був відомою людиною, науковцем, очолював Вчену раду в університеті і був в змозі вирішувати будь-які питання, тим не менш, давній товариш, полковник служби безпеки України, порадив йому діамантами не займатися. Саме тоді й трапився той випадок з мікроавтобусом й людиною у масці.... Він відмінив приїзд кавказців й відійшов від тієї справи. Після цього дозріло рішення звузити свою активність до тих напрямків, де він дійсно професіонал.

Проїшло двадцять років, і на симпозіумі з комп'ютерних систем безпеки він побачив людину, з якою випадково сиділи поряд на пленарному засіданні і раптом зустрілися поглядами у перерві. Цей погляд, ці очі здалися йому знайомими. Згодом пригадав звідки і з яких обставин. На фуршеті вони представились один одному. На візитівці було написано: «Керівник експертної групи з питань кібербезпеки електронних інформаційних ресурсів». Людина з міністерства цифрової трансформації, завідділом інформаційної безпеки, кандидат наук. Він відразу охрестив його «Спеціаліст», так і називав подумки.

Пізніше Спеціаліст звернувся до нього з приводу докторської дисертації – робота була майже готова, а чи не можна її захистити в університетській раді? Двічі з нею приїжджав, виступав на семінарі, який проходив важко, і виникало питання, чи сам він розробляв оту математику? Було безліч зауважень, щось Спеціаліст виправляв, не все у нього виходило. І коли іншого разу він приїхав, то з порогу об'явив:

– Ну, якщо й зараз скажете «ні», то я схожу з дистанції.

Він ввечері подивився виправлену дисертацію Спеціаліста – вона була на межі, але він вирішив взяти відповідальність на себе. Подумав: «Хай захищається – може, це він мене тоді пожалів...».

Вранці Спеціаліст увійшов до кабінету:

– Ну що? Ні?

Не кваплячись, відповів:

– Чому ні? Так!

Після важкого, але успішного (усе було під контролем), захисту Спеціаліст підійшов з конвертом.

– Ні, лишіть на добрі справи – це не мій бізнес, вірніше – це не бізнес для мене!

Пізніше на банкеті, само собою, випили й пішли балачки «за життя». Він спитав про таємну службу. Спеціаліст після паузи відповів:

– Бувало різне, але безвинної крові на моїх руках немає...

Тоді він подумав: «Усі вони так відповідають...».

Здалося, що порозумілися. «Він чи не він?» – так і не спитав. Наступного разу...

А незабаром стало відомо, що Спеціаліст загинув: нещасний випадок – впав з тротуару під машину... Не утримався...

Тезка

У рушничній шафі батьків Валентина знаходився старовинний німецький пістолет «Вальтер» з монограмою. Дід Аким привіз його з війни, хотів зареєструвати, але якось не зібрався. «Вальтер» лежав у шафі поспіль з помповим Ремінгтоном. Ремінгтон був офіційним, для полювання. Дідусь багато років полював, проте в кінці життя відмовився від цього заняття. Не тому, що погано себе почував, а просто, як він казав, втомився забирати життя у живих істот. Дідусь мав якусь таємну історію з цим пістолетом, про яку він нікому не розповідав. Загалом, він мало розповідав онукові про війну, хоча вони були надзвичайно близькі з дитинства. Щонеділі дід з онуком йшли до лісу, брали з собою пістолет, старий з любов'ю називав його «Валик», і Аким вчив онука стріляти, як він казав:

– Валик стріляє з «Валика»! – і кожного разу сміявся над цим досить банальним жартом.

Він вчив хлопчика користуватися, Валентин навіть записався до стрілецької секції, та згодом кинув це заняття, адже увесь вільний час присвячував комп'ютеру.

Іноді дідусь сидів мовчки і дивився на той німецький пістолет. І міг так просидіти кілька годин. Валентин здогадувався про якийсь психологічний тягар, що несли спогади про війну. Діда Акіма призывали у сорок третьому, коли йому було сімнадцять. Після швидкого навчання потрапив в артилерію і пройшов по Європі до кінця війни, яка для нього завершилася під Берліном. Пройшов без єдиної подряпини. Закінчив інститут, захистив дисертації і довгі роки очолював кафедру в місцевому технічному університеті. Дід Аким помер, а пістолет залишився у шафі для зброї в квартирі батьків.

Над цим проєктом Валентин працював давно. Його свідоме життя почалося приблизно в двадцятирічному віці, коли,

протягом навчання в інституті, він зрозумів для себе, що потрібно займатися не стрільяниною і дівчатами, які нікуди не дінуться, а професійними речами. Він став хорошим графічним дизайнером (на щастя, добре малював з дитинства), однак працювати над рутинними проектами йому не хотілося, і він вигадав свій. Ми не будемо заглиблюватися в суть проекту, це не так важливо. Валентин начебто усе продумав і відточував його з року в рік. Сидіти на батьківській шії йому було некомфортно, і тому довелося влаштуватися на роботу в комп'ютерну компанію.

Її господар, якого усі називали Бос, був молодим спритним капіталістом, який піднявся на початку дев'яностих, а згодом успішно перейшов на інформаційні технології, понад жорстко спілкувався з підлеглими, тим не менш, він здавався по-своєму справедливим через те, що добре і вчасно платив. Спочатку Валентин тримався від нього подалі, та несподівано на новорічному корпоративі, де багато пили, він якось опинився поруч з начальством і, мабуть, сподобався йому. Після цього Бос іноді запрошував Валентина до себе додому, пригощав дорогим ірландським віскі з торф'яним присмаком, який любив куштувати з сигарою. Валентину цей напій не подобався, і він не курих з юних років, але... доводилося пити і нюхати. Ось так вони зблизилися, і одного вечора Валик розповів начальнику про свій проект. Звичайно, не все – тільки він знав усе, проте досить, щоб оцінити привабливість ідеї. І Бос оцінив. Тепер частіше вечорами він запрошував Валентина до себе додому, і вони обговорювали проект. Валика навіть багато у чому звільнили від інших робіт, щоб він міг займатися власною справою. І він наполегливо працював, прототип був майже готовий, коли одного вечора Бос сказав:

– Я, мабуть, увійду у твій проект, – і після паузи додав: – Якщо впустиш...

Валентин очікував цього і був щасливий від пропозиції, він розумів, що без досвіду в бізнесі та інвестиціях неможливо просунути навіть найкращу ідею. Він повірив і погодився –

домовилися про розподіл відсотків і входження Боса з грошима на початковому етапі проєкту. Головною умовою визначили забезпечення участі в інвестиційному форумі у Лас-Вегасі. У попередні роки Бос кілька разів туди їздив. Саме там Валентин мав зробити основну презентацію і визначитися з інвесторами і фінансуванням для просування проєкту. Розробили детальний бізнес-план. Маркетингова частина вимагала декількох мільйонів доларів. Якщо розробку і технічну підтримку могла здійснювати компанія Боса, то для просування були потрібні зовсім інші вкладення і ділові партнери.

Чим більше наближався форум, тим фанатичніше Валентин працював. Він кинув усі інші справи і заняття, розлучився з дівчиною, з якою зустрічався багато років, ще зі школи, втратив сон і цілими днями сидів за комп'ютером. Організаційними питаннями займався Бос: авіаквитки та готелі бронюються, заявку на участь відправлено і схвалено оргкомітетом, американські візи давно отримано. Прототип був майже готовий, і Валентин у черговий раз вдосконалював презентацію.

Увечері за два дні до від'їзду раптом його викликав до свого кабінету Бос і з порога заявив, що передумав! Валентину здалося, що він недочув:

– Як? Чому? І роботу закінчено, і час витрачений, ви казали...

– Казав, казав... А тепер передумав. Нісенітниця усе це! Розслабся, займись чимось дійсно цінним... А це... Фантазії. Загалом, ми нікуди не летимо. Вибач, я поспішаю. Пізніше ще поговоримо.

Сказати, що Валентин засмутився – це нічого не сказати. Його розчавили. Він навіть не зміг напитися. Не спав усю ніч, впав у якийсь маніакальний стан, а ближче до ранку **вирішив убити Боса**. Покарати негідника – з цього моменту це його місія. Тепер усе складалося і виправдовувало його рішення вбити – суворість начальника відтепер здавалася грубістю і жорстокістю, розповіді про удачі у бізнесі – цинічними порадами, як обдурити партнерів («Скількох ще він

обдурить!»), любовні пригоди, які так розважали Валентина, безсоромним адюльтером...

План був простий – він згадав про свого «тезку». Вранці пішов до батьків додому, вірно розраховуючи, що вони вже поїхали на роботу. Відчинив сейф без труднощів, оскільки знав код. У «Вальтера» вставив дві кулі. «Двох досить!».

Згодом Валентин прийшов у офіс, сів за свій письмовий стіл, заспокоївся і став чекати, поки покличуть. Про наслідки не думав. -

– Валентин! До Боса!

«Вальтер» за поясом, піджак застебнутий. Він залишався абсолютно спокійним. Вирішив не стріляти з порога. Начальник перебував у чудовому настрої, гарно одягнений («Він любить це, мерзотнику!»), поголений, окроплений дорогими приємними парфумами. Зустрів з посмішкою:

– Ну що?! Вмився сльозами, крути під очима... Еге ж, вийшло зрифмувати... Ти що пиячив з горя? Не сси – усе в силі! Післязавтра ми летімо! Це я тебе загартовував.

Їх проєкт не пішов, інвестицій вони не отримали, хоча виглядало усе вельми красиво... Бізнес має свої закони. Зараз Валентин працює в Сан-Франциско і з Босом вони підтримують теплі дружні стосунки. Він ніколи нікому не розповідав про той ранок зі своїм тезкою за поясом.

«Той, що почує»

Картина Марка Точилкіна

«Той, що почув»

Могіли равинов-праведників у Цфаті

«Той, що почув»

Кладовище равинов-праведників у Цфаті

«Той, що почув»

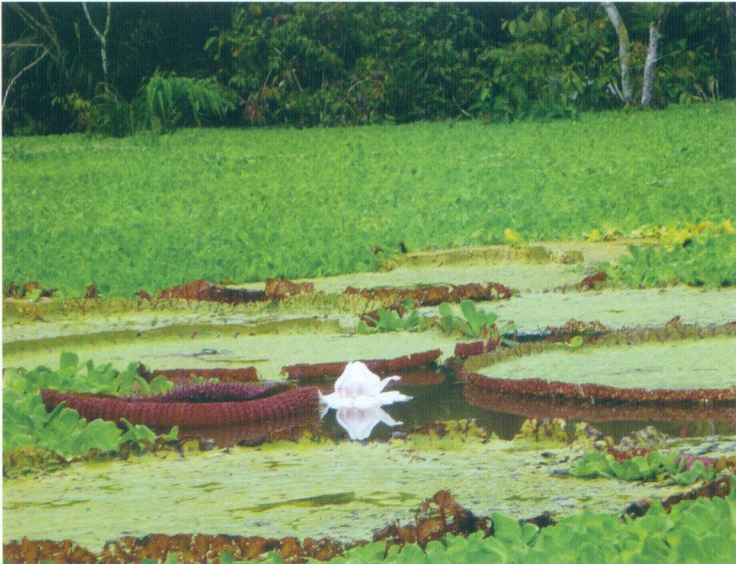
Куточок Єрусалима

«Три моря»

Анди

«Три моря»

Амазонія. Квітка лотоса

«Три моря»

Аліма і Ардан

«Три моря»

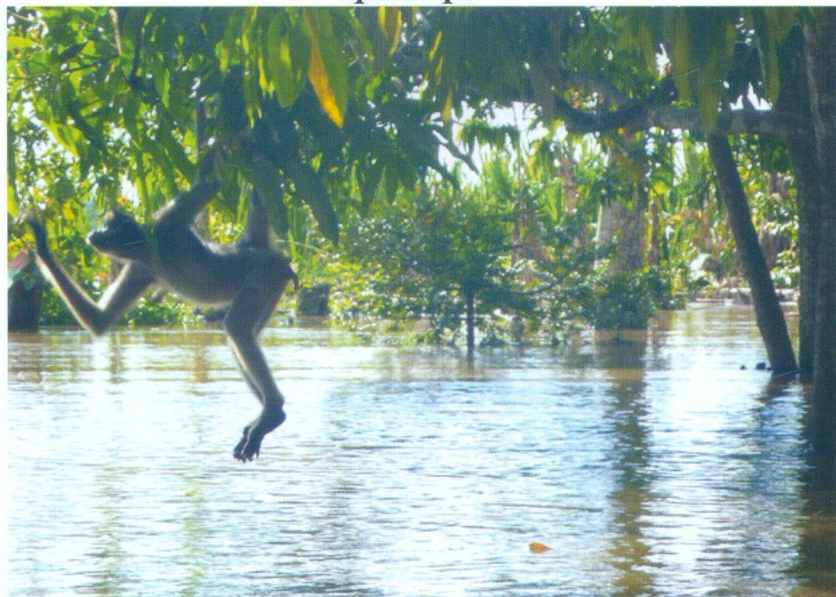
Едгар

«Дві перлини»

Індіанський танець у джунглях Амазонки

«Три моря»

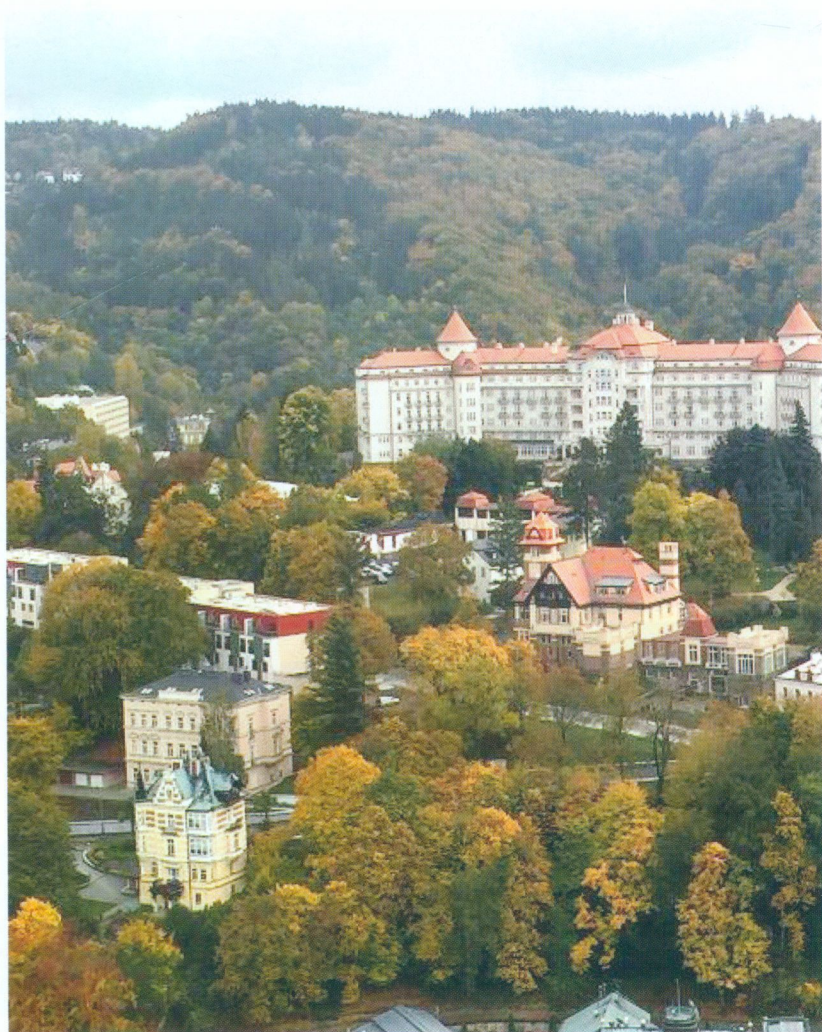
Маєпочка

«Три моря»

Автор

«Перфекціонист»

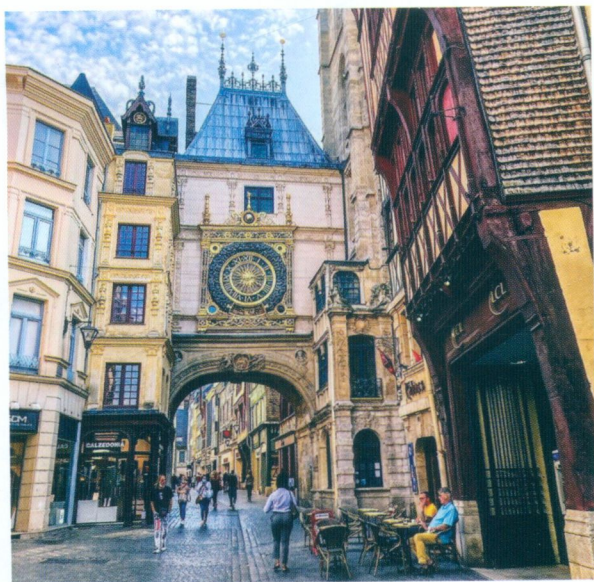
Карлові Вари

«Годинник»

Готичний католицький собор у Руані

«Годинник»

Годинниковий квартал у Руані

«Годинник»

Клод Моне. Руанський собор

«Годинник»

Фото Арта Шея. Симона Де Бовуар у Чикаго

«Годинник»

Центр Помпідю в Парижі

«Годинник»

Монмартр

«Годинник»

Годинник марки Le Roi a Paris

«Годинник»

Фонтан Стравинського у Парижі

«Ребе з Меджибожа»

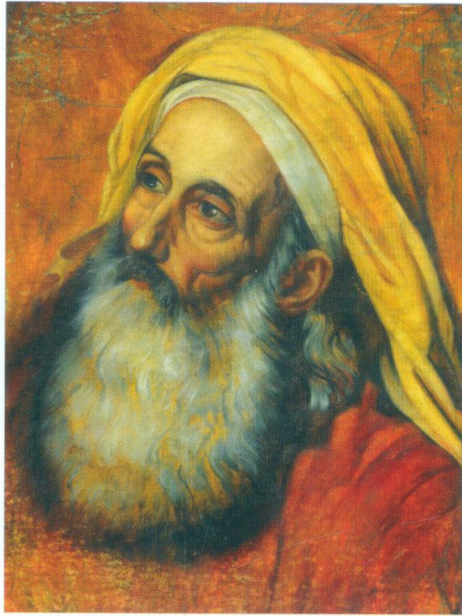
Меджибівський замок-фортеця

«Ребе з Меджибожа»

Мавзолей Баал Шем Това у Меджибожі

«Голова Рабина»

О. Иванов. Голова старого

«Ребе з Меджибожжя»

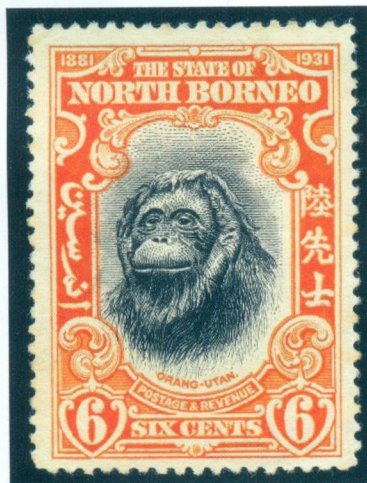
Хасидський танець-молитва

«Портрет старого еврея з келихом»

Хрвѳй Мѳлкус. Портрет старого

«Рожева горѳла»

Марка Пѳвнѳчного Борнео

«Кому пощастило»

Легендарний Бубрик

«Королева вулиці»

Бремен. Мій сьогоднішній пес

Теорема

Братові Гені

Подорожуючи Перуанськими Андами, недалеко від Країни інків, на схилі далекої гори я побачив маленьке село. Раптом прийшла думка, якщо там народиться хлопчик з видатними математичними здібностями, то чи з'явиться у нього шанс заявити про себе світу? І я зрозумів, що таких шансів у нього обмаль. У наших дітей в Україні немає таких високих гір і глибоких ущелин, як в Перу. А шанси? Шанси, здається, є.

Близько десяти років тому я натрапив на публікацію про те, що тринадцятирічний сільський український хлопчик довів так звану бінарну задачу Гольдбаха для простих чисел: «Будь-яке парне число, починаючи з чотирьох, можна представити як суму двох простих чисел». Це була одна з невирішених математичних задач, і за її вирішення Математичне товариство обіцяло мільйон доларів. Воно увійшло в той же список, як і проблема Пуанкаре, що доведена Перельманом, який відмовився отримувати за це гроші.

А два роки тому мені написав молодий учитель з Житомирської області, який закінчив там педагогічний інститут, два роки пропрацював у рідному селі і попросився до мене в аспірантуру за спеціальністю «Математичне моделювання та обчислювальні методи». Я запросив його приїхати і зустрітися зі мною особисто. Юнак виглядав дещо дивно, мало говорив, виключно українською, заїкався (я ще подумав: «Як він викладає?»). Мені в ньому щось сподобалося, і я погодився, на щастя, у мене було одне вільне місце якраз по цій спеціальності. Я провів з ним коротку співбесіду, яка засвідчила, що він добре розбирається в задачах обчислювальної математики, і взагалі досить математично ерудований і освічений. Він був сором'язливий, затиснутий, боявся дивитися мені в очі, і хоча я вмів спілкуватися з молодими людьми, його було

важко розслабити. Я навіть не зрозумів, як він дізнався і чому звернувся саме до мене. Його звали Микола. Він добре здав іспити, його прийняли до аспірантури, і я сформулював йому задачу розробки ефективних алгоритмів багатовимірної різницевої інтерполяції, яка мене цікавила, однак ще не вирішена моїми попередніми учнями. Спочатку треба було отримати аналітичні вирази, а потім створити алгоритми з використанням паралельних обчислень. У якості розминки я запропонував Миколі вивести формулу для апроксимації двовимірних законів розподілу імовірностей Джонсона при заданій кореляційній функції. Він зробив це швидко, і формула дещо відрізнялася від тієї, яку я знайшов тридцятьма роками раніше (тоді мені знадобилося на це пару тижнів), але давала прийнятні результати. Я попросив підготувати статтю, він зробив, а потім почав працювати над багатовимірними різницевими моделями. Швидко з'ясувалося, що математична культура хлопця знаходиться на високому рівні.

Я запитав:

– А хто тебе вчив математиці?

Він щось плутано розповів про свого сільського вчителя Михайла Борисовича, який кудись поїхав. Пізніше я зрозумів, що Михайло Борисович виїхав до Ізраїлю.

Микола жив у гуртожитку для аспірантів, і як він проводив свій час я не знав. Він завжди одягався акуратно, та надто скромно, вчасно приходив на кафедру, відвідував усі заняття точно і дотримувався процедур, передбачених протоколом. Але в нас з ним не було такого тісного спілкування, як з іншими моїми учнями.

Він впорався з моїми завданнями за десять місяців, і після публікації третьої статті йому вже можна було захищати дисертацію. Проте аспіранту захищатися через рік навчання вважалось неетичним, та й навряд чи формально можливим, тому я його запитав:

– Миколо, тобі є чим зайнятися, чи дати тобі нове завдання?

Він сказав, що робота є, і зник на три місяці до вересня.

Ау вересні з'явився з рукописом під назвою «Доказ бінарної проблеми Гольдбаха» і поклав його мені на стіл (саме так – він не відправив електронною поштою, а поклав на стіл).

– По-перше, це не мій профіль, і я взагалі в цьому не дуже розуміюсь, а по-друге, я читав, що десь десять років тому хтось це вже довів.

– Ні, тоді були помилки, ми рано раділи. Мені вказали на них. Тоді я не мав часу це зробити, тому що захворіла бабця (так і сказав «бабця»), і все це довелося відкласти.

Виявилося, що Микола й був тим сільським хлопчиком, про якого я читав приблизно десять років тому. Він тоді під керівництвом свого вчителя підготував доповідь на з'їзді молодих математиків у Києві про доказ бінарної проблеми Гольдбаха. Доповідь мала успіх, однак фахівці визнали, що доказ не є точним, і над ним ще потрібно працювати. З цим Микола і залишився тоді. А закінчивши школу, він вступив до фізико-математичного факультету місцевого педагогічного університету. Дійсно, його запрошували і до Київського університету імені Тараса Шевченка, і до МГУ, але бабуся, яка його виховувала (батьків він не знав), хворіла, тому він не хотів далеко їхати. Ось чому залишився після університету вчителювати у рідному селі за двадцять кілометрів від Житомира. У минулому році померла бабуся, його вже нічого не стримувало. Тоді він і попросився до мене в аспірантуру. Саме Михайло Борисович, родом з Вінниці, мене йому порадив. Я навіть не пам'ятав ту людину, але це не мало значення. Отже, Микола підготував статтю і, як він стверджував, знайшов доказ теореми Гольдбаха, однак усе це потрібно було перевірити фахівцям. У моєму оточенні не було такого рівня математиків-алгебраїстів, щоб оцінити цей результат. Я порекомендував йому відправити статтю в якийсь авторитетний математичний журнал, наприклад, в американський *American Journal of Mathematics*.

Через три місяці прийшла відповідь, підписана професором Стивом Зельдіним (якщо я нічого не плутаю), запрошення

відвідати Університет Джона Гопкінса і там виступити з доповіддю в Лабораторії прикладної фізики. Більш того, університет брав на себе витрати за проїзд і проживання Миколи у США. Рецензії на статтю не було, тільки запрошення виступити...

Ми порадилися, і Микола почав оформляти документи. На отримання візи пішло три місяці, а коли все було готово і можна було планувати поїздку, почалася епідемія коронавіруса.

Тепер сидимо і чекаємо...

І проблема Гольдбаха чекає...

Тест

Якось усе в нього пішло не так у той день – з ранку заболіла голова. Зазвичай, він брав чарочку коньяку, і біль вщухав, але на цей раз не допомогло. Потім посварився з дружиною, що траплялося нечасто. А там ще гірше – зателефонувала помічниця з повідомленням, що з'явилися інспектори з податкової міліції, яку давно збиралися ліквідувати, однак ніяк не ліквідували. Два тижні тому їхня організація отримала звітти дивного листа про угоду з однією одеською компанією. Спочатку вони навіть не звернули особливої уваги на цей запит і надіслали відповідні документи.

Суть справи полягала в тому, що у минулому році з ними три місяці працювала команда одеських програмістів, які оплачувалися за контрактом з цієї компанії. Переводити туди гроші через отримання ПДВ не дуже хотілося, та одесити все зробили правильно, роботу виконано, їм вдалося непогано на цьому заробити, то розраховалися. А зараз податкова міліція чіпляється і стверджує, що це «одеська яма» для переведення в готівку грошей, і тепер кожну дрібницю треба доводити, як там і що робилося.

– Нехай придуть завтра! – закричав він у слухавку. – Скажіть їм, що я не збираюся бути сьогодні.

Але все одно поїхав у офіс, злий та ображений.

А через пару годин у новинах з'явилося повідомлення про те, що банк «Золотий дукат», з яким вони останнього часу працювали, і де були відкриті рахунки фірми і співробітників, приватних підприємців, припинив діяльність, класифікований як неплатоспроможний. Отже наразі його переведено до управління Фонду гарантування вкладів. Це означало, що основні рахунки компанії, на які надходила валютна виручка, заблоковано.

А там знаходилося кілька сотень тисяч доларів, які вони щойно продали, однак ще не сплатили людям. Це була основна частина заробітної плати програмістів за останній місяць. Дуже погано! Він доручив своїм фінансистам з'ясувати ситуацію, але поки що зв'язатися з банком не вдалося. На довершення всього він отримав результати медичних аналізів, які періодично робив, і раково-ембріональний антиген був сильно збільшений, що може свідчити про що завгодно, тільки ні про що хороше. В цілому це видалася справжня чорна смуга.

Він мовчки вийшов зі свого кабінету, не відповів на допитуваний погляд помічниці, спустився до машини і сказав одне слово водієві:

– Поїхали...

– Куди?

– За місто.

Дістав смартфон і перевіряв електронну пошту за звичкою. Одне з повідомлень було відповіддю на його замовлення про політ на повітряній кулі.

– Добрий день. Ви сьогодні надіслали мені запрошення. Скажіть, чи можливо це зараз? Гарзд... Тоді через годину я буду у вас.

А водієві:

– Поїхали до Куренівки, де аеродром.

Він давно мріяв про подорож на повітряній кулі, і пару днів тому замовив собі політ, адже тоді все було інакше. Хоча... Може, це саме те, що йому зараз потрібно. Він вирішив миттєво, а про що тут думати зараз, коли всі думки чорні!

Через годину вони приїхали на великий луг. Це й був аеродром. Там стояв припаркований автомобіль з причепом, повним техніки, і троє молодих чоловіків поралися біля нього. Він вийшов з машини, підійшов до них, привітався. Кремезний хлопець у кепці сказав: «Я пілот, Валерій, почекайте ще п'ятнадцять хвилин, і все буде готово. Ви один? Можете взяти когось – подорож замовлено на двох».

Водій відразу відмовився:

– Я боюся висоти і не літаю.

– Тоді один. Можете відпустити машину, ми повернемо вас назад у місто.

Відпустив водія, віддав Валерію гроші. Не дивився на те, як готується куля, сидів на краю поля в якомусь напівсвідомому стані. Ну й день видався: усі неприємності до нас в гості!

А потім прямо через поле підїхав червоний мінікупер. Він мало пам'ятав того дня, але ця червона машина закарбувалася в його пам'яті. Він також подумав: «Може, це якийсь знак...».

За кермом сиділа вродлива, дорого одягнена молода жінка з хлопчиком років десяти.

– Скажіть, будь ласка, чи можу я полетіти з вами?

– Треба замовляти, – відповів Валерій.

– Ми не замовляли, але хлопчик завжди так мріяв, а тепер ми їхали по трасі і побачили білборд з рекламою і табличкою. Я вас дуже прошу. Ми заплатимо, скільки скажете.

– Цей рейс вже заброньовано. Поговоріть з чоловіком, якщо він не проти, ми зможемо вас взяти.

Вона так благала, що він погодився. Йому вже було все одно. Вона назвала своє ім'я і хлопчика, але він не запам'ятав. Він мав таку властивість – не запам'ятовував імен, а тим більше в такому стані.

Куля була готова до запуску. Пілот випробував пальники, розтягнув купол, його з'єднали з кошиком і випустили повітря. Вони включили пальники, пасажири (пілот, він і жінка з хлопчиком) залізли у кошик, куля відчепилася від машини, і почався підйом. Вони піднялися на висоту в кілька сотень метрів, вітер підхопив кулю і... полетіли!

Був вечір, навкруги – краса незвичайна, він цього очікував, та насправді все було ще більш вражаючим: вони летіли над лісом, річкою, водосховищем. Пройшло близько півгодини, як раптом гримнуло – хмара в небі не сприла особливого хвилювання, однак як часто трапляється навесні – миттєво

потемніло, вдарила блискавка, і почалася злива. Куля стала битися від вітру.

Його запевняли, що політ безпечний. Але... так буває. Стропи заплуталися, і куля полетіла вниз. Пілот щось робив, скидаючи вантажі, ніде було приземлитися, вони опинилися надводою, яка стрімко наближалася, і до поверхні залишилося метрів з двадцять... Хлопчик почав голосно плакати. Він зустрівся очима з пілотом і раптом, підкорившись якомусь пориву, викинувся з кошика. Полегшена куля піднялася вгору і полетіла до берега. Він думав, що втратив свідомість. Все, що відбувалося в той день, він згадував фрагментарно. Прокинувся на мілководді і довго блукав по якомусь болоту, поки не вийшов на дорогу. Телефон працював – не дарма кажуть, що новий iPhone не намокає. Він зловив якусь попутку, сунув водієві мокру сотню доларів, буркнув:

– До міста, будь ласка... — і заснув на задньому сидінні.

Приїхав додому в суцільній темряві, була вже друга година по півночі. Відчинив ворота, двері. Загавкав собака, але пізнав хазяїна і заспокоївся. Дружина спала. І він миттєво заснув. Вранці прокинувся у несподівано гарному настрої. Погуляв з собакою, випив каву і поїхав в офіс.

Раптом згадав, що з учорашнього дня не дивився пошту і повідомлення в месенджерах.

Коротко все було так: банк знаходиться в управлінні, проте працює, а його бухгалтерам вдалося перерахувати всю зарплату на особисті рахунки співробітників.

Отже відтепер у будь-якому випадку гроші зберігатимуться. Податкова міліція направила акт перевірки – скарг немає. А навіщо ті двоє приходили вчора? У них такий звичай, вони полюбляють ловити рибу в каламутній воді, поки не було акту. Нарешті він прочитав листа від свого лікаря – нічого страшного, що маркер трохи підвищений, то таке буває, решта показників в порядку, через два тижні аналізи повторимо, і все повинно нормалізуватися.

Отже, зарахувалося йому...

Шляхи пізнання

Займаючись науковою роботою, я завжди стикаюся з тлумаченням понять «метод» і «спосіб». *Methodos* з грецької – це спосіб пізнання або спосіб дослідження. У повсякденному житті метод і спосіб приблизно однакові. У Вікіпедії написано: «Метод – це спосіб досягнення мети», а Оксфордський словник трактує спосіб як «прийом, дію, метод, який використовується при виконанні будь-якої роботи». Проте при формулюванні наукових результатів вважається, що метод – це науковий результат, а спосіб – практичний. Метод – це сукупність прийомів і дій, які необхідно виконати для вирішення певної проблеми або досягнення певної мети, а спосіб – це послідовність практичних кроків по реалізації методу. Тому метод є науково-теоретичним результатом, а спосіб – його практична реалізація, тобто спосіб реалізації методу.

Це питання філософське, грань між поняттями тонка, а часто і зовсім невиразна... А як щодо життя? Чи трапляється так, що люди живуть, не знаючи методу, але знаючи спосіб досягнення мети, і навпаки?

Михайло і Сева дружили з дитинства і народилися у пологовому будинку з різницею у два дні. Жили у сусідніх будинках, вчилися в одному класі, де сиділи за однією партою, хоча, здається, не з першого, а з четвертого класу точно. У першому класі розсаджувалися парами: хлопчик–дівчинка, а в четвертому вже сідали, хто куди хотів. Міша був майже відмінником, а Сева не виділявся у навчанні і завжди списував у Міши, або просто той виконував завдання для себе і для Севи. Міша відправився вчитися до місцевої політехніки, а батько Севи, водій, водночас пристосував сина до справи. Пронудившись у дорожньому технікумі, Сева водночас працював автомеханіком.

Через десять років, коли Сева заочно закінчив автомобільний факультет тієї ж політехніки, де періодично з'являвся, а усі проблеми з навчанням залагоджував Міша, який тоді вже отримав звання кандидата наук. В аспірантурі він займався системним аналізом, назбирав матеріали для дисертації, однак особливої тяги до викладання не мав і працював у науково-дослідному відділі молодшим науковим співробітником.

Михайло знав методи, тільки не знав, як їх реалізувати. Він розробив методіку гри на біржі, яку з успіхом тестував на всіляких історичних даних і тестових базах, але так і не спробував в реальній практиці. Щоб грати в рулетку за допомогою теорії ймовірностей, він нібито придумав безпрограшну систему, однак так і не відвідав казино і тому вдома пишався своєю системою в колі друзів і сусідів. Він досконально вивчив теорію заробітку грошей з безлічі книжок, та ніколи не намагався займатися справжнім бізнесом.

Навіть система відбору альтернатив у голосуванні і відборі кандидатів, яка працювала краще, ніж байєсовська, була розроблена, описана в статті в місцевому журналі, і ніде не отримала ніякої серйозної публікації або реалізації. А його годинники і шкали для використання у танках і літаках, спортивних змаганнях і рекламних проєктах взагалі ніде не описувалися, і тільки виготовлений ним сувенір прикрашав двір його старого будинку.

Міша придумував свої винаходи настільки швидко, що не завжди встигав або забував офіційно оформити їх або ненавмисно щось упускав. Так і в житті – у потрібний момент він не міг знайти слів або не наважувався сказати. Він навіть не одружувався, не міг визначитися з вибором, а коли визначався, довго не наважувався зробити пропозицію, а коли вирішував, то вже було запізно. І усі його кандидатки і претендентки спливали геть! При цьому він прочитав тисячі книжок і в теорії завжди міг підказати, як зробити правильно.

А Сева знав шляхи і заробляв спочатку на таксі, потім на туристичних подорожах по святих місцях, навколо їх

міста цього було вдосталь, згодом на автомобілях, які він ганяв з Німеччини, далі на автосервісі, постачанні і ремонті автомобілів. І врешті-решт відкрив дилерський центр *BMW*, а пізніше і *Audi*, став заможною людиною. Жодного разу не думав про метод – просто знав шляхи і завжди знаходив потрібне слово і дію, хоча книжок не читав.

Він часто опинявся у складних ситуаціях – і з митниками на кордоні, і з поліцією, і на німецькому авторинку, коли до нього підійшли два кавказця з холодними очима, схожими на сталеві леза, і хижими вусатими обличчями. Спільник тоді миттєво зник, а йому вдалося знайти слова і залагодити ситуацію. Завжди знаходив не тільки слово, а й правильну дію.

Одного разу на безлюдній гірській дорозі у Західній Україні, біля кордону з Польщею, призупинився, щоб забрати молоду дівчину, яка голосувала одна. На щастя, він не вимкнув двигун і встиг побачити тіні, що мчали з лісу. Відразу натиснув на газ, а після цього довго тягнув по дорозі злодюгу, що вчепився за дверцята машини. Це все було зроблено інстинктивно – він ніколи про це не читав, і ніхто не вчив його так діяти. Просто... знав шляхи.

Як тільки почалася епідемія, Міша вивчив усі матеріали і методи боротьби з вірусом, підібрав необхідні схеми лікування і закупив усі медикаменти про запас. Коли він захворів, лікувався сам, це не дуже допомогло, і він, майже без свідомості, був госпіталізований до місцевої лікарні. Він жив один, тому напевно б і помер, як несподівано зателефонував Сева, який знайшов друга у скрутній ситуації, і тут таки вжив усіх необхідних заходів для госпіталізації та лікування. Зрештою Міша був врятований.

А Сева у той же день розбився на своїй сімці *BMW*, не впоравшись з управлінням на слизькій заміській трасі, попри те, що був досвідченим водієм і, здається, знав абсолютно усе про способи водіння автомобіля, навіть приймав участь у ралі.

Їх могли поховати пліч-о-пліч, та, як не дивно, вони врятувалися і відтепер часто сидять разом у великому і старому Мішиному саду біля будинку, що залишили йому батьки, викладачами місцевого педагогічного інституту. Один знає методи, а інший способи, обидва є інвалідами, але не втрачають надії повернути колишнє здоров'я.

Шлях воїна

Він завжди був воїном. Маленьким хлопчиком наводив порядок у дворі. При цьому воював виключно з гідними противниками і ніколи не ображав слабких. Коли дитиною він навіть ще не міг по-справжньому ходити, бився з садовим опудалом, що воно не хотіло його вітати, або зі здоровенним півнем, який жив у курнику і намагався клюнути його в м'яке місце. Насправді йому було начхати і на півня, і на опудало, і на весь світ взагалі, якщо тільки це не стосувалося, на його думку, найактуальніших речей. Так він і виріс. Дитинство провів у невеличкому райцентрі, де батько працював директором цукрового заводу. У будинку всього вистачало і життя рухалося розмірено і щасливо – батько був людиною з посадою, від природи мав велику фізичну силу і ніхто, навіть з місцевих спортсменів, не міг в змаганні «хто кого» покласти на стіл його величезну руку, кисть якої неможливо було охопити навіть у два прийоми. При цьому старший Павловський ніколи не займався спортом, а з усіх змагань віддавав перевагу шахам. Містечко було, здебільшого, єврейським, але Павловські завжди пам'ятали, що вони поляки. У родині навіть трохи розмовляли польською мовою. Звідси, мабуть, непомірна шляхетська гордість і егоїзм у молодшого Павловського. Красуня мати була тихою і лагідною жінкою. Хлопчик добре вчився, не витрачаючи особливих зусиль, ніколи ні до чого їх не прикладав, крім штанги, був всебічно обдарований: грав на різних музичних інструментах, від скрипки до саксофона, прекрасно малював і писав гарні вірші:

Где та земля, в которой нас зарюют?

Где та мечта, к которой мы идем?

Где та вода, которой нас умоют,

Когда устан с дороги, мы придём?

*А где те женщины, что искренне мы любим,
И где друзья, способные понять?
Сегодня молодость мы безвозвратно губим,
А завтра будет нечего отдать.*

Ці вірші було написано, коли Павловський ще навчався в інституті, але вже тоді він начебто передбачав, що з ним відбудеться надалі. У ті часи хлопець, як і безліч молодих людей того покоління, захоплювався Хемінгуеем і Висоцьким, і над його ліжком висіли портрети бородатих кумирів.

Закінчивши школу і виконавши норматив майстра спорту зі штанги, він вступив на радіофакультет політехнічного інституту в обласному центрі. Із золотою медаллю, яку він без напруження отримав у школі, на вступних іспитах він мав здати на відмінно один нескладний іспит з математики. Спеціальність обирав батько – Павловському-молодшому було все байдуже. Як уже згадувалося, таке дивовижне поєднання безлічі талантів і повної інертності до їх реалізації, досягнення успіхів у кар'єрі, конкретних життєвих цілей, у тому числі і родинного щастя, – це одна із таємниць розвитку людської особистості. Адже, як буває, ті, кому мало дано здібностей від природи, завдяки працелюбності і цілеспрямованості досягають і посад, і грошей, вдало влаштовують своє особисте життя. А геніям часто властива байдужість, і їх самореалізація залежить від випадку і збігу обставин.

Здавалось, що Павловському, з його задатками талановитого митця: поета або письменника, а можливо, художника чи музиканта, було все одно, ким бути і чим займатися, тому обставини не сприяли розвитку його талантів. Для спорту наполегливості його вистачало, тим не менш не для найвищих спортивних досягнень. Отже, його доля – бути лідером на місцевому рівні, хоча і в штанзі, і в боксі, і в єдиноборствах з ним мало хто міг зрівнятися і, здавалось, в ньому дремав потенціал олімпійського чемпіона. Фізична природна сила дозволяла йому розгинати товсті цвяхи і підкови зі зневажливою посмішкою на обличчі.

Йому подобалися незвичайні жінки – дивні, часто руді, в характері з якимось легкими божевільними рисами. Загалом, про уподобання, тут говорити складно – все виходило само собою, він і тут особливих зусиль не докладав. Траплялись різні, часто дивні, жінки... ну й добре. Життя його було без напруги, завдяки здібностям і друзям, яких мав чимало. Він любив друзів, і, будучи відважним у житті, вмів битися, і ніколи не ухилявся, коли треба було постояти за слабких. Він ділився і жертвував, а був фінансово добре забезпечений за рахунок батька. Любив випивку і міг багато випити – та ніхто до певного часу не бачив його надто п'яним.

Ось так вільно жив Павловський – гуляв, писав вірші і картини, пиячив... Студентське життя – що ще робити? Не вчитися ж? Спорт займав багато часу, а крім того, дворова субкультура сімдесятих років – бої місцевого і немісцевого значення, в яких він найчастіше виходив переможцем. Міг ударом свого міцного кулака збити з ніг будь-кого, а володіння прийомами боксу робили його майже непереможним у бійці. Не можна сказати, що він полюбляв битися, ніколи не чіплявся сам, однак легковажний спосіб життя приводив його до таких ситуацій, в яких важко було ухилитися від бійки, він і не ухилявся. Бувало, ціла ватага місцевих боксерів і важкоатлетів, вирушала до Криму, і в кримських прибережних містах виступали на танцювальних майданчиках, в ресторанах і на пляжах. Там улюблений заклик Павловського став легендарним: «Женіть їх усіх на мене!», – коли він вставав у кутку або на виході з приміщення і готовий до бійки весело зустрічав натовп супротивників.

Як вірно кажуть: молодість – це недолік, який швидко минає. Отже, у Павловського послідовно закінчилися: інститут, армійська служба, спортивні досягнення... Він тривалий час працював на заводі інженером, навіть був начальником цеху, та постійно воював з начальством, адже він воїн! Пішов з роботи з наміром знайти щось краще, однак так і не знайшов, і решту років до пенсії провів у якості охоронця, вантажника, різноробочого. Деякий час зберігалася в ньому знаменита

фізична сила, незабаром вона спала, почалися запаморочення голови і став підскакувати тиск. Мабуть, це було пов'язано з генетикою: адже старший Павловський помер якраз від раптового спазму, який закінчився важким інсультом. Молодший Павловський ні родини не створив, ні дітей не сталося. Він ніким не хотів себе обтяжувати, крім старих батьків, та їх давно не було. Колишній блиск його особистості пропав, а вірші... все-таки іноді приходили в голову, однак від них віяло смертельної тугою:

*Но мы когда-нибудь поймём, что мудрым глупое считали,
А искреннее – за пустяк, и что святое опошляли,
Но будет поздно – не вернуть уже забытые ошибки,
И с облегченьем не вздохнуть, закат не встретит нам
с улыбкой...*

Легше ставало тільки з горілкою – він і пив стільки, скільки міг, а міг він часом багато. Врешті-решт спився, і проводить час між самотнім життям у старому будинку, придбанному батьком багато років тому, і шпиталями, де його намагаються лікувати від пияцтва. Але не можуть вилікувати, і певно не зможуть. Як він писав в одному зі своїх віршів:

*Не впрячь в телегу скакуна,
Чья кровь чиста, свежа, вольна...*

Хоча... хто знає? Іноді запрягають.

* У оповіданні використано вірші Анатолія Мишковського.

Я просто пограбував банк

Вони вже допивали другу пляшку горілки, коли Серьога запитав:

– За стільки років дружби і знайомства ти ніколи мені відверто не розповідав, де тоді, двадцять років тому, ти взяв двадцять тисяч доларів, з яких почався наш бізнес... Може, зараз? Чи за цим стоїть якась страшна таємниця? Може, ти тоді когось вбив або пограбував?

Костя засміявся:

– Ти збожеволів? Ти ж мене знаєш. Мені взагалі важко вдарити людину... А вже вбити чи пограбувати...

Друзі святкували двадцяті річницю створення своєї компанії. Вчора відбулися офіційні урочистості для команди та партнерів. А сьогодні вони сиділи удвох в улюбленому місці в альтанці у кутку великого Костіного саду, так як робили щороку в цей день, вісімнадцятого липня. Обидва розбагатіли давно, були незалежними, але щороку згадували той день, коли у Кості після відпустки на півдні звідкись з'явилося двадцять тисяч доларів, вони змогли придбати на них комп'ютери і... Пішов бізнес...

– Гаразд, напевно, настав час розповісти, як це було. Пам'ятаєш, коли я в травні прийшов з армії, то взяв у батьків трохи грошей, щоб на два тижні махнути до Гурзуфу, а звідти вже привіз ті двадцять тисяч.

У Гурзуфі я винайняв у бабусі кімнату поруч з морем і почав купатися, смажитися на сонці і займатися всім іншим, що і повинен робити молодий хлопець, який щойно повернувся з армії і давно не бачив моря і жінок... Звичайно, в травні вода в Чорному морі ще прохолодна, але ти ж знаєш, що для мене це не проблема. Крім того, Гурзуф завжди був відомим місцем, де збиралися картярі. Там можна було знайти всі вершки гравців

у преферанс колишнього Союзу. Це також спричинило те, що я, прив'язаний до цієї гри з юності, поїхав саме туди: адже в армії особливо не пограєш.

Пару діб я оглядався навколо, а потім почав грати. Не по великих ставках. Вигравав, програвав... Вигравав більше, але не дуже багато. А за два дні до мого від'їзду раптом поширилася чутка: «Поліцай їде».

– Ахто такий поліцай? – спитав я у одного зі своїх партнерів, Анатолія Івановича Вдовіна, тоді – керівника відділу промисловості Закарпатського обкому партії. Преферанс така гра, що робить рівними всіх, і високопоставлені начальники, і такі люди, як я, часто опиняються за одним столом.

– Поліцай – це легенда... Він приїжджає сюди щороку з онуком і грабує все узбережжя. Старого звати або Жора, або Юра, а прізвисько йому дали, напевно, через патологічну неприязнь до євреїв, а може, тому що він ніколи не вибачає помилок за гральним столом.

Я не міг пропустити такого шансу. Вже наступного дня, за рекомендацією Вдовіна, я опинився за одним столом з цим чудовиськом, яке на перший погляд нагадувало доброзичливого балакучого товстого дідка (старими для мене тоді здавалися усі люди, старші п'ятдесяти років). Він мав довгі руки, яскраво виражений сколіоз, що робило його трохи горбатим, хитрі маленькі очі над масивним качиним носом завжди були червоними. Ми грали на великому балконі його просторої кімнати в пансіонаті «Перлина Криму» з видом на Ведмежу гору. Четвертим запросили якогось рудоволосого Борю зі Львова, не дуже приємну людину років тридцяти, майстра спорту з шахів, який володів якимись надзвичайними математичними здібностями і до приїзду Поліцайя сильно «пощипав» приїжджих аматорів. Для початку ми домовилися зіграти по двадцять копійок за віст, що є ні багато ні мало, і я міг собі це дозволити при обережній грі: про всяк випадок у мене в кишені лишалася тисяча. Ми грали в «Ленінградку» з так званим «джентльменським» вістом і дорогими распасами.

Гра пройшла гладко, спокійно, распасів було не так багато, і все закінчилося відповідно до таблиці рангів: Поліцай і Боря виграли триста вістів, я вийшов у нуль, а Вдовін програв. Було ще не пізно, а тому я погодився на пропозицію старого і Вдовіна відправитися поплавати і смачно повечеряти на пірсі у вірменському ресторані. Поліцай взяв з собою онука, чемного хлопчика років семи, який дбайливо надягав на спотвореного сколіозом діда шкарпетки, за що завжди отримував у нагороду то морозиво, то горіхи, то чурчелу. Ми купалися, випивали, перекушували чебуреками і шашликом. Потім Вдовін поїхав на свою віллу (як великий начальник, він жив з дружиною і дочкою на окремій віллі на території пансіонату), а я пішов з Поліцаєм. Несподівано на прощання, коли онук вже побіг до кімнати, він мене затримав і запитав:

– А ти не єврей, часом, чоловіче, бо я їх не люблю: вони вдають себе за обраний Богом народ, а нас усіх вважають лайном...

Я відповів:

– Ні.

Не знаю, чому я збрехав... Ти ж пам'ятаєш мою бабусю Іду, і за всіма єврейськими галахічними законами я є чистокровний єврей! Тим не менш тоді я чомусь збрехав. Не через збентеження, адже завжди пишався своєю національністю, і ще хлопчиком бився через образи з цього приводу. Однак у випадку з Поліцаєм відчув, що потрібно причаїтися, і може вийти цікаве продовження. Так воно і сталося.

– О! Ти мені відразу сподобався, якщо захочеш, я візьму тебе завтра з собою в одну компанію. Твоя справа – грати і нічому не дивуватися. А умова одна: і виграш, і програш навпіл! Вірніше, навіть так – виграші навпіл, а якщо програєш, то я дам гроші на розрахунок. Йде?

– Так, звичайно, чому ж ні...

– Тоді о шостій вечора завтра я чекатиму на тебе біля входу до мого будинку.

Ми попрощалися, я пішов додому і пів ночі перевертався на ліжку в передчутті чогось незвичайного завтра. Це мав бути мій останній день перебування, а післязавтра на ранок у мене вже був квиток на поїзд додому.

Отже я ледь дочекався наступного вечора і за чверть до шостої години уже стирчав біля будинку Поліцай. О шостій вийшов старий, а через пару хвилин приїхала чорна «Волга», і ми поїхали. Дорога зайняла півгодини, їхали десь у горах. В кінці шляху ми дісталися чудової долини і опинилися на веранді великого будинку. Там нас вже чекав літній кавказець з золотим годинником на волохатій руці, товстим золотим ланцюгом з орлом на волохатих грудях і золотими зубами у вусатій пащі, на ім'я Ашот. Господар будинку, відносно молодий, але зовсім сивий, Юрій Миколайович у розстебнутій генеральській куртці. Ми грали в ту саму гру, що і вчора, однак ставка... ставка була приголомшливою – п'ять доларів за віст! Що ж, мене попередили, щоб я не дивувався, до того ж, я нічим не ризикував. Гра почалася, Поліцай і Ашот якось відразу почали перемагати, вірменин взагалі зіграв два мізера, а от генералу не щастило – він двічі поспіль взяв п'ять взятку по шість, а далі сів без двох на виході з распасів на семерній. Я тримався у нулях, і за такої гри ні про що не турбувався. Та щось мало статися, Поліцай же мене чомусь привів сюди, і це очікування створювало якесь незрозуміле напруження за столом. І воно сталося. Протягом однієї роздачі, коли гра наближалася до кінця, а Поліцай здавав, не встиг я підняти карти, як почув, що генерал, який сидів переді мною, раптом оголосив мізер. Я подивився у свої карти і відразу зрозумів, що на руках у мене не менше дев'ятерної, і тут же видихнув:

– Дев'ять!

Тільки тоді уважно оглянув карти і злякався, там міг бути недобір: туз, король, дама в піці і трефі і туз з дамою в черві і бубні. Мені навіть на секунду здалося, що при неправильно-му прикупі і плануванні можна програти не тільки без однієї взятки, але й без двох. Ні, замовивши безкозирку, тут без двох

не сядеш, а ось без одної можна. Ох, тоді і перед Поліцаєм буде незручно!

Все залежало від прикупу, а в ньому прийшло два червоних короля!

Я сидів і дивився на свої карти – там був туз, король, дама в чотирьох мастях. Спочатку я навіть не зрозумів, що сталося... У мене на руках був преферанс! Всі знають, що таке буває в цій грі, але ніхто ніколи не був тому свідком. Я, однак, зустрічав матроса, який, будучи вкрай п'яним, стверджував, що йому колись випадав преферанс. У цілому такий розклад карт є дивом дивним, на кшталт появи Лох-Несського монстра! За правилами гри, якщо він випадає, гра закінчується, і весь виграш дістається тому, кому він випав. Причому, чим більше до того вигравали інші гравці, тим більшим стає їх програш, адже «гора» переможця скидається і переписується на тих, хто програв, а все не розіграє, як і всі вісти, які були виграні гравцями упродовж гри, пишуться переможцю. Усі (крім старого) були шоковані тим, що відбувається, і не стільки через гроші, це були, мабуть, заможні люди, а просто через незвичайність ситуації. Коли порахували, виявилось, що я виграв більше п'яти тисяч вістів. З урахуванням програних Поліцаєм, ми привезли до його кімнати понад двадцять тисяч доларів на двох. Онук уже спав, а старий сказав:

– Ходімо купатися. Перекусимо, а потім у мене буде для тебе цікава пропозиція, ти ж зараз багатий!

Відмовитися я не наважився, і пригода обіцяла стати ще цікавішою. Я навіть забувся, що збирався провести останню ніч з симпатичною дівчиною з Новосибірська, яка орендувала кімнату навпроти моєї. Отже, ми поплавали, і я навіть мав честь допомогти дідусеві надіти шкарпетки. Перекусили і випили в барі біля моря, а потім Поліцай запропонував:

– Айда на усі виграні гроші зіграємо в «гусарика». Хто в плюсі, забере усе.

І, передбачаючи моє запитання, додав:

– Клянусь, що буду грати чесно і нічого не «заряджати».

То як же я міг відмовитися? Загалом, ми грали цей «полтинник» майже до ранку, і я виграв, а коли пішов з грошима в пакеті, то розвернувся і сказав дуже розчарованому Поліцаю:

– Вибачте, я вам збрехав: я єврей!

І, не обертаючись, побіг сходами.

А навздогін неслася відбірна лайка старого шулера.

Друзі знову випили, і Костянтин засміявся:

– Ну що, повірив? Я усе це вигадав! Чесно – я просто пограбував банк!

A black and white photograph of a mountain range. The mountains are rugged and covered in patches of snow. The foreground shows a dark, rocky slope. The sky is cloudy.

ДВІ ПЕРЛИНИ

Дракон з острова Комодо

Дві перлини

Сергію Гохлернеру

Чимало з того, що він мріяв побачити, вже збулося, проте дещо залишалось. Наприклад, останні динозаври – дракони з острова Комодо. Його племінник, на прізвисько Хазяїн, за молодих років під час короткого «Андропівського терору», будучи студентом авіаційного інституту, безглуздо потрапив до в'язниці за рулон матеріалу, з якого вони з друзями мали намір шити на продаж джинси. Він вийшов звідти з великим досвідом і авторитетом, залишаючись при цьому дуже приємною і шанованою людиною. Отже, цей непохитний чоловік, який став серйозним бізнесменом і якого мало чим можна було здивувати, казав, що найбільше враження в його житті справили на нього саме комодські дракони. А він пройшов жорсткі радянські в'язниці і багато чого бачив. І ось тепер, вирішено – летимо до драконів в Індонезію! Забронювали краший готель на Балі, придбали квитки на літак до острова Флорес, з якого можна дістатися до Комодо і Рінчу. Гігантські варани живуть тільки на цих двох островах, отож замовили човен з гідом для подорожі до них. Все йшло за планом – неважкий переліт через Доху, посадка і зустріч у балійському аеропорту в Денпасарі, трансфер до готелю, який виправдав очікування – з відмінним сервісом, шикарними пляжами у спокійній лагуні, що відокремлена від бурхливого моря пірсом, та різноманітними ресторанами зі смачною їжею. Та й сам острів і його індуйські мешканці виявилися дуже приємними: пляжі на березі океану, а в джунглях старовинні храми, оточені священними мавпами, мальовничі види, затишні бухти, що дозволяють милуватися пишністю підводного світу з маскою та ластами, чудове мистецтво балійських майстрів – вироби з різних порід дерева, батик, срібні прикраси... Загалом усе було надзвичайно цікавим, однак він чекав четвертого дня, на який

запланували подорож до драконів. Рибу, майстрів, храми він вже бачив і в інших місцях, а динозаври жили лише тут!

Політ до Флореса на невеликому літаку тривав недовго, острів туристи не оглянули, а відразу вирушили до порта в супроводі надто ввічливого гіда на ім'я Ока з гострим, здається, схожим на лисячу мордочку, обличчям. Зручний просторий човен, який обслуговували троє моряків, прорізав синю поверхню океану і проносив їх повз безлюдних островів, вкритих горами і джунглями. І нарешті – Комодо! Упродовж плавання екскурсвод розповідав про варанів, хоча вони вже багато чого знали самі: варани вилуплюються з яєць, які дозрівають у спеціальних гніздах, влаштованих у затишних місцях протягом дев'яти місяців (незабаром вони побачили ці гнізда у чагарнику і кореневищах дерев або піску); живуть варани приблизно стільки, скільки живуть люди; перші пару років вони невеликі, сидять на деревах через канібалізм родичів (інших ворогів у варанів тут немає), згодом вони спускаються на землю; швидкість їх бігу досягає сорока кілометрів за годину; більшу частину дня у світлий період доби, також і в спеку знаходяться у напівсонному стані; прекрасно плавають; варани є хижакками, хоч і всеїдні, але віддають перевагу різній дичині, яка в надлишку зустрічається на островах (мавпи, олені, дикі свині, буйволи), не гребують варани при нагоді поласувати і людиною. При цьому їх укуси для людини через бактерії вважається смертельним. Наш провідник розповів про низку страшних випадків. Варани досягають п'яти-шести метрів у довжину і виглядають як дещо середнє між динозаврами і великими крокодилами.

Острови Комодо і Рінча є заповідниками, і пересуватися джунглями можна лише у супроводі спеціально навчених рейнджерів. Після інструктажу рейнджер повів їх углиб острова і через 20 хвилин прогулянки джунглями показав дракона, що дрімав у тіні: він дійсно був схожий на великого крокодила. Наближатися до них на відстань ближче чотирьох-п'яти метрів небезпечно. Далі вони побачили безліч драконів, навіть зняли відео з одним, що знаходився зовсім поруч. Дракон

рухався до залишеної на стежці камери, а вони в цей момент сховалися у кущах. Спекотні дні розморюють варанів, і вони мало цікавляться здобиччю, хоча вночі виявляють стрімкість протягом полювання, і коли вже вкусять, то переслідують жертву, доки вона не випустить дух.

Ці острови практично безлюдні, але в одній з бухт Комодо, як раз там, де знаходиться пристань для човнів, є невелике селище, в якому розташовано: табір рейнджерів, адміністрація заповідника, невеличке кафе і пара рибальських будиночків, де мешкають кілька родин. Вони продають різні вироби, раковини і перли на імпробізованому ринку для туристів. Незважаючи на великий інтерес у світі до комодських драконів, туристів крім них не знайшлося – подорож з Балі неблизька, а з Австралії ще далі, тому туристи приїжджають на туристичних човнах, задовольняють свою цікавість і відпливають геть. Неорганізованих мандрівників у цій частині океану практично немає.

На ринку вони купили кілька гарних перламутрових намист для подарунків, проте чогось особливого не побачили, хоча і шукали. Кілька років тому, після подорожі на Маврикій, він подарував дружині надзвичайної краси намисто з великих сірих барокових перлів. І тепер захотів пошукати ще кілька таких самих перлів на каблучку і сережки для набору. Тоді намисто було куплено після вдалої риболовлі на човні з незвичайною назвою «234». Виявляється, на ньому спіймали рекордного марліна, вагою 234 кілограми. Важко навіть уявити собі таку рибку, тим не менш саме завдяки їй стояла довжелезна черга на риболовлю на тому ж човні і з тією ж командою. Йому і його друзі пощастило, хоча великого марліна їм не дісталось, скільки вони не полювали за ним в бурхливому Індійському океані. А буря і хвилі часом охоплювали човен так, що вони лякалися та стривожено переглядалися, побоючись трагічного завершення риболовлі.

Зрештою, наловили два десятки метрових боніто і залишилися повністю задоволені. На хвилі цього задоволення він придбав чудове намисто з сірих великих барокових перлів з

білим золотом. І ось для нього і знадобився комплект. У цій частині Індійського океану іноді зустрічаються чудові рідкісні перлини різних кольорів. В основному можна знайти перли звичайні, але іноді трапляються унікальні великі екземпляри сірого, рожевого та інших кольорів незвичайної форми, які коштують надто дорого.

Коли вони вже відходили з острова, до човна збоку навпроти пристані підплив хлопчик, який бажав дещо запропонувати. На долоні лежали дві великі барокові перлини: одна сірого кольору, саме така, яку він шукав для каблучки дружини, а друга, ще більшого розміру, блакитна.

– *O! How much?*

– *One hundred for each pearl...*

Провідник Ока простягнув руку і взяв у хлопчика перли, раптом блакитна перлина вислизнула з його руки і покотилася на дно човна. Поки екскурсовод і матроси повзали по човну в пошуках блакитної перлини, йому вдалося уважно оглянути сіру і домовитися з хлопчиком про покупку за п'ятдесят доларів, що і було зроблено. Марні пошуки блакитної перлини тривали близько двадцяти хвилин, треба було поспішати. Ока щось сказав хлопчикові їхньою мовою, сунув якусь купюру, але хлопчик не погодився, вони посперечалися ще, і човен відійшов. Той хлопчик навздогін обсіпав провідника гучними прокльонами. Настрій трохи зіпсувалося, і Ока довго вибачався за цей інцидент. Після вже ніхто не згадував про перли аж до самого Флореса.

По дорозі вони купалися на дуже чудовому пляжі, де через корали вода має рожевий колір.

Останні дні поїздки на Балі були прекрасні – цікаве враження справив національний балійський танець Чакчак у храмі Улувату, хоча і поставлений близько ста років тому голландськими хореографами.

Він надзвичайно радів, що у цій подорожі усе гарно склалося: і динозаври, і балійська екзотика, і дивовижна природа цих островів, і ще й перлина! А через півроку випадково у

новинах по телевізору побачив репортаж з аукціону, на якому за чималі гроші було продано рідкісну блакитну перлину, а на задньому плані залу продажу промайнула знайома лисяча мордочка... або це йому здалося. Він довго шукав інформацію про аукціон у соцмережах, але ніяких подробиць не знайшов.

А з сірої барокової перлини з острова Комодо вийшла шикарна каблучка, яку він подарував дружині на ювілей.

Інше життя

Частіше за все Старий сидів біля вікна, іноді його виводили на балкон. Він насилу вставав, навіть не тому, що не міг, просто втратив жагу до життя. Спостерігав за вулицею у вікно, щось читав, зрідка неуважно дивився футбол. Йому було чимало років, але люди такого віку ще живуть активно. Загальний стан його здоров'я не був надто плачевним, проте він перестав цікавитися усім, навіть улюбленим футболом. Його виводили в сад, та на балконі було краще, адже звідти він міг спостерігати.

За ним надзвичайно добре доглядали, він все ще був багатий, розум був здоровий, але... Нецікаво! Друзі, які живі, знаходились далеко, дружина померла. Син успішний, уважний, жив своїм життям. Іноді навідувалися учні, однак вивести його з цього байдужого стану і вони були не в змозі. Навіть колекція марок, яку він збирав усе життя, не привертала його уваги. Нецікаво...

Він сидів і спостерігав за вулицею з балкона, годинами оглядаючи сусідні будинки. Так минали дні, тижні, місяці... Він перебував у такому стані вже кілька років. Єдине, що ще його якось відволікало, – це спостереження. Він знав усіх мешканців сусідніх будинків, їх двори і під'їзди будинків добре було видно з його балкона на третьому поверсі старого особняка. Він мало розмірковував про їхнє життя, долі, проблеми, тим не менш спостерігав і, незалежно від його бажання, в його голові склалися деякі версії.

Ким він був раніше? Точно він вже не пам'ятав. Кимось значним? Для нас це несуттєво.

Одного разу навесні він побачив, як до сусіднього особняка підїхала машина і з дівчинкою-підлітком і вийшла вродлива жінка середнього віку. Він усе ще реагував на жіночу красу, з того малого, що в ньому залишилося. Жінка, мабуть, приїхала в гості. Він кілька днів спостерігав за нею, і раптом впізнав – його кинуло у жар: «Вона?!!! Ні!». Скільки років він про це не згадував...

Канни сорок років тому – Лазурний берег, бульвар Круазетт, стародавня церква на горі і ресторани, де подавали диню з шинкою і червоним бургундським вином.

«Ірма! Її звали Ірма...».

Старий облизнувся, ніби відчув її поцілунки на губах. Давні вірші промайнули в голові. Чий? Він не пам'ятав. Можливо, він сам їх написав.

*Когда придёт иная жизнь,
И губ твоих забуду сладость,
Прошу тебя – ты мне приснишь,
Верни утраченную радость...*

Наступного дня він почав готуватися. Встав з крісла, і вперше за довгий час слуги побачили, що він самостійно може ходити. Спускався в сад, повільно прогулювався. В окремій кімнаті тримали тренажер. Тепер він регулярно тренувався, і з кожним днем ходив впевненіше. Постійно перевіряв з балкона: чи ще є вона там? Так, вона була, приходила і уходила, часто весело сміялась. Він усе згадав і переконався, що це вона. Нарешті наважився! Того ранку ретельно одягнувся, обережно підстриг бороду, бризнув улюбленого Фаренгейта і пішов до неї. Коли він вийшов з воріт свого особняка, ті, хто був на вулиці, завмерли – невже це він? Адже сюди не заходили сторонні люди, і хоча усі його знали, але надто довго не бачили. Хтось думав, що він невиліковно хворий, однак про те, що він живий, здогадувались, інакше про його смерть було б повідомлено. Він повільно перейшов вулицю, важко піднявся сходами і подзвонив у двері.

Відкрила дівчина, та сама, яка була з Нею. Горло Старого перетнуло, і він видавив одне слово:

– Ірма?..

– Тітонька поїхала сьогодні вранці.

І відразу все знову стало нецікавим... Він розвернувся, важко і повільно спустився сходами.

– Але вона повернеться за тиждень, – додала дівчина.

Check out

Лас-Вегас! Він давно про це місто мріяв...

Молодий математик з далекої України, ще кілька років тому він навіть не міг уявити собі, що оселиться у знаменитому готелі «Сезар», а за годину у нього має відбутися доповідь на Міжнародному конгресі математиків. Диво! Загалом, усі події останнього часу здавалися йому низкою чудес – блискучий святковий захист кандидатської дисертації в Інституті кібернетики, де жодних проблем не виникало (а вони іноді трапляються, причому найсерйозніші) – диво! І цей лист із запрошенням на конгрес, куди він випадково без надії на успіх відправив заявку кілька місяців тому, свій лист-відповідь з проханням виділити грант, тобто оплатити переліт, проживання та реєстраційний збір; як представнику бідної країни з низькими прибутками. Нарешті, швидко згоду (теж диво!), оформлення без зайвих питань американської візи (диво, адже там відмовляють кожній другій людині), авіаквитки, які прийшли електронною поштою, переліт через океан з пересадкою в Нью-Йорку, через годину він заселяється у цей розкішний готельний номер, і ще за годину вже зробить доповідь на пленарному засіданні – на столі лежить план, як знайти конференц-зал, і програма з його промовою.

Доповідь на тему «Чисельно-аналітичне моделювання перетворень двовимірних законів розподілу ймовірностей у суттєво нелінійних системах» була успішною. Його англійська (про яку він дуже хвилювався) звучала досить органічно, презентація пройшла гладко. Питань задавали дуже багато, проте усі вони були зрозумілі, відповіді схвально сприймалися присутніми. Навіть його одяг, джинси і вельветова куртка, нічим не відрізнявся від одягу інших учасників, за винятком невеликої групи чиновників у темних костюмах і краватках. Після доповіді він поспілкувався з молодим шведом, який також мо-

делював двовимірні закони, послухав інші доповіді, перекусив упродовж перерви на каву-брейк у спеціально обладнаному місці поруч із залом, а після завершення засідання вирушив гуляти Лас-Вегасом. А там побачив чимало дивного...

Так ось, ці три дні промайнули: він поринув у роботу конгресу, відчув себе тут своїм, розмовляв англійською, ставив питання, кілька разів навіть вплутувався до дискусій. Потім гуляв, їв, пив, ходив на циркову виставу китайських акробатів, які вражали якимось нелюдськими трюками. В загальному, він робив все, як годиться за таких обставин. Однак ні, не все, він не грав ні у рулетку, ні у Блек Джека, його навіть не цікавили ігрові автомати. Не грав, хоча завжди вважав, що у рулетку як фахівець з теорії ймовірностей може передбачити виграш. У ті кілька разів у його житті, коли він спробував грати, нічого не виходило. Однак це не похитнуло його впевненості у тому, що якщо поставитися до справи серйозно, то можна виграти, причому багато... Але зараз, знаходячись у місці, де усі тільки тим займалися, він чомусь не міг себе подолати: або боявся втратити ті мізерні кілька сотень доларів, які знаходились у нього в кишені, або психологічно не був готовий до цього. Відтак, не грав!

От і настав останній день конгресу – о сімнадцятій годині засідання завершилися. О другій годині ночі він мав вилетіти до Нью-Йорка, а вранці повертатися додому, до рідної України. Він спустився до ігрової зали (вони є у Лас-Вегасі у кожному готелі), сів за барну стійку, замовив текілу, ще сто п'ятдесят доларів лишилося, і став спостерігати за гравцями в рулетку. Точніше, він не збирався дивитися і не хотів грати, як раптом опинився стоячи і спостерігаючи за тим, як розвивалася гра за одним зі столів. Мабуть, це був не перший келих текіли, тому що вдень був фуршет: святкували завершення конгресу. Але він випив не так багато, щоб втратити контроль за своєю поведінкою. Радше, просто настав його час, у житті це трапляється несподівано. Він купив фішки відразу на п'ятдесят доларів і став уважно спостерігати за грою, аналізуючи

інформацію на табло, де показувалися скинуті цифри. Він ніколи не вірив у системи, які свідомо призводять до перемоги, хоча чув багато історій про них, але всерйоз вірив лише в те, що можна передбачити ймовірність випадання наступних чисел, спираючись на гіпотезу про рівномірність закону розподілу всіх чисел у колесі рулетки. Щоправда, він чув розповіді одного професора, який робив ставку на колір, подвоюючи її при програві, і казав, що практично не програвав, але потім на запитання про успіхи він тільки махнув рукою і промовчав. Отже, він купив фішки і став стежити за грою. Поруч стояла жінка, він не розгледів її, тому що був повністю захоплений спостереженням, але відчув, що вона вродлива, і тут же відігнав ті думки. Нарешті, він зробив ставку на число 27 – десять доларів... програв – випало 18. Він знову зробив ставку на 27, на табло серед останніх п'ятдесяти переможних номерів не було 27, знову програв – випало 6. Коли він знову поставив усі фішки, що залишилися, на 27 і ВИПАЛО 27! Він виграв і пішло... Дві години він не розумів, що з ним коїться, ставив і ставив, стежив тільки за табло, у голові виникали цифри, він перемагав майже постійно, іноді програвав. Кілька разів круп'є змінювався за столом, але все продовжувалося, і загальний результат був приголомшливим – біля нього накопичилася гора фішок. А ВОНА знаходилася весь час поряд... Правда, спочатку, коли йому тільки почало щастити, намагалася піти, та він, підкоряючись якомусь інстинкту, мовчки утримав її, схопивши за руку, і вона залишилася. Він уже розгледів, що це мініатюрна мулатка неймовірної краси. Або йому так тільки здавалося, адже весь той час він перебував у страшенному хвилюванні і випив уже чарок з десять текіли. Він подивився на годинник: 22.30 р. м., а літак о другій годині ночі. Встав, жбурнув фішки на тацю, послужливо підставлену одним із співробітників, і попрямував до каси. Мулатка була поруч, він тримав її за руку, але вони так і не обмінялися жодним словом. У касі сказали, що він виграв 244 280 доларів і, звичайно, всю суму готівкою йому не дадуть.

Тоді він взяв 4280 доларів, а на інші двісті сорок тисяч йому виписали чек *Bank of America*, який він засунув у зовнішню верхню кишеню свого вельветового піджака. Вони, мовчки, із зімкненими руками, піднялися до його кімнати і...

У нього ніколи не було таких любовців і, ймовірно, більше не буде!

Він навіть не думав, що таке трапляється, і за півтори години до вильоту, повністю спустошений, зачинив за нею двері, однак відразу вискочив у коридор, наздогнав:

– *Name?*

– *Naomi...*

О, йому завжди подобалося, як звучало «Найомі».

Так вона сказала, не «Наомі», а «Найомі»!

– *My phone*, – він знайшов у кишені старого Паркера і якийсь папірець, на якому накреслив своє ім'я та номер мобільного телефону. Вона ствердно кивнула, взяла папірець, у неї чомусь не було сумки, і пішла коридором.

Свідомість повернулася до нього, він чкурнув до кімнати, схопив валізу, речі зібрав заздалегідь, і побіг до ліфта. До вильоту залишилося трохи більше години. Йому вдалося поспати, поки їхав до Нью-Йорка, глибоко, без сновидінь, потім трансфер з Нью-Йорку, і тільки у небі над Гренландією протягом польоту до Києва він схаменувся. У першу чергу він захотів подивитися на чек, який зробив його багатим, і тепер кардинально змінить усе його життя. У верхній кишені куртки чека не було, його не було ні у гаманці, ані в інших кишенях, раптом він зрозумів, що саме на чеку написав свій номер телефону.

Він не пошкодував, воно, мабуть, було того варте, але все одно – він досі чекає дзвінка...

Вічний коханець

Михайлу Вулеру-Сапожнікову

Є люди, життя яких проходить під впливом однієї всепоглинаючої ідеї. Такими були Ленін, Карл Маркс, засновники релігій... але іноді буває ідея прозаїчна, хоча у нашому випадку доречніше сказати – романтична. Я розповім про сучасного Казанову, все життя якого присвячено жінкам.

Янічка ріс маленьким товстим єврейським хлопчиком у родині вчительки російської літератури (поширена професія для єврейки) і робітника взуттєвої фабрики. То був незвичайний шлюб для євреїв за радянських повоєнних років ХХ століття. Мати Янічки, Ліля, походила з родини прокурора, через виключно «суворих правил» батьків у тридцять років вона ледь не стала старою дівою, і тільки завдяки традиційному єврейському сарафанному радіо її познайомили з молодим робітником Льонею з районного містечка.

Льоня був красенем, спортивний, допитливий, однак малоосвічений, який надзвичайно прагнув будь-куди втекти зі своєї глушини. Він відразу погодився одружитися на не дуже вродливій, але начитаній Лілечці із заможної міської родини. Вони одружилися, і незабаром на світ з'явився симпатичний пухленький хлопчик, якого назвали Ян (Янчик або Янічка, як звали його усі у дворі). Прокурор помер, матеріально у родині погіршало, та час минав і Янічка дорослішав. Льоня вступив до партії, працював бригадиром. Єврей-робітник зустрічається не часто, і його вступ до лав КПРС дозволив начальству закрити відведені партійні квоти для нацменшин! Потім він навіть став парторгом цеху. Смоляне волосся і спортивний торс у поєднанні з живими очима робили Льоню схожим на кінозірку Марчелло Мастоїяні, і багато жінок зупиняли на ньому свій погляд. Та й Льоня був вельми охочим до прекрасної статі,

що залишалося властивим йому до глибокої старості разом з привабливою пишною шевелюрою. Лілечка викладала в школі, із захопленням читала дітям вірші Єсеніна і Фета, при цьому була віддана тільки своєму Льоні.

Янічка не пішов ні у спортивного тата, ні худорляву мрійливу маму: товстий, рудий, активний, незграбний, доброзичливий...

Спроби батька примусити Янічку підтягнутися на перекладині тривали роками та були марні – хлопчик повисав на ній або на сусідній груші, смикаючи ногами і не докладаючи ніяких інших зусиль. Льоня був надзвичайно роздратований цим, але сина надто любив, тому покарання і навіть побої виглядали зовсім не страшно. Плавати Янічка навчався так – Льоня прив'язував його на спеціальний мотузок і ходив по містках міського пляжу, а Янічка борсався у воді на повідку у дитячому відділі, який називали «жабником». Плавати він все ж таки навчився.

Янічка мав неабиякий апетит, добре їв, навіть жадібно... Ця пристрасть до їжі потім зникла, однак повернулася пізніше як спрага до жіночих ласок. Хлопчиком він не був ненажерою, але заварні тістечка, вишні або полуниця поглиналися ним миттєво, незважаючи на інших їдців, якщо такі були. За що часто огрібав, але теж не страшно. Янічку ніхто сильно не лупцював, навіть місцеві хулігани. Якось... не було прийнято, і руки не піднімалися, хоча Янічка постійно підставлявся, але все ж сильно не били, через те що він був надто нешкідливий і доброзичливий.

Проте, хлопчик виявляв відмінні здібності до навчання, більше до точних наук, легко вирішував фізико-математичні завдання, від чого дуже раділи Ліля і Льоня. Янічка дружив здебільшого з дівчатами – його нестримно тягнуло до них! Спочатку просто так, та коли Льоню збентежило зауваження одного сусіда по бані про маленький Янічкін пеніс і він змусив хлопчика-підлітка приймати гормони за порадою легендарного столичного сексолога, вже по-справжньому! Дівчата дружили з ним і любили його як друга, а його

приваблювали красуні. Він міг годинами спостерігати з моста через річку в бінокль за найвродливішою дівчинкою в школі. Або вирішувати нескладні завдання з великою та довгоноюю, але бездарною в математиці, однокласницею. Звичайно, перші романи, як правило, були невдалі, адже дівчат тягнуло до спортивних, худорлявих і хуліганських хлопців, а тут не було ні того, ні іншого, ні третього, тільки фізика і математика... Після закінчення школи Янічка був сповнений рішучості втекти зі свого міста N, у першу чергу, щоб змінити компанію, вирватися зі старого кола і, нарешті, досягти жіночої взаємності.

А ось і Москва... Навіть єврейство не завадило йому вступити до престижного вузу як призера різних фізико-математичних олімпіад. І поїхало: столиця, гуртожиток, студентське життя... Так Янічка став справжнім чоловіком. Вчився він добре, але, як сказано в одному старому єврейському анекдоті, завжди «шукався». Спочатку КВН, згодом якісь ліві концерти у колгоспах, інколи маленька фарцовка... А факультет секретний, і Янічка навіть підписувався, скажімо так, про утримання від контактів з іноземцями. Нарешті, «знайшовся» і був відрахований з інституту. Сприяло єврейське провінційне походження і відсутність зв'язків у владі, а що стосується фізики і математики, то таких рудих носатих геніїв в Росії багато...

Армія чекала його з усіма принадами армійського життя. Ось тут він і підтягнувся вперше – прикро, що Льоня цього не побачив! Янічка служив у батальйоні зв'язку, де знання фізики і основ радіотехніки допомогли йому стати шанованою людиною. І ось що цікаво – балакучий Янічка ніколи толком не розповідав про армію. Після служби він повернувся до місцевого N-го педагогічного інституту і закінчив його вчителем фізики.

У педагогічному інституті він знову занурився в гуморини і КВНи, де став помітною фігурою провінційного масштабу. І кохання, кохання, кохання... Романи, зв'язки, любовні пригоди... з однокласницями, просто знайомими дівчатами і навіть зі школярками, тому що часто потрапляв у школи на практику.

За цей час Янічка змузнів, обтесався і легко завоюював серця і увагу юних дівчат. Кілька скандалів з батьками красунь, два зуби, вибиті чийось нервовим татом, коротке лікування у венеролога – за любов і досвід довелося заплатити натурою.

Минали роки... Якось тихенько Янічка одружився на молодій піаністці, народилися діти, як і годиться, хлопчик і дівчинка. Його кар'єра пішла в гору – ось він вже директор школи. Але захоплення «коханням» не пройшло – як тільки поруч опинялася симпатична жінка, Янічка більше ні про що не міг думати. Дружелюбність і нешкідливість допомагали йому уникати великих конфліктів і неприємностей, але небезпека неконтрольованого бабійства була присутня постійно. Ситуація вдома загострювалася. І тут... приспіла еміграція до Ізраїлю.

З роботою там все йшло добре – професійні вчителі всюди потрібні, адже Янічка був не просто хороший – він був одним з кращих, а навчені ним діти постійно успішно брали участь у всіляких олімпіадах і багато хто вступав до найпрестижніших вузів. З мовами у нього теж все було гаразд: англійську він знав з дитинства (це від бабусі і дідуся-прокурора, яким прийшлося в тридцяті роки минулого століття пару років жити в Англії), а вдома вивчив іврит, навіть навчав розмовляти на ньому тих, хто готувався до від'їзду. Так Янічка зробив педагогічну кар'єру в Ізраїлі швидко і успішно. Одного разу він вирішив взяти участь у конкурсі на посаду регіонального директора Сохнуту в Росії. Про це агентство і пануючі там звичаї дуже докладно розповіла незрівнянна Діна Рубіна у своєму романі «Синдикат». Сохнут займається репатріацією євреїв до Землі Обітованої і фінансується американськими та ізраїльськими єврейськими організаціями. В описані роки Сохнут фінансувався дуже добре, і Янічка після перемоги у конкурсі (чому б йому не виграти цей конкурс – він підходив за усіма параметрами!) поїхав спочатку до Хабаровська, а далі до Санкт-Петербурга, де знаходив, так би мовити, відірваних від стада євреїв і направляв їх на шлях істинний. Він був добре забезпечений, і саме там його пристрасть до жінок була

задоволена повною мірою. Йому довелося розлучитися з офіційною дружиною, однак треба сказати, що він любив своїх дітей, як і вони його. І допомагав, і балував, одним словом, ніколи не забував про батьківські обов'язки. Про його романи і любовні пригоди у цей період можна написати окрему книгу: він відточив мистецтво спокуси, проникнув ще глибше у жіночу психологію. Янічка водночас навчився контролювати своє лібідо і впевнено вважав себе найкращим коханцем і знавцем жінок з усіх, що колись жили в світі. При цьому жінки теж обожнювали Янічку – він не тільки любив плотські утіхи, а й розумів жіночу душу: завжди з великим задоволенням допомагав з побутовими питаннями і порадами, і зустрічав, і проводжав, і підтримував грошима, і влаштовував на роботу...

На мени перетворилися його вислови.

– Брюліки на стіл! – наказував Янічка винній коханці, якій тільки що зробив подарунок.

Або:

– Я роблю їм те, що ніхто, крім мене, ніколи не зробить! – була його відповідь на питання, за що його люблять жінки.

Все вищесказане не суперечило тому, що Янічка був розумним, вельми дотепним, освіченим і чуйним чоловіком. Спілкування з іншими чоловіками його мало цікавило, як то кажуть, у хорошому сенсі цього слова, товаришував тільки з парочкою давніх друзів. А ось спілкування з жінками надихало, збуджувало і підживлювало його неугасну енергію. З роками, коли вже було важко вигравати конкурси на посади у Сохнуті, він повернувся до викладацької кар'єри. І відтепер поєднує невтомну працю протягом усього року з постійними любовними подорожами у супроводі різних представниць прекрасної статі, які полонять його старе серце і тіло. І він їх щиро любить, і вони його люблять...

Янічка, Янчик... вічний коханець!

Дівчина з валізою

Він витягнув цигарку, подивився на мене і запитав:

– Ви курите? Можна?

Я зробив дозвільний жест. Він запалив цигарку і продовжив.

Ми вже вісім годин сиділи у Мінську, чекаючи закінчення штурму над Києвом. Зазвичай я не п'ю у рейсах, але поки тинявся по аеропорту, у мене заболіла голова. А я знав – потрібно випити хорошого коньяку – і пройде. Я заглянув в бар і замовив п'ятдесят грамів Ахтамару, як раптом він з'явився і підсів до мене. Я помітив його у літаку з Санкт-Петербурга – такого суворого, могутнього нафтовика або далекобійника років сорока з твердим поглядом і кам'яними м'язами. Він розповідав лише про свою дочку. Мабуть, чоловікові потрібно було виговоритися. Я рідко знайомлюся у поїздках і подорожах, однак він сам обрав мене у співбесідники, чи, можливо, я просто випадково опинився поруч.

– Її мати померла десять років тому від лейкемії. Може, Чорнобиль, ми недалеко знаходились, під Борисполем, а може... Хто знає? Дівчинка виросла, ні в чому відмови не мала. Вона й не просила майже нічого. Я часто бував зайнятий у рейсах, і залишав її з бабусею.

Тут я дещо не вгадав – він не був далекобійником, а працював електромеханіком на траулері, ходив у рейси з Мурманська.

– Ну вона і виросла: красуня, відмінниця. Закінчила університет, почала працювати, вийшла заміж. Дітей у них не було – переживала через це, а надалі виявилось, що те на краще. Лейкемія, як у її мами... Чоловік пішов. Ми боролися, як могли – мені вдалося помістити її до експериментальної групи в клініці Спіженка. Там їй зробили пересадку кісткового мозку – я був донором. На це пішли усі мої гроші, але до-

помогло, їй покращало – ремісія. Після того вона здала в аренду свою квартиру і поїхала на Гоа з подругою. Прожила там рік, повернулася. Здавалося, все налагоджується, пішла працювати...

Він підняв руку. Бармен кивнув і мовчки підніс ще коньяку. Ігор (його звали Ігор) відразу ж випив.

– Три дні тому вона зникла.

Він зробив паузу, а потім видихнув:

– Я ходив на ведмедя в Уссурійську, нічого не боюся! Зірву голову кожному, хто зашкодить моїй доньці!

Це було сказано голосно, на сльозі. Аж бармен здригнувся, і сусіди мимоволі озирнулися на нас. Я зробив заспокійливий жест. Бармен підскочив і налив ще. Ігор зотягнувся цигаркою, кілька хвилин сидів мовчки (було очевидно, що спокій дається йому важко) і продовжив тихо:

– Телефон не відповідає, вдома її немає. Добре, що я опинився на березі – щойно повернувся з рейсу. Кинувся до аеропорту, сів у літак. Вона не могла просто так зникнути... Теща каже, що поліція заяву не прийняла, пішов лише третій день зникнення. Ось я і не знаю, що мене чекає.

– Ігоре, вона ж доросла, хіба не могла просто піти?

– Ні, вона мене завжди повідомляла. Коли збиралася на Гоа, я про це знав і навіть допомагав впоратися з усіма формальностями. Але вона така собі незалежна дівчина... Пішла не в мати, та завжди була згодна зі мною...

Я дивувався, скільки разів бачив такі фільми, і гадки не мав, що зіткнуся з таким самим випадком у реальному житті.

Ми просиділи ще годину і піднялися, коли оголосили посадку.

Я спіймав його на паспортному контролі:

– Може, мені поїхати з вами?

Він трохи завагався і відмовився:

– Ні, дякую... Не треба. Я впораюся сам.

Ми обмінялися номерами телефонів.

У Києві я закрутився і ледь не забув про Ігора та його доньку, але через тиждень згадав і зателефонував йому:

– Ігоре, це ваш попутник. Як справи? Що з дочкою?

– Я її не знайшов. Оббіг всі лікарні, морг – її там немає! В аеропорту перевірили і підтвердили, що вона пройшла паспортний контроль перед вилітом літака до Стокгольма. Телефон мовчить і надалі. Не знаю, в чому була моя провина, що вона так втекла, не сказавши ні слова. Або це не вона? Я не знаю, що й думати.

Через місяць я подзвонив йому ще раз. І він відповів.

– Так. Вона у Швеції, передзвонила, ми поговорили. Хотіла змінити обстановку. А в чому моя вина? Так, ні в чому – просто хотіла усе змінити і... мене, в тому числі... Можливо, все ж таки я винний – завжди надмірно опікувався нею.

Ось що повідав батько дівчини. А я промовчав, позаяк не знав, що йому сказати, адже у мене теж є дочка.

Нещодавно, йдучи вулицею, я побачив молоду вродливу дівчину з валізою, яка сиділа на лавці і плакала.... Я хотів підійти і запитати, як допомогти, проте не наважився. Я гадаю, що жінки – особливі істоти, до яких не слід застосовувати стандарти нашого чоловічого грубого світу. Не намагайтеся логічно пояснити їх поведінку і завжди будьте поблажливі до тих чи інших жіночих вчинків.

Жертвопринесення

Спочатку ніхто не надавав цьому значення – генетична пам'ять про війну у нас ще жива, ми пам'ятаємо і голодні роки, і відсутність товарів першої необхідності, коли доводилося стояти в чергах за хлібом. Потім нас захопила світова тривога, і хоча реально інфікованих людей поруч не було, ми почали побоюватися (не скажу боятися) епідемії. У багатьох порушилися важливі справи: зривалися поїздки, відмінялися концерти і спортивні змагання, все тривожніші новини надходили з Китаю та Італії. Вірніше, більше навіть з Італії, тому що ми традиційно не сприймали Китай всерйоз. Пізніше Європа почала закриватися, авіарейси відмінялися, Америка занурилася у паніку... Ми не панікували, але тривога зростала, хоча нікого надто хворого досі не бачили. Поодинокі випадки, про які повідомлялося у пресі, були схожі на смертність щороку від ускладнень грипу. Однак залізничне сполучення припинилося, закрили автозаправки, в магазинах продавали тільки продукти і гігієнічні засоби. Згодом з'явилися інфіковані люди, ми почали очікувати приходу смертей. Говорили, що діти практично не хворіють, та вже не вірилось. Ліків від цієї напасті все ще не існувало, хоча повідомлення про деякі випробування постійно проскакували. На вулицях було обмаль людей, зростав страх. Вираз «як за часів чуми» набув буквального значення. Саме тоді вони познайомилися – вона шукала роботу і прийшла на співбесіду в його компанію. Він, в силу свого статусу, сам не проводив інтерв'ю, лише випадково заглянув до конференц-залу, і вона потрапила йому на очі. Вона не була особливо вродливою в класичному розумінні, проте флюїди випромінювала, а діють вони вибірково – на нього подіяли. Він відразу задумався про секс, хоча і не був бабієм. Здається, тому, що до цього читав про медалі, які виготовляв з кефірних кришок Параджанов, перебуваючи у в'язниці... Він не зробив спроби підійти і познайомитися. Пізніше, коли сівав

у свою машину, несподівано побачив, як вона вийшла з офісу після інтерв'ю. Він запропонував підкинути її до центру, а сам жив у центрі. Так і все вийшло в них. Її не взяли на роботу в його компанію з якихось об'єктивних причин, тим не менш вони почали зустрічатися. Епідемія тривала, і це надавало їх побаченням відчуття таємних шпигунських зустрічей. Рекомендувалося уникати контактів через епідемію, а їх особисті контакти почастишали. На той момент він був вільний після розлучення з дружиною, з якою прожив десять років і жив зі старою матір'ю і собакою. Їх роман тривав два тижні, а потім вона захворіла цією інфекцією, мабуть, підхопила у Польщі, де за тиждень до їх першої зустрічі відвідувала родичів. Перебіг хвороби відбувався у легкій формі, однак вона була ізольована і не виходила з дому. Захворів і він з мамою. Мамі стало погано на третій день після того, як з'явилися перші симптоми. Можливо, вона раніше не звертала уваги і не зізнавалася. Старі люди звиклі до нездоров'я. Рятували її, як могли, і все ж мама, яка була хронічним астматиком, не пережила фіброзу легенів.

Через два місяці епідемія вщухла. Вони обидва одужали і продовжували зустрічатися. Відносини офіційно не оформлювали і проживали окремо. Тепер він живе наодинці з собакою. Вона знайшла роботу в іншій компанії. Незабаром вони розлучилися.

Зустріч

Усі називали його Акулою, ймовірно, через прізвище Акулінін, Ігор Акулінін. Про нього в місті ходили зловісні чутки. Акула був пристойно багатий за мірками свого провінційного містечка, але точно недостатньо, щоб претендувати на список Forbes. Насправді на ньому не було ні краплі крові, та й взагалі ніякого злочину, крім оптимізації податків, що тою чи іншою мірою роблять усі бізнесмени. Проте прізвисько, суворий характер, сильні кулаки, а в юності він займався боксом і вирішував безліч питань, за його власними словами, «прямо в торець», створив славу людини, з якою краще не конфліктувати. Слід зазначити, що слабких, жінок і тварин він ніколи не ображав. А чутки? Ну, що ж, він дійсно був крутий і жорсткий у справах. Люди часто приписують усім нам чимало речей, яких ми ніколи не робили. Чутки малюють образ, так би мовити. Ну, й прізвище породило прізвисько, яке прижилося до нього з дитинства, Акула. Отже багато людей у місті мали його за бандита, однак поважали. А коли він виграв суд проти міських чиновників, які мали намір побудувати торговельний комплекс на місці його спортивного клубу і на землі, яку він отримав у довгострокову оренду, стали поважати ще більше. Адже це був єдиний пристойний міні-футбольний зал у місті взимку і, незважаючи на високу плату за вхід, він користувався підвищеним попитом. Ті ж міські чиновники чомусь не подбали про створення дитячих майданчиків для занять спортом взимку, а Акулінін вже розпочав будівництво критих тенісних кортів. Крім того, він утримував притулок для бездомних і покинутих собак. Не можна сказати, що його любили місцяни, проте всі визнавали, що Ігора є за що поважати.

Він вважав за краще акулячий стейк усім іншим стравам в ресторанах. Акула – не найсмачніша риба, тим не менше він повинен був харчуватися саме акулою. Відтак охолоджене

акуляче м'ясо спеціально доставлялося невідомо звідки двічі на тиждень. Отже, Ігор Акулінін був справжньою акулою, яка плавала у водах їх невеликого провінційного містечка.

Він любив подорожувати, і обирав для цього найекзотичніші місця – Аляску, Комодо, Кенію, джунглі Амазонки... Це допомагало йому зняти напругу, а він звик жити на повну, і все робив, за його власними словами, «як востаннє». Отже, доводилося переключатися. Мексика прийшла несподівано – друзі позвали. Він довго не вагався, адже Мексика – країна народу Майя і марихуани, але не тільки: приваблювали моря і океани, що оточують її, сповнені різноманітними морськими чудовиськами. І відразу у Акулініна з'явилося передчуття зустрічі з акулою. Він десь прочитав, що саме в весняний час кити припливають туди народжувати діточок. Пізніше з'ясувалося, що це відбувається на узбережжі Тихого океану по той бік Мексики – в затоці Каліфорнія. Вони з друзями летіли до Канкуна, адже саме там, на Юкатані, водилися акули. У нього з'явилося нав'язливе бажання їх побачити і доторкнутися. Його товариш капітан дальнього плавання шуткував: «Вдарив її в око, якщо вкусить...». Він подумав, якщо акула щось у нього відкусить, то рятувати не треба – йому не потрібне інвалідне існування. Так він сказав своїм друзям увечері за текілою – усі засміялися.

І ось гуляючи узбережжям на світанку, а він був раннім птахом і завжди раненько ходив на море купатися, побачив хребет, навіть два... Було видно, що риби не маленькі – три, чотири метри... Вони до берега приходять переважно вночі, а рано вранці і вдень сплять десь у рифах.

Попереднього дня навідувались до поселень майя – цікаво, але не більше того. Далі зупинилися біля річки Алігатор, і нею на човні дісталися Мексиканської затоки. Там їм зустрічалися пелікани, фламінго, щоб наблизитися до яких довелося пройтися болотом по коліно у воді і бруді близько півкілометра, трапилось пару сонних крокодилів, схожих на побачених в Африці. Гід попутно розповідала про акул. Нападів на людей давно не було, все одно вона попередила, якщо рятувальники

кричать, то треба вибратися з води і негайно бігти звідти. Поблизу берега переважають акули-няньки, які досягають трьох-чотирьох метрів і зазвичай не нападають на людину, якщо їх не спровокувати. Хоча насправді небезпечні не величезні китові акули, а саме маленькі.

Увечері поїхали до шамана в очисну баню Темаскаль. З давніх часів народи Мексики, сповідуючи шаманізм, використовували Темаскаль для зцілення і очищення тіла і духу. Зовні Темаскаль являє собою круглу глиняну конструкцію з одним низьким входом. Всередині неможливо стояти у повний зріст. Упродовж церемонії учасники сидять по колу, залишаючи вільним центр приміщення. Тепло створюють розміщені в центрі нагріті на вогні вулканічні камені. Шаман, під час церемонії, обливає розпечені камені водою, настояною на різних місцевих травах, які надають пару особливий аромат. Вулканічні камені міняють чотири рази, що ділить ритуал на чотири частини, яким відповідають сторони світу. Іноді додають ще камені неба і землі. Різні напрямки за віруваннями індіанців пов'язані з особливими сферами життя. І кожен шаман, господар Темаскаля, описує це по-різному, через своє бачення світу і розуміння його законів. Шаман розповів, що ця процедура сходить до глибокої давнини, коли її використовували для розслаблення м'язів і полегшення дітонародження. Тому вся споруда побудована у вигляді жіночої матки. Церемонія проходила дуже цікаво та нагадувала відчуття в тих парних, в які він ходив вдома. Белькотіння шамана заколисувало і викликало різні думки і образи, сам він виявився надзвичайно приємною і позитивною людиною. Вони довго спілкувалися після закінчення процедури і вмивання водою з вулканічного джерела-синота.

Темаскаль дав Акулініну відчуття чогось незвичайного, вночі його переслідував нав'язливий сон про те, що він відстає від поїзда. Вранці Ігор пішов до берега, увійшовши у воду, він відчув, що під водою хтось є.

Для акули не відбувалося нічого особливо цікавого, вона не була голодною. Звикла на світанку плавати близько до берега,

а потім йшла спати в рифи. У цей ранній час, коли навіть сонце не зійшло ніхто зазвичай не плаває, отже акула не зустріла жодного купальника. Раптом вона щось почула і повернула ближче до берега. Агресії у акул не було, але коло за колом вона наближалася до плавця. Він помітив її і різко розвернувся, настільки, що хвіст акул ковзнув йому по нозі. Потім він попрямував до берега, а вона пішла до рифів. Їй було лише цікаво, хоча невідомо, чи є таке почуття і пам'ять у акул. Для цієї акул це був перший контакт з людиною, і для людини – перший контакт з акулою. Акули теоретично можуть вкусити, взагалі, їх поведінка схожа з поведінкою бродячих собак. Відомо, що бродячий пес іноді кусається. Голод, психічні розлади, переляк можуть спровокувати і акулу. Міф про те, що акула відчуває жертву за багато кілометрів по краплі крові, не відповідає дійсності. Проте, якщо вона вкусить і відчує кров, дійсно включає інстинкт вбивці. У нього не було крові на нозі, тільки червона подряпина від хвоста акул, яка швидко загоїлася.

Наступного дня Акулініна на світанку знову потягнуло на берег, і акула теж припливла – це був її звичайний маршрут. Він близько десяти хвилин стояв по коліно у воді і раптом побачив її, тоді, ніби під гіпнозом, увійшов у воду і попрямував до акул, її плавник було видно у воді. Коли чоловік наблизився, вона перестала рухатися вздовж берега, пірнула глибше і попрямувала до нього. Зробила кілька кіл, опинившись ближче. Він стояв глибоко у воді, і навколо нього кружляла акула. Йому здалося, що вона впізнала його. Так тривало кілька хвилин, а потім вона розвернулася, ледь зачепила його хвостом на прощання і пішла на глибину. Він постояв ще трохи у воді, а вдалині, десь в Саргасовому морі, за Кубою і Бермудськими островами, сходило сонце...

Через кілька днів вони повернулись додому. Після зустрічі з акулою Ігор Акулінін вже ніколи не їв акулячого м'яса. А більше нічого не змінилося.

Мотивація

Жив-був пес.

Життя йому було подаровано, на перший погляд, випадково. Він був одним з двох цуценят, що народилися у старій дворовій суки, яка охороняла гаражі будівельного управління. Сторож вже приніс їх увечері до річки, щоб втопити, як з'явився другокласник Вовочка. Він на той момент встиг втопити у річці свій щоденник з двійкою по математиці. Хлопчик викупив нещасних цуценят за одну гривню, і зібрався нести їх додому. Проте, злякавшись батьківського непорозуміння, одного цуценя сунув під вікно найближчого будинку. Пронизливе скавчання голодного песика, який тільки-но розплющив очі і навіть ходити ще не вмів, розбудило дівчинку у Великому будинку на березі річки.

Далі починається щасливе (у собачому сенсі цього слова) життя песика з незвичайним ім'ям Бубрик. Цей пес став умілим мисливцем (завжди мав здобич у вигляді мишей, їжаків, курей, а іноді й котів), був гарний. Хазяїн називав його *Belgium Sheep Dog* за чорну пухнасту шерстку з білими грудьми і лапами, що робила його подібним до справжнього бельгійської породи пса. Мав надзвичайний авторитет серед інших собак, що мешкали на вулиці, особливо протилежної статі (дітей своїх, якщо зустрічав, завжди вітав), тому що був надто швидким, сильним і розумним звіром.

Про Бубрика складали легенди, а знайомий ветеринар, що бачив чимало різних тварин, з повагою говорив: «Це не собака». Зовсім маленьким він не любив спати у будці, і Хазяїн, траплялося, заколисував його на руках і лише потім укладав на місце. Дорослість прийшла до Бубрика після смерті від хвороби, що сталася на його очах, старого американського кокера Бакса, який жив з ним поруч у Великому будинку, і, як вважалося, виховав його Справжнім Псом. За декілька днів з молодого життєрадісного і грайливого цуценяти-підлітка він

перетворився на досвідченого, сумного собаку, що багато чого вже пережив у своєму житті.

Після Бакса у будинку з'явився украй жвавий і великий далматинець Орфей, який сприяв тому, що життя нашого героя зробилось дещо напруженим. Варто було Бубрику трохи забаритись, можна було залишитися без обіду, і, загалом, якщо щось не так, то й отримати прочухана від молодого і здорового сусіда, який відрізнявся буйною вдачею. Крім того, Орфей ревнував Бубрика до волі – адже той гуляв сам і приходив додому, коли забажає, а ось Орфея виводили двічі на день на повідку. Однак і переваги теж мали місце. Наприклад, після довгих років ночівки на дворі у будці, завдяки Орфею, Бубрик отримав можливість ночувати вдома. Орфей, щоб не нудьгувати, буквально виклянчив для нього цей привілей спочатку в морозні ночі, ну, а далі вже і будь-коли.

У новорічну ніч нового століття Хазяїн, вийшовши до передпокою, не побачив свого Бубрика. Орфей мирно спав, через те що нагулявся з вечора, а Бубрика ніде не було. «Я, здається, його впускав», – пригадував Хазяїн. Він вийшов у двір, заглянув у будку, перевірів сад – собаки не видно. Він вирішив піднятися до кабінету і, коли відкрив двері, то відчув, що у кімнаті хтось є. «Невже він забіг сюди? Однак усі двері були закрито». Коли засвітилося світло, Хазяїн побачив за своїм письмовим столом незнайомого кудлатого хлопця в чорному спортивному костюмі, який посміхався і уважно дивився йому в очі.

«Точно, ніби Бубрик», – здивувався Хазяїн.

«Це не собака», – пригадалися слова старого ветеринара. Хазяїн кинувся до шафи, де стояв семизарядний мисливський Ремінгтон. «А хто ж це, якщо не грабіжник?»

– Схаменися, тату, – тихо сказав хлопець і махнув (ні, не хвостом) рукою. – Я прийшов тобі допомогти. Я знаю у тебе труднощі у бізнесі, ти розчарувався, не знаєш, кому вірити. Та й мотивації немає.

«Невже вона тоді народила, – промайнуло в голові у Хазяїна. – Ні, цього не може бути. Боже, невже це...».

Вранці дружина знайшла чоловіка сплячим у себе в кабінеті в обнімку з Бубриком. На столі стояла порожня пляшка з-під «Арманьяку» і два келихи. Коньяк був п'ятдесятирічної витримки, це був подарунок на ювілей від племінника. Хазяїн зберігав його для найбільш урочистого випадку. Коли він прокинувся, то відчув, що щось змінилося – по-перше, звідкись у нього з'явилася мотивація, а по-друге, він зрозумів, що вірити не можна ані людям, ані собакам, ані очам своїм.

А Бубрик, коли вирвався на вулицю навіть не поснідавши, спрямувався в гонитву за незнайомою рудою сукою.

Кому пощастило?

Вони разом вийшли з дому о шостій годині ранку, один сів у машину і відправився на полювання, а інший рушив вулицею, покружляв біля старої лікарні, пробігся до Вежі, спустився на пляж, пішов по свіжому льоду... Падав сніг, було так добре, хотілося любові... Він згадав ту руду.

«От сука!» – відразу кинувся вгору по скелі. «До неї!». Через паркан, через пустир, до старої автобази, а там вона.

«Чекає... От сука!» – знову промайнуло в голові. Вона вже близько, вона повинна бути на місці, проте якась тривога, щось заважає, щось тримає, підказує. Інтуїція ніколи не підводила його, і коли Орфей помер, він відчув це заздалегідь і хотів сказати доктору: «Не йди!». Однак як сказати? І коли пташеня заплуталося на горищі, і коли хворого Бакса присипляли, і навіть коли бабуся померла, він все знав і передбачав. Тож тепер щось заважало йому віддатися пристрасті, щось ось-ось мало статися. Треба бігти. Куди? Навіщо?

І він підкорився своїй інтуїції – і цього разу вона повинна була його вивести. Він блукав, спочатку нерішуче, озираючись на всі боки, потім швидше, швидше, потім побіг...

Мисливці дісталися до місця, зустрілися з єгерем, перекусили.

Нарешті почалося!

Усі стали по номерах, а деякі пішли в загоничі. Погода була гарна, сьогодні полювали на кіз, і полювання обіцяло бути успішним. Керував парадом Тесть. В усіх мисливців є свої прізвиська, прийняті в їх оточенні: Тесть, Тренер, Червоний, Тато, Банкір... Тесть взагалі головував у цій місцевості, і саме він організував це полювання. Всі були добре екіпіровані, мали надійну зброю, кілька собак, машини, на яких переїжджали від загону до загону. Професор вирішив випробувати орендований

квадроцикл і пересувався на ньому. Кіз було вдосталь – за чотири години вони вполювали сімох. Професор багато стріляв зі свого Ремінгтону, але жодного разу не влучив (можливо, на краще), а Тесть і Тато влучали. Мабуть, кози в цьому лісі теж поважали начальство.

Після цього мисливці вирішили – досить! Сім кіз на шістьох! Достатньо. Одну віддали єгеру, він з сином їх швидко освіжували, одну загоничам, «гучкам», як їх називають в Україні, а решту пізніше розділять. Уся компанія розмістилася на двох джипах, і вони рушили до хатини лісника. Професор все ж вирішив зробити коло на квадроциклі берегом річки, раптом йому вдасться вполювати якогось зайця.

Він біг вже кілька годин, спочатку було місто, потім якась дорога, сільські стежки, поля... По дорозі зустрічалися собаки, з кимось схопився, когось обгавкав, знову примарилася руда подруга, часу не вистачало, потрібно бігти. А сніг йшов і йшов, і чорна шубка його стала білою, язик випадав, він хотів пити і їв сніг. Щось вело його цими полями і пагорбами... Ось річка, він стрімко рухався берегом річки, вже вкритою тонким льодом. Туди! Туди! Куди? Він не знав куди, тільки відчував, що десь там вкрай потрібний.

Професор проїхав берегом, підїхав до скелі, зупинився, озирнувся, а ось і заєць... Однією рукою він почав наводити рушницю, а іншою повернув кермо і одночасно натиснув на газ і... злетів зі скелі у воду разом з машиною. На щастя, скеля була невисока, і Професор відразу вилетів з-за керма. Глибина річки немаленька, а ще його важкий бушлат, чоботи на ногах... Лід під важкістю негайно зламався, і він почав тонути...

Джип вже підїжджав до хатини, коли хтось вискочив з-під коліс. «Заєць!», – подумав Тесть (він любив ними ласувати). «Лис!», – подумав Тренер (дружина замовила лисячу шкірку). «Вовк!», – вигукнув Тато (він був дотепний, як і усі євреї), не одразу впізнавши у засніженому чорному клубку Бубрика, улюблену собаку Професора. А Бубрик підстрибував, повертався, відбігав, ніби кудись кликав...

Нарешті, витягли Професора з води, ледь встигли, ще п'ять хвилин, і все, пиши пропало українська науко!

А ввечері, Професор сидячи біля каміна і попиваючи віскі з Татом і Тренером, подумки дивувався: «Пощастило!».

«Чи ще не ясно кому?» – Бубрик, який дрімав поруч, перехопив думки хазяїна і посміхнувся, чого ніхто не помітив: людям не дано бачити, коли над ними сміються собаки...

Королева вулиці

Моя Собака померла.

Гера – перша сука з усіх собак, яких я коли-небудь мав. Історію її появи я вже безліч разів описував: моя дочка підбрала замерзле щеня лютою зимою позаминулого року, десь в Києві. Вилікувала, виходила і привезла до мене – на щастя, в моєму будинку завжди є місце для пса.

Гера була гарною: руда, ласкава, надзвичайно швидка і стрибуча, а ще – вміла посміхатися! Але народжену на волі собаку завжди кудись тягне, й утримувати її у дворі було практично неможливо. Вона використовувала будь-які засоби: робила отвори у паркані чи підкопувала землю під ним, аби тільки вирватися. Через пару годин завжди поверталася, однак двічі на день їй треба було відриватися. Гера відразу ж стала надзвичайно популярною у оточуючих собак – перша в усіх іграх, і така стрімка, що ніхто за нею встигав. Мабуть, у неї була кров гончого пса: фігурою вона нагадувала іранського хорта (тільки вуха не лежали, а рухалися – одне частіше лежало, а друге стояло), струнка, підтягнута, висока, але не масивна. А коли у неї починалася тічка, утримати її взагалі було неможливо – вона була популярна серед вінницьких собак, як голлівудська красуня. На той час до наших країв збігалися собаки, яких раніше тут не бачили. Зграї її шанувальників рвалися до мого саду – вони наполегливо підкопували ями, робили отвори в паркані, а деякі примудрялися спати ночами мало не на порозі будинку. Одна маленька собачка залізла на підвіконня і пів ночі висіла на віконних решітках, намагаючись побачити свою обраницю. Я називав її: Гера – «собака легкої поведінки». Мабуть, у неї було щось таке, що робить деяких представниць слабкої статі такими бажаними, і що люди визначають навіть не як красу, а як шарм, чарівність чи сексуальність... Серед її шанувальників виділялися четверо,

яких я називав Мауглі, Сірій, Пірат і Пискля. Мауглі дуже великий, якогось коричнево-жовтого кольору, схожий на вівчарку, спокійний, доброзичливий пес. Сірій – трохи менший, надто наполегливий, проте не агресивний, восени минулого року мені довелося дозволити йому залишитися на деякий час у дворі, тому що він підкопувався з сусіднього боку. А через дві-три години після того, як я його виганяв, з'являвся знову, брудний, весь в землі, тільки б бути ближче до Неї. Він нагадував літнього і не дуже симпатичного холостяка у старому піджаку, який кожного дня приходив під вікно до юної красуні і сподівається, що коли-небудь настане його час... Пірат – красень хаскі, бездомний, з коміром. Одного разу він навіть прийшов у червоній хустці, за що і отримав від мене прізвисько Пірат. І ще Пискля – мила, плямиста собака, з білою краваткою і дуже писклявим гавкотом. Вони склали її віддану свиту, і як тільки Гера з'являлася на вулиці, були готові виконати найменші примхи своєї королеви.

Я розумів, що довгий час такі, як Гера, не живуть – адже вона завжди була першою: першою хапала здобич, першою бігла через вулицю, першою кидалася у бійку, але я її дуже любив і сподівався, що це не трапиться так швидко і трагічно. Одного разу восени вона вранці вийшла гуляти і незабаром повернулася хитаючись і, мабуть, зрозумівши, що з'їла отруєний шматочок. Тоді травили бродячих собак, хоча отруїлися не бродячі, а саме спритні – наша Гера і ще одна біла дворняга. Вона дві години кидалася у страшних муках на моїх очах у саду, поки не випустила останній подих, піднявши на мене свої великі красиві очі (один з моїх друзів завжди питав, як там моя «окориста» собака). Здавалося, що остання посмішка застигла на її обличчі, але то була гримаса болю. Врятувати Геру було неможливо, її поховали на березі річки.

У цей день так склалося, що її свити не було поруч, вони не бачили її мук, та через пару годин усі з'явилися біля мого паркану, гавкаючи, метушилися, шукали і чекали її. Настав вечір, було темно, а вона не вийшла. Думаю, з настанням ночі вони щось зрозуміли і завили. Я ніколи не чув такого виття,

так виє вовк-одинак, який втратив свою подругу. Вони з нею прощалися, прощалися зі своїм коханням. Я думав, що це все, але вони приходили ще три дні, і щовечора, ближче до ночі, виконуючи свій меморіальний концерт. На четвертий день собаки пішли і вже більше не повернулися. Не усі, Мауглі провів два тижні біля моїх воріт, супроводжуючи мене кожного разу, коли я виходив з дому, дивлячись мені в очі з німим питанням, він лизав мою руку і ніби запитував, може, це жарт, Гера є і зараз з'явиться? Він був впевнений, що тільки я можу знати. Я не бачив, чи він їв, він відмовлявся від їжі, яку ми пропонували, невідомо, коли спав – він провів два тижні біля воріт мого будинку, а коли останні сподівання зникли, пішов... Цікаво, що за життя він не виявляв особливої прихильності, і, в порівнянні з іншими шанувальниками, завжди тримався з великою гідністю і трохи осторонь.

Ми завжди визначаємо «відданість» так: прожили разом п'ятдесят років, виховали п'ятьох дітей і десятеро онуків, і померли в один день, або як морячка, яка десять років чекала на пристані моряка, що зазнав корабельної аварії. Однак мене більше вразив покійний старий лікар Трахтенберг: до самої смерті він передавав кожного разу з okazjiю з Ізраїлю сто доларів своїй давній коханці, яку не бачив тридцять років і навіть не був упевнений, що вона жива. Він майже нічого про неї не пам'ятав, вони ніколи не жили разом, не мали дітей (так, просто коханка). Він просив мого друга знайти її і передати ті сто доларів, зекономлених від його мізерного старечого утримання...

Або ця собача відданість...

Через три дні після смерті Гери у моєму будинку з'явилося чудове цуценя – золотистий лабрадор-ретривер Бремен, що став нашим улюбленцем. Собаче життя в моїй родині продовжилося.

Собаки, на жаль, живуть менше за людей. Мені іноді сниться сон, де я знаходжуся у саду з усіма своїми собаками: милий американський кокер Бакс, легендарний мудрий Бубрик (про

якого колись сказав старий ветеринар «це не собака», і якого дійсно вважали «надсобакою» багато тих, хто його знав), плямистий далматинець безстрашний Орфей, а разом з ними красується і командує парадом «Королева вулиці» Гера. Вони у цьому паралельному світі живі, і нам добре разом. Напевно, коли-небудь ми усі зустрінемося!

А поки життя триває, потрібно годувати собаку...

Красатуля

Вона завжди була вродливою. Спочатку дуже гарненька дитина, з якою всі хотіли сфотографуватися. Підлітком – найкрасивіша дівчинка в класі, школі, у дворі. Тоді конкурси краси не проводилися, хоча вона була зовсім не для конкурсів. Її краса не була канонічною – трохи важкі стегна, пухкі губи і щічки, блакитні очі (не пам'ятаю точно, здається, блакитні), однак надзвичайно сексуальний вигляд просто засліплював чоловіків і надпотужна енергія діяла, як удар по голові колодою.

До двадцяти років вона мала ще трохи округлої форми, носила коротку стрижку і, напевно, вже зрозуміла, як пробитися в житті. Вона працювала секретарем на кафедрі в університеті, де її всі любили і називали «нашою Красатулею». Був кінець сімдесятих років, розгул брежнєвського «застою», але бути молодими, вродливими і здоровими приємно всюди, незалежно від часу і суспільного устрою.

У той час великою популярністю користувалися поїздки вихідного дня, які в основному оплачувалися профспілками, і за зовсім невеликі гроші можна було злітати з групою колег по роботі на три дні до Криму або на Балтійське узбережжя.

Отже, на початку жовтня, в розпал «бабиного літа», Красатуля з двома молодими колегами зібралася у таку подорож до Криму. Її супутники, назвемо їх Першим і Другим, нещодавно після закінчення навчання в інституті відслужили в армії і працювали на кафедрі. Вони вчилися разом і дружили з дитинства. Пішли в армію рядовими солдатами (військової підготовки в їх інституті на той час не було), тому відслужили за повною програмою. Після демобілізації відразу ж повернулися на кафедру, де займалися науковою роботою, про яку завжди мріяли. Вони давно не були у відпустці, а в їх маленькому, далекому від моря, провінційному місті відвідування Криму

сприймалося як прекрасна благодать. Молоді хлопці, вони ставилися до Красатулі як до красивої, дорогої, проте чужої, іграшки, яку потрібно всіляко оберігати. Треба сказати, що ні Перший, ні Другий не розглядали Красатулю як об'єкт кохання, хоча обидва були симпатичними хлопцями і зовсім не цуралися жіночої статі. А у неї до цього зав'язався бурхливий роман з якимось молодим чоловіком, назвемо його Борисом, який потім перетворився в роман її життя.

У літаку вони випадково зустріли свого знайомого, молодого чоловіка на прізвисько Дідусь, що був лейтенантом служби безпеки і прилетів до Криму на відпочинок, щоб приєднатися до своєї нареченої, яка відпочивала в Євпаторії. У програму подорожі для групи входило проживання у Севастополі і екскурсія до знаменитого «Артеку». Проте наша молодь відразу вирішили залишити групу і поїхати на три дні до Ялти, а пізніше приєднатися до екскурсії в аеропорту по дорозі назад. І Дідусеві дуже сподобалася ідея поїхати до Ялти, тож він відклав зустріч з нареченою на кілька днів, і відправився з ними в Ялту.

Відтак, вони сіли у тролейбус біля аеропорту Сімферополя і, перекусивши по дорозі татарськими чебуреками і «мітим» (як вимовляли продавщиці-татарки) виноградом, вирушили до Ялти. Там вони без проблем орендували кімнату у якоїсь бабусі і відразу ж кинулися в море. Захват, з яким вони занурилися в тепле Чорне море, залишився в їх пам'яті на все життя, хоча у майбутньому вони побачать чимало морів і океанів.

І почалося...

У перший вечір усі вони опинилися у різних куточках Ялти, і поверталися на ночівку окремо: спочатку прийшли Перший з Красатулею, пізніше вже Другий і Дідусь. Але, як виявилось, ніхто з них точно не запам'ятав адреси квартири та номер орендованої ними кімнати. Пізно вночі Перший і Красатуля все ж знайшли будинок, вони пригадали і розташування кімнат, лише сумнівалися: на другому або на третьому їхні кімнати знаходиться. В кишені у Першого був ключ від вхідних

дверей. Почали розшук з другого поверху і намагалися тишком відчинити двері. Все це відбувалося в глибокій тиші, і раптом Красатуля верескнула:

– Там пес!

– Який пес, у бабусі, начебто, не було ніякої собаки. Точно пам'ятаю, – прошипів Перший.

– Ну, може, не пес, а маленьке цуценя... Чуєш, гарчав! – пошепки стала сперечатися Красатуля.

– Це не собака. Це гарчало в моєму животі, – Першому стало трохи ніяково. Не повинно бурчати у животі чоловіка в присутності прекрасної жінки! «Хотів би я, щоб то був пес!» – подумав він.

Двері відчинилися, вони пробралися у квартиру і причаїлися кожний в своїй кімнаті.

А перед світанням Першого розбудив камінчик, який влетів у відкрите в теплу кримську ніч вікно. Це кинув Другий, який все ж знайшов будинок після довгих поневірянь ялтинським передмістям. У нього вже не було сил шукати квартиру, але він згадав клумбу, на яку виходило вікно, і дав знати про своє повернення. Дідусь мирно спав на лавці біля під'їзду.

Вони прекрасно відгуляли три дні, і у пам'яті залишилися моменти цієї подорожі, відображені на чорно-білих фотографіях: ось вони на ялтинській канатній дорозі, а тут гора Ай-Петрі, Ведмежа гора, Адалари... Ось Перший тримає Красатулю на витягнутих руках над прірвою, стоячі на скелі Ластівчине гніздо, а ось Другий теж носить когось на руках нічною Ялтою...

Наступної ночі Дідусь і Другий попросили Красатулю відправитись на квартиру раніше, адже її помітна привабливість, як вони вважали, відлякує дівчат. Красатуля трохи образилася і, сидячи в таксі, сказала Першому:

– Боря ніколи б так не зробив...

– Авжеж, – погодився молодий дослідник.

У них вже кілька разів пробігала іскра, однак як тільки він намагався її поцілувати, вона починала згадувати Борю, і йому вже набридло це: «Боря, Боря...».

На третій день подорожі у хлопців взагалі закінчилися гроші, лишилися тільки у Красатулі, яка цілий день годувала їх гарячими бубликами. Увечері у неї ще лишилося трохи коштів, щоб попрощатися з Кримом за чаркою дешевого вина в барі «Восток». Звідти вони мали відправитися в аеропорт на останньому тролейбусі, зустріти групу і полетіти додому рано вранці. А Дідусь вже поїхав у Євпаторію до своєї нареченої.

У барі «Восток» було людно і грала музика. Поруч з баром сиділа гарна дівчина, яка відразу ж привернула увагу Другого. Вона відмовлялася танцювати з усіма, хто запрошував її, а одному, особливо наполегливому і нахабному, навіть врзала стільцем по голові, після чого його просто викинули на вулицю.

І без того п'яний, сумний Другий прокоментував:

– Вдарила б вона мене стільцем по голові і забирала звідси...

У цей момент до бару увійшла екзотична компанія: немолодий кавказького вигляду одягнений у шикарний білий піджак чоловік з масивним золотим ланцюжком на шії, назвемо його Грузином, а разом з ним вродлива, витонченого вигляду блондинка невизначеного віку і молодий атлетичний росіянин у джинсовому костюмі.

Вони сіли за столик в протилежному кутку від нашої компанії, і увагу Грузина відразу привернула Красатуля. Вона оглядала зал своїми насмішкуватими з іскорками очима, і від цього могли бути жертви. Грузин забув про свою супутницю і ще багато про що. Він шанобливо запросив Красатулю на танець. Вона відмовилася і пішла танцювала з Першим. Грузин запросив вдруге – знову відмова. Тоді він запропонував Першому вийти з ним. Коли вони опинилися за дверима бару, Грузин сказав:

– Слухай, я хочу купити твою дівчину на одну ніч, даю п'ятсот рублів. Іди поговори з нею.

Зарплата інженера становила вісімдесят три рублі на місяць, Красатуля, працюючи лаборанткою, отримувала ще менше...

Перший, повернувшись, тихенько сказав їй:

– Беремо гроші, ти залишаєшся, сидиш тут з ним, він же не буде накидатися на тебе прямо в барі. Ми під'їдемо на таксі, ти виходиш ніби в туалет і... за чотири години у нас літак!

Красатуля засміялася і гучно, щоб було зрозуміло усім, відповіла:

– Ні!

Грузин спостерігав за їхніми перемовинами, не відриваючись, і коли Перший розвів руками, обернувся до свого супутника і голосно вигукнув з сильним кавказьким акцентом:

– Відіть, Колья!

Через годину друзі вже їхали до аеропорту.

Красатуля незабаром вийшла заміж за Боря, і Перший надовго втратив її з поля зору. За чутками, вона поїхала жити до Праги. А через багато років в одній компанії він отримав від неї вітання.

– Звичайно, я пам'ятаю її! Ми називали її Красатуля. Як вона живе?

– Дуже добре. Боря пройшов складний шлях і розбагатів, мають двоє дорослих синів. У них все гаразд!

– Вона все ще така ж вродлива? Хоча, не відповідайте... Передайте їй два слова: «Відіть, Колья!».

Ми будемо любити одне одного

Старий проживуцьому місті все життя: спочатку дитинство, молодість, потім зрілість в якості відомого професора. Врешті-решт, старість... Він багато в своєму житті подорожував, добре знав Париж і Москву, Лазурний берег і Манхеттен, вільно володів кількома мовами, але ніколи не залишав рідне місто надовго, незважаючи на відкриті можливості і перспективи. Колись він працював професором в університеті, його знали як заможну людину, у нього була родина, діти, онуки, його оточували студенти, шанувальники. З роками потік друзів та знайомих вичерпався, хтось помер, а інших він не надто цікавив, так він поступово залишився один і упродовж тривалих років жив у великому будинку на березі річки. Люди у місті, траплялось, сперечалися, чи є йому вже сто років, чи ні. Проте з часом і ці розмови скінчилися, і на Старого перестали звертати увагу – він став звичним атрибутом міста, як стара вежа, що споконвіку стояла в його центрі. Старий завжди гуляв із собакою, і здавалося, що пес завжди один і той самий, хоча і супроводжував хазяїна тривалі роки, але зовні не змінювався і не виглядав похилим. Може, це було кілька різних собак, розміром з маленьку вівчарку. Усі вони були схожі одна на одну: чорного коліру, пухнасті, з білими грудьми і карими очима. Чим займався Старий в своєму будинку, ніхто не знав. Можливо, він писав книги, адже колись був відомим вченим, а його наукові та художні твори і навіть вірші викликали неабиякий інтерес. А може, він займався науковими дослідженнями. Хтось навіть пожартував, що Старий відкрив таємницю безсмертя. Дійсно, він ніби законсервувався, тому важко було визначити на вигляд, скільки йому років. Його друзів давно вже не було. Всі звикли до Старого, перестали про нього говорити, тим більше що сам він ні з ким не контактував, а люди вже забули, як звучить його голос. Але двічі на день за будь-якої погоди він вигулював свого пса в старовинному

парку на березі річки. У місті навіть вважалося, що побачити вранці його масивну фігуру в плащі і старому капелюсі – добра прикмета. Багато хто після таких зіткнень отримував радісну звістку, деяким пощастило у коханні, а хтось навіть знаходив гроші.

А одного ранку, і це було якраз у різдвяну ніч, в рік, коли в країні відзначали дев'яносторіччя знаменитої революції, яка перевернула всю історію держави і долі її громадян, люди прокинулися і побачили, що на березі річки зник будинок Старого. Усі будинки навколо є, а цього немає, як ніколи й не було. На його місці лишився засніжений сад, адже зима в тому році була сніжною. Разом з будинком зникли Старий і собака. Деякі з сусідів занепокоїлися, навіть зверталися до мерії. Але там відповідали, що будинку не повинно там бути, оскільки той, що стояв на тому місці з 1898 року, був знесений через напівзруйнування двадцять років тому, і зараз мерія як раз розглядає заявку на користування цією територією. Усі заспокоїлися і швидко забули про будинок і Старого.

Місто сколихнула ще одна подія – призначення нового губернатора, який був абсолютно невідомою у місті людиною. Він з'явився раптово – просто виник ввечері у губернаторському кабінеті, а на ранок усі газети опублікували наказ президента про його призначення. Його прізвище нікому нічого не говорило, але поповзли чутки, що раніше він служив начебто послом у Марокко, або спеціальним таємним посланником президента при ООН.

Губернатора в області давно не було, попереднього кудись перевели, а той, хто його заміняв, був чоловіком хворим і давно просився на пенсію. Упродовж безвладдя у місті процвітала корупція, бандити часто грабували людей прямо на вулицях, відбувалися замовні вбивства, пов'язані з перерозподілом власності. Вулиці вечорами порожніли, люди всього боялися, а деякі просто виїжджали з міста.

Наступного ранку губернатор звернувся до людей на центральній площі міста. Ті, хто не міг прийти, дивилися його виступ по місцевому телебаченню. Промова була короткою.

Губернатор сказав: «З сьогоднішнього дня ми будемо жити чесно, згідно із законом». І ще він сказав: «Ми будемо любити одне одного...».

Ці слова передавалися з вуст в уста. Одні вірили, інші з сумнівом хитали головами. Але наступного дня місцян чекала безліч різдвяних сюрпризів. Усім пенсіонерам виплатили борги, а також презентували розкішні різдвяні пайки і подарунки. А також подвоїли зарплати лікарів і вчителів з резервів місцевого бюджету. Далі сталося більше: бандити у паніці побігли з міста, вони швидко виїжджали, покинувши будинки і речі, деякі машинами чи літаками, хтось потягом, а картяри на чолі зі знаменитим шулером Горбатим навіть зафрахтували чартерний рейс до Південної Африки. Відомого шахрая, який тривалі роки під виглядом страхових компаній обманював людей, заарештував Інтерпол, його депортували до США, де збиралися судити за ухилення від сплати податків. Міських чиновників, що брали хабарі, заарештовували прямо на робочих місцях. І прийшло нормальне життя...

На святкуванні річниці призначення нового губернатора на центральній площі було накрито святкові столи. Люди співали, танцювали і любили одне одного. Усі трохи сп'яніли, однак ніхто не напився і не побився. В усіх усе було гаразд. Та найцікавіше, що поруч із Губернатором за головним столом сидів Старий із собакою. І чомусь ніхто не здивувався. Обговорювали лише схожість Старого і губернатора, надто молодого і без бороди: «Можливо, це його син! Ні, скоріше, онук!».

Багато хто так думав, але сьогодні це не мало значення. Старому як найпочеснішому жителю міста надали слово, і він вимовив улюблені слова губернатора: «Ми будемо любити один одного!».

Голос його звучав молодю і красиво, і собака сказав: «Отож...». Або це усім просто здалося. Адже випили...

Моє життя і футбол

*Присвячується усім, хто грав
зі мною у футбол, а у першу чергу,
Олександрю Юліановичу Грущинському і
Євгену Миколайовичу Мельнику,
які грають зі мною ЗАВЖДИ!*

Я все життя займаюся футболом, хоча надзвичайних здібностей до цієї гри не маю. Пам'ятаю, ще хлопчиком я із захопленням спостерігав, як грали старші за мене дворові футболні знаменитості Фрідля (Вітя Фрідлянд) і Саморяд (Сергій Саморядов), і дуже радів, коли вони мене брали пограти разом. Пам'ятаю епізод, коли мені вдався фінт, яким я обіграв Саморяда, і цей спогад залишився зі мною назавжди. Грали на стадіоні «Локомотив» або у «лікарні», невеличкому майданчику на подвір'ї лікарні, розташованій навпроти нашого будинку. Я прагнув грати, однак і до шкільної команди мене не часто приймали. Два моїх виступи за клас закарбувалися у пам'яті. Одного разу я все-таки напросився вийти грати на заміну. Отже вибіг на ближню стійку і забив вирішального гола. А іншим разом стояв у воротах, але мій друг Кіря (Вітя Кір'яков), який виступав за наших суперників зі старшого класу, так налякав мене розмовами про вбивчу силу удару їх нападника Скляри (Віті Склярова), що я заплющив очі при першій появі його з м'ячем біля наших воріт і пропустив легкий гол. Після того випадку я більше у ворота не вставав.

Мене усе одно брали грати, тому що я мав репутацію доброзичливого хорошого хлопчика, кращого математика і знаного кавецника школи. А крім того, я мав справжнього червоного футбольного м'яча. Мені його подарував мій старший брат Генка, який розбагатів у першому студентському будівельному загоні у Сибіру. До речі, саме тоді я вперше почув

назви: Абакан, Тайшет, Сургут... Пізніше за часів нафтових олігархів вони прославилися, а тоді, у 60-х роках, ті простори освоювали студентські будівельні бригади.

І більше не пригадую моїх футбольних успіхів у дитинстві. Тим не менш я завжди був фанатом і знавцем. Моєю дитячою мрією було стати футбольним коментатором або спортивним журналістом. Я навіть ще хлопчиком видавав власну спортивну газету «Радянський спорт». Інших спортивних газет ми тоді не знали, а за справжнім «Радянським спортом» я нетерпляче бігав по п'ять разів на день до поштової скриньки, і зачитував газету, як то кажуть, до дірок. Початок моєї футбольної «хвороби» припадає на 1964 рік, хоча ще до цього батько з раннього дитинства водив мене на футбольні матчі на стадіон «Локомотив», де грала наша однойменна міська команда. Стадіон розташовувався поруч з нашим будинком. Батько викладав у педагогічному інституті, а більшість футболістів, яким він завжди протезував, навчалися на факультеті фізичного виховання. То була хороша команда майстрів, яка грала у союзних першій і другій лігах, де періодично досягала досить значних локальних успіхів. Провідні команди також приїжджали до нас на товариські та виставкові ігри, і я мав можливість на власні очі побачити гру відомих футболістів: Льва Яшина і усього легендарного «Динамо» (Київ) середини шестидесятих за тренерства Віктора Олександровича Маслова (1964—1970), коли команда стала лідером радянського футболу. Вінничани особливо пишалися успіхами наших місцевих вихованців, серед яких був Валентин Трояновський — блискучий форвард з Києва, який сильно пиячив, і у періоди загострень його відправляли на заслання до Вінницького «Локомотива». У ті роки у «Локомотиві» грали: непробивний китайський захисник Юн Чень Ян, моторний півзахисник Александров на прізвисько Моторолер, могутній воротар Антон Востров, який випивав пляшку горілки за обідом у ресторані «Жовтневий», а після цього казав: «Більше ні, я повинен тренуватися, а Абрам (тренер Лерман) не любить, коли тхне...». Перебувало чимало інших кумирів фут-

больної Вінниці. У центрі міста знаходилась біржа фанатів уболівальників, де старий Тарнавський картаво виголошував: «Кому Пеле забив тисячу голів? Лукамелешківським хутогам? Вапнякге? Гастовкав своєю дупою увесь світовий футбол!».

На стадіоні збиралося усе місто. Там обмінювалися міськими новинами, домовлялися про зустрічі, обговорювали плани. Дерев'яні вінницькі трамваї, що прямували до стадіону, в день матчу обліплювалися висячими вболівальниками, як солодкі кавуни бджолами. Коли усі вже поверталися назад, помоему, трамваї навіть зупиняли після закінчення матчу, щоб їх не перевернув Perezбуджений натовп. На тому ж стадіоні, вже в сімдесятих роках, були продемонстровані перші у місті справжні американські джинси *Levi's*, куплені десь Толею Єрохіним за сорок рублів (а саме сорок рублів на місяць складала студентська стипендія). У вісімдесятих роках «Локомотив» перейменувався на «Ниву», яка продовжувала залишатися помітною командою, навіть приймала участь (вже у дев'яності роки) у європейських змаганнях, досягнувши у 1995 році фіналу Кубка України. Тоді голкіпер Циткін у півфінальному матчі з донецьким «Шахтарем» у післяматчевій серії відбив усі пенальті. Значно пізніше, коли нас особисто познайомили, і я йому про це нагадав, скромний Володя сказав: «Ну що ви – я просто не встиг ухилитися...». Найбільш значущими іграми сезону для Вінниці були матчі з житомирським «Автомобілістом». Для наших міст це було схоже на дербі, як бої єреванського «Арарату» з тбіліським «Динамо» або київського «Динамо» з московським «Спартакoм». Чотири голи, забиті в Житомирі Ігорем Гатаулліним (нині голова профспілки футболістів України, з яким ми досі дружимо), назавжди увійшли у футбольну історію Вінниці.

У 1964 році я слухав радіорепортаж з додаткового матчу за чемпіонський титул СРСР, що проходив у Ташкенті між московським «Торпедо» і тбіліським «Динамо». Динамівці перемогли у додатковий час, вирішальні голи забив Ілля Датунашвілі, тоді я став фанатом цього клубу на довгі роки. Пізніше це чомусь обернулось на мої симпатії до усіх гру-

зинських команд у різних видах спорту. Я обожнював Славу Метревелі, Мішу Месхі, а потім став шанувальником Давида Кіпіані, Муртаза Хурцилави, Манучара Мачаїдзе, Володимира Гуцаєва, Рамаза Шенгелія... Я ніколи не був у Грузії (одноденні запливи на кораблях до Сухумі і Батумі не беруться до уваги), але в грузинських прізвищах і взагалі в усьому грузинському для мене була якась загадка, чарівність, пристрась... І пізніше я дещо розчарувався, через те, що насправді серед грузинів, як і серед людей інших національностей, зустрічаються і погані, і потворні, і нечесні... і, взагалі, різні люди. Однак у кращі роки тбіліське «Динамо» грало приголомшливо – це був не наш, а якийсь південний, дуже технічний, часто нелогічний, натхненний футбол, схожий на гру бразильців або знаменитого «летючого голландця» геніального Йохана Кройфа. У нас грали по-іншому... Насправді, часи змінюються, і, хоча я все ще небайдужий до грузинського футболу, проте яскравих майстрів там сьогодні немає. Останнім з плеяди великих грузинів були, мабуть, десять років тому кумир англійських уболівальників, легенда «Манчестер Сіті» Гіоргі Кінкладзе та ветерани «Мілана» і Бундеслигі Каха Каладзе і Леван Кобіашвілі, які нещодавно завершили свою багаторічну успішну кар'єру.

В інституті і в армії я мало грав у футбол, а зі спортивних ігор займався баскетболом і шахами, де дійсно мав певні успіхи. Щоправда, далі цього справа не розвинулася: адже у баскетболі мої можливості були обмежені, а шахи замінив преферанс, але це вже тема для окремої розмови.

З початку вісімдесятих ми з друзями щонеділі вранці грали у футбол. Спочатку на пляжі і в школі, де працював мій друг Кіря («поет-футурист і художник-абстракціоніст», як він себе називав), далі у спеціалізованих міні-футбольних комплексах. Усі мої друзі, незалежно від ступеня футбольного таланту, пройшли через ці матчі і з часом стали частиною життя нашого міста. Грати з нами приїжджали і професійні футболісти. Наприклад, відомий український воротар, герой кубкового успіху «Ниви», а пізніше тренер молодіжної збірної України

Володимир Циткін, інші хлопці, які виступали за команди майстрів. І сьогодні щонеділі, взимку і влітку на міні-футбольному полі збираються мої друзі, студенти і колеги. Команда нашої фірми є одним з лідерів Вінницької міні-футбольної ГТ-ліги. Ми виїжджали ветеранською командою «Старпер'до» (вимовляється з французьким прононсом) для ігор до Коблево і Кам'янки, де успішно протистояли професійним командам з міні-футболу «Укртелекому». Одним з його керівників протягом багатьох років був мій друг Вова Лисогор, який і організовував ті зустрічі (саме він володіє французькою вимовою). Я також грав у складі команди викладачів проти студентської команди, і там погоди не псував. Ми не програли, і, хоча я й не забив гола, а в мене були шанси, тим не менш виконав передачу, з якої ми зрівняли рахунок. Одного разу, коли ми з друзями подорожували Байкалом, у таборі на мисі Улірба нам вдалося обіграти студентську команду Іркутського політехнічного інституту, що вважалася чемпіоном Байкальського узбережжя, з рахунком 9:0, з яких три забив я. Як так вийшло, до сих пір залишається загадкою: чи то чудодійне повітря і вода Байкалу, чи то якісь потойбічні сили, але на жах багатьох уболівальників студентської команди ми забили їм шість голів. А коли вони попросили додаткового часу, не вірячи, що ці перестаркуваті гравці можуть так їх перемагати, забили ще три...

Відтак, за цей час я забив тисячі голів, і сьогодні у пенсійному віці продовжую грати і забивати. Та один випадок змусив мене поглянути на свої заняття з футболу, без чого сьогодні я не уявляю свого життя, трохи по-іншому. Інколи я навіть жартую, якщо я не на футболі у неділю о восьмій ранку, і я не попереджав і нікуди не поїхав, то це означає, що я помер. Якось у неділю ми збиралися пограти на полі, яке постійно орендуємо у спорткомплексі футбольного клубу «Нива». Прийшло не так вже й багато людей, а наші кращі гравці з різних причин не з'явилися. І саме в той момент хтось запропонував об'єднатися з хлопцями-спортсменами, які грали поруч. Борці, боксери, правоохоронці, у яких також не було повноцінного складу на

дві команди. Їх було вісім, усі вони спортивні, треновані, років 25-30, а нас шестеро, і всі асорті, як то кажуть.

Я подумав: «Як мені з ними грати?».

І сказав хлопцям: «Почніть, а я вийду на заміну...».

За правилами міні-футболу, п'ять на п'ять. Почали: один, два, три, чотири... 4:0 на їхню користь. Тут нічого робити – треба виходити. Я, невпевнений у своїх здібностях до футболу з дитинства, у шістдесят років виходжу проти здоровенних тренуваних молодих хлопців!!!

Підстеріг м'яча на дальній стойці: 4-1.

Замкнув простріл: 4:2.

Забив п'ятою між ніг їхнього голкіпера (я почув лише його вигук за спиною: «О, йо...!»). 4:3.

Кутовий удар у дальню стійку зрізався від їхнього захисника і попав у сітку: 4-4!

Знову влучив у стійку і замінився, покинув поле: досить, краще не буде.

Ми програли 10:9, проте я зрозумів, **що прожив своє життя не даремно!**

Двоє під дощем

(1 грудня 2019 року, Мадрид, Атлетико–Барселона)

Йшов дощ!

Протягом усієї гри відмінно працювала оборона «Атлетико» Сімеоне – як тільки Мессі отримував м'яча, навіть за мить до цього, навколо нього опинялося троє гравців суперника. Ці спеціально підготовлені, навчені кращим тренером в світі, гравці оточували, хапали за руки, футболку, кидалися у ноги, скручуючи рухи і не дозволяючи розпоряджатися м'ячем – по двоє з боків і ще один ззаду. Лео, звичайно, робить все швидше за усіх у світі і пару разів прокидав м'яча, проте звільнитися з-під варту і вийти на ударну позицію не вдавалося.

Одного разу спромігся вдарити з-під захисника, вийшло не дуже добре. Іншого разу він з м'ячем опинився у штрафному майданчику. Троє гравців «Атлетико» буквально лежали на ньому. Він спробував розвернутися, але суперники встигли вибити м'яча – Лео навіть сплеснув руками. Гра в «Барси», як надто часто траплялось останнім часом, не йшла – Грізманна освистували, і м'яч валився у нього з ніг, Суарес, король моменту, не міг спіймати цей момент, вірного Бускетса і реактивного Альби просто не було на полі, а Піке нещадно били, і його навіть довелося замінити... «Матрацники» (саме так називають гравців «Атлетико» по всьому світу за їх смугасту форму) тиснули під виття трибун і отримували один шанс за другим і тільки чарівнику Тер-Штегену завжди вдавалося витягнути якусь руку або ногу і відбити удари, однак здавалося, що гол у ворота «Барселони» – це лише питання часу. А час стрімко минав... до кінця лишалось 10... 5... 4... хвилини...

«Ну, тоді це 0:0... І таке трапляється... Все ж таки я приїхав, зміг, нарешті, не помер, не впав у відчай, зібрався і приїхав до Нього! Хіба Він не розуміє!»

Лео підняв голову і подивився вгору, здавалося, що він дивиться на 29-й ряд 38-го сектора стадіону «Ванда Метрополітано», саме на 3-є місце... Їхні очі зустрілися, це була 86-та хвилина гри – він отримав м'яча стоячи спиною до воріт у тридцяти метрах на правому флангу, навколо, як завжди, знаходились троє «матрачників», він замахнувся ліворуч, аж раптом різко почав рухатися праворуч, та й побіг з м'ячем уздовж штрафного майданчика «Атлетико», обігрався з Суаресом (здається, то був Суарес) і непереборно вдарив своєю чарівною лівою ногою у правий кут від Облака!

Усе!

Гра закінчилася!

Дякую, Мессі!

Пізніше в якомусь барі біля стадіону вони випили пару пляшок прекрасного іспанського бренді, але це було вже без Лео...

На кожного мудреця...

Давиду

Він був поважним бізнесменом, вважав себе мудрецем і любив з цього приводу філософствувати. Мав рацію, через те що був дуже успішним у справах. В нього не було особливих математичних здібностей або якоїсь феноменальної пам'яті, але він мав якість, що зараз називається «емоційним інтелектом». Вмів пристосуватися до співрозмовника, виглядати надзвичайно доброзичливим, і на другий день знайомства перетворюватися для усіх на близького друга. При цьому в душі він був досить цинічним, а в бізнесі взагалі звіром – нікому ні копійки не поступався. У відвертих розмовах з посмішкою попереджав, що у розвідку з ним йти не слід, тому що він не збирається терпіти тортури і допити. Однак за це нікого не слід судити, як то кажуть, нехай Б-г не дасть нам знати, як ми будемо вести себе під час допитів.

А вона була молодю, худорлявою красунею, з білявою довгою косою. Росла без батька. Ілюзій не було, але таємні мрії про принца ворушилися. Юною дівчиною прийшла працювати до його компанії секретарем в приймальні, водночас заочно вчилася на економіста. Зазвичай він користувався своїми секретарками, однак не у цьому випадку – здавалося, ніби між ними нічого не відбувається. І коли він запросив її подорожувати з ним до Таїланду, вона спочатку відмовилася. Він не вмів приймати відмови, довго затримував її після роботи і вмовляв. І спромігся-таки, з обіцянкою жити у різних кімнатах. Він любив жінок і постійно їх міняв – три дружини, багато різних дітей. Добре забезпечував і не забував усіх, йому вистачало. Зовні він нагадував героя Дені Де Віто з фільму «*Other People's Money*»: невисокий на зріст, з деякою надмірною вагою, невеликим пружним животиком та ранньою лисиною, дуже рухливий, з щирою посмішкою на круглому обличчі і великими карими очима, які він трохи витріщав, що

надавало його обличчю здивованого виразу. А ще він любив музикувати – правда, на відміну від героя згаданого фільму Лоуренса Гарфілда, грав не на скрипці, а на фортепіано, та ще й співав пристойно. Любив робити це голосно, особливо йому вдавалися романси. Йому завжди потрібні були глядачі – захоплені шанувальники його талантів.

І ось Таїланд...

Вони оселилися у п'ятизірковому готелі на острові Тау, який оточений пляжами з валунами і кораловими рифами. Він любив дайвінг, і їм подобалося разом купатися у смарагдових бухтах острова. У тих бухтах рифові риби плывуть аж до дайверів, а подалі від берега нишпорять гігантські манти і китові акули.

Йшов третій день їхньої подорожі, вони збиралися на морську прогулянку катером. Найняли моторний човен, яким керував капітан Савангпук. На все життя запам'ятали це незвичайне для наших вух ім'я. Познайомилися вони з ним, коли ввечері гуляли вздовж берега, і симпатичний молодий тайєць запропонував їм прогулянку на сусідній острові з чудовим пляжем. У їх розпорядженні був відносно великий човен з екіпажем з двох матросів і капітана. Вона довго збиралася, і він вже починав нервувати – відхід катера затримувався на півгодини. Нарешті, вийшли у море. Погода була тиха, небо ясне, блакитне. Савангпук сказав:

— Ідеальний день для перебування в океані.

Острівець виявився навпрочуд мальовничим і мав чудовий пляж, оточений скелями. Дістатися до нього з берега було надто важко – здавалося, що підійти можна тільки морем. Вже кілька човнів пришвартувалася на мілководді. Раптом вони побачили, що вода буквально уходить з пляжу і відчули, що корабель повело вгору, спочатку ліворуч, потім праворуч... Вони гадки не мали, що відбувається, а капітан відразу же дав команду запустити мотор і відходити у відкрите море. Двигун набрав обертів, як раптом човен підняло і кинуло з висоти багатоповерхового будинку. Він боляче вдарився. Все заливало водою.

Вона прошепотіла:

– Рятуй себе... на тобі багато людей... а я одна.

– Якщо ми врятуємося, я одружуся з тобою.

Вони опинилися на поверхні, море стало відносно спокійним, проте було видно, що на пляжі вже нічого і нікого немає – гігантська хвиля поховала людей і човни. Ті, хто пришвартувалися раніше і не встигли вийти у море, загинули. У нього промайнула думка: «Здається, нас врятувала її затримка зі зборами...». Важко було уявити, що відбувається на інших островах.

Капітан залишався напрочуд спокійним, і розповів, що багато років тому вже пережив таке явище – це цунамі, спричинене підводним землетрусом. При виникненні цунамі утворюється хвиля колосальної довжини – звичайні хвилі мають довжину в пару сотень метрів, а цунамі може досягати сотень кілометрів. Коли така хвиля добігає мілководдя, її швидкість, що у відкритому океані порівнянна зі швидкістю реактивного лайнера, зменшується, однак висота різко збільшується. Крім високого хребта, хвиля, що мчить до берега, має «підшву». Найчастіше саме вона надходить на берег першою, рівень прибережної води ненадовго спадає, оголюючи дно. Той, хто вчасно розпізнає знак стихії, може встигнути врятуватися від хвилі, яка неминуче надходить за цим. Отже їх було врятовано завдяки кмітливості Саванпука, який встиг вийти у відкрите море.

Капітан попередив про те, що може прийти ще кілька хвиль, і тому потрібно якомога довше перебувати у відкритому морі. Нашому герою здавалося, що зламана нога (пізніше з'ясувалося, що це був не перелом, а сильний забій з розірваною зв'язкою), і хтось із команди наклав йому шину.

Тільки увечері вони повернулися до свого острова – руйнування були надзвичайно сильними, цунамі зміло усі пляжні бунгало, і тільки віддалена будівля на скелі, в якій вони жили, залишалася відносно цілою. Світла не було. Вони не знали масштабів катастрофи. Можна було тільки здогадуватися,

як склалася ситуація на сусідніх островах і у регіоні. Йшов 2004 рік, і ще не існувало розвиненого Інтернету. Гостей нагодували, надали медичну допомогу, а до ранку наступного дня з'явилася електрика, і життя почало налагоджуватися.

Коли вони повернулися, він розлучився з дружиною і, як і обіцяв, одружився з нею. Але у бізнесі його спіткали серйозні невдачі, йому довелося емігрувати до Ізраїлю, на щастя, він був євреєм. Там йому вдалося знову встати на ноги. Зараз вони живуть душа в душу і виховують двох прекрасних дітей, старший з яких був зачатий першої ночі після цунамі.

Правило Рунге

В обчислювальній математиці існує так зване «правило Рунге», коли для оцінки якості чисельного розв'язання диференціального рівняння знаходять два наближених результати у одній точці і по них обчислюють похибку. Давно хотів спробувати застосувати цей метод для опису життєвих колізій. Адже про чимало обставин, що трапляються, ми судимо, виходячи зі свого особистого ставлення і усвідомленості оповідача. Так воно і залишається в історії і у пам'яті. Насправді усе могло статися по-іншому, і здається, що у разі отримання чергового наближення, можна було б уточнити розв'язок того чи іншого рівняння життя. Але найчастіше цього другого наближення немає, його нема звідки взяти, і все те, що відбувається, запам'ятовується у найгучнішому варіанті.

Останнім часом нерідкі випадки самогубства молодих і, на перший погляд, благополучних людей: студенти викидаються з вікон гуртожитків, молодики стрибають з залізничних мостів, закохані – з хмарочосів... Це часто пояснюють депресією, наркотиками, хворобами, нерозділеним коханням, життєвими негараздами, а іноді просто безгрошів'ям або незданими іспитами... Збільшення кількості таких трагедій пов'язане зі зростанням темпу та інтенсивності життя, гнітючим впливом засобів масової інформації, тим не менш часто справжні причини залишаються невідомими, і для опису таких подій використовуються певні наближення.

Це дуже тендітна і делікатна тема, болюча для тих родин, де таке коли-небудь траплялося. Отже я заздалегідь прошу вибачення в усіх, хто може образитися на це. Я не збираюся аналізувати тут причини, чому люди добровільно позбавляють себе життя. Для тих, хто дійсно цікавиться цим, рекомендую прочитати книгу Григорія Чхартішвілі, письменника більше відомого під псевдонімом Борис Ақунін, «Письменник і самогубство», в якій зібрані відомості з історії цього питання,

ставлення до нього у різних суспільствах і релігіях. Там наводиться досить великий список відомих письменників, які таким чином вирішували припинити своє життя. У багатьох випадках причини такої дії виглядають передбачувано.

Близько десяти років тому наше місто було шоковане трагічною історією самогубства молодої пари. На перший погляд, невмотивованому, несподіваному і не розкритому до кінця. Їх добре знали: він виріс у нашому місті, а вона приїхала підлітком з батьком і матір'ю. Її батько служив морським офіцером, і вона народилася далеко на півночі, у Североморську. Він родом з наших місць і після демобілізації повернувся на батьківщину. А дівчинка вступила до нашого університету, і я пам'ятав її ще студенткою.

Ці двоє вважалися найкрасивішою парою нашого міста: він – високий статний шатен, з короткою стрижкою, а вона – мініатюрна дуже вродлива брюнетка. Чоловік і жінка! Усе місто спостерігало, як вони кохають одне одного. Вигулюючи собаку, я зустрічався з ними безліч разів – вони жили у центрі, неподалік від мене. Ці двоє завжди були настільки захоплені одне одним, що, здавалося, не зважали на інших. Я був у неї викладачем, але вона часто проходила повз, не помічаючи мене, зайнята тільки своїм чоловіком. Вони щасливо прожили не один рік. Дітей ще не було, однак такі плани мали місце. В родині панував достаток, в будинку – затишок. І ось, в один спекотний червневий день вони розбилися, вистрибнувши з вікна своєї квартири на п'ятому поверсі старого будинку. В квартирі не було свідків, здавалося неможливим докопатися до істини і справжніх причин, і слідство закрили.

Згодом деякі подробиці того дня було з'ясовано. Вона зустріла на вулиці чоловіка зі свого минулого життя, з яким росла і любила своїм першим дівочим коханням (пам'ятаю, як вони цілувалися з цим рудим у коридорах і на чорних сходах нашого університету). Після закінчення школи рудий поїхав з батьками до Землі Обітованої, а вона... Вона теж хотіла, але її батько, відставний капітан першого рангу, сказав: «Тільки через мій труп!».

І вона не наважилася переступити через нього. А якось випадково зустріла рудого, і все заворушилося. Вони довго

блукали вулицями, зайшли до неї додому, випили пляшку вина і... Потім він пішов, а вона сиділа і курила на підвіконні в своїй квартирі на п'ятому поверсі старого будинку. Прийшов її чоловік, все побачив, вона мовчала і тут...

Перше наближення: відкрите ліжко, порожня пляшка... – чоловік викинув її з вікна і кинувся сам! Проте, можливо, й інше: вона сама вистрибнула з вікна, побачивши чоловіка, а він пішов за нею...

Спробуйте застосувати правило Рунге, і у вас нічого не вийде. Тому що є третє наближення! Це не вбивство і, тим більше, не самогубство: у неї нічого не сталося з другом юності – вони сиділи, згадували, випили трохи вина. Він, можливо, бажав продовжити, однак вона не зрадила чоловіка. Отже вона провела рудого, намагалася заснути, але боліла голова. І, коли прийшов чоловік, вона в сильному хвилюванні сиділа на підвіконні з сигаретою. Вікно було відкрите. Він щось сказав, запитав, вона, мабуть, невинувато різко відповіла, він намагався заспокоїти, спробував обійняти, поцілувати, вона різко відкинулася і, втративши рівновагу, полетіла вниз, а чоловік, намагаючись утримати, зірвався за нею. Слідчі провели експертизу, знайшли рудого, а він й не ховався і сам з'явився в поліцію. Все перевірили – між ними нічого не було. Рудий сказав, що вона мала намір піти від чоловіка! Так що четверте наближення теж можливе.

Я часто проходжу повз їхній будинок, дивлюся на вікно на п'ятому поверсі (не знаю, хто там зараз живе) і думаю про цих людей – ніхто не знає, що там сталося.

Виходить, що правило Рунге працює тільки на папері, по відношенню до математичних задач. А в житті існує безліч наближень, і усі вони дають результати з точністю до усвідомлення і світовідчуття різних сповідачів, а про те, що сталося насправді, ніколи не можна точно дізнатися, а лише імовірно...

І самогубство... Як сказав один лікар, який багато разів стикався з цим у своїй практиці: «Завжди є інший вихід!» Але люди не бачать такого виходу і приймають рішення, залишаючи після себе гіркий слід і безліч питань, на які немає відповідей.

Ранкова зірка

Його пращур був вивезений царем Олександром II з Німеччини у середині дев'ятнадцятого століття, коли освічений монарх збирав в Росії вчених і інженерів з Європи. Через німецьке походження російських царів переважали вихідці з Німеччини, а з Франції та Італії вивозили світових законодавців у мистецтві і науці. Пінхас Моргенштерн служив інженерним радником при дворі Фрідріха Вільгельма Четвертого. Після Пруської революції вважав благословенням прийняти пропозицію російського царя і відправитись до незнайомої далекої країни. Там він охрестився, став Петром (хоча німці називали його Петером), трьох старших дітей привіз з собою з Берліна, в Росії народив ще чотирьох дітей і прожив довге життя при російському дворі як фахівець з інженерії. Моргенштерн, що в перекладі з німецької означає «ранкова зірка», ніколи не змінював свого яскравого прізвища. З його семи дітей нас цікавить молодший, якого назвали Семеном. Протягом навчання на філософському факультеті Московського університету він зв'язався з анархістами і одружився з «бомбисткою» Софією, дочкою колезького асесора Володимирської губернії. Її було заарештовано і засуджено за участь у терактах, згодом відправлено на каторжні роботи. Але перед тим вона встигла народити дитину. Водночас у Семена сталося містичне прозріння – він відчув себе євреєм, став називатися Шимоном, покинув університет, вивчав Тору і збирався емігрувати до Святої Землі Ізраїлю. Що і зробив, забравши туди з собою маленького трирічного сина Володеньку, який до цього мешкав у родині Софії. Він буквально викрав дитину, про що можна було б написати окрему історію.

Більшість переселенців другої алії були релігійними євреями. Шимон і його малолітній син, якого відтепер величали Велвелем, оселилися у Цфаті, де Шимон також поринув у

вивчення своєї улюбленої кабали, а Велвел приєднався до натовпу пейсатських єврейських дітей, які в усі часи заповняли вулиці цього міста. Однак, будучи сином матері-білявки, він виглядав трохи незвично на тлі чорнявих і чорнооких місцевих хлопчиків. Авжеж, євреї всякі трапляються. Цікава доля цього хлопчика, який народився в Росії і виріс в Ізраїлі. Там він заразився соціалістичними ідеями, і після революції 1917 року повернувся до Росії разом з кількома своїми юними однодумцями з подібними ідеалами. У Росії Володі (він знову став Володею) пощастило уникнути репресій і чисток. Він працював простим радянським викладачем математики у Ленінградському технологічному інституті. Володимир пізно одружився із своєю молодого колегою, яка приїхала у Ленінград з Сахаліну, у них народився хлопчик Соломон. А 1941 року розпочалася війна, він відразу потрапив на фронт і загинув на Невському П'ятачку в жовтні того ж року. Лишилася дружина з малолітнім сином Соломоном. Ніхто не міг сказати, чому Володимир назвав хлопчика Соломоном, адже за його переконаннями логічніше було б назвати його Карлом. Мабуть, у ті роки він вже розумів перевагу Соломона над Карлом, однак точної відповіді ми не отримаємо.

Ось Соломон Володимирович Моргенштерн, 1939 року народження, доктор фізико-математичних наук, професор, видатний вчений у галузі інформаційно-вимірювальної техніки та математичного моделювання і стане героєм нашої розповіді.

Кожний, хто уважно прочитав історію його походження, зрозуміє, що людина з таким ім'ям і прізвиськом мала лише чверть єврейської крові від діда Шимона. Маленький, скромний і сором'язливий хлопчик після важкого блокадного дитинства пішов до школи, де відразу проявилися його дивовижні здібності у математиці, – він перестрибував через класи, адже вже в п'ятому-шостому легко розв'язував випускні завдання і розбирався у вищій математиці. Цікаво, що завдяки своїй надзвичайно ємній пам'яті він легко запам'ятовував не тільки математичні вирази і прийоми, а й вірші і прозу, міг

цитувати напам'ять цілі розділи з творів і підручників. Соломон був лагідним і добрим хлопчиком, якого за спокійну вдачу, дружелюбність і вміння відповісти на будь-яке запитання поважали як однолітки, так і вчителі. Він не успадкував гренадерської статі Моргенштернів: його дід і прадід були високими, кремезними чоловіками, та родовий талант у будь-якій справі, за яку вони бралися, будь то інженерія або вивчення Тори, повною мірою проявився. Соломон (ані Монею, ані Соломою його чомусь ніхто не називав, а тільки повним ім'ям – Соломон). Знаючи історію родини (мати йому про все докладно розповідала), він мріяв про вступ до Московського університету, де навчалися дід і бабуся. Однак з таким ім'ям і прізвищем, навіть з зафіксованою в паспорті руською національністю, туди не було шансу вступити. І не треба вірити тим, хто казатиме, що це перебільшення. Отже, він пішов до Ленінградського технологічного, де ще пам'ятали батька, і де мати досі викладала на кафедрі математики. Вступив на спеціальність «Електровимірювальна апаратура», успішно закінчив інститут. Залишився в аспірантурі, тому що його здібності не можна було не помітити і проігнорувати. Далі – захист кандидатської, кілька проривних патентів і винаходів у галузі ультразвукових вимірювальних п'єзоперетворювачів. Наступний крок – захист докторської по фізико-математичних науках і за спеціальністю «Математичне моделювання». Він став доктором наук у свої тридцять років, спеціалізувався у ймовірнісних моделях нелінійних процесів і був провідним теоретиком у Радянському Союзі в галузі моделювання складних інформаційно-вимірювальних систем. Соломон був спеціалістом вищого гатунку, ніхто не міг налагодити і розрахувати краще за нього моделі складних процесів на великих комп'ютерах. Він часто їздив на конференції та симпозіуми за кордон, одного разу побував в Ізраїлі. Там відвідав Цфат, вважаючи це своїм обов'язком, знайшов могилу діда Шимона, знаменитого кабаліста, рабина Шимона бен Пінхаса Моргенштерна. Проте в Ізраїлі у Соломона нічого емоційно не здригнулося, хоча саме місто Цфат і могила діда,

про якого він знав з розповідей матері (батька він пам'ятав невиразно – Володимир загинув, коли Соломону було два роки), надзвичайно його цікавили. На відміну від діда, у нього не було бажання повертатися на історичну батьківщину євреїв. Можливо, чверті єврейської крові для цього недостатньо? Буває по-різному.

Соломон одружився з освіченою жінкою, Катериною Дмитрівною Чайкіною, музикознавицею, випускницею Гнесинського училища, яка працювала у Маріїнському театрі. Вона була фактурною блондинкою з блакитними очима і жорстким командним характером. Зовні нагадувала прекрасну колгоспницю зі знаменитої скульптури Віри Мухіної «Робітник і колгоспниця», яка до сих пір прикрашає вхід на ВДНГ у Москві. Соломон називав свою дружину зменшувально-пестливим ім'ям Катенька. Мабуть, м'який ніжний Соломон повинен був мати таку владну дружину, що командувала і Соломоном, і співробітниками науково-дослідної лабораторії, яку він очолював. Вони жили щасливо, у достатку радянських часів. Дочка, названа, як і її мати, Катею, розумна і вродлива дівчина, прекрасно закінчила школу і вступила на філологічний факультет Ленінградського університету. Соломон знаходився в оточенні колег і студентів не тільки з Ленінграда, а й з усього Радянського Союзу. Особливо він сближився з київським науковцем Овсієм Морозовим, який працював в Інституті кібернетики. У нього Соломон виступав опонентом на захисті докторської дисертації. Овсій був на десять років молодший за Соломона, що не завадило їм стати близькими друзями. «Близький», можливо, не зовсім вірне слово, адже тільки Катенька здавалася близькою до Соломона. Він водив Овсію вулицями Ленінграда і розповідав історію кожного пам'ятника чи будинку, тому що володів енциклопедичними знаннями про рідне місто. Два професора складали цікаву пару: високий, красивий, бородатий, гучногосий Овсій і маленький, розумний, завжди ідеально поголений Соломон у тонких круглих окулярах. Якщо Овсій міг бути ким завгодно, то Соломона впізнавали, як то кажуть, неозброєним оком.

Одного разу старий човняр, який запам'ятовав його ім'я, попросив Овсію:

– Покличте цього... Розумного...

Соломон і Овсій зустрічали разом білі ночі, плавали на човні по каналах, їздили в Павловськ і Петергоф. Моргенштерн з дружиною кілька разів відпочивав на дачі Овсію під Києвом у Русанівських садах.

А потім вибухнули дев'яності – розпад Союзу, капіталізм... Це не означає, що Соломон не адаптувався. Ця подія співпала з початком комп'ютерної ери, і його здібностей вистачало на досить пристойне місце в науковому і побутовому житті. Почуття власної гідності не дозволяло йому стати жебраком історії і своєї долі, як трапилося з деякими його колегами. Він не бажав виїжджати з улюбленого міста на Неві до Америки або Ізраїлю, де, звичайно ж, був би затребуваний. Водночас Овсію Морозову вдалося зловити вітер удачі і він швидко став успішним і багатим бізнесменом, не відмовившись від керівництва відділом у своєму Інституті кібернетики у Києві. Овсій багато подорожував, любив екзотичні місця. Вони з Соломоном підтримували спілкування і дружбу, тільки зустрічатися стали рідше – країни вже були різні, а Овсій завжди був зайнятий своїми проблемами по бізнесу.

І ось, в один з зимових днів середини дев'яностих років Овсій, який відпочивав у той час на тихоокеанському узбережжі Коста-Ріки, був розбуджений дзвінком з Петербурга, і Катерина Дмитрівна спокійним голосом, він у неї завжди був спокійний, повідомила, що Соломон Володимирович вчора раптово помер від серцевого нападу, а сьогодні відбудеться похорон на Північному кладовищі. Овсій розгубився – Соломон здавався йому вічним, пробурмотів щось співчутливе, встигнути на похорон у нього не було ніякої можливості. Він зв'язався зі своїм друзями, замовив великий вінок і попросив віддати за нього гроші вдові. Після цього довго сидів і дивився на сонце, що сходить. Просто сидів і дивився, пив віскі «Джек Деніелс», улюблений віскі Соломона, і все...

Після повернення до Києва Овсій відразу ж збирався відвідати Санкт-Петербург і могилу Соломона, проте справи перекрутилися, і поїздка відклалася. А через два місяці зателефонувала Катерина Дмитрівна і сказала, що знайшла твори і записки покійного, які він писав вечорами і нікому не показував, а на питання, що там він пише, відповідав з сором'язливою посмішкою: «Там моя ранкова зірка»...

Катерина Дмитрівна відкрила зошит з багатьма формулами, де на першій сторінці було написано: «Якщо щось зі мною станеться, віддайте зошит Морозову». Отже вона просить Овсія приїхати. Можливо, там є щось цінне для науки. Соломон був всебічно талановитий, і в наукових колах його колеги існувала впевнена думка, що він ще не зробив чогось відповідного до його здібностей.

Овсій прилетів до Петербурга. Зупинився в готелі, згодом завітав до Катерини Дмитрівни, і вони поїхали до могили Соломона на Північному кладовищі. Весна, сніг танув навколо, вони пошльопали до могили, пам'ятник ще не був встановлений, постояли там мовчки, а потім пішли на стару квартиру Соломона на набережній Обводного каналу.

Коли випили улюбленого Соломоном віскі, Катерина Дмитрівна принесла зошит у червоній коленкоровій обкладинці і віддала його Овсію. Він, подолавши бажання відразу зануритися у читання, поклав його в сумку і сказав, що уважно подивиться в готелі. Несподівано Катерина Дмитрівна спитала:

– Знаєте, Овсій, як він помер?

Настала тривала пауза.

– У нас є одна подруга, дочка його однокурсника, який рано помер. Дівчинка виросла красунею, стала моделлю, іноді приходила до нас. Чому він пішов до неї у той вечір? І така смерть, я навіть не знала, що сказати людям...

Овсій якось зникнув. Посидів ще деякий час, залишив гроші на пам'ятник, Катерина Дмитрівна відмовлялася, але він наполіг, а після цього попрощався і відправився в готель.

Наостанок Катерина Дмитрівна запитала:

– Обов'язково повідомте мені, чи є там щось цінне. Може, зробимо посмертну публікацію?

Увечері Овсій взявся за зошит. Для себе він назвав його «Соломоновим зошитом». Спочатку були замітки на наукові теми – швидкий алгоритм вирішення задачі апроксимації за Чебишевим, моделі перетворення щільності ймовірностей за допомогою рівнянь Вінера–Хаммерштейна, інформаційні критерії... На жаль, нічого особливо цікавого і примітного, та й багато чого вже публіковалося Соломоном раніше. Потім він помітив, що деякі аркуші зошита складені і заховані під колєнкором. Овсій витягнув їх і побачив вірші. Спочатку прочитав назву «Ранкова зірка», а далі став читати щось на зразок поеми.

*Вы так милы, что кажется порой
Бессмертным ваше мне очарованье,
Что не коснется время вас рукой,
И не состарят ваших черт лобзанья.*

І ще:

*Люблю смотреть на круглость твоих бедер,
Цветы груди и свежесть алых губ,
В озера глаз, не хватит, знаю, ведер
На всей земле, чтоб вычерпать их глубь.*

Вірші закінчувалися строфою:

*И не исправит никогда
Тот миг, когда навек ошибся,
Как разминаясь в городах
Не встретишь тех, с кем нынче сибишься.*

Овсій склав блокнот, сховав його в сумку, набрав телефон Катерини Дмитрівни:

– Я прочитав, на жаль, там немає нічого цінного, фрагменти його давніх публікацій і досліджень. Якщо щось буде треба, телефонуйте, пишiть – я завжди поруч.

Того ж вечора він улетів до Києва.

Світом править кохання

Кажуть, що двох чоловіків, які були коханцями одної жінки, називають молочними братами. Звичайно, споконвіку вважається, що молочні брати – це новонароджені, вигодувані однією жінкою. Однак за наших часів поняття розширюються. Наприклад, вчені жартують, що два професора, які виступали опонентами по одній дисертації, – це теж «молочні брати».

Одного разу Руслану допоміг його «віртуальний молочний брат». У нього був роман із жінкою, яка жила в будинку на центральній площі міста N. Вірніше, вікна її квартири виходили на центральну площу. Руслан часто кохався з нею у супроводі всіляких урочистих подій на цій площі – один раз навіть під промову президента. Але він особливо запам'ятав, як в розпал любовців з коханою вони почули гучне оголошення:

– А тепер до нас приєднується почесний громадянин міста N, губернатор нашої області Артем Сергійович Віковищев!

Пролунали оплески, а потім гучний голос сказав:

– Я з вами, дорогі друзі, щохвилини я з вами! Я завжди вас підтримую! Ви можете розраховувати на мене...

Вони з коханкою розсміялися, і кожний подумав про своє: Руслан уявив губернатора тремити у ліжку і зареготав, а жінка посміхнулася і трохи зніяковіла. Може, вона вловила думку Руслана, та ми ж ніколи точно не знаємо, про що думають жінки.

Насправді, Руслан ніколи раніше не бачив цього Віковищева і не думав, що він буде корисним з будь-яких причин. Руслан часто відвідував місто N у справах бізнесу. Він володів великими пакетами акцій декількох молочних заводів і періодично їздив по районних центрах для перевірки справ і участі в оперативному управлінні підприємствами і стратегічному плануванні.

З часом молочний бізнес йому набрид, хоча справи йшли добре, і дохід від цих підприємств, розташованих у зоні молочного тваринництва, був не те щоб таким значним, тим не менш відчутним. Одного разу в неділю, яку він звичайно проводив з друзями, протягом години Руслан отримав п'ять дзвінків з різних молокозаводів! З одного повідомили, що санітарно-епідеміологічна станція сусідньої області заарештувала їх автомобіль, який збирав молоко в селах, а боротьба за молочні зони відбувалася серйозна, і використовувалися будь-які засоби. В іншому – з'явилася делегація селян з далекого села, куди збирачі молока не доїжджали через погані дороги. Начебто їм повідомили, що тільки Руслан як голова наглядової ради комбінату може вирішити цю проблему. У третьому – якийсь п'яний роботяга намагався перетягнути голову сиру через паркан, впав і побився настільки, що його відвезли до реанімаційного відділення. Наступного ранку, сидючи в своєму прекрасному столичному кабінеті, за полірованим столом з червоного індонезійського дерева, він зрозумів, що пора продавати бізнес. Водночас на їх головному заводі, розташованому в стародавньому єврейському містечку на кордоні з Молдовою, настали важкі часи – мером обрали колишнього боксера, який був «панчером» на рингу, і в житті теж звик з'ясовувати всі справи гостро. Він вирішив зосередити під своїм контролем власність на найбільших місцевих підприємствах, до складу яких входив і молочний завод. Звичайно, мер міг створити ситуацію, за якої цим заводом довелося б поступитися за копійки або навіть закрити, тобто з ним потрібно було якось домовитися, а це було складно. Він і боксером вважався відомим своїм непохитним характером, і у справах був надзвичайно жорсткою людиною, яка не терпіла столичних чужинців. Руслан спробував зустрітися з ним і врегулювати ситуацію, але розмови не вийшло. У мера вже був готовий і покупець – його друг дитинства, з місцевих жителів, колишній начальник митниці, який пішов на пенсію і хотів розмістити свій капітал у рідних місцях. Ось тільки ціна, яку він давав, була набагато нижче ринкової вартості. Зрозуміло,

що місцева влада може просто натиснути на завод і змусити господарів прийняти несприятливі для себе умови. Що ж робити... Як таємно розповіли Руслану, вплинути на ситуацію міг тільки губернатор Віковищев. Проте, як підійти до цього могутнього старого, який, за чутками, може заперечувати навіть президенту? І тоді Руслан подумав: «Чим чорт не жартує – ми віртуальні молочні брати!». Однак потрібно було вибрати якесь більш підходяще слово для людини минулої формації замість «віртуальні». Наукові визначення «псевдо» або «квазі» не підійшли, «гіпотетичні» – ще гірше. І Руслан зупинився на «такі собі молочні брати».

Потрапити на прийом до губернатора було непросто, та Руслан мав зв'язки і користувався авторитетом у регіоні. Отже, у п'ятницю, ближче до кінця робочого дня, отримав аудієнцію у Віковищева. Коли Руслан з'явився у приймальні, літня секретарка попередила:

– У вас є п'ятнадцять хвилин!

Губернатор сидів один у кабінеті. Це був кремезний, трохи лисуватий чоловік з світлими очима, схожий на актора Ентоні Гопкінса, але дуже серйозний. Руслан привітався, губернатор кивнув у відповідь і вказав на стілець.

– Я слухаю вас, Руслане Петровичу.

Руслан розповів всю історію свого молочного бізнесу, згадав, як багато він зробив для області і районів, де розташовувалися заводи, а після цього перейшов до суті питання. Ні, він не скаржився на мера, він просто розповів і попросив допомогти посприяти справедливому вирішенню питання – він готовий поступитися заводом, проте за ринковою ціною.

– А навіщо мені вам допомагати: боксер і митник – місцеві хлопці, завод працюватиме на благо району, а не приносити прибуток чужинцям. Це бізнес, мій дорогий, і ніхто не робить з вами нічого протизаконного.

Сам тон губернатора був таким, що його не можна було трактувати інакше, як відмову, і приваблювати його було нічим: у Віковищева існували свої, і неабиякі, джерела доходу

і користь від продажу порівняно невеликого молочного комбінату не могла його зацікавити. Тоді Руслан сказав:

– Однак ми з вами «такі собі молочні брати»...

– Як це? – губернатор здивовано підняв брови.

Руслан розповів, закінчивши словами:

– Ось чому я вважаю вас своїм молочним братом!

Губернатор хвилину мовчав, потім засміявся, встав, дістав пляшку французького коньяку і два келихи. Руслан залишився з ним на півтори години, і ця пляшка була не останньою. Завод був проданий за справедливою ціною. Він давно не займається молочним бізнесом, але переконаний, що світом править кохання.

Як за давніх добрих часів

Старому останнім часом було нудно. Насправді як самодостатня людина він зазвичай не нудьгував: займався математичними дослідженнями, читав книжки або перекладав статті, любив іноді милуватися марками, упродовж свого життя він зібрав неабияку їх колекцію. Жодне з цих занять не втомлювало його, анітрохи не набридало.

Ще він ходив на полювання зі своїми учнями та друзями. Ретельно доглядав свого Ремінгтона: чистив, змащував, головним чином для порядку, тому що стріляв нині не часто, хоча в молодості брав призи. Тепер просто гуляв лісом. У певний момент він усвідомив, що не слід забирати життя у будь-яких живих істот. Тому він відмовився від м'яса, риби і взагалі тваринної їжі. Овочі, фрукти, крупи... – ось і весь його раціон. Достатньо. Йому завжди було важко спричинити біль живій істоті. Раніше він іноді стріляв на полюванні, але не прицільно: по звірах, які бігли десь у лісовій гущавині. Це відбувалося більше як розвага або спорт. Щоб олень вийшов і подивився в очі... Не траплялося такого, а гуси, як у пісні, летять високо, . Він завжди замислювався, чи спроможний він застрелити людину. На війні – так, але війна – це інше, а ось у мирному житті, так би мовити, якщо прийдеться?..

Він ще погоджувався читати лекції, в основному, через інтернет, не бажав нікуди виїжджати, а сидючи вдома біля екрану свого комп'ютера, отримував необхідну розрядку і вправи для розуму. Час від часу приходили учні – він продовжував піклуватися ними, а також періодично писав статті, які публікував у наукових журналах... Після смерті дружини кілька років тому в нього не стало особливого інтересу до життя. Його син з дружиною, спеціалісти з штучного інтелекту, підписали контракт і пропрацювали у Великобританії вже три роки. Вони були зайняті власними справами, і у них там

все йшло добре. Йому не було для чого виходити зі свого звичайного стану, єдине, про що він турбувався, – це онук. Хороший хлопчик, який з раннього дитинства називав його, як жартували, на французький манер, «Деде», поступово перетворився на самовпевненого юнака, який мало цікавився своїм дідусем. Адже дитиною малий буквально з його рук не сходив! Старий навчив онука швидко рахувати (легко множив подумки тризначні числа), грати у шахи, показував, як користуватися комп'ютером. Вони тоді були дуже близькі, і дідусь звертався до нього частіше не по імені, а просто – Малюк. Онук закінчив школу, пішов по стопах діда і батька: вступив на найпопулярнішу комп'ютерну спеціальність до університету, де вони працювали. Хлопцеві навчання давалося легко, він з дитинства програмував. Однак поступово в його поведінці з'явилася некерована складова, як за звичкою формулювати науковими термінами, визначив старий. Деякі вчинки онука спочатку виглядали як випадкові, та з часом набули детермінованого характеру.

Карти... Борги... компанії, які постійно буяли на першому поверсі їх великого будинку на краю міста. Старий увесь час проводив у своєму кабінеті на горищі. Він надягав навушники, коли онук збирав друзів, щоб не чути гучної музики, галасу і лайки, які частіше були ніби жартівливі, проте іноді перетворювалися на щось інше. Все відбувалось поступово: спочатку приходили хлопчики і дівчатка, яких він пам'ятав з дитинства, однокласники і однокласниці, та з часом компанія змінилася... Одного разу, зійшовши з якоїсь причини з свого горища, він побачив абсолютно незнайомих дорослих, один з яких, вочевидь, на підпитку, запитав онука:

– Це хто?

– Дідусь...

– Забери його, Малий!

Онук попросив діда, і ображений старий мусив піти. З того часу він ніколи не виходив, якщо в будинку збиралися друзі онука. Намагався бути непомітним і не реагувати, навіть коли

його дратували гулянки або хтось залишався ночувати. Хлопець, до його честі, після гостей наводив порядок: викликав прибиральницю або робив це сам. Отже старий не стикався ні зі сміттям, ні з іншими неприємними наслідками веселощів і розваг. Будинок був влаштований таким чином, що можна було спускатися з горища у двір, не потрапляючи на основний поверх. Він навіть туди й не заходив – спускався рано вранці, брав собаку, а у них багато років жила німецька вівчарка, і йшов з нею гуляти до лісу. Це не означає, що він не намагався порозумітися з онуком, але той уникав розмов і завжди неохоче відповідав:

– Та що ти, Деде... Зараз усі так живуть, а в універі в мене все гаразд.

Так вони останнім часом усе більше віддалялися один від одного. Старий переживав і звинувачував себе, йому здавалося, що він загруз у своїх формулах і філософії та втратив зв'язок з онуком. Мабуть, частково так і було. Старий протягом життя і професорської кар'єри практично не робив педагогічних помилок, та нині усвідомлював, що десь упустив момент, коли Малюк перестав його чути. Він не знав, що з цим робити, а зрештою вирішив не втручатись у життя онука, і багато у чому йому це вдавалося. Але галасливі збіговиська, пусті пляшки, а іноді шприци і солодкий запах травки, все ж не уникали від його уваги, зору і нюху. Деякий час психіка це витримувала, та усе добігає кінця. Одного вечора гарמידер у будинку став занадто гучним і підозрілим.

Він підійшов до сходів, зробив кілька кроків і голосно запитав:

– Малюк, щось сталося?

Після паузи Малюк відповів:

– Іди до себе, усе гаразд...

Його голос звучав дратівливо. Старий нерішуче потоптався на сходах й повернувся на горище, надягнув навушники і спробував заглибитися в комп'ютер. Раптом голосно загавкав собака, а потім почав скиглити. Пролунав шум бійки, крик жінки,

чітко відчувся запах гару. Він почув голос Малюка, який голосно сперечався з кимось, старий не міг розібрати слів. Почувся звук удару, ніби щось впало, якась метушня і довгий стогін. Йому здалося, що це стогне онук. Він повернувся до сходів і гукнув:

– Малюк...

Відповіді не було.

Старий не витримав, погляд його впав на сейф зі зброєю, вагаючись, вийняв Ремінгтона і повільно почав спускатися сходами.

«Просто налякаю, – нервово подумав він. – А раптом буду змушений стріляти?».

Ця думка змусила його загальмувати, але шум та метушня у дворі і в будинку посилювалися. Він все швидше рухався вперед. Зможе?

Продовженням могло бути що завгодно... Старий завжди відрізнявся багатою уявою, і це допомагало йому в численних життєвих ситуаціях. В його голові миттєво промайнула абсолютно жахлива картина!

...Наручники стиснули зап'ястки рук. Старий востаннє розвернувся, подивився на палаючу хату, два тіла і труп собаки і увійшов до поліцейського воронка...

Проте, це йому тільки примарилося... З того дня у них все пішло інакше – Малюка настільки вразила поява дідуся з Ремінгтоном у руках, що у ніяких пострілах і виховних заходах потреби не було! З тих пір хлопця як замінили, і сьогодні дідусь і онук люблять один одного, як за давніх добрих часів.

Зміст

Від автора	3
<i>Той, що почув</i>	
Той, що почув...	7
Азовець	12
Слон	15
Випробування	19
Голова рабина	26
Дуже хороший лікар	29
Діагноз	32
За гамбургським рахунком	35
Здивування Бальтазара	41
Круїз	48
Три моря	53
Ловець снів	57
Маленький професор	68
Обряд	73
Портрет старого єврея з келихом	77
Про що не знає Фейсбук	83
Ребе з Меджибожа	87
Рожева горила	92
Таємне бажання	96
Шмок	102
Байкал	105
Брокгауз і Єфрон	110

Годинник

Годинник	117
Альфред	224
Авасик	128
Бабка	132
Брехун	136
День виборів	142
День радіо або Декан заборонив	146
Дядько	150

Здійснення мрій	155
Йопт	160
Контроль	167
Коробка	170
Перфекціонист	174
Політ	176
Спеціаліст з безпеки	180
Тезка	189
Теорема	193
Тест	197
Шляхи пізнання	201
Шлях війна	205
Я просто пограбував банк	209

Дві перлини

Дві перлини	217
Інше життя	222
Check out	224
Вічний коханець	228
Дівчина з валізою	233
Жертвопринесення	236
Зустріч	238
Мотивація	242
Кому пощастило	245
Королева вулиці	248
Красатуля	252
Ми будемо любити одне одного	257
Моє життя і футбол	260
Двоє під дощем	266
На кожного мудреця	268
Правило Рунге	272
Ранкова зірка	275
Світом править кохання	282
Як за давніх добрих часів	286

КВЕТНИЙ Роман Наумович

ТОЙ, ЩО ПОЧУВ

Оповідання

Відповідальний редактор

Тамара Трубнікова

Дизайнер обкладинки

Глона Кветна

Дизайнер Ольга Ступак

Комп'ютерна верстка

Дмитро Волк

Корректор

Людмила Чміль

ТОВ «ГЛОБУС-ПРЕС», 21050, Вінниця, Оводова, 35/3

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру

ДК № 1077

Тел. +38 050 519 27 28

e-mail: tamara-san@ukr.net

Здано в набір 08.10.2022.

Підписано до друку 16.12.2021.

Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Гарнітура GEORGIA. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 17,46. Зак. № 22-51.

Наклад за замовленням.

Віддруковано з оригіналів замовника.

ФОП Корзун Д.Ю.

21034, а/с 8825, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.

Тел.: (0432) 69-67-69, 603-000.

E-mail: info@tvoru.com.ua, <http://www.tvoru.com.ua>

ТОЙ, ЩО ПОЧУВ

Він стояв по коліно у воді і раптом побачив її. Тоді, ніби під гіпнозом, увійшов у воду і попрямував до акули, її плавник було видно на поверхні. Коли чоловік наблизився, вона перестала рухатися вздовж берега, пірнула глибше і попрямувала до нього. Зробила кілька кіл, опинившись ближче. Він стояв глибоко у воді, і навколо нього кружляла акула. Йому здалося, що вона впізнала його...

Роман Кветний — доктор технічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України презентує нову книгу оповідань та нарисів.